

UNIVERZITA PAVLA JOZEFA ŠAFÁRIKA V KOŠICIACH
Filozofická fakulta

Súčasnosť a budúcnosť sociálnej práce
v reflexiách spoločenských zmien
10. ročník Košických dní sociálnej práce

Vladimír Lichner, Tomáš Šed'o (eds.)

Košice 2023

Zborník vznikol v rámci riešenia projektu VEGA 1/0754/21 „Push-pull“ sociálne faktory súvisiace s mierou radikalizácie adolescentov v kontexte sociálnej práce.

Pod záštitou dekanke Filozofickej fakulty, Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach
prof. PhDr. Oľgy Orosovej, CSc.

Súčasnosť a budúcnosť sociálnej práce v reflexiách spoločenských zmien

Zborník príspevkov vedeckej konferencie - 10. ročník Košických dní sociálnej práce

Zostavovatelia

doc. Mgr. Vladimír Lichner, PhD., Mgr. Tomáš Šeďo

Katedra sociálnej práce, Filozofická fakulta, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

Vedecký výbor konferencie

prof. PhDr. Eva Žiaková, CSc.

prof. PhDr. Beáta Balogová, PhD., MBA

prof. PaedDr. Oldřich Chytil, Ph.D., Dr.h.c.

prof. PaedDr. Anna Hudecová, PhD.

prof. PaedDr. Peter Jusko, PhD.

prof. PhDr. Martina Mojtovej, PhD.

prof. PhDr. Eva Mydlíková, PhD.

prof. PaedDr. Milan Schavel, PhD.

prof. PhDr. Ladislav Vaska, PhD.

doc. PhDr. Peter Brnula, PhD.

doc. Mgr. Antónia Sabolová Fabianová, PhD.

doc. Mgr. Vladimír Lichner, PhD.

doc. Mgr. Soňa Lovašová, PhD.

doc. PhDr. Katarína Šiňanská, PhD.

Recenzenti zborníka

doc. Mgr. Antónia Sabolová Fabianová, PhD.

Prešovská univerzita v Prešove, Filozofická fakulta, Inštitút edukológie a sociálnej práce

doc. PhDr. Ing. Lýdia Lešková, PhD.

Katolícka univerzita v Ružomberku, Teologická fakulta v Košiciach, Katedra spoločenských vied

Organizačný výbor konferencie

doc. JUDr. Mgr. Dušan Šlosár, PhD.; Mgr. Magdaléna Hovanová, PhD.; Mgr. Lucia Tóthová, PhD.;

Mgr. Lenka Olšavská; Mgr. Barbora Kováčová; Mgr. Sandra Ristveyová; Mgr. Tomáš Šeďo;

Mgr. Dominik Maximov

Grafická a technická úprava: Mgr. Tomáš Šeďo

Tento text je publikovaný pod licenciou Creative Commons 4.0 - CC BY NC ND („Uveďte pôvod – Nepoužívajte komerčne -Nespracováajte“).

Za odbornú a jazykovú stránku publikácie zodpovedajú autori jednotlivých príspevkov. Rukopis neprešiel redakčnou ani jazykovou úpravou.

Dostupné od: 22.11.2023

Umiestnenie: www.unibook.upjs.sk

DOI: <https://doi.org/10.33542/SAB-0248-0>

ISBN 978-80-574-0248-0 (e-publikácia)

Obsah

<i>Oldřich Chytil (ČR), Ivana Kowaliková (ČR)</i>	
Proměny ve společnosti a jejich reflexe v teorii a praxi sociální práce v České republice	6
<i>Martina Mojtová (SR)</i>	
Sociálny pracovník v systéme moderného zdravotníctva	14
<i>Vladimír Lichner (SR)</i>	
Push-pull sociálne faktory vzniku radikalizácie	20
<i>Eva Mydlíková (SR), Lúbia Nicolussi (SR), Peter Patyi (SR)</i>	
Rodičovský konflikt v kontexte Rapid testu syCAN	28
<i>Miriám Slaná (SR), Katarína Molnárová Letovancová (SR), Jaroslav Slaný (SR)</i>	
Rola rodiča v procese tranzície dieťaťa so zdravotným postihnutím do vzdelávacieho systému.	37
<i>Jana Vrťová (SR), Filip Bambúch (SR)</i>	
Význam a miesto hlbinných prístupov v teórii a praxi sociálnej práce	42
<i>Jana Vrťová (SR)</i>	
Sociálno-filozofické reflexie spravodlivosti v sociálnej politike a sociálnej práci	51
<i>Monika Piliarová (SR), Melánia Macková (SR), Stanislav Chanat (SR)</i>	
Sociálno-výchovný program ako súčasť špecializovaného sociálneho poradenstva v spolupráci s Inštitútom probácie Ministerstva spravodlivosti SR	60
<i>Zuzana Draková (SR)</i>	
Význam moderných technológií počas pandémie COVID-19 v zariadeniach pre seniorov	68
<i>Hana Donéevová (ČR)</i>	
Nebezpečí překračování osobních hranic sociálního pracovníka v komunikaci s klientem v prostředí sociálních sítí Facebook a Instagram	72
<i>Tomáš Novák (ČR)</i>	
Komparace charity v křesťanství a v islámu	76
<i>Dušan Šlosár (SR)</i>	
Zmeny v sociálnych službách ako reflexia na požiadavky spoločnosti	80
<i>Magdaléna Hovanová (SR), Natália Trníková (SR)</i>	
Potreba prevencie radikalizácie u adolescentov	87
<i>Katarína Šiňanská (SR), Lucia Tóthová (SR)</i>	
Sociálna sieť adolescentov optikou push-pull teórie	92

<i>Barbora Kováčová (SR), Eva Žiaková (SR)</i> Problematika domáceho násilia sa stáva čoraz aktuálnejšou	99
<i>Lenka Olšovská (SR), Soňa Lovašová (SR)</i> Základné úrovne násilia v školskom prostredí – projekt výskumu.....	105
<i>Dominik Maximov (SR), Vladimír Lichner (SR)</i> Analýza intervencií v oblasti pracovnej spokojnosti pracovníkov v sociálnej oblasti	111
<i>Tomáš Šed'o (SR), Vladimír Lichner (SR)</i> Mapovanie radikalizácie adolescentov	118
<i>Sandra Ristveyová (SR), Vladimír Lichner (SR)</i> Kompetencie sociálnej práce v oblasti sociálnej prevencie a faktory ovplyvňujúce ich napĺňanie u sociálnych pracovníkov pracujúcich v Centrách pre deti a rodiny – projekt výskumu	126
<i>Elena Gažiková (SR), Denis Galbavý (SR)</i> Systémový prístup v kontexte profesionálnych náhradných rodín.....	133

Predhovor

Zborník príspevkov z vedeckej konferencie „Súčasnosť a budúcnosť sociálnej práce v reflexiách spoločenských zmien“ nadväzuje na tradíciu Košických dní sociálnej práce, ktoré v roku 2022 oslávili už svoj desiaty ročník. Tentokrát sa konferencia konala ako súčasť riešenia projektu VEGA 1/0754/21 „*Push-pull*“ *sociálne faktory súvisiace s mierou radikalizácie adolescentov v kontexte sociálnej práce*“.

Zborník obsahuje 20 príspevkov od autoriek a autorov naprieč celým spektrom slovenskej a českej sociálnej práce. Jednotlivé príspevky odrážajú rôznorodosť sociálnej práce v jej teoretickej a praktickej rovine. Spoločným menovateľom je však reflexia spoločenských zmien na konkrétne oblasti sociálnej práce, čo bolo i ústrednou témou samotnej konferencie. Prostredníctvom reakcií na spoločenské zmeny sú tak do sociálnej práce prijímané nové témy, rozširované polia pôsobnosti o jednotlivé problémové okruhy, či cieľové skupiny.

Práve z uvedených dôvodov sa vedecká konferencia, ktorej výstup prezentujeme venovala najmä štyrom hlavným oblastiam a mala za cieľ priniesť odpovede na niekoľko kľúčových otázok.

1. Pracovné polia sociálnej práce sú rôznorodé. Či už sociálni pracovníci podnecujú k spoločenským zmenám, určujú ich smer alebo ich sami vytvárajú, stále konajú v duchu sociálneho blahobytu pre všetky skupiny spoločnosti. Stoja pri klientoch od mikro úrovne a ich individuálnych potrieb, až po makro úroveň a s ňou spájané celospoločenské potreby a systémové zmeny. Sociálni pracovníci majú vplyv na všetky úrovne praxe.
2. Je prirodzené, že sa spoločnosť mení. Či už hovoríme o zmenách, ktoré sa týkajú komunity alebo spoločnosti, vždy sa zmena v konečnom dôsledku prejaví v sociálnom živote jednotlivca. V posledných rokoch sa stretávame s viacerými negatívnymi celospoločenskými javmi, ktoré ovplyvňujú život každého z nás. Sú to nepoznané a nezažité udalosti, na ktoré musíme reagovať pohotovo, včas a adekvátne.
3. Žijeme rýchlu, informačnú a ťažko predvídateľnú dobu. Aktuálne prebiehajúca revolúcia 4.0 prináša okrem množstva výhod aj fenomény, ktoré vývoj spoločnosti skôr utláčajú. V súvislosti s doterajšou spoločnosťou a víziou tej budúcej sa vynára niekoľko otázok. Cieľom zborníka je predovšetkým hľadať odpovede na tieto otázky a možné riešenia v kontexte

Je súčasný systém sociálnej práce adekvátne nastavený pre momentálne spoločenské problémy?

Dokáže sociálna práca pohotovo reagovať na nové a nepoznané výzvy?

Sú doposiaľ známe metódy sociálnej práce účinné pri práci s novodobými negatívnymi fenoménmi?

Potrebujeme ďalšie metódy? Aké?

Ako editori veríme, že jednotlivé príspevky prispievajú k zodpovedaniu týchto, ale i ďalších otázok v kontexte súčasných ale i budúcich výziev, ktoré pred sociálnou prácou stoja.

editori

Proměny ve společnosti a jejich reflexe v teorii a praxi sociální práce v České republice

Transformations in Society and Their Reflection in the Theory and Practice of Social Work in the Czech Republic

Oldřich Chytil (ČR), Ivana Kowaliková (ČR)

Abstrakt

Cílem příspěvku je posoudit jaká je reakce českého teoretického diskurzu sociální práce na proměny společnosti a jaká je reflexe proměn společnosti v praxi sociální práce. Teoretickým východiskem analýzy je teorie modernizace autorů Becka, Baumana a Kellera. Použitou metodou je kvantitativní obsahová analýza (Gavora, 2010) odborných statí uveřejněných v časopisu Sociální práce/Sociálna práca v číslech 1/2012 až 5/2022. Byly vyhledávány statě českých autorů, ve kterých autoři kriticky reflektují vliv proměn společnosti na sociální práci. Bylo analyzováno celkem 275 statí, z nichž pouze ve 45 byla českými autory diskutována témata sociální práce na pozadí kritické reflexe proměn společnosti.

Klíčová slova: Sociální práce. Teorie modernizace. Proměny společnosti.

Abstract

The aim of this contribution is to assess the response of Czech theoretical discourse on social work to the changes in society and the reflection of these changes in social work practice. The theoretical basis for the analysis is the theory of modernization by authors such as Beck, Bauman, and Keller. The method used is quantitative content analysis (Gavora, 2010) of professional articles published in the journal "Sociální práce/Sociálna práca" from issue 1/2012 to 5/2022. Articles by Czech authors that critically reflect on the influence of societal changes on social work were searched for. A total of 275 articles were analyzed, and only 45 of them discussed topics related to social work in the context of a critical reflection on societal changes by Czech authors.

Keywords: Social work. Theory of modernization. Social changes

Cílem mého příspěvku je posoudit jaká je reakce českého teoretického diskurzu sociální práce na proměny společnosti a jaká je reflexe proměn společnosti v praxi sociální práce.

Pokud chceme zkoumat vliv proměn společnosti na sociální práci, musíme nejprve definovat sociální práci.

Východiskem našeho pojetí sociální práce je termín sociálno.

Keller (2007) rozlišuje dva základní významy sociálna. Vše, co se týká světa lidí, tvoří obsah sociálna v nejšířším slova smyslu. Ve druhém, užším vymezení, znamená „sociálno“ nejrůznější vazby vzájemné pomoci a ochrany v kritických situacích. Vztah mezi celkem společnosti a sociálnem, chápaném jako síť opory a ochrany se historicky výrazně proměňoval. Keller poukazuje na postupný historický přechod od přirozeně daných, primárních zdrojů sociálního zajištění ke zdrojům sekundárním, uměle vytvářeným.

„Jestliže přijmeme tezi o tom, že „sociálno“ jako nejrůznější vazby vzájemné pomoci a ochrany v kritických situacích prošlo přechodem od přirozeně daných, primárních zdrojů zajištění (rodina, komunita) ke zdrojům sekundárním, uměle vytvářeným, pak máme odpověď na to, kdy se sociální práce zrodila. Sociální práci lze definovat jako „pracovní nástroj“ instituci sekundární sociability, jejichž úkolem je řešit problémy moderní společnosti generované procesem modernizace, který připravil lidi o tradiční sociální opory“ (Chytil, 2007, 66).

Sociální práce a proměny společnosti

Sociální práce je velmi úzce svázána s prostředím industriální moderny a při konstruování teorií a metod vycházela z tohoto pojetí světa. Dostala se proto do překerní situace při přechodu industriální moderny do fáze moderny kvalitativně odlišné, postindustriální. Ačkoliv různí autoři, ze kterých vycházíme (Beck, 2004; Bauman, 2002; Keller, 2005, 2007, 2009, 2011, 2013, 2014), pro její označení používají různé

názvy jako postindustriální moderna, reflexivní či tekuté moderna, společně v ní nachází řadu vlastností, které ji od industriální moderny velmi odlišují.

Abychom mohli provádět analýzu diskurzu české sociální práce a hledat odpověď na otázku, zda tento diskurz kriticky reflektuje proměny společnosti, identifikovali jsme s využitím prací výše uvedených teoretiků postindustriální moderny, reflexivní či tekuté moderny následující skupinu znaků a procesů.

Znaky postindustriální moderny

1. Individualizace

Lidé jsou k individualizaci odsouzeni. Každý stojí tváří v tvář složité realitě jako její rovnocenný partner. Lidé stojí před úkolem řešit problémy vlastními silami při omezení zdrojů, které mají jako jednotlivci k dispozici. Hrozby a rizika jsou produkována sociálně, nutnost vyrovnat se s nimi je přísně individualizována. V sociální rovině vede individualizace ke stále větší závislosti jednotlivých individuů na společenských systémech (Beck, 2004; Bauman, 2002; Keller, 2007).

2. Funkční diferenciaci

Nárůst funkční diferenciaci má zvýšit výkonnost společnosti ve všech oblastech její činnosti. Na úrovni sociální to vede k tomu, že vzájemná pomoc a podpora mezi lidmi se stává pouze jednou ze specializovaných oblastí, jejíž význam nepřesahuje jakoukoliv jinou specializaci. Sociální ochrana a pomoc v kritických životních situacích není o nic důležitější než problémy ekonomické, politické, vojenské a další. V důsledku vzájemného soupeření o finance se jiné podsystemy chovají vůči sociální oblasti konkurenčně (Beck, 2004; Bauman, 2002; Keller, 2007).

3. Racionalizace a ekonomizace

Model systémové racionalizace, který odpovídá logice rostoucí efektivity je aplikován též na sociální oblast. Sociální má nárok na existenci v případě, že se vyplácí. Sociální pomoc má být organizována na principech tržní ekonomiky (Keller, 2007).

4. Generalizace

Jednání lidí se osvobozuje od lokálních kontextů a orientuje se na stále obecnější a univerzálněji platné vztahy, normy a hodnoty. Globální integrace je doprovázena lokální desintegrací. Nástup generalizovaného utilitarismu vede k tomu, že oblasti vzdělávání, sociální ochrany, rodiny, politiky, vědy se mění v pouhá odvětví ekonomie. Ekonomie vystupuje jako paradigma společné všem humanitním a sociálním vědám (Beck, 2004; Bauman, 2002; Keller, 2007).

5. Proměna společnosti

Zanikají třídy a zároveň s tím se vyostřují sociální nerovnosti. Bída se individualizuje, přestává lidi spojovat, rozděluje je. Práce (v důsledku flexibilizace pracovních kontraktů) přestává pracující zajišťovat. Jsou zpochybňovány instituce stabilizující industriální modernu – rodina i stát. Rodina přestává být pro své členy více či méně spolehlivou oporou. Modernizace sociálního státu znamená to, že veřejný sektor ustupuje trhu se sociálními problémy (Beck, 2004; Bauman, 2002; Keller, 2007).

6. Proměna sociální

Sociální ve smyslu nejrůznějších vazeb pomoci a ochrany v kritických situacích se v moderní společnosti transformovalo do institucí sekundární sociability. Modernizace je namířena proti sekundárním vazbám ochrany a požaduje jejich zestíhlení, odbourání, redukci (Keller, 2007).

7. Kolonizace veřejného privátním

Zatím co v první fázi moderny bylo soukromé kolonizováno veřejnou mocí, nyní je oblast veřejného kolonizována soukromými silami. Privatizace veřejných služeb – školství, zdravotnictví, sociálních služeb, ale i soudnictví, policie a vězeňství je heslem modernizace (Bauman, 2002; Keller, 2007).

8. Komodifikace

Spotřeba se stala symptomatickou pro postindustriální modernu, což se netýká pouze výrobků a služeb, ale také kultury či sociální práce. Sociální práce má být nabízená jako „atraktivní balíčky služeb“, které jsou po zakoupení spotřebovávány (Keller, 2007).

9. Nejistota

Modernizace společnosti přináší vše prostupující nejistotu. Jistota, kontinuita a důvěra jako základ stabilních vztahů se vytrácí. Zvládání běžného života je natolik zatíženo nejistotou, že se stává riskantním úkolem (Beck, 2004; Bauman, 2002; Keller, 2009).

10. Narůstání nerovnosti

Zatím co industriální moderna se pokoušela o odstupňovanou nerovnost, která byla navíc legitimizována, postindustriální moderna tento systém rozbíjí a přechází k situaci obrovských sociálních nerovností, od kterých se nedaří zajistit jejich ospravedlnění (Keller, 2011).

11. Sociální konstrukce reality

Realita se stává ohebnou a přístupnou k různým výkladům a interpretacím, což ve světě prostoupeném médií znamená stírání rozdílů mezi realitou a fikcí, či přímo tvorbou „virtuální reality“ (Keller, 2013).

Témata charakterizující postindustriální modernu identifikovaná v časopisu Sociální práce/Sociálna práca

Abychom mohli posoudit, jaká je reakce českého teoretického diskurzu sociální práce na proměny společnosti vycházeli jsme z kvantitativní obsahové analýzy (Gavora, 2010) odborných statí uveřejněných v časopisu Sociální práce/Sociálna práca v číslech 1/2012 až 5/2022. Byly vyhledávány statě českých autorů, ve kterých autoři kriticky reflektují vliv proměn společnosti na sociální práci. Bylo analyzováno celkem 275 statí, z nichž pouze ve 45 byla českými autory diskutována témata sociální práce na pozadí kritické reflexe proměn společnosti.

Znaky postindustriální moderny	Frekvence v analyzovaných statích časopisu Sociální práce/Sociálna práca
Racionalizace a ekonomizace	26
Komodifikace	19
Proměny struktury společnosti	16
Neoliberalizace	12
Proměna sociálna	12
Narůstání nerovností	8
Nejistota	6
Individualizace	4
Sociální konstrukce reality	3

Ve svém vystoupení se budu vzhledem k vymezenému času věnovat pouze znakům **racionalizace a ekonomizace, komodifikace a neoliberalizace.**

Pokud jde o frekvenci témat, které charakterizují současnou společnost, dvě nejčastěji diskutovaná témata jsou **racionalizace** a s ní související **ekonomizace a komodifikace.** Autoři analyzovaných statí správně poukazují na důsledky racionalizace pro sociální práci, které úzce souvisí s efektivitou, takže sociální práce musí používat pouze „racionální metody“, u nichž je zaručena vysoká efektivita.

Sociální práce je prováděna jako základní činnost v sociálních službách. Pro charakter sociální práce v České republice je tedy významné pojetí sociálních služeb. Zákon o sociálních službách č. 108/2006 Sb.

byl koncipován na základě modelu sociálních služeb ve Velké Británii a jeho příprava byla britskou vládou spolufinancována. Jak píše Baláž (2012) sociální služby v České republice mají proto všechny znaky, které vykazují sociální služby ve Velké Británii. Tam se dominantním nositelem sociální práce stal stejně jako v České republice management péče v rámci kvazitrhu sociální péče. Sociální práce se stala byznysem a sociální pracovníci se vyvinuli ve správce, kteří pracují uvnitř rozsáhlého byrokratického aparátu, ochraňují zdroje státu a snižují ceny. Sociální pracovníci se více než na řešení problémových životních situací lidí specializují na posouzení možných zdrojů a rizik, vyšetřování zneužívání a porušování pravidel a nastavování i prosazování smluv. Sociální pracovníci jako case manažeři jsou spíše obchodníky než poskytovateli služeb (Baláž, 2012).

Sociální práce v systému sociálních služeb je výrazně standardizována. Od ledna 2012 na základě novelizace zákona o pomoci v hmotné nouzi č. 111/2006, Sb. je standardizována i činnost sociálních pracovníků, zaměstnanců obcí i státu, kteří dosud nepodléhali standardizaci sociálních služeb (Baláž, 2012). Jak uvádí Hiekischová (2015) od prvního ledna 2012 došlo k rozdělení výkonu sociální práce, část sociálních pracovníků se stala zaměstnanci státu a přešla z obcí na úřad práce České republiky. V důsledku tohoto politického rozhodnutí, jehož cílem byla racionalizace a tzv. adresnost veřejných výdajů, byla dosavadní sociální práce s lidmi v hmotné nouzi redukována na vyplácení dávek. Role sociálního pracovníka se tím omezila na byrokratickou, tedy především na neosobní a rutinní chování, které má podobu přiznání, či nepřiznání, ponechání či odejmutí sociální dávky. Základem sociální práce na úřadech se tak stala byrokratická činnost.

V novele zákona o sociálně-právní ochraně dětí je rovněž standardizována sociálně-právní ochrana. Smyslem standardizace je rutinizace práce na určité úrovni kvality a produkování konkrétních a měřitelných údajů, které jsou předvídatelné a lehce spočítatelné. Na základě produkovaných dat je pak činnost sociálních pracovníků hodnocena (Baláž, 2012).

Jedním ze standardů kvality poskytování sociálních služeb je individuální plánování. Cílem individuálního plánování je plánovat průběh poskytování sociální služby podle osobních cílů, potřeb a schopností osob, kterým jsou poskytovány sociální služby, vést písemné individuální záznamy o průběhu poskytování služby a hodnotit průběh poskytování služby za účasti těchto osob, je-li to možné s ohledem na jejich zdravotní stav a druh poskytované sociální služby (Zákon o sociálních službách).

O tom, že svázat metody sociální práce právním předpisem nemusí vždy přinášet zamýšlené výsledky svědčí výsledky výzkumu Glumbíkové a Vávrové (2018) týkající se individuálního plánování s lidmi bez domova v azylových domech. Zde často nastává paradoxní situace, kdy je sociální pracovník nucen ze zákona individuálně plánovat a klient je nucen stanovit si svoje individuální cíle, aby mohl být v situaci ztráty domova ubytován. Nutnost individuálního plánování při příchodu do zařízení nebere ohled na: a) klientovu aktuální psychickou situaci, kterou lze spojit se stresem, krizí či dokonce traumatem; b) fakt, že klient využívá službu jen, aby získal krizové ubytování, tj. nechce ve službě stanovovat další cíle. Cíle stanovené v rámci procesu individuálního plánování jsou proto často pouze formální; naplňující potřebu svého stanovení. Proces individuálního plánování se navíc v azylových domech stal procesem zaměřeným na minulost a na příčiny vzniku situace bezdomovectví; výše zmíněné můžeme označit za zneschopňující pojetí individuálního plánování, protože je orientované na dřívější „selhání“ klienta vedoucí ke ztrátě domova a implicitně tak může odkazovat na to, že klient ztratil nejen bydlení, ale i svou schopnost bydlet.

Od roku 2018 se v časopise Sociální práce/Sociální práca více objevují texty, zabývající se analýzou snah zaměstnavatelů sociálních pracovníků transformovat sociální práci do standardizovaných postupů. Janebová (2018) poukazuje na to, jak je v oblasti sociálně-právní ochrany dětí zaváděna metodika vyhodnocování situace ohroženého dítěte. Tento nástroj zahrnuje devět kritérií s osmnácti indikátory, z nichž pracovník vybírá položku, která nejvíce odpovídá situaci ohroženého dítěte. Této volbě odpovídá příslušný počet bodů, z jejichž součtu lze odvodit přiměřenou formu intervence, včetně odebrání dítěte.

Glumbíková, Vávrová, Nedělníková (2018) na základě výzkumu sociálních pracovníků sociálně-právní ochrany dětí uvádí, že roste tlak na měřitelnost sociální práce.

Havlíková, Hubíková (2022) na základě výsledku svého výzkumu mezi sociálními pracovníky v metodických a řídicích orgánech konstatují, že výsledky měření procesů poskytování služeb sociální práce nelze považovat za indikátory kvality sociální práce a pokud jsou výsledky takto využívány, hrozí snížení kvality sociální práce.

Harrer, Chytil (2022) se v článku v časopise Sociální práce/Sociálna práca zabývají zkoumáním snah o zavádění praxe založené na důkazech v sociální práci s dětmi a mládeží v Německu. Dochází k závěru, že jediným způsobem, jak může sociální práce odolat tlakům ekonomického redukcionismu na měření svých výsledků je vytvoření vlastních nástrojů vědecky fundované a profesně reflektované evaluace.

Jak ukazují zjištění citovaných autorů, racionální jednání v sociální práci ovšem nemusí vést k racionálním výsledkům. Jak upozorňuje Keller (2007) racionalizace vede k nadvládě instrumentálního rozumu, který se projevuje znehodnocením všech hodnot, které nelze vyjádřit penězi. Účelová racionalita, která se ze sektoru ekonomiky šíří i do sociální oblasti ji neumožňuje sledovat vlastní priority, ale stále více ji nutí podřizovat se imperativům ekonomiky. Výsledkem racionalizace je stále zřetelnější nárůst nekontrolovatelnosti, a právě ta nejzávažnější rizika, která nás dnes ohrožují, nejsou ničím jiným než vedlejšími důsledky našeho zdánlivě odpovědného a kalkulatelného jednání.

Ekonomizace a komodifikace úzce souvisí s racionalizací a s ní souvisejícím zbožněním trhu. Zároveň je propojena s kolonizací veřejného privátním, kdy mají být privatizovány veřejné služby včetně sociálních služeb. Z klienta sociální práce se stává zákazník, který nakupuje sociální služby. Důsledkem tohoto procesu je ztotožňování sociální práce se sociálními službami (Keller, 2014).

Změny systémů v sociálních službách přinesly transformační procesy, které v České republice započaly reformou veřejné správy a sledovaly změny financování sociálních služeb. Jak píše Holasová (2012) v České republice byla sociální práce ekonomizována a její služby se staly zbožím. Zajištění sociální péče se v kontextu ekonomizace stalo komoditou. Stoupající komodifikace v poskytování sociální péče přinesla zaměření na tvorbu zisku v poskytování sociálních služeb. Holasová (2012) hovoří o ekonomické racionalitě jako o marketizaci sociální práce. Klient sociální práce je nově chápán jako zákazník, který si má vybírat služby mezi různými poskytovateli, kteří o něj budou soupeřit například tím, že budou rozšiřovat a zkvalitňovat nabízené služby. Zaměření se na zákazníka zahrnuje pohled na lidi jako na způsobilé ekonomické a sociální aktéry, kteří jsou schopni sledovat své nejlepší zájmy na trhu.

Šimíková (2015) píše, že v samotném zákonu o sociálních službách i ve významných prvcích jeho implementace v kontextu České republiky můžeme najít mnoho podobností s modelem New Public Management. Jde zejména o zapojení tržních a obchodních principů dosud typických pro soukromý sektor do sektoru veřejného. Dokumenty týkající se způsobu implementace zákona o sociálních službách například Standardy kvality sociálních služeb – výkladový sborník pro poskytovatele vydaný Ministerstvem práce a sociálních věcí v roce 2008 na několika místech zdůrazňuje transformaci příjemce služeb (klienta na zákazníka), prostředí poskytovatelů je přirovnáváno k podniku a je popisováno za použití terminologie dosud spojované s firemním prostředím.

Zmiňovaný dokument v části s názvem Hodnocení kvality v sociálních službách uvádí, že o službě se uvažuje jako o výrobku a je dobré uvažovat o profesionální službě jako o značkovém výrobku. Nabízí model hodnocení kvality sociální služby s využitím hodnocení kvality značkové pračky. V souvislosti s hodnocením poskytované služby má poskytovatel například hodnotit reklamu a informovanost (zda je reklama v souladu s etickým kodexem reklamy, se standardy služby a s hodnotami značky), způsob prodeje a dojednání zakázky, uzavírání a naplňování smlouvy (MPSV, 2008).

Nebezpečí komodifikace nejen sociální práce ale všech vztahů spočívá podle Kellera (2014) v tom, že ohrožuje celou společnost. Komeracionalizace veškeré kultury (nejen v podobě umění a zábavy, ale i v podobě veškerých vzorců lidského jednání, včetně citů, lásky, oddanosti), podkopává základy naší civilizace. Jaký smysl má lidský život, jel-i proměněn v sérii komerčních transakcí realizovaných skrze kontrakty a finanční nástroje.

Od roku 2018 jsou procesy racionalizace, ekonomizace a komodifikace sociální práce zkoumány optikou konceptu **neoliberalizace sociální práce**, která se stává nejfrekventovanějším tématem článků (12) zabývajících se reflexí proměn společnosti v sociální práci.

Lazar (2021) cituje Marthinsena (2019), podle kterého: „*Neoliberalismus není pouhá hospodářská politika, jejímž cílem je omezit vládní výdaje, provádět politiky volného obchodu a osvobodit síly volného trhu od vládních předpisů; je to také politická filosofie a ideologie, která ovlivňuje všechny dimenze sociálního života.*“

Marthinsen uvádí následující hlavní znaky neoliberální sociální práce:

1. **Sociální práce se stává nástrojem rozvoje lidského kapitálu**, jehož účelem má být transformace na kapitál ekonomický.
2. **Manažerismus**, tj. uplatňování manažerských přístupů při „řízení“ klientů sociální práce s důrazem na management rizik a učení individuální odpovědnosti klientů.
3. Změny v organizaci služeb sociální práce motivované zvýšením **standardizace, efektivity a kontroly** (sociálních pracovníků i jejich klientů).
4. **Nastolování kvazitržních principů** včetně komodifikace a kladení důrazu na individualizovanou spotřebu sociálních služeb.
5. **Nespokojenost sociálních pracovníků** s výše uvedenými změnami.

V textech publikovaných v časopisu Sociální práce/Sociálna práca od roku 2018 lze nalézt důkazy o tom, že si autoři uvědomují, že dochází k neoliberalizaci sociální práce.

Glumbíková, Vávrová, Nedělníková (2018) ve výzkumu zaměřeném na posuzování v agendě sociálně-právní ochrany dětí konstatují, že sociální pracovníci jsou tlačeni do pozice vymahatelů povinností klientů a sběratelů důkazů proti klientovi v kontextu měřitelnosti sociální práce.

Janebová (2018) hledá ve svém článku odpověď na otázku, kde se v sociální práci vzala současná posedlost sociální práce riziky a jaké může mít důraz na rizika při posuzování životní situace lidí důsledky pro emancipační poslání sociální práce. S využitím autorů kritizujících neoliberalismus dochází k závěru, že důraz na rizika vede k přehlížení strukturálních příčin klientových problémů.

Dvořáková, Mertl (2018) uvádí, že cílem neoliberální revoluce není zrušit instituce sociálního systému, ale změnit radikálně jejich smysl, jelikož nemají zastávat ideu solidarity a pomáhat a podporovat lidi ve složité situaci, ale tyto lidi naopak kontrolovat a stigmatizovat a využívat jako levnou pracovní sílu.

V roce 2019 Janebová ve svém příspěvku s cílem popsat, jak ovlivňuje neoliberální diskurs sociální práci uvádí, že se role sociální práce proměňuje, sílí trend k deprofesionalizaci a transformaci sociální práce do kontrolní profese.

Ve stejném roce Recmanová ve své stati reflektuje vliv neoliberalizace na privatizaci sociální práce na příkladech Velké Británie a Švédska ilustruje, že privatizace sociální práce může vést k rozvoji neregulovaných a neregistrovaných sociálních služeb.

V roce 2021 Janebová píše, že neoliberalizace skrze manažerismus devaluje odborné znalosti a dovednosti postavené na hodnotách profese a komplexním přístupu sociální práce a nahrazuje je požadavkem na soubor dílčích specifických kompetencí potřebných k dosažení manažery nastavených cílů.

Lazar (2021) analyzuje vliv neoliberalizace na sociální práci v šesti evropských zemích (v Chorvatsku, Rumunsku, Španělsku, Polsku, Švédsku a Řecku) a nachází vysokou shodu pojetí sociální práce v těchto zemích se znaky neoliberalní sociální práce dle Marthinsena. Jako další znak zde nachází **prekarizaci (či flexibilizaci) povolání sociálního pracovníka**, což byl fenomén přítomný dominantně v řecké sociální práci.

Závěrem chci zdůraznit, že znalost proměn společnosti nám umožňuje kriticky analyzovat přístupy, které jsou v sociální práci v současné době populární, jako např. deinstitucionalizace, využití sociálního kapitálu při práci ve vyloučených lokalitách, antiopresivní sociální práce, tvorba sociálních sítí, politika aktivního stárnutí, inkluzivní sociální práce, genderově orientovaná sociální práce a další. Tento postup nám umožňuje zhodnotit realnost a realizovatelnost metod sociální práce užívaných k dosažení cílů deklarovaných těmito přístupy.

Seznam použité literatury

- BALÁŽ, R. 2012. Společenské kontexty sociální práce a jejich vliv na práci s cizinci. *Sociální práce/Sociální práce*. 4:134-149.
- BAUMAN, Z. 2002. *Tekutá modernita*. Praha: Mladá Fronta.
- BECK, U. 2004. *Riziková společnost. Na cestě k jiné moderně*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- DVOŘÁKOVÁ, T., MERTL, J. 2018. Důstojná existence kontra osobní zodpovědnost: případ dětských dlužníků v Plzni. *Sociální práce/Sociální práce*. 3:54-69.
- GAVORA, P. 2010. *Úvod do pedagogického výzkumu*. 2. vyd. Brno: Paido.
- GLUMBÍKOVÁ, K., VÁVROVÁ, S. 2018. Koncept naděje a žádoucí budoucnosti jako nástroj redukce instrumentální odpovědnosti v individuálním plánování v azylových domech v České republice. *Sociální práce/Sociální práce*. 5:52-64.
- GLUMBÍKOVÁ, K., VÁVROVÁ, S., NEDĚLNÍKOVÁ, D. 2018. Optiky posuzování v agendě sociálně-právní ochrany dětí. *Sociální práce/Sociální práce*. 6:78-88.
- HARRER-AMERSDORFFER, J., CHYTIL, O. 2022. Ekonomizace v sociální práci na případech hodnocení účinnosti sociální práce s dětmi a mládeží v Německu. *Sociální práce/Sociální práce*. 3:75-88.
- HAVLÍKOVÁ, J., HUBÍKOVÁ, O. 2022. Výsledky v sociální práci a jejich vztah ke kvalitě výkonu sociální práce. *Sociální práce/Sociální práce*. 3:89-106.
- HIEKISCHOVÁ, M. 2015. Sociální práce na úřadech práce – od stresu k bezmoci? *Sociální práce/Sociální práce*. 5:79-88.
- HOLASOVÁ, V. 2012. Sociální práce jako nová tržní příležitost? *Sociální práce/Sociální práce*. 2:126-137.
- HUBÍKOVÁ, O., HAVLÍKOVÁ, J. 2017. Reflektivní praxe v sociální práci: diskuse na příkladu sociální práce s lidmi v hmotné nouzi. *Sociální práce/Sociální práce*. 2:42-57.
- CHYTIL, O. 2007. Důsledky modernizace pro sociální práci. *Sociální práce/Sociální práce*. 4:64-71.
- JANEBOVÁ, R. 2018. Posedlost sociální práce managementem rizik a rezignace na potřeby. *Sociální práce/Sociální práce*. 6:39-56.
- JANEBOVÁ, R. 2019. Sociální práce, nebo sociální policie? Pronikání disciplinárních principů do sociální politiky a sociální práce. *Sociální práce/Sociální práce*. 3:5-22.
- JANEBOVÁ, R. 2021. Otázka profesionalizace sociální práce: Sen o prestiži by měl být nahrazen závazkem k utlačovaným. *Sociální práce/Sociální práce*. 2:76-93.
- KELLER, J. 2005. *Soumrak sociálního státu*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- KELLER, J. 2007. *Teorie modernizace*. Praha: Slon.
- KELLER, J. 2009. *Nejistota a důvěra: aneb k čemu je modernitě dobrá tradice*. Praha: Slon.

KELLER, J. 2011. *Tři sociální světy. Sociální struktura postindustriální společnosti*. 2. vyd. Praha: Slon.

KELLER, J. 2013. *Posvícení bezdomovců: úvod do sociologie domova*. Praha: Sociologické nakladatelství.

KELLER, J. 2014. *Sociální stát ve věku přístupu*. In: Institucionální sborník Fakulty sociálních studií Ostravské univerzity v Ostravě. Ostrava: Fakulta sociálních studií. [online] Dostupné z: <https://dokumenty.osu.cz/fss/fss-institucionalni-sbornik.pdf>

LAZAR, P. 2021. Důsledky neoliberalizace pro sociální práce. *Sociální práce/Sociálna práca*. 3:89-106.

MPSV. 2008. *Standardy kvality sociálních služeb*. Výkladový sborník pro poskytovatele. [online]. [05. 07. 2018]. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/files/clanky/5966/4_vykladovy_sbornik.pdf

RECMANOVÁ, A. 2019. Privatizace sociální práce v kontextu neoliberalismu. *Sociální práce/Sociálna práca*. 3:23-43.

ŠIMÍKOVÁ, I. 2015. Možné důsledky implementace zákona o sociálních službách perspektivou kritiky modelu New Public Management. *Sociální práce/Sociálna práca*. 1:24-35.
Zákon o sociálních službách č. 108/2006 Sb.

Kontakt na autora

prof. PaedDr. Oldřich Chytil, Ph.D., Dr.h.c.

Katedra sociální práce, Fakulta sociálních studií, Ostravská Univerzita

Československá 1182/16, 701 03, Ostrava

oldrich.chytil@osu.cz

Sociálny pracovník v systéme moderného zdravotníctva

Social Worker in the Modern Healthcare System

Martina Mojtoová (SR)

Abstrakt

Moderná sociálna práca v zdravotníctve je dynamická a prispôsobuje sa aktuálnym výzvam a potrebám spoločnosti. Jej cieľom je zabezpečiť, aby pacienti mali prístup k celkovo lepšej a komplexnejšej starostlivosti, ktorá zohľadňuje nielen ich fyzické, ale aj sociálne, psychické a spirituálne potreby. Na Slovensku sa Slovenská komora sociálnych pracovníkov a asistentov sociálnej práce dlhé roky snaží upriamiť pozornosť na vzájomnú prepojenosť sociálneho a zdravotníckeho sektoru a preukázať, že sociálni pracovníci v zdravotnej starostlivosti sú dôležitým článkom multidisciplinárneho tímu zdravotníckych profesionálov, ktorí pomáhajú zabezpečiť komplexnú starostlivosť a lepšiu kvalitu života pre pacientov a ich rodiny.

Kľúčové slová: Sociálna práca v zdravotníctve. Pacient. Holistický prístup. Multidisciplinarita. Klinická sociálna práca.

Abstract

Modern social work in healthcare is dynamic and adapts to current challenges and societal needs. Its goal is to ensure that patients have access to overall better and more comprehensive care, taking into account not only their physical but also their social, psychological, and spiritual needs. In Slovakia, the Slovak Chamber of Social Workers and Social Work Assistants has been striving for many years to draw attention to the interconnectedness of the social and healthcare sectors and to demonstrate that social workers in healthcare are important members of a multidisciplinary team of healthcare professionals who help provide comprehensive care and a better quality of life for patients and their families.

Keywords: Social work in healthcare. Patient. Holistic approach. Multidisciplinarity. Clinical social work.

Úvod

Sociálna práca ako profesia sa dlhodobo snaží etablovať do povedomia spoločnosti a poukázať na svoje opodstatnenie. Zameriava sa na bariéry, nerovnosti a nespravodlivosti, ktoré sa vyskytujú v spoločnosti. Reaguje na krízy a mimoriadne udalosti, ako aj na každodenné osobné a spoločenské problémy. Sociálna práca využíva množstvo zručností, techník a aktivít, v súlade s jej holistickým zameraním na osoby a ich prostredie. Intervencie sociálnej práce sú v rozmedzí od primárnych psychosociálnych procesov zameraných na jednotlivú osobu až po zapojenie sociálnej politiky, plánovanie a rozvoj. Patrí medzi ne poradenstvo, klinická sociálna práca, skupinová práca, sociálne pedagogická práca, rodinná liečba a terapia, ako aj úsilie pomôcť ľuďom získať služby a zdroje v komunite. Tomeš (2009) vníma sociálnu prácu ako činnosť v prospech klienta, ktorú je možné charakterizovať pojmami pomoc, podpora, sprevádzanie a jej cieľom je odhaľovanie, vysvetľovanie, zmierňovanie a riešenie sociálnych problémov, napr. chudoby, zanedbávania výchovy detí, diskriminácia určitých skupín, delikvencia mládeže, nezamestnanosť pod. (Matoušek, 2003).

Historický kontext sociálnej práce v zdravotníctve v Československu

Sociálna práca v zdravotníctve bola na území Československa neoddeliteľnou súčasťou zdravotno-sociálnej starostlivosti o pacientov nielen v ambulantnej a ústavnej starostlivosti, ale aj v teréne. V

minulosti ju tvorila najmä charitatívna a filantropická činnosť spolkov a kresťanských spoločenstiev a od konca 19. storočia ju evidujeme ako štátom riadenú činnosť. Za prvej Československej republiky až do päťdesiatych rokov sa sociálna práca vykonávala v piatich oblastiach (Majchráková, 1990):

1. v zdravotníctve,
2. v organizáciách Ministerstva sociálnej starostlivosti a starostlivosti o mládež,
3. v spolkoch: Masarykova liga proti tuberkulóze, Abstinentský zväz, Spolok proti pohlavným chorobám,
4. v Československom Červenom kríži,
5. v Charite: domovy pre starých občanov a domovy pre deti.

Po roku 1951 sa zrušila Koncepcia sociálnej služby v zdravotníctve, zrušil sa aj odbor sociálna sestra, stredné a vysoké školy pre sociálne sestry a sociálne pracovníčky v Prahe a v Brne, prestali sa vydávať odborné učebnice a literatúra. Až v roku 1984 sa podarilo oficiálne presadiť potrebu sociálnej práce, kedy to bolo legalizované a vo Vestníku MZ vyšla „Koncepcia sociálnej služby“, kde je zakotvená v širokom meradle náplň sociálnej sestry. Výsledky spomenutých rokov majú nechcené dopady v zdravotníctve dodnes, žiaľ aj v chápaní práce sociálnych pracovníkov inými profesionálmi v zdravotníctve.

V roku 2004 sme sa vzdali v reformnom zdravotníckom zákone č. 576/2004 v zozname zdravotníckych pracovníkov sociálnych sestier a sociálnych pracovníkov, na rozdiel od ČR, kde je pozícia zdravotne sociálnych pracovníkov neustále legislatívne podporovaná. Prácu sociálnych pracovníkov v SR v súčasnosti sa snažia čiastočne suplovať iní zdravotnícki pracovníci – sestry, psychológovia, ošetrovatelia, dobrovoľníci a iní.

Celé minulé obdobie bolo charakterizované snahou o výrazné rezortné rozdelenie problematiky na zdravotnú a sociálnu oblasť, bez nutnej previazanosti. I v súčasnosti pretrváva rozdelenie na zdravotnú a sociálnu problematiku. Toto rozdelenie často vychádza nielen z nepochopenia celej citlivej oblasti životného diania, ale predovšetkým z ekonomického prístupu a tzv. rezortizmu (Vurm, 2007). Je dôležité si uvedomiť, že súčasťou etiológie ochorení a patogenézy sú aj sociálne faktory – kvalifikovaní odborníci z oblasti sociálnej práce by mali participovať aj v procese liečenia.

Súčasný stav problematiky sociálnej práce v zdravotníctve

V európskych krajinách je sociálna práca v zdravotníctve dôležitou disciplínou, ktorá sa zameriava na poskytovanie podpory a služieb pacientom pri zvládaní rôznych sociálnych, emocionálnych a praktických problémov spojených s nepriaznivým zdravotným stavom.

V zahraničí, kde má sociálna práca v zdravotníctve už dlhšiu tradíciu, existuje špecializácia klinický sociálny pracovník, ktorý má kompetencie fungovať v systéme zdravotníckej starostlivosti a v odbornom tíme. V Spojených štátoch v súčasnosti mnohí zo 600 000 sociálnych pracovníkov v krajine vykonávajú prácu v oblasti verejného zdravia a iných zdravotníckych zariadení (Ruth, B.J. – Marshall, J.W., 2017). Klinická sociálna práca je v anglosaskom svete súčasťou sociálnej práce už od 90. rokov, rozvíja teóriu spojenú s praxou.

V Českej republike existuje zákon, ktorý upravuje činnosť zdravotne sociálneho pracovníka v rámci preventívnej, diagnostickej a rehabilitačnej starostlivosti, v Nórsku je tzv. Vernepleier, ktorý sa zameriava na autonómiu a kvalitu života klienta v jeho každodennom prostredí, cieľovými skupinami sú primárne ľudia so zdravotným postihnutím, s psychickými poruchami, so závislosťou a v USA je to klinický sociálny pracovník – Clinical Social Worker, ktorý okrem pregraduálneho vzdelania má ukončený výcvik (rodinná terapia, socioterapia, PCA rogeriánska psychoterapia, atď.) a v rámci kliniky môžu ponúkať

terapeutickú prácu (priamu prácu s klientom s využitím špecializovaných sociálnych a psychoterapeutických metód a postupov).

Aj v Austrálii sú sociálni pracovníci v zdravotníckych zariadeniach pravidelne zapojení do práce s pacientmi a ich rodinami v rámci komplexnej sociálnej, psychologickkej, rodinnej a inštitucionálnej dynamiky. Sociálni pracovníci sú jedinečným a hodnotným prínosom v súvislosti s poskytovaním vhodných a cielených služieb, a preto majú jasne vyšpecifikované postavenie v rámci poskytovania efektívnych služieb zdravotnej starostlivosti (Australian association of social workers, 2016).

Žiaľ, sociálna práca v zdravotníctve na Slovensku oficiálne neexistuje. Pritom absencia sociálnych pracovníkov pracujúcich v zdravotníckych zariadeniach, kde dochádza k najvýraznejšiemu prepojeniu zdravotného a sociálneho systému v rámci komplexného prístupu k problematike starostlivosti o pacienta, je citeľná. Potvrdilo sa to aj v čase pandémie koronavírusu, ktorá poukázala na to, že dopyt po sociálnych pracovníkoch – špecialistoch v zdravotníctve a sociálnych službách neustále rastie. Chýba legislatívne ukotvenie, sociálny pracovník pracujúci v zdravotníckom zariadení nespadá do personálnej matice zdravotníkov. Síce v r. 2014 Zákon o sociálnej práci č. 219/2014 Z.z. zadefinoval, že sociálnu prácu v zdravotníctve môže vykonávať iba sociálny pracovník, už nie sociálna sestra, ale samotná transformácia zo sociálnej sestry na sociálneho pracovníka sa nepodarila. V súvislosti s tým chýba presné vymedzenie kompetencií sociálnych pracovníkov v zdravotníckych zariadeniach.

V praxi sa stretávame s rôznymi pomenovaniami sociálneho pracovníka pôsobiaceho v zdravotníckom zariadení ako *sociálny pracovník*, *klinický sociálny pracovník*, *sociálna sestra*, *sestra pre sociálnu službu*, najviac sa prikláňame k názvu *zdravotno-sociálny pracovník* (Mojtová, Sedlárová, Šrank, 2013).

V decembri 2012 sa podaril malý krok k legitimizácii sociálnych pracovníkov do zdravotníckych zariadení: „Ak ústavné zdravotnícke zariadenie poskytuje zdravotnú starostlivosť na oddelení pediatrickom, geriatricom, doliečovacom, psychiatrickom, medicíny drogových závislostí, gynekológie a pôrodnictva alebo dlhodobo chorých, musí mať v pracovnoprávnom vzťahu sociálneho pracovníka na podporu zmiernovania alebo odstraňovania sociálnych dôsledkov zdravotnej situácie pacienta v súvislosti s hospitalizáciou a prepustením.“ (Vestník MZ SR, 2012, č. 09780-OL-2012 s. 283-285). Aj napriek tomu nie všetky nemocnice zamestnávali sociálneho pracovníka. Aktuálne u poskytovateľov ústavnej zdravotnej starostlivosti pracuje **250 sociálnych pracovníkov, ktorí sú mnohí zaradení ako THP pracovníci. Tento nízky počet sociálnych pracovníkov na počet pacientov/klientov nezodpovedá možnostiam intervenčnej sociálnej práce** (ich rola sa často redukuje na administratívu). Okrem toho sa denne stretávajú s problémami, napr. bez možnosti vzdelávania, jasne upravených legislatívnych rámcov a kompetencií **pracujú so zdravotnou dokumentáciou**. Je tu jasná potreba legitimizácie prístupu k osobným a zdravotným údajom pacientov za účelom výkonu práce SP v zdravotníctve.

Slovenská komora sociálnych pracovníkov a asistentov sociálnej práce dlhé roky iniciuje stretnutia s predstaviteľmi MZ SR a MPSVaR SR ohľadom ukotvenia sociálneho pracovníka v zákone o poskytovateľoch zdravotnej starostlivosti, zdravotníckych pracovníkoch, stavovských organizáciách v zdravotníctve a v zákone o zdravotnej starostlivosti, takisto určenia **kompetencií a rozsahu činností sociálneho pracovníka v zdravotníctve, zatiaľ bez výraznejšieho úspechu**.

Sociálny pracovník v zdravotníctve pracuje s pacientmi, ktorých môžeme rozdeliť podľa Šranka (2012) z hľadiska: veku (novorodenci, detskí pacienti, mladiství pacienti, dospelí pacienti v produktívnom veku, pacienti – seniori), sociálneho prostredia (pacienti zo stabilného sociálneho prostredia a z rizikového sociálneho prostredia), typu ochorenia (akútne a chronicky chorí pacienti), častosti hospitalizácie (prvýkrát

a opakovane hospitalizovaní pacienti), postoja k sociálnej pomoci (spolupracujúci, nespolupracujúci, odmietaví pacienti a pacienti zbavení spôsobilosti na právne úkony a zastupovaní druhou osobou), bližšej špecifikácie (pacienti – seniori so zníženou sebestačnosťou, onkologickí pacienti, detskí pacienti, ťažko chorí pacienti v terminálnom štádiu ochorenia, pacienti po ťažkom úraze, pacienti zo zdravotne ťažkým postihnutím, pacienti gynekologicko-pôrodnického oddelenia, pacienti s duševným ochorením, pacienti závislí na návykových látkach, pacienti – bezdomovci, pacienti – osamelo žijúci jedinci, pozostalí...).

V súčasnosti sa uplatňuje trend rýchlej diagnostiky a čo najrýchlejšie prepustenie do domáceho ošetrovania (priemerná dĺžka hospitalizácie je 8 dní, na chirurgickom, či neurologickom oddelení je 21 dní). V praxi to znamená stanovenie sociálneho plánu, ktorý sa dá rýchlo zrealizovať. Rodina a pacient od SP očakávajú dostatok času pri voľbe rôznych sociálnych služieb a opatreniach, odborné poradenstvo. Lekár je motivovaný ekonomickými záujmami zdravotníckeho zariadenia a naopak očakáva urýchlené riešenie sociálnej situácie pacienta (Mojtová, Sedlárová, Šrank, 2013).

Úloha sociálnej práce v porovnaní s inými profesiami v zdravotníctve a sociálnych službách je odlišná. Akceptácia klientov a profesionálne postoje sú hlavnými charakteristikami sociálnych pracovníkov, ktoré ich nútia hodnotiť klientov v troch situáciách: 1. hodnotenie potrieb, 2. Stav klienta a 3. Interakcia medzi pacientom a komunitou. Dôležitou úlohou sociálnych pracovníkov v zdravotníctve je integrácia troch sektorov: spoločnosti, pacienta a systému zdravotnej starostlivosti (Majidi Parast, S. – Allai, B., 2014).

Jedným z odporúčaní pre prax sociálnej práce v zdravotníctve je aplikácia pokročilého multisystémového prístupu (Advanced Multi Systemic Approach - AMS). Práve z koncepcie AMS vychádza i zdravotno-sociálny model (Health-Social Model), ktorý vzniká za predpokladu, že zdravotné potreby sú súčasťou všetkého – sociálneho systému (Kuzníková a kol., 2011). Je to perspektíva, ako pracovať s pacientom. AMS predpokladá kompetenciu klinického sociálneho pracovníka využiť jeho vedomosti a aplikovať ich tak, aby bol schopný identifikovať vhodné prístupy pre prácu s pacientom.

Charakteristiky moderného prístupu k sociálnej práci v zdravotníctve

- 1. Holistický prístup:** Moderní sociálni pracovníci chápu zdravie ako komplexný stav, ktorý zahŕňa fyzické, psychické, sociálne a spirituálne faktory. Ich práca sa zameriava na celkový pohľad na pacienta a jeho potreby. Vzhľadom na širokú škálu diagnóz a ich psychosociálnych dopadov je žiaduce a opodstatnené prijatie modelu, ktorý úspešne funguje v zahraničných vyspelých krajinách, kde na každej klinike (gynekologicko-pôrodnicka, pediatrika, psychiatrická, interná, kardiologická, onkologická, geriatrická, neurologická, anesteziologická, ORL, chirurgická, urgentná medicína, atď.) pôsobí sociálny pracovník (clinical social worker).
- 2. Kompetencie:** Sociálni pracovníci v zdravotníctve riešia špecifické úlohy podľa typu oddelenia, diagnóz, počtu pacientov atď. Zameriavajú sa na sociálne problémy, ktoré môžu mať vplyv na zdravotný stav pacientov, ako sú kvalita bývania, finančné problémy, výskytu sociálno-patologických javov ako domáce násilie, sexuálne zneužívanie, či zanedbávanie starostlivosti o dieťa. Stanovujú sociálnu anamnézu hospitalizovaného pacienta, navrhujú plán psychosociálnych intervencií, využívajú metódy a prístupy sociálnej práce. Majú najkomplexnejší prehľad o pacientoch, ich zdravotných (diagnóza, terapia, prognóza, kompenzačné pomôcky), psychických, rodinných, sociálnych, ekonomických, pracovných problémoch. Spolupracujú s tímom odborníkov nielen v rámci zdravotníckeho zariadenia, ale aj s profesionálnymi interdisciplinárnymi inštitúciami.

3. **Integrácia v tíme:** Sociálni pracovníci pracujú v multidisciplinárnych tímoch so zdravotnými sestrami, lekármi, psychológmi a ďalšími odborníkmi na zdravotnú starostlivosť. Spolupracujú na plánovaní ošetrovania a zabezpečujú, aby sa sociálne aspekty zohľadňovali v liečbe.
4. **Prevenčia:** Moderná sociálna práca v zdravotníctve kladie dôraz na prevenciu chorôb a zlepšovanie celkovej kvality života. Sociálni pracovníci rozumejú konceptom prevencie, poznajú preventívne opatrenia v súvislosti so sociálnymi dôsledkami vybraných ochorení a tieto sprostredkujú pacientom.
5. **Kultúrna kompetencia:** S rozmanitosťou populácií a kultúr je kultúrna kompetencia dôležitou súčasťou práce sociálnych pracovníkov. Mali by byť schopní pracovať s ľuďmi z rôznych kultúr a rešpektovať ich hodnoty a presvedčenia.
6. **Výskum, manažment a politika:** Niektorí sociálni pracovníci pracujú na výskume a tvorbe politík, ktoré ovplyvňujú kvalitu zdravotnej starostlivosti a dostupnosť k nej.

Záver

Moderná sociálna práca v zdravotníctve je súčasťou fungujúceho zdravotno-sociálneho systému rešpektujúca holistický prístup k pacientovi a jeho bio-psycho-sociálno-spirituálnym potrebám. Implementovanie sociálneho pracovníka do zdravotníctva, resp. zdravotníckych zariadení bude viesť k efektívnejšiemu fungovaniu systému zdravotných a sociálnych služieb, zlepšeniu vzájomnej spolupráce a výraznému odľahčeniu zdravotníctva.

Afilácia

Príspevok vznikol ako súčasť projektu VEGA č. 1/0254/23 Možnosti kreovania profesie klinického sociálneho pracovníka v Slovenskej republike.

Zoznam použitej literatúry

- AUSTRALIAN ASSOCIATION OF SOCIAL WORKERS. 2016. Scope of social work practice. Social work in health. Royal Melbourne Hospital, 2016.
- KUZNÍKOVÁ, I. a kol. 2011. Sociální práce ve zdravotnictví. Praha: Grada, 2011. 224 s. ISBN 978-80-247-3676-1.
- MAJCHRÁKOVÁ, H. et al. 1990. Sociálna služba a zdravotno-sociálna starostlivosť o populáciu. Martin: Osveta, 1990. 158 s. ISBN 80-217-0189-7.
- MAJIDI PARAST, S. – ALLAI, B. 2014. The role of social work in health care system. In: *Journal of Social Science for Policy Implications* June 2014, Vol. 2, No. 2, pp. 59-68 ISSN: 2334-2900 (Print), 2334-2919 (Online).
- MATOUŠEK, O. a kol. 2003. Metody a řízení sociální práce. 1. vyd. Praha: Portál, 2003. 380 s. ISBN 80-7178-548-2.
- MOJTOVÁ, M., SEDLÁROVÁ, K., ŠRANK, M. 2013. Klinický sociálny pracovník. Nitra, UKF, 2013, 263 s. ISBN 978-80-558-0269-5.
- RUTH, B.J. AND MARSHALL, J.W. 2017. A History of Social Work in Public Health. *American Journal of Public Health*, 2017, vol. 107, Issue S3, S236-S242.
- ŠRANK, M. 2012. Sociálne súvislosti dlhodobej hospitalizácie detí: dizertačná práca. Nitra: UKF, 2012. 204 s.
- TOMEŠ, I. a kol. 2009. Sociální správa. Praha: Portál, 2009. 304 s. ISBN 978-80-7367-483-0.
- VURM, V. 2007. Vybrané kapitoly z veřejného a sociálního zdravotnictví. Praha: Triton, 2007. 125

s. ISBN 978-80-7254-997-9.

Zákon č. 219/2014 Z. z. o sociálnej práci a o podmienkach na výkon niektorých odborných činností v oblasti sociálnych vecí a rodiny a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.

Zákon č. 576/2004 Z. z. o zdravotnej starostlivosti, službách súvisiacich s poskytovaním zdravotnej starostlivosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

Kontakt na autorku

prof. PhDr. Martina Mojtoová, PhD.

Katedra sociálnej práce a sociálnych vied

Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre

mmojtova@ukf.sk

Push-pull sociálne faktory vzniku radikalizácie

Predstavenie projektu VEGA 1/0754/21 „Push-pull“ sociálne faktory súvisiace s mierou radikalizácie adolescentov v kontexte sociálnej práce

Push-pull social factors of radicalisation

The introduction of the project VEGA 1/0754/21 „Push-pull“ social factors of radicalisation related to level of radicalisation in adolescents in the context of social work

Vladimír Lichner (SR)

Abstrakt

Príspevok predstavuje základný rámec vedeckého projektu VEGA 1/0754/21 „Push-pull“ sociálne faktory súvisiace s mierou radikalizácie adolescentov v kontexte sociálnej práce. Teoreticky rozpracúva základné východiská radikalizácie ako sociálno-patologického javu, ale i súvisiaceho pojmu extrémizmus, ktorý je chápaný ako výsledok procesu radikalizácie. Ponúka prehľad viacerých teoretických modelov radikalizácie, pričom vychádza z najčastejšie interpretovaných modelov, 4-stupňového modelu, modelu schodiska, modelu rizikových a protektívnych faktorov a modelu faktorov mikro a makro úrovne. Východiskom pre vedecký projekt i pre samotný príspevok ponúka pôvodná teória marketingovej komunikácie označená ako push-pull, ktorú príspevok vzťahuje k faktorom, ktoré ponúkajú jednotlivé modely radikalizácie. Následne príspevok pojednáva o základnom rámci výskumu prostredníctvom výskumných cieľov ako i východiská v oblasti sociálnej práce.

Kľúčové slová

Radikalizácia. Extrémizmus. Modely radikalizácie. Deradikalizácia. Push-pull teória.

Abstract

This article represents the fundamental framework of the scientific project VEGA 1/0754/21 titled "Push-pull" Social Factors Related to the Level of Radicalization in Adolescents in the Context of Social Work. It theoretically elaborates on the basic premises of radicalization as a socio-pathological phenomenon, as well as the related concept of extremism, which is understood as an outcome of the radicalization process. It provides an overview of several theoretical models of radicalization, drawing from the most commonly interpreted models, including the 4-stage model, the ladder model, the model of risk and protective factors, and the model of micro and macro-level factors.

As a starting point for the scientific project and for this article itself, it introduces an original theory of marketing communication referred to as "push-pull," which the contribution relates to the factors presented in the various models of radicalization. Subsequently, the contribution discusses the basic framework of research, including research objectives, as well as the foundations in the field of social work.

Keywords

Radicalisation. Extremism. Models of radicalisation. Deradicalisation. Push-pull Theory.

Úvod

Príspevok má za cieľ poukázať na základný teoretický rámec, ktorý je predmetom vedeckého projektu „VEGA 1/0754/21 „Push-pull“ sociálne faktory súvisiace s mierou radikalizácie adolescentov v kontexte sociálnej práce“, odborne zastrešovaného vedeckým tímom Katedry sociálnej práce FF UPJŠ v Košiciach. Zámerom príspevku nie je prezentovať výsledky vedeckého bádania, ale poukázať na vedecký kontext a zámer vedeckého bádania v tejto problematike a v základných rámcoch predstaviť výskumný zámer a projekt výskumu realizovaného v rámci uvedeného projektu.

Východiská procesu radikalizácie

Pojem radikalizácia je v súčasnosti relatívne často používaný. Vo všeobecnosti ide o označovanie správania vykazujúceho rôzne prvky násilia vrátane ochoty ho páchať, ako aj extrémnych foriem správania jednotlivcov, alebo skupín vedúcich k potlačovaniu práv iných jednotlivcov, či skupín. Takéto používanie

pojmov radikalizácia a extrémizmus (niekedy aj terorizmus) je častokrát v literatúre, no najmä v bežnom jazyku synonymické. Takéto komplementárne používanie pripisujeme skôr snahám o zjednodušenie označovania smerom k populácii, kedy sa najmä pojem extrémizmus stáva akousi sociálnou kategóriou zahŕňajúcou všetky podobné konštrukty. Takéto vymedzenie súhlasí teoretickým prístupom predstaveným autorom Striegherom (2015), ktorý dopĺňa, že ide o tie javy, ktoré sú založené na určitej interpretácii sveta, do značnej miery skreslenej a ktorá je často založená na výklade rôznych spirituálnych aspektov a ideológií. Okrem toho, poskytuje odôvodnenie a ospravedlnenie pre realizáciu násilných činov zameraných na dosiahnutie individuálnych, alebo skupinových cieľov.

Odborných definícií radikalizácie môžeme v literatúre nájsť nespočetné množstvo. Najčastejšie ide o transformačný proces, ktorý prebieha u jednotlivca a je charakteristický postupnou zmenou správania a ideológie. Tento proces má dve zložky: kognitívnu a behaviorálnu (Horgan 2005; FBI 2006), pričom ich transformácia môže prebiehať súčasne, alebo postupne, faktor času teda s prihliadnutím na individualizmus tohto procesu nezohráva dominantnú úlohu (Heath-Kelly 2013). Rovnako všeobecne môžeme povedať, že radikalizácia je procesom rozvíjania extrémistických ideológií a presvedčení (Borum 2011a, b); procesom nabrania noriem, vzorcov a vzorov správania charakteristických pre extrémistické zoskupenia a ideológiu (Decker, Pyrooz 2011). Proces radikalizácie nie je časovo ohraničený, identifikujeme tu zložitejšie procesy než jednoduché kauzálne vzťahy (Bizina & Gray 2014). Je procesom vzniku a rozvoja správania, ktoré vedie k extrémizmu (Action plan 2014; Bartlett, Birdwell, King 2010). Radikalizácia je rovnako procesom, ktorý by sme mohli označiť za multifaktoriálny a rovnako je vnímaná do značnej miery interdisciplinárne (Smolík 2020). Označuje proces, v ktorom jednotlivci alebo skupiny vplyvom radikálnej politickej alebo náboženskej ideológie opustia kultúru, hodnotový systém konkrétnej spoločnosti a osvojujú si nový hodnotový systém, ktorý nie je v súlade so základnými princípmi demokratickej spoločnosti (Lichner, Šlosár, Šiňanská, Tóthová, Plavnická, Hovanová, Vasil'ová, Žiaková, Kahan, Šimko 2018). V oblasti sociálnej patológie a sociológie by sme mohli označiť takéto správanie ako kontrakultúru (Yinger 1960).

Aj napriek faktu, že uvedených, ale i doposiaľ neuvedených definícií je veľké množstvo, je možné konštatovať, že v základných prvkoch majú tieto vymedzenia množstvo spoločných východísk. Za najdôležitejšie považujeme to, že všetky označujú radikalizáciu za **proces**, čím jej dodávajú dynamický význam. Prostredníctvom tohto procesu jednotlivci preberajú názory, hodnoty, vzorce správania, a pod., ktorého prirodzeným vyústením je zmena v kognitívnej oblasti, ale aj prípadná ochota a odhodlanie k páchaniu protispoločenského správania (Borum 2011a,b).

Extrémizmus, ako sme uviedli, nepovažujeme v tomto kontexte za synonymum. Extrémizmom označujeme vrchol, ukončenie procesu radikalizácie, prijatú ideológiu obsahujúcu ospravedlňovanie násilných činov dosahovaním individuálnych či skupinových cieľov a záujmov (Nasser-Eddine, Garnham, Agostino, Caluya 2011).

Prehľad modelov procesu radikalizácie

Pre proces radikalizácie u jednotlivcov je charakteristických niekoľko prvkov. V prvom rade ide o fakt, že je multifaktoriálne podmienený (pričom najčastejšie ide o interakciu emocionálnych, kognitívnych a behaviorálnych prvkov). To, že ide o príčinnú interakciu viacerých faktorov potvrdzujú i ďalší autori, kedy sú za najčastejšie príčiny označované sociálne, psychologické a biologické (Jusko 2020). Nabranie vzorcov, hodnôt, názorov a postojov je častokrát spojené s rôznymi technikami ovplyvňovania sociálnou skupinou, hraničiacich až s technikami „brainwashingu“ (Smolík 2020). Autor ďalej uvádza, že tretím prvkom, ktorý je prítomný najmä v dôsledku modernej spoločnosti je prítomnosť informačno-komunikačných technológií v celom tomto procese ktoré fungujú ako mechanizmy pre šírenie propagandy a poskytujú relatívne „bezpečný“ priestor pre ťažko zachytiteľný rozvoj radikalizácie.

V odbornej literatúre sa stretávame s rôznymi modelmi, ktoré vysvetľujú viacero prístupov k procesu radikalizácie. Všetky tieto prístupy predstavujú niekoľko krokov procesu radikalizácie pričom

výsledok sa v žiadnom z týchto modelov nelíši. Stále ide o to, že výsledkom je radikalizovaný jednotlivec, ktorý sa vyznačuje ochotou k protispoločenskému správaniu či protispoločenskými názorovými, hodnotovými a postojoými prúdmi. V nasledujúcej časti ponúkame prehľad najčastejšie používaných modelov vzniku radikalizácie, pričom musíme podotknúť, že vznikali v určitom spoločenskom, kultúrnom, politickom a sociálnom prostredí a tento kontext do značnej miery reflektujú. Mnohé z nich sa vzťahovali na konkrétny typ radikalizácie – radikalizácia v prostredí rasovej neznášanlivosti, alebo násilného terorizmu napr. džihádu a pod. . Posledné štádiá procesu radikalizácie preto v týchto modelových príkladoch korešponujú s konkrétnym typom extrémistického správania. Máme však za to, že ostatné kroky sú naprieč rôznymi ideológiami stojacimi za radikalizáciou, čo korešponduje i s odbornými názormi (napr. Aly, Striegher 2012).

4-stupňový model radikalizácie

V prípade 4-stupňového modelu vzniku radikalizácie sa stretávame s viacerými podobnými prístupmi (napr. Borum 2011a,b; FBI 2006; Silber, Bhatt 2007). Sumarizáciou môžeme konštatovať, že v tomto prípade špecifikujeme nasledovné 4 stupne procesu radikalizácie:

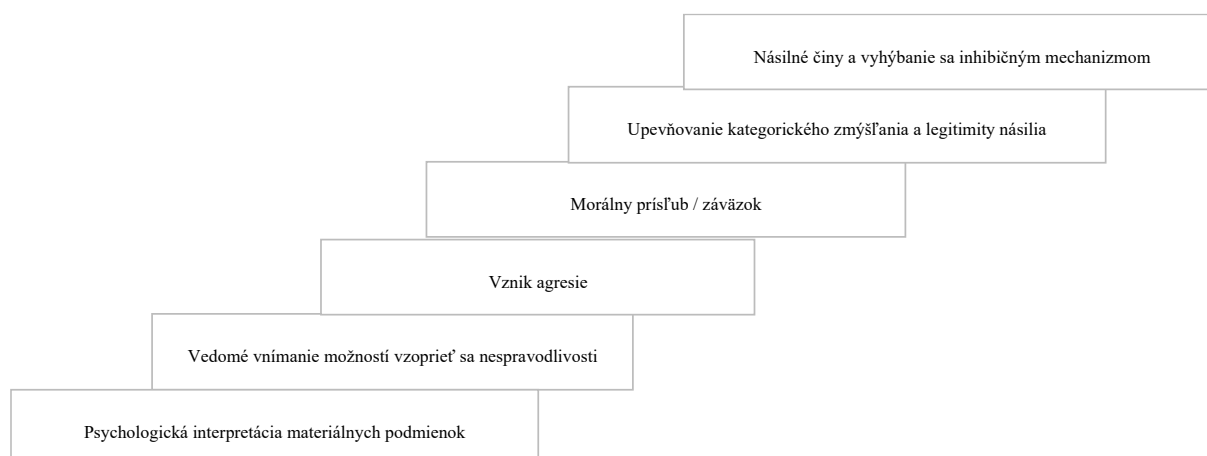
- PREDradikalizácia – charakteristická vplyvom vnútorných a vonkajších faktorov na jednotlivca, patria sem napr. konkrétne rodinné, spoločenské, sociálno-komunitné faktory;
- identifikácia – charakteristická popularizáciou radikálnych hodnôt, kritickým hodnotením sociálneho systému, hľadaním negatívnych stránok konformného spôsobu života jednotlivcom;
- indoktrinácia – ako aktívne vnímanie, vyhľadávanie a presadzovanie názorov, hodnôt, myšlienok a presvedčení;
- akcia – ktorá je výsledkom celého procesu, resp. už prijatou ideológiou.

Trochu odlišný prístup k 4 stupňovému modelu prináša Borum (2011a,b), ktorý hovorí o (1) krivde ako pocite nesprávnosti voči spoločenskému usporiadaniu; (2) nespravodlivosti z tohto usporiadania; (3) hľadania zodpovednosti (osoby, skupiny, ideológie,...) za túto nespravodlivosť; (4) odôvodnení páchania protiprávných alebo násilných skutkov ako produktu prijatej ideológie.

Model schodiska

Ďalším modelom, ktorý je k procesu radikalizácie explanačným a z hľadiska svojho teoretického zamerania ho považujeme za zaujímavý je tzv. model schodiska (Moghaddam 2005; Borum 2011b). Proces radikalizácie je tu pripodobnený k zúžujúcemu sa schodisku s prízemím a piatimi poschodiami. V každom kroku má radikalizujúci sa jednotlivec možnosť rozhodnúť sa, či postúpi o úroveň vyššie. Dôležité je ale uvedomiť si, že čím je jednotlivec v tejto hierarchii vyššie, má stále menej možností pre voľbu. Tým sa zúžujú i jeho možnosti pre návrat či iné rozhodnutie.

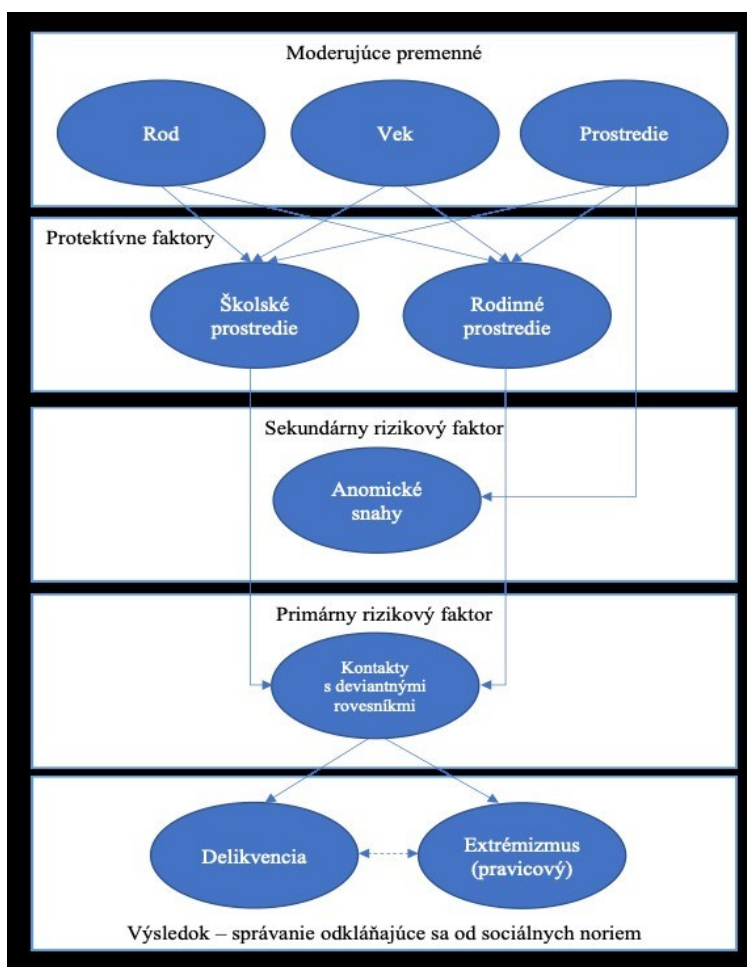
Obr. 1 - model schodiska (Moghaddam 2005)

Model rizikových a protektívnych faktorov

Model protektívnych a rizikových faktorov je v tomto kontexte chápaný tradične. Zjednodušene by sa dalo konštatovať, že rizikové faktory negatívne pôsobia na proces radikalizácie ako katalyzátory pre začiatok a rozvoj tohto procesu. Opačne pôsobiace protektívne využívajú potenciál v individuálnej, skupinovej, komunitnej, či ďalšej rovine a zabráňujú vzniku, či prehĺbovania akéhokoľvek typu sociálno-patologického javu. Pri jeho analýze vychádzame z tradičnej koncepcie nemeckých autorov Boehnke, Hagan, Merkens (1998), ktorí na základe teoretickej analýzy a vlastných empirických výskumov priniesli vysvetľujúci model zostavený z niekoľkých predpokladov. Takto je na „pozadí“ moderujúcich premenných identifikovaných niekoľko protektívnych, rizikových faktorov (v dvoch úrovniach). Grafické znázornenie tohto modelu ponúka Obr. 2.

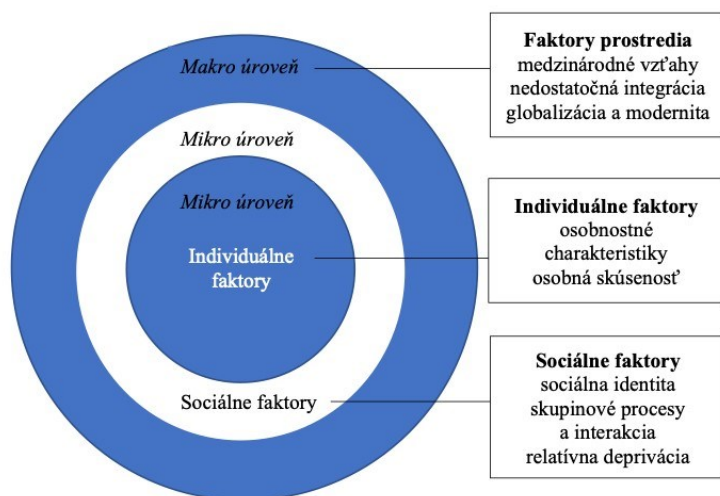
Obr. 2 - Model rizikových a protektívnych faktorov (Boehnke, Hagan, Merkens 1998)

Model faktorov mikro a makro úrovne

Faktory makro a mikro úrovne špecifikujú komplex teoreticky ovplyvňujúcich premenných, ktoré pôsobia ako príčinné činitele pre začiatok samotného procesu radikalizácie, no zároveň neskôr vysvetľujú i cesty rozvoja radikalizácie až po odhodlanie k páchaniu násilných činov. Zdôrazňujeme, že pôvodný model vznikol ako analýza príčin konkrétne nábožensky (islamisticky) orientovaných činov terorizmu. Ak vychádzame z ďalších teoretických podkladov (napr. Fahey, Simi 2018), jednotlivé príčinné faktory môžu byť po prispôbení použiteľné i z hľadiska procesu iných foriem, než náboženskej radikalizácie. Jednotlivé faktory graficky reprezentuje Obr. 3.

Obr. 3 - Faktory procesu radikalizácie mikro a makro úrovne (Veldhuis, Staun 2009)

PUSH-PULL pôsobenie faktorov radikalizácie – výskumný zámer

Ako sme v texte na základe uvedených modelov uvádzali, pre rozvoj radikalizácie u jednotlivca ako i vznik samotného extrémistického správania pôsobí množstvo konkrétnych faktorov. Tie môžu pôsobiť ako katalyzátory, príp. ako rôzne moderačné premenné. Zaujímavý koncept ponúka pôvodne model marketingovej komunikácie ale je ho možné uplatniť aj v širokých perspektívach rôznych odborov, vrátane sociálnej práce. Už v prácach viacerých autorov sa push-pull teória rozširuje na oblasti ako sú motivácia k migrácii či k rôznym typom rizikového ale aj nerizikového správania a pod. . Teória je založená na princípe dvoch oblastí motivačných faktorov, pričom „push“ faktory sú tie, ktoré vychádzajú z aktuálnej situácie a pozície a motivujú smerom navonok (faktory sociálneho, rodinného prostredia), zatiaľ čo „pull“ faktory vychádzajú z cieľového miesta/skupiny/správania (teda radikálnej myšlienky, ideológie, skupiny) a motivujú jednotlivca ku konkrétnemu správaniu (v našom prípade k začiatku radikalizácie) (Zmud 1984; McAulay, Zeitz, Blau 2006).

Prenesene, môžeme konštatovať, že práve faktory, ktoré boli uvedené v modelových príkladoch vyššie, môžu pôsobiť v duchu teórie push-pull. Rovnako však uvažujeme o týchto faktoroch aj ako o rizikových a protektívnych, v duchu tradičných modelov radikalizácie a deradikalizácie.

Zámerom výskumného projektu, ktorý tento príspevok predstavuje tak v kontexte predstavených faktorov a push-pull teórie je:

- explorácia procesu radikalizácie – identifikácia procesu radikalizácie u adolescentov,
- identifikácia najvýznamnejších prediktorov procesu radikalizácie,
- kategorizácia prediktorov v zmysle ich push-pull pôsobenia,
- vypracovanie modelu sociálnych a rodinných prediktorov radikalizácie adolescentov a ich pôsobenia v zmysle „push-pull“ teórie.

Vychádzajúc zo systémového prístupu ku skúmaniu sociálnych javov (Teater 2010; Payne 2014) a najmä subsystémového poňatia systémovej teórie (Hollstein-Brinkmann 2001; Luhmann 2006) môžeme jednotlivé faktory kategorizovať aj subsystémovo. Uvedomujúc si pracovné polia sociálnej práce sme z komplexu faktorov teoreticky ovplyvňujúcich radikalizáciu v subsystémovom poňatí identifikovali tie, v ktorých rámcach môže sociálna práca teoreticky i prakticky intervenovať. Zámerom projektu je preto identifikovať **rodinné faktory** (konkrétne rizikovú rodinnú históriu, výchovné prístupy, socio-ekonomický status rodiny), a **sociálne faktory** (sociálne začlenenie, sociálna izolácia, vzťah k autoritám).

Záver - predpokladaný prínos pre sociálnu prácu

Radikálne myšlienky ústiace do páchania extrémizmu ako spoločenské fenomény sprevádzajú spoločnosť už od nepamäti. Jednotlivci či skupiny, ktorých názor predstavoval určitý extrém v rámci spektra názorov na konkrétnu problematiku sprevádzajú dejiny ľudstva. Nájde ich na strane predstaviteľov verejnej moci, ale aj ako prejav slobody myslenia a vyjadrovania (Smieško 2017). Býva veľmi zložité označiť akékoľvek konanie za radikálne, či extrémistické, alebo to jednoznačne vylúčiť. Hranica medzi radikalizáciou, extrémizmom a akceptovaným, konformným správaním je veľmi široká a nejasne formulovaná. Aj pri porovnaní jednotlivých krajín Európskej únie v tejto oblasti sa stretávame s rozdielnym vymedzením toho, čo je alebo nie je považované za radikálne či extrémistické. V podstate ide o mieru tolerancie k niektorým prejavom a nastavenie indikátorov pre hodnotenie daného konania ako radikálneho či extrémistického. V prípade radikalizácie ide o proces vzniku extrémistických postojov a prejavov u konkrétneho jednotlivca, prijatie extrémistickej ideológie, či tendencia k podpore takýchto jednoduchých a rýchlych riešení najmä v prípade sociálnych problémov. Na základe toho považujeme za dôležité zamerať sa na proces radikalizácie, konkrétne na sprostredkujúce faktory, ktoré predikujú jeho vznik a progres.

Overením hlavného predpokladu, že existujú súvislosti medzi prediktormi stanovenými na základe teoretických východísk (v súlade s realizovanými štúdiami) a stupňom radikalizácie; a identifikovaním jednotlivých prediktorov, je možné vypracovať systém znižovania radikalizácie vedúcej k extrémizmu.

Vychádzame tak z konceptu deradikalizácie (Doosie, Moghaddam, Kruglanski, deWolf, Mann, Feddes 2016; Smolík 2020), ktorý okrem iného hovorí, že radikalizácia a rovnako i deradikalizácia sa deje na pozadí ovplyvňujúcich faktorov, v prípade radikalizácie hovoríme o znižovaní reziliencie voči extrému s postupným naberaním sociálnych noriem a vzorcov správania od zvyšovania senzitivity, cez členstvo v skupine až po prijatie radikálnej ideológie (častokrát spojenej s konkrétnou akciou). V prípade deradikalizácie hovoríme o opačnom postupe, kedy vzniká rovnako pôsobením (tentokrát protektívne orientovaných) faktorov a je zameraná naopak, na navrátenie reziliencie voči extrému.

Konkrétne implikácie výstupov projektu vnímame v pomenovaní faktorov, ktoré môžu zabezpečiť odpútanie (disengagement), nájdení modelu, ktorý prispeje k deradikalizácii (prostredníctvom vytvárania pochybností, dosiahnutia zmeny správania, či hľadania alternatívy voči extrému). V konkrétnych bodoch môžu výsledky projektu prispieť k návrhu preventívnych aktivít, rozvoju terénnej, komunitnej sociálnej práce, vyhľadávacej činnosti sociálnych pracovníkov, no v neposlednom rade posilniť možnosti sociálnej práce v poradenských činnostiach, vytváraní rodičovských či mentoringových sietí.

Zoznam použitej literatúry

Action Plan against Radicalisation and Violent Extremism. Oslo: Norwegian Ministry of Justice and Public Security, 2014.

ALY, A. & J.L. STRIEGHER, 2012. Examining the Role of Religion in Radicalization to Violent Islamist Extremism. *Studies in Conflict & Terrorism*. 35(12), 849-862. ISSN 1521-0731.

BARTLETT, J., J. BIRDWELL & M. KING, 2010. *The Edge of Violence. A Radical Approach to Extremism*. London: Demos. ISBN 978-1-906693-39-8.

BIZINA, M. & D.H. GRAY, 2014. Radicalization of Youth as a Growing Concern for Counter-Terrorism Policy. *Global Security Studies*, 5(1), 72-79.

BOEHNKE, K., HAGAN, J. & H. MERKENS, 1998. Right-wing extremism among German adolescents: Risk factors and protective factors. *Applied Psychology: An International Review*. 47(1), 109-126. ISSN 0269-994X.

BORUM, R., 2011a. Radicalization into Violent Extremism I: A Review of Social Science Theories. *Journal of Strategic Security*. 4(4), 7-36. ISSN 1944-0464.

BORUM, R., 2011b. Radicalization into Violent Extremism II: A Review of Conceptual Models and Empirical Research. *Journal of Strategic Security*. 4(4), 37-62. ISSN 1944-0464.

DECKER, S. & D. PYROOZ, 2011. Gangs, Terrorism, and Radicalization. *Journal of Strategic*

Security, 4(4), 151-166. <http://dx.doi.org/10.5038/1944-0472.4.4.7>

DOOSJE, B., F.M. MOGHADDAM, A.W. KRUGLANSKI, A. deWOLF, L. MANN & A.R. FEDDES, 2016. Terrorism, Radicalization and De-Radicalization. *Current Opinion in Psychology*. 2016(11), 79-84. ISSN 2352-250X.

FAHEY, S. & P. SIMI, 2018. Pathways to violent extremism: a qualitative comparative analysis of the US far-right. *Dynamics of Asymmetric Conflict*. [online]. ISSN 1746-7594. Available at: <https://doi.org/10.1080/17467586.2018.1551558>

FBI (Federal Bureau of Investigations), 2006. The Radicalization Process. From Jihad to Conversation [online]. Washington, D.C.: FBI. Available at: <http://cryptome.org/fbi-jihad.pdf>

HEATH-KELLY, C., 2013. Counter-Terrorism and the Counterfactual: Producing the „Radicalistaion“ Discourse and the UK Prevent Strategy. *The British Journal of Politics & International Relations*. 15(3), 394-415. ISSN 1369-1481.

HOLLSTEIN-BRINKMANN, H., 2001. *Sociálna práca a systémové teórie*. Trnava: SAP. ISBN 978-80-8990-878-7.

HORGAN, J., 2005. *The Psychology of Terrorism*. New York: Routledge. ISBN 978-0-415-69802-3.

JUSKO, P., 2020. Vybrané aspekty radikalizácie a násilného extrémizmu v kontexte sociálneho fungovania. In M. Šavrnichová a J. Vrťová. *Behaviorálne závislosti v kontexte sociálneho fungovania*. Zborník vedeckých štúdií. Banská Bystrica: Belianum. ISBN 978-80-557-1747-0.

LICHNER, V., D. ŠLOSÁR, K. ŠIŇANSKÁ, L. TÓTHOVÁ, J. PLAVNICKÁ, M. HOVANOVÁ, V. VASILOVÁ, T. ŽIAKOVÁ, J. KAHAN a J. ŠIMKO, 2018. *Extrémizmus a radikalizácia v sociálnych kontextoch*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach. ISBN 978-80-8152-659-6.

LUHMANN, N., 2006. System as Difference. *Organization*. 13(1), 37-57. ISSN 1350-5084.

McAULAY, B., ZEITZ, G. & G. BLAU, 2006. Testing a "Push-Pull" theory of work commitment among organizational professionals. *The Social Science Journal*. 43(4), 571-596. ISSN 0362-3319.

MOGHADDAM, F.M., 2015. The Staircase to Terrorism. A Psychological Exploration. *American Psychologist*. 60(2), 161-169. ISSN 0003-066X.

NASSER-EDDINE, M., B. GARNHAM, K. AGOSTINO & G. CALUYA, 2011. *Countering Violent Extremism (CVE) Literature Review*. Edinburgh South Australia: Counter Terrorism and Security Technology Centre, Commonwealth of Australia.

PAYNE, M., 2014. *Modern Social Work Theory*. 4th Edition. London: Palgrave Macmillan. ISBN 978-0-230-24960-8.

SILBER, M. & A. BHATT, 2007. *Radicalization in the West: The Homegrown Threat: The NYPD Jihadist Report*. New York: New York City Police Department, OccupyBawlStreet.com Press. ISBN 978-0-692-37170-2.

SMIEŠKO, I., 2017. *Internet a trestné činy extrémizmu*. Plzeň: Aleš Čeněk. ISBN 978-80-7380-691-0.

SMOLÍK, J., 2020. *Psychologie terorismu a radikalizace: jak se z beránek stávají vlci*. Brno: Mendelova univerzita v Brně. ISBN 978-80-7509-724-8.

STRIEGHER, J.L., 2015. Violent-extremism: An examination of a definitional dilemma. *Australian Security and Intelligence Conference*. pp. 75-86, doi: 10.4225/75/57a945ddd3352.

TEATER, B., 2010. *An Introduction to Applying Social Work Theories and Methods*. Berkshire: Open University Press. ISBN 978-0-33-5237784-4.

YINGER, J.M., 1960. Contraculture and Subculture. *American Sociological Review*. 25(5), 625-635. ISSN 0003-1224.

ZMUD, R.W., 1984. An Examination of "Push-Pull" Theory Applied to Process Innovation in Knowledge Work. *Management Science*. 30(6), 727-738. ISSN 0025-1909.

Kontakt na autora

Vladimír Lichner, doc., Mgr., PhD.

Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

Filozofická fakulta

Katedra sociálnej práce

Moyzesova 9, 040 59 Košice

vladimir.lichner@upjs.sk

Rodičovský konflikt v kontexte Rapid testu syCAN

Parental conflict in the context of the Rapid test syCAN

Eva Mydlíková (SR), Lúbia Nicolussi (SR), Peter Patyi (SR)

Abstrakt

Cieľom tohto príspevku je na základe analýzy interných dokumentov úradu práce, sociálnych vecí a rodiny zadefinovať pojem rodičovský konflikt a prostredníctvom implementácie konkrétnej diagnostickej techniky dokázať predvídať mieru ohrozenia dieťaťa rodičovským konfliktom. Teoretický koncept príspevku je postavený na predpoklade, že u detí v rodičovskom konflikte sa prejavujú príznaky podobné aké sú u psychicky týraného dieťaťa, možno u niektorých aj prvky zanedbávaného dieťaťa. Výsledkom analýzy dokumentov je vymedzenie pojmu „rodičovský konflikt“ a jeho prepojenie s indikátormi diagnostického nástroja. Vzhľadom na obsahovú časť príspevku autori pripravili modelový prípad merania predpokladaného rizika výskytu CAN syndrómu u dieťaťa nachádzajúceho sa uprostred rodičovského konfliktu prostredníctvom nástroja rýchlej diagnostiky vyvinutého pre tieto účely.

Kľúčové slová: Rodičovský konflikt. CAN syndróm. Diagnostika. Rapid test.

Abstract

The goal of this paper is to define the concept of parental conflict based on the analysis of internal documents of the Central Office of Labor, Social Affairs and Family and, through the implementation of a specific diagnostic technique, to be able to predict the degree of risk of a child to parental conflict. The theoretical concept of the paper is based on the assumption that children in parental conflict will show symptoms similar to those of a psychologically abused child, perhaps even elements of a neglected child in some cases. The result of document analysis is the definition of the term "parental conflict" and its connection with the indicators of the diagnostic tool. Considering the content part of the paper, the authors prepared a model case of measuring the predicted risk of CAN syndrome in a child in the middle of a parental conflict by means of a rapid diagnostic tool developed for these purposes.

Keywords: Parental conflict. CAN syndrome. Diagnostics. Rapid test.

Úvod

Od roku 2017 náš tím rozvíjal v rámci dvoch vedeckých grantov tému diagnostiky syndrómu týraného, zneužívaného a zanedbávaného dieťaťa (ďalej len syCAN) v intenciách sociálnoprávnej ochrany detí (ďalej len SPOD). Jedným z najdôležitejších výstupov bola aj tvorba a validácia diagnostickej techniky *Rapid test diagnostiky syCAN*. Jeho úlohou je určiť rozsah výskytu každej zo štyroch základných foriem syndrómu¹ a mieru ohrozenia dieťaťa.

Pracovníci SPOD v rámci spolupráce na tvorbe testu a zbere testovacích údajov prezentovali naliehavú požiadavku mať k dispozícii diagnostickú/posudzovaciu techniku na identifikáciu devastáčnych následkov rodičovského konfliktu na dieťa. Hoci táto požiadavka priamo nesúvisela s tvorbou testu na syCAN, podľa popisov niektorých odborne zdatných pracovníkov, sa nám javili prejavy a príznaky dieťaťa v tzv. „krutom rodičovskom konflikte“ veľmi podobné, ako u detí psychicky týraných.

Cieľom nášho príspevku je teda vypracovať dedukciu možností využitia Rapid testu syCAN v intenciách rodičovského konfliktu vo fáze diagnostiky devastáčnych účinkov rodičovského konfliktu na dieťa.

Rodičovský konflikt

Konflikty v akomkoľvek prostredí, nie len v tom rodinnom sú bežnou súčasťou našich životov. Konflikt sám o sebe, ale nemusí vždy v sebe niesť výsledok s negatívnym nábojom, naopak môže prispieť k vyriešeniu dlhotrvajúcej negatívnej situácie, ktorá vytvárala v prostredí rodiny neisté dusno. Efektívne

¹ Fyzické a psychické týranie, sexuálne zneužívanie a zanedbávanie

riešenie konfliktu v rodine môže podporiť dôveru dieťaťa v to, že rodina je preňho zdrojom istoty (Uholyeva 2019). Problém však nastáva v situácii, keď konflikt neprispieje k riešeniu ale naopak, podnieti ďalšie zlo, ktoré sa následne kulminuje. Spôsob jeho riešenia je často rozhodujúci. Ako závažný konflikt bude, závisí od praktík jedinca/ov, ktorý konflikt produkujú. Rodičovský konflikt je jeden z príkladov, kde konflikt väčšinou nerieši situáciu, ale produkuje patológiu, ktorá môže mať negatívne dopady na prežívanie dieťaťa. I keď by sa mohlo zdať, že v rozvodovej fáze prostredníctvom rodičovského konfliktu sa rodičia nevedia dohodnúť, ktorý z nich sa bude o dieťa lepšie starať, paradoxom je, že v rodičovskom konflikte idú záujmy dieťaťa bokom (Sychrová 2019). Za veľmi dôležitý faktor sa považuje komunikácia medzi rozchádzajúcimi sa rodičmi, ktorá môže rozvodový/rozchodový proces uľahčiť, alebo naopak skomplikovať. Podľa aktuálneho (2018-2022) výskumu z Českej republiky „*Stabilita rodiny a porozchodová péče o deti ve veřejném mínění*“, sa každý piaty respondent (respondent bol človek, ktorý mal maloleté dieťa a zažil rozvod - celkovo 432 respondentov) vyjadril, že v priebehu rozchodu bol kontakt s expartnerom v znamení veľkých konfliktov (Paloncyová 2022). Tiež sa odhaduje, že v jednej štvrtine až tretine rozpadnutých rodín pretrváva vážny rodičovský konflikt (Emer In: Ševčík, Špatenková 2011), čo naznačuje vážnosť danej témy. Na deti zle vplyva, ak rodičia nevyužijú práve rozvod na ukončenie ich „vojny“ a pokračujú v negatívnej angažovanosti do života partnera. Rodičia často podceňujú vnímavosť detí ohľadom rozvodovej situácie a mylne predpokladajú, že sa dieťa lepšie vyrovná so stratou rodiča, ako rodič so stratou dieťaťa (Gabura 2012), pričom schopnosť dieťaťa adaptovať sa na situáciu rozvodu/rozchodu rodičov je ohrozená práve v prípade dlhotrvajúceho rodičovského konfliktu (Fialová 2018). O to závažnejšia je situácia, keď sa dieťa stáva jeho objektom.

Rodičovský konflikt je predmetom výskumu dlhé roky, najmä v zahraničí. Dôkazom toho sú aj výsledky Roberta E. Emeryho, ktorý realizoval niekoľko výskumov súvisiacich s rodičovským konfliktom. Tvrdí, že tento typ konfliktu predstavuje vystavenie dieťaťa patogénnej interakcii zo strany rodiča, ktorá trvá dlhšie časové obdobie (Emery 1982). Z pohľadu iných literárnych prameňov je podobne ako v metodike *Metódy sociálnej práce a iných odborných činností zameraných na prácu s rodinou v rozvodovej/rozchodovej situácii* rodičovský konflikt definovaný ako sprievodný prvok rozchodu/rozvodu rodičov. Ten je charakteristický neschopnosťou rodičov sa spoločne dohodnúť na bežných záležitostiach, čo komplikuje dohodu o porozchodovom/rozvodovom vysporiadaní, s negatívnym dopadom na duševnú a psychickú pohodu tzv. well-being dieťaťa (Bernášková a kol. 2022). Ak rodičia nemajú ochotu sa dohodnúť, dochádza k dlhodobému utrpeniu detí s celoživotnými následkami (Tribun a kol. 2015). Navyše na základe výskumnej štúdie z roku 2019, ktorá sa venovala pohľadu detí na rozchodovú situáciu v rodine sa preukázalo, že väčšina z týchto detí vnímajú nižšiu kohéziu vo vzťahu medzi rodičmi a nimi, čo znamená, že počas tejto fázy sú narušené vzťahy nie len medzi rodičmi, ale aj vzťahy s dieťaťom a je otázne, či je možné ich spätne napraviť. Na základe výskumu (Uholyeva 2019), ktorý skúmal dopady rodičovského konfliktu na dieťa sa preukázalo, že v rodičovskom konflikte dochádza nie len k oslabeniu vzťahu rodiča a dieťaťa, ale taktiež k narušeniu pocitu bezpečia, čo síce môžeme vnímať ako vedľajší efekt, no priamo ovplyvňuje blaho dieťaťa. Správanie dieťaťa v situácii, keď sa rodičia rozvádajú ovplyvňuje aj miera a hĺbka konfliktu rodičov, tiež spôsob jeho zvládania a prezentovania (Gabura 2012). Je dôležité podotknúť, že zlyhanie v manželskej rovine nemusí znamenať zlyhanie v rodičovskej funkcii (Danišková 2011). Rodičovský konflikt môže pre dieťa znamenať významný stresor, ktorý naruša jeho vývoj a fungovanie (Kotková a kol. 2015; Pivodová, Lacinová 2016; Fialová 2018; Uholyeva 2019; Paloncyová a kol. 2022). Trampotová a Lacinová (2015) zdôrazňujú, že rodičovský konflikt môže mať negatívny dopad na dieťa v akomkoľvek vývojovom štádiu od ranného detstva až do obdobia dospelosti, pričom najčastejšie sa tu prejavuje problém s adaptáciou na okolité, v čase meniace sa podmienky, prevažne ide o problémy so sociálnym fungovaním dieťaťa. Deti, ktoré sú súčasťou rodičovského konfliktu tiež dosahujú horšie výsledky v oblasti akademických výsledkov, majú problémy so správaním, zhoršenú psychickú pohodu a zhoršenú kvalitu vzťahov s dospelými ľuďmi (Musick, Meier 2010).

Rodičovský konflikt sa vo vzťahu k dieťaťu môže prejavovať rôznym spôsobom, z hľadiska osobnej roviny ide najčastejšie o preverovanie trestných činov pohlavného zneužívania, týrania zverenej osoby, únos dieťaťa, ohrozovanie výchovy dieťaťa a pod. (Tribun a kol. 2015). Z tohto vyplýva, že v takýchto situáciách nie je záujem dieťaťa zo strany rodiča/ov rešpektovaný, čím nie je rešpektovaný ani

Dohovor o právach dieťaťa, ktorého primárnym princípom je ochrana dieťaťa. Podľa odbornej literatúry jednou z metód na riešenie konfliktnej situácie je mediácia. O mediácii hovorí aj *Inovatívny model manažmentu sanácie rodiny*, pričom ten charakterizuje mediáciu ako metódu vedúcu ku konsenzuálnej dohode. Brzobohatý (In: Tribun a kol. 2015) tvrdí, že dohoda je len výsledkom mediácie a jej skutočná hodnota je v kladení dôrazu na sebaurčenie jednotlivých strán. V konečnom dôsledku ide o uvedenie si svojich rozhodnutí, zodpovednosti a schopnosti rozhodovať o svojom živote, čo mediáciu odlišuje od súdnych riadení, arbitráží a poradenstva.

Každý rozvod kde sú prítomné aj neplnoleté deti je náročný proces, ktorý si vyžaduje dávku trepezlivosti a rozvahy. Kvalita vzťahov s rodičmi je dôležitou premennou reagovania dieťaťa na rozvod. Ak má dieťa kvalitný a vrúcny vzťah s oboma rodičmi, o to náročnejšie je zvládanie traumy dieťaťa z rozvodu. Rodič, ktorý má dieťa v opatere, by preto mal zaujať pozíciu, v ktorej podporuje pozitívny vzťah dieťaťa k druhému rodičovi a tiež mu umožňovať sa častejšie stretávať s dieťaťom (Gabura 2012). Jednak to môže zmierniť napätie so samotného rozchodu rodičov a tiež minimalizovať negatívny dopad na dieťa, pretože najlepší záujem dieťaťa by mal byť primárne a prirodzene v rukách rodičov.

Rodičovský konflikt v intenciách SPOD

Pojem *Rodičovský konflikt* sme formulovali, vzhľadom na cieľového užívateľa Rapid testu diagnostiky syCAN pracovníkov SPOD, v zmysle legislatívnych a interných dokumentov oddelení SPODaSK na slovenských úradoch práce. Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny SR (ďalej len (ÚPSVaR SR) vypracovalo za pomoci odborníkov niekoľko metodických príručiek, ktorých úlohou je zefektívniť proces práce s dieťaťom a jeho rodinou. Z nich, a z interných noriem úradu, sme sa pokúsili vymedziť pojem rodičovský konflikt ako kľúčový pojem pre implementáciu testu.

Dieťa môže mať výborné materiálne podmienky pre svoj život, rodičia ho ľúbia aj sa o neho starajú, ale ocitlo sa v situácii eskalácie konfliktu medzi rodičmi. V štandardnej situácii práve rodič ochraňuje dieťa pred nepriaznivými okolnosťami. Za istých podmienok sa však rola rodiča-ochrancu mení na rolu rodiča-násilníka, ubližujúceho svojím správaním vlastnému potomkovi. Medzi takéto podmienky, vytvárajúce náhly prerod rodiča z ochrancu na násilníka, môže byť práve situácia buď veľmi intenzívneho, alebo dlho trvajúceho alebo často sa opakujúceho konfliktu medzi rodičmi navzájom, ktorého je dieťa svedkom alebo je dokonca rodičom/mi aktívne do konfliktu vtáhané a to už či vedome alebo nevedome. A keďže žijeme v demokratickej spoločnosti, každý občan má mať zachované deklarované práva a ešte väčší dôraz je v našej spoločnosti kladený na práva dieťaťa. Jediný, kto môže mať „silu“ ochrániť dieťa voči vlastným rodičom je štát. Reprezentantmi štátu sú kolízni opatrovníci. Pracovné postupy a kompetencie pracovníkov SPOD sú zadefinované v ďalšej internej norme *IN 039/2018 – vykonávanie funkcie kolízneho opatrovníka a súvisiacich opatrení sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately úradmi práce, sociálnych vecí a rodiny*, ktorá popisuje základný postup a kompetencie kolíznych opatrovníkov pri ochrane práv dieťaťa. V procese posudzovania jeho situácie sa kolízny opatrovník zameriava a vyhodnocuje niekoľko oblastí: starostlivosť o dieťa, jeho bezpečie, podmienky na zdravý bio-psycho-sociálny vývin dieťaťa a zachovanie jeho dôstojnosti, podmienky na vytváranie vzťahových väzieb s rodičmi, súrodencami a príbuznými, možnosti zachovania priaznivého rodinného prostredia.

Procesuálne postavená *Interná norma č. IN-099/2018* upravuje postup zamestnancov úradov práce, sociálnych vecí a rodiny, odborov sociálnych vecí a rodiny, oddelení sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately pri vedení prípadovej sociálnej práce a pri vykonávaní opatrení sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately. Filozofia sociálnoprávnej ochrany detí sa tu premietla do tvrdenia: „*Pri zhodnotení situácie dieťaťa je potrebné sa prioritne zamerať na posudzované oblasti s dôrazom na aktuálny stav dieťaťa a napĺňanie jeho vývinových potrieb s ohľadom na situáciu, v ktorej sa nachádza (napr. rodičovský konflikt) a so zreteľom na možnosti a kapacitu rodičov riešiť vzniknutú situáciu s rešpektom na práva a právom chránené záujmy a potreby dieťaťa*“. Ako však budeme zhodnocovať situáciu, keď možnosti napĺňania vývinových potrieb zdanlivo rodina zvláda, ale dieťa aj tak neprospeje?

V Dôvodovej správe k novele zákona č.305/2005 Z.z. o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej

kuratele² z roku 2022 sa dozvedáme, že novela ukladá povinnosť orgánu SPOD „vykonať po ustanovení do funkcie kolízneho opatrovníka s obidvomi rodičmi spoločný informatívny pohovor. Cieľom je prízvukovať rodičovskú zodpovednosť oboch rodičov vo vzťahu k dieťaťu. Pohovor má za cieľ na začiatku konania súdu vo veciach úpravy rodičovských práv a povinností k maloletému dieťaťu prispieť k objektívnej informovanosti rodičov o postavení kolízneho opatrovníka jeho možnostiach a činnosti, ako aj o možnostiach pomoci“. Okrem úmyslu ochrániť obe domáceho násilia, sa v správe rozvíja ustanovenie druhej vety, čl. 5 Zákona o rodine a to definovaním **kritérií záujmu dieťaťa** nasledovne: „...Pri určovaní a posudzovaní záujmu maloletého dieťaťa sa zohľadňuje najmä ochrana dôstojnosti, ako aj duševného, telesného a citového vývinu dieťaťa, ohrozenie vývinu dieťaťa zásahmi do jeho dôstojnosti a ohrozenie vývinu dieťaťa zásahmi do duševnej, telesnej a citovej integrity osoby, ktorá je dieťaťu blízkou osobou“ (Dôvodová správa, s.4). Úlohou kolízneho opatrovníka je chrániť najlepší záujem dieťaťa, pomáhať mu v kolíznej situácii záujmov rodičov. „...Ide o situáciu, keď žiadny z rodičov nemôže zastupovať svoje dieťa, keďže ide o právne úkony, pri ktorých by mohlo dôjsť k rozporu záujmov medzi rodičmi a dieťaťom“ (Dôvodová správa, s. 4-5).

V metodike *Metódy sociálnej práce a iných odborných činností zameraných na prácu s rodinou v rozvodovej/rozchodovej situácii*³ rodičovský konflikt je definovaný ako situácia rozvodu/rozchodu rodičov, v ktorej autori ponúkajú efektívne postupy sociálneho pracovníka pre čo najvyššiu možnú ochranu dieťaťa. V inom metodickom materiáli *Inovatívny model manažmentu sanácie rodiny*⁴ jeho autorky navrhujú konkrétne postupy mediácie ako jedného z efektívnych a osvedčených nástrojov riešenia konfliktov a konkrétne postupy rodinnej mediácie pri riešení rodinných (teda nielen rodičovských) konfliktov. Autori metodiky *Program zhodnotenia situácie dieťaťa a jeho rodiny*⁵ vnímajú dve alternatívy, kedy sa dieťa ocitá v konflikte a to: v konflikte medzi rodičmi a v konflikte kultúr. Aj tu je akcent na situáciu pred-počas-po rozvode/rozchode rodičov. V metodike, nazvanej *Program vedenia prípadovej sociálnej práce*⁶ nájdeme konkrétny príklad pri riešení dieťaťa Lenky, nachádzajúcej sa uprostred rodičovského konfliktu, ktorý sociálny pracovník riešil v porozvodovej fáze rodičovského konfliktu. *Program výkonu opatrení pobytovou formou pre dieťa a jeho rodiny na základe dohody*⁷ popisuje možnosti psychologického a špeciálno-pedagogického poradenstva a konflikt tu vymedzuje do vzťahovej roviny, ale dieťa ako objekt konfliktu centruje na situáciu odchodu, rozvodu, odluky rodičov. Autori metodiky *Sociálna diagnostika*⁸ najmä v anamnestickom procese upozorňujú na nutnosť zamerať sa aj na hádky a konflikty v rodine.

Pri sumarizovaní výsledkov tejto malej analýzy môžeme dedukovať, že pre pracovníkov SPOD je rodičovský konflikt ekvivalentom konfliktu rozvádzajúcich/rozchádzajúcich rodičov a objektom ich intervencie je dieťa, ktoré chránia pred vlastnými rodičmi. Dôvodom je pravdepodobne spôsob, akým sa pracovníci SPOD k prípadu „dostanú“. V prípade, že rodina si plní svoje funkcie voči spoločnosti aj voči svojim členom, pracovníci SPOD nemajú dôvod ochraňovať dieťa z takejto rodiny. Hoci možno dieťa žije v permanentne nepokojnej atmosfére hádok a bitiek svojich rodičov, pokiaľ sa mu dramaticky nezhorší správanie alebo prospech, SPOD nemá dôvod na zásah. Pri takomto vymedzení pojmu *rodičovský konflikt* = *rozvod/rozchod rodičov* teda pri svojej dedukcii aj ostaneme.

Cieľom našich úvah je, pomôcť diagnostikovať stav dieťaťa vo fáze rozvodu/rozchodu rodiča.

² Dôvodová správa k novele zákona č.305/2005 Z.z. o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele

³ HOVANOVÁ, Magdaléna, HÚSKOVÁ, Eva, LICHNER, Vladimír. 2020. *Metódy sociálnej práce a iných odborných činností zameraných na prácu s rodinou v rozvodovej/rozchodovej situácii*. Bratislava: Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny.

⁴ LITAVSKÁ, Eva, NOLČANOVÁ, Alena, DVORNÁKOVÁ, Lenka. 2013. *Inovatívny model manažmentu sanácie rodiny*. Bratislava: Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny SR.

⁵ MYDLÍKOVÁ, Eva, KONSTANTINOVÍČ BRIXOVÁ, Monika, PATYI, Peter. 2020. *Program zhodnotenia situácie dieťaťa a jeho rodiny*. Bratislava: Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny SR.

⁶ MYDLÍKOVÁ, Eva, KERTISOVÁ, Svetlana. 2019. *Program vedenia prípadovej sociálnej práce*. Bratislava: Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny SR.

⁷ LADOMERSKÁ, Ivana, BRÁNIKOVÁ, Kamila, HRDÁ, Katarína. 2019. *Program výkonu opatrení pobytovou formou pre dieťa a jeho rodinu na základe dohody I*. Bratislava: Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny SR.

⁸ MOLČANOVÁ, Alena, VLKOVIČOVÁ, Mária, RABATÍNOVÁ, Veronika. 2020. *Sociálna diagnostika*. Bratislava: Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny SR.

Tento stav si dovoľíme stručne charakterizovať ako nepriaznivú rozvodovú /rozchodovú situáciu, v ktorej sa dieťa nachádza, a ktorú spôsobili jeho rodičia. Popísali by sme ju prostredníctvom základných situácií, ktoré sa môžu, ale aj nemusia, v období práve prebiehajúceho rozvodu/rozchodu rodičov zväčša vyskytovať, a ktoré vplývajú najmä na zdravý fyziologický, psychický a sociálny vývin dieťaťa nasledovne:

1. Rodič/rodičia opúšťajú spoločný domov, teda opúšťajú nielen partnera, ale aj dieťa, ktoré má deficit v naplnení druhej najdôležitejšej existenčnej potreby (podľa Abraháma Maslowa) - pocit bezpečia;
2. Rodičia, zaplavení negatívnymi emóciami voči sebe navzájom, nedokážu byť empatickí voči nikomu druhému, teda ani voči vlastnému dieťaťu;
3. Ne/dobrovoľne odchádzajúci rodič si začína aj mentálne aj fyzicky budovať svoju budúcnosť bez terajšej rodiny, do ktorej dieťa už viac alebo menej prestáva patriť. Spočiatku bojuje s výčtkami svedomia, ktoré však pragmaticky po čase ustanú. V období kulminácie konfliktu však často odchádzajúci rodič buduje v dieťati zvyčajne falošné nádeje, že len čo nájde vhodný nový priestor, presťahujú sa a bude opäť všetko v poriadku;
4. Ostávajúci rodič sebecky posilňuje svoje zranené sebavedomie alebo tíši pocity viny zo zlyhania tým, že sa dožaduje zvýšenej emocionálnej podpory od dieťaťa, čím ho núti zrazať druhého rodiča „pridaním sa na stranu“ zvyčajne toho, s ktorým žije;
5. Niekedy rodič, s ktorým dieťa ostáva, apaticky rezignuje na život, trpí depresiami a dieťa začína nenávidieť rodiča, ktorý ich opustil, pretože spôsobil „trápenie“ a postupne začína suplovať rolu chýbajúceho rodiča, hoci sociálne ani emocionálne nie je na takúto rolu zrelý;
6. Rodičia bojujú „o priazeň dieťaťa“ rôznymi prostriedkami (rozmaznávaním, neprimeraným posilňovaním jeho pozície v rodine, kupovaním si ho cez materiálne výhody...);
7. Odchodom jedného z rodičov, odchádza z rodiny aj jeho príjem a dieťa začína pociťovať deficit v zaužívanom životnom štandarde a môže sa zmeniť aj jeho sociálny status v skupine rovesníkov (nemôže si dovoliť ísť na lyžiarsky, do kina...)
8. Vzťah k starým rodičom z oboch strán sa naruší, redukujú sa blízke sociálne kontakty k celému príbuzenstvu dieťaťa; Rodičia „odchádzajúceho“ partnera sú trestaní a tí, „zostávajúceho“ rodiča majú potrebu obraňovať toho svojho – tým sa ešte viac situácia polarizuje. Redukuje sa aj pomoc pri starostlivosti o deti.
9. Rodinní priatelia a známi postupne prerušujú kontakty s jedným z rozvádajúcich /rozchádzajúcich sa rodičov, čím aj deti prichádzajú o zabehané sociálne kontakty (spoločné oslavy, dovolenky, návštevy...), ktoré sa tým dosť významne redukujú;
10. Psychický aj sociálny tlak môže dieťa kompenzovať poruchami správania a učenia

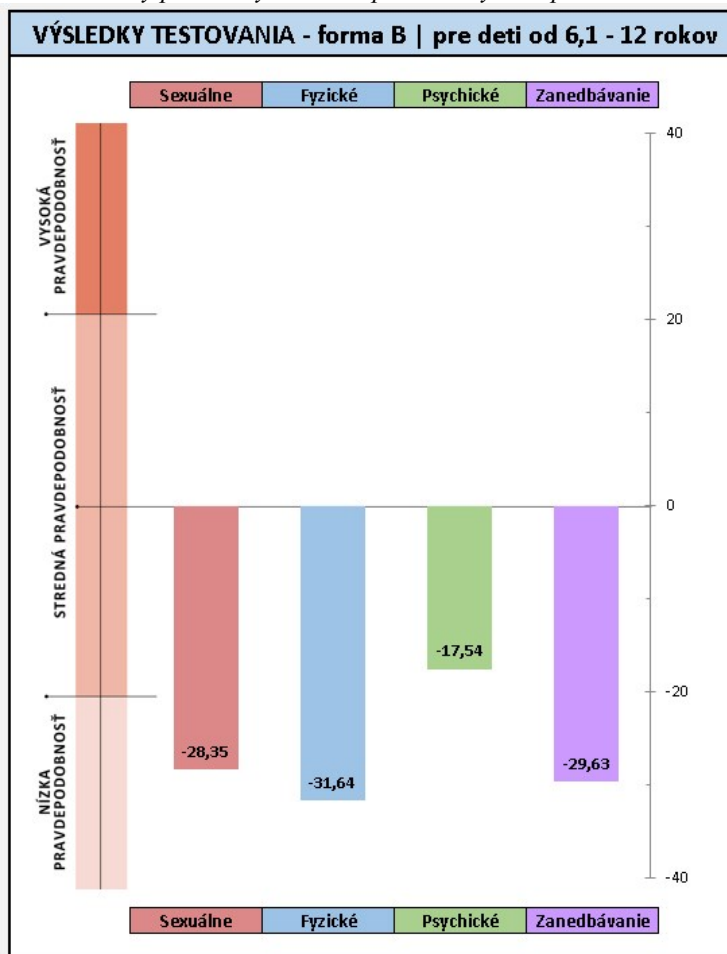
Rodičovský konflikt v intenciách Rapid testu

Súčasťou aktuálneho metodického postupu pri práci zameranej na prácu s rodinou v rozvodovej/rozchodovej situácii je jednou z možností využitie diagnostického nástroja (Rapid test syCAN), ktorý umožňuje pracovníkovi SPOD včasne identifikovať ohrozenie dieťaťa konkrétnymi formami CAN syndrómu.⁹ Jednou z foriem, ktorou môže byť dieťa ohrozené v rodičovskom konflikte vo fáze rozvodu/rozchodu je, vychádzajúc z požiadaviek sociálnych pracovníkov pri vývoji nástroja a vyššie spomenutých základných situácií, psychické a emocionálne týranie. V štandardnom procese vedenia prípadu má tak pracovník SPOD v súčasnosti novú možnosť efektívneho posudzovania prostredníctvom objektivizácie príznakov a prejavov vyskytujúcich sa u dieťaťa, ako i rizikových faktorov vyskytujúcich sa v rodine. Pokiaľ pracovník v procese vedenia prípadu využije možnosť rýchlej diagnostiky, výsledky testu mu umožnia odhaliť ohrozenie dieťaťa s určitou pravdepodobnosťou, ktorá je definovaná na posudzovacej škále testu. V príklade nižšie uvádzame modelový výsledok vykonaného testu v situácii keď sa dieťa ocitne

⁹ MYDLÍKOVÁ, Eva, KONSTANTINOVIC BRIXOVÁ, Monika, PATYI, Peter. 20202. Program zhodnotenia situácie dieťaťa a jeho rodiny. Bratislava: Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny SR.

uprostred rodičovského konfliktu.

Obrázok 1: Modelový príklad výsledku Rapid testu syCAN pri rodičovskom konflikte

Zdroj: vlastné spracovanie

Výsledky testu je možné interpretovať na základe číselných údajov jednotlivých stĺpcov vyjadrujúcich formy CAN syndrómu. Maximálne možné dosiahnuteľné skóre testu je „40“. V tomto prípade každá hodnota blížiac sa k tejto hodnote vyjadruje zvyšujúce riziko výskytu jednej z foriem CAN. V opačnej situácii, pokiaľ hodnota skóre dosahuje hodnoty blížiac sa k minimálnemu možnému dosiahnuteľnému skóre (-40), znižuje sa riziko ohrozenia konkrétnou formou. Pomôckou pre interpretáciu je graficky vyjadrená škála rozdelená do troch základných úrovní pravdepodobnosti ohrozenia. Jednotlivé úrovne vysokej a nízkej pravdepodobnosti dosahujú svoje hranice pri hodnotách skóre „20“ resp. „-20“. Je dôležité brať do úvahy skutočnosť, že pred začiatkom testovania je východiskovou hodnotou skóre „0“ a teda dieťa sa nachádza v strednej zóne ohrozenia. Tento východiskový stav je daný podmienkami za akých vstupuje pracovník SPOD do rodiny. Prítomnosť pracovníka SPOD v rodine pri vykonávaní opatrení SPODaSK je determinovaná legislatívnymi a zákonnými procesmi založenými na predpoklade, že existuje riziko ohrozenia práv a právom chránených záujmov dieťaťa. Preto už z podstaty výkonu praxe a jednotlivých procesných úkonov je možné definovať dieťa ako ohrozené rizikom hneď v počiatku testovania. Samotné testovanie má tak za úlohu preukázať alebo vyvrátiť predpoklad, že dieťa je ohrozené niektorou z foriem CAN.

V príklade vyššie máme možnosť vidieť typický výsledok testu posudzovaného dieťaťa pri rodičovskom konflikte. Výsledky pomerne jasne naznačujú pravdepodobnosť, že dieťa sa nachádza v nízkom ohrození v troch formách CAN. Na základe výsledku je možné prijať záver, že dieťa má v rodine pravdepodobne adekvátne zabezpečenú materiálnu starostlivosť (-29,63) a existuje tu tiež nízka pravdepodobnosť, že je ohrozené fyzickým (-31,64) alebo sexuálnym (-28,35) násilím. Pri všetkých troch

formách CAN hodnota skóre presahuje hranicu stredného rizika a jej výsledok interpretujeme ako predpoklad nízkeho rizika ohrozenia. Pri forme psychického a emocionálneho týrania však hodnota výsledného skóre nepresahuje hranicu hodnôt potrebných pre identifikáciu nízkej pravdepodobnosti výskytu (-17,54). Pre pracovníka je daný výsledok signálom disproporcie výsledkov indikujúcim strednú pravdepodobnosť ohrozenia psychickým a emocionálnym týraním. Tento stav môže byť prirodzene i výsledkom rôznych iných faktorov. Na tomto mieste je preto potrebné zdôrazniť autonómiu sociálneho pracovníka, ktorá je nevyhnutná pri interpretácii výsledku testu. Test samotný totiž nedokáže nahradiť osobný kontakt pracovníka s rodinou a informácie získané priamo v životnom priestore rodiny, ktoré nie sú exaktne uchopiteľné. Rovnako výsledky testu nijakým spôsobom nezabavujú sociálneho pracovníka zodpovednosti za rozhodnutia uskutočnené pri vedení prípadu. Avšak pokiaľ dosiahnuté skóre testu nepresahuje hranicu nízkej pravdepodobnosti, pracovník disponuje dôležitým priestorom pre konkrétne a ciele rozhodnutia pri vedení prípadu. Tento priestor je vyjadrený explicitne na základe uchopiteľných číselných údajov. Znižuje sa tak riziko intuitívnych reakcií a chybných rozhodnutí zo strany pracovníka. Navyše, pokiaľ výsledky testu naznačujú, že dieťa je ohrozené psychickým a emocionálnym týraním, pracovník SPOD má možnosť vyhodnotiť jednotlivé problematické položky reprezentujúce príznaky, prejavy a rizikové faktory, ktoré mu nástroj identifikuje (obr. 2). Intervencia sociálneho pracovníka v rodičovskom konflikte tak môže byť do značnej miery cieleň a vyšpecifikovaná na konkrétne problémové oblasti.

Obrázok 2: Problémové položky/oblasti identifikované Rapid testom syCAN

Príznaky a prejavy	Áno	Nie	Neviem
Neošetrený a zanedbaný chrup	☐	☒	☐
Podliatiny pod očami	☐	☒	☐
Apatické, akoby bez emócií	☒	☐	☐
Odrazu žije vo vlastnom svete, akoby v bubline	☒	☐	☐
Podliatiny, drobné poranenia, stopy po prstoch, odtlačky po zuboch	☐	☒	☐
Zlé sny, nočné mory	☒	☐	☐
Popáleniny na tele	☐	☒	☐
Úteky z domu	☐	☒	☐
Rodina, s ktorou staršie dospelé deti pretrhnú akýkoľvek kontakt	☐	☒	☐
Rodič má nereálne očakávania od dieťaťa	☒	☐	☐
Dieťa žije s osamelým rodičom	☐	☒	☐
Dieťa nahrádza osamelému rodičovi partnera	☐	☒	☐
Nestabilita bývania	☐	☒	☐
Nezrelý rodič	☐	☒	☐
Rodina prežívajúca stresujúce udalosti	☒	☐	☐
Sociálne veľmi uzavretá rodina	☐	☒	☐

Zdroj: vlastné spracovanie

Záver

Cieľom rýchleho meracieho/diagnostického nástroja (Rapid test syCAN), určeného pre prax pracovníkov SPOD je explicitne vyjadriť pravdepodobnosť výskytu jednotlivých foriem CAN syndrómu. Využívaním novej metódy posudzovania rizika výskytu CAN syndrómu zahrnutej v internom systéme metód Úradu práce, sociálnych vecí a rodiny je možné zefektívniť procesy pri vedení prípadu a poskytovať dôležitú technicko-metodologicko-odbornú podporu pre určovanie cieleňých intervencií pri práci

s dieťaťom a jeho rodinou. Cieľom predkladaného príspevku preto bolo na základe analýzy interných dokumentov ÚPSVaR využívaných pracovníkmi SPOD prijať definíciu rodičovského konfliktu a prostredníctvom modelového prípadu preukázať nové metodologické možnosti, ktoré pracovníkom poskytuje Rapid test syCAN pri práci s rodinou.

Účinnosť doposiaľ známych metód pri práci s novodobými negatívnymi fenoménmi je jednou z dôležitých otázok, ktorým vo svojej anotácii venuje svoju pozornosť 10. Ročník Košických dní sociálnej práce. Rodičovský konflikt v tomto kontexte nemôžeme považovať za novodobý fenomén. Vyjadrujeme však presvedčenie, že prístupy a metódy v tejto oblasti pôsobenia sociálnych pracovníkov zaostávajú za súčasnými potrebami rodín v aktuálnej spoločenskej klíme tak z hľadiska odborného ako i hľadiska akademického. Preto je otázka účinnosti súčasných metód v mikro-rovine špecifických sociálnych fenoménov akým je i ohrozenie dieťaťa v rodičovskom konflikte čoraz naliehavejšia.

Afiliácia

Tento článok je výstupom projektu *VEGA 1/0174/22 Rýchla diagnostika syndrómu týraného, zneužívaného a zanedbávaného dieťaťa v sociálnoprávnej ochrane na Slovensku*.

Zoznam použitej literatúry

BERNÁŠKOVÁ, Kristýna; ĎURĎA, Otakar; FISCHEROVÁ, Alice. Závěrečná evaluační zpráva projektu „rozchodem rodina nekončí: podpora dětí ohrožených rozvedem a rozchodem v ČR“. Dostupné online: https://ilom.cz/wp-content/uploads/2022/09/76_Zaverecna-evaluacni-zprava_final.pdf

DANIŠKOVÁ, Anna. Sociálna práca s rodinou v procese rozvodu. Sociálna patológia rodiny, 2011. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie. Dostupné online: <https://vssvalzbety.sk/userfiles/Salezianum/smernice%20a%20dokumenty/Socialnapatologiarodiny.pdf#page=64>

Dôvodová správa k novele zákona č.305/2005 Z.z. o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele (nájdi na: <https://www.nrsr.sk/web/Dynamic/DocumentPreview.aspx?DocID=499410>)

EMERY, Robert E. Interparental conflict and the children of discord and divorce. Psychological bulletin, 1982, 92.2: 310. dostupné online: <file:///C:/Users/Lubka-PC/Desktop/Emery1982PsycBull.pdf>

FIALOVÁ, Markéta. Aplikační praxe střídavé péče z pohledu práva dítěte na péči obou rodičů. 2018. Rigorózná práca. Dostupné online: <https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/103613>

GABURA, Ján, 2012. Teória rodiny a proces práce s rodinou. Bratislava: Iris. 2012. 318 s. ISBN: 978-80-89256-95-2

HOVANOVÁ, Magdaléna, 2020. HÚSKOVÁ, Eva, LICHNER, Vladimír. 2020. Metódy sociálnej práce a iných odborných činností zameraných na prácu s rodinou v rozvodovej/rozchodovej situácii. Bratislava: Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny SR.

Interná norma č. IN- 099/2018 Postup orgánu sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately pri vedení sociálnej práce

Interná norma IN 039/2018 – vykonávanie funkcie kolízneho opatrovníka a súvisiacich opatrení sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately úradmi práce, sociálnych vecí a rodiny.

KOTKOVÁ, Martina- LACINOVÁ, Lenka. Rodičovský konflikt a školní zátěž studentů gymnázií. Psychologie pro praxi, 2015, 49.1: 39-53. Dostupné online: https://karolinum.cz/data/clanek/957/PPP_1-2_2014_04_Kotkova.pdf

LADOMERSKÁ, Ivana, BRÁNIKOVÁ, Kamila, HRDÁ, Katarína. 2019. Program výkonu opatrení pobytovou formou pre dieťa a jeho rodiny na základe dohody. Bratislava: Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny SR.

LITAVSKÁ, Eva, MOLČANOVÁ, Alena, DVORNÁKOVÁ, Lenka. 2013. Inovatívny model manažmentu sanácie rodiny. Bratislava: Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny SR.

MOLČANOVÁ, Alena, VLKOVIČOVÁ, Mária, RABATÍNOVÁ, Veronika. 2020. Sociálna diagnostika. Bratislava: Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny SR.

MUSICK, Kelly; MEIER, Ann. Are both parents always better than one? Parental conflict and

young adult well-being. *Social science research*, 2010, 39.5: 814-830. Dostupné online: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2930824/?_escaped_fragment_=po=6.81818

MYDLÍKOVÁ, Eva, KERTISOVÁ, Svetlana. 2019. Program vedenia prípadovej sociálnej práce. Bratislava: Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny SR.

MYDLÍKOVÁ, Eva, KONSTANTINOVIC BRIXOVÁ, Monika, PATYI, Peter. 2020. Program zhodnotenia situácie dieťaťa a jeho rodiny. Bratislava: Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny SR.

PALONCYOVÁ, Jana, et al., 2022. Stabilita rodiny a porozchodová péče o děti ve veřejném mínění. Praha: 2022. Výskumný ústav práce a sociálních věcí.

PIVODOVÁ, Lenka; LACINOVÁ, Lenka. FENOMÉN SPOUSIFIKACE: STUDIE O PARTNERSKÉM VZTAHU MEZI RODIČEM A DÍTĚTEM. *E-psychologie*, 2016, 10.1. Dostupné online: https://www.e-psycholog.eu/pdf/pivodova_lacinova.pdf

SYCHROVÁ, Adriana, 2019. Dítě a jeho rodiče v souvislosti s rozvedem. *Studia Scientifica Facultatis Paedagogicae Universitas Catholica Ružomberok*, volume 18, issue: 3, 2019.

ŠEVČÍK, Drahomír, ŠPATENKOVÁ, Naděžda, 2011. Domáci násilí. *Praha: Portál*, 2011, 192 s. ISBN: 978-80-73676-90-2

TRAMPOTOVÁ, Olga; LACINOVÁ, Lenka. VTAHOVÁNÍ DETÍ DO KONFLIKTU MEZI RODICI: POROVNÁNÍ A KRITICKÉ ZHODNOCENÍ SOUCASNÝCH KONCEPCÍ/Children drawn into the interparental conflict: Critical review and comparison of contemporary conceptions. *Ceskoslovenska Psychologie*, 2015, 59.1: 57. Dostupné online: https://www.researchgate.net/profile/Lenka-Lacinova-2/publication/275037420_VTAHOVANI_DETÍ_DO_KONFLIKTU_MEZI_RODICI_POROVNANI_A_KRITICKE_ZHODNOCENI_SOUCASNÝCH_KONCEPCI_Children_drawn_into_the_interparental_conflict_Critical_review_and_comparison_of_contemporary_conceptions/links/5530a7130cf2f2a588ab2621/VTAHOVANI-DETI-DO-KONFLIKTU-MEZI-RODICI-POROVNANI-A-KRITICKE-ZHODNOCENI-SOUCASNÝCH-KONCEPCI-Children-drawn-into-the-interparental-conflict-Critical-review-and-comparison-of-contemporary-conceptions.pdf

TRIBUN, E. U. a kol., 2015. ZÁJEM DÍTĚTE V SOUDNÍ PRAXI. Sborník příspěvků z konference pořádané Úřadem pro mezinárodněprávní ochranu dětí. Brno, 2015. 42 s. ISBN: 978-80-263-1000-6. Dostupné online: https://www.researchgate.net/profile/Robin-Brzobohaty/publication/337257342_ZAJEM_DITETE_V_SOUDNI_PRAXI/links/5dcd602f92851c382f3baac9/ZAJEM-DITETE-V-SOUDNI-PRAXI.pdf

UHOLYEVA, Xenie, 2019. Rodina v situaci rozchodu rodičů z pohledu dítěte. *E-psychologie*, 2019, 13.1. dostupné online: <https://e-psycholog.eu/pdf/uholyeva2.pdf>

Kontakt na autorov

prof. PhDr. Eva Mydlíková, PhD.

eva.mydlikova@truni.sk

Mgr. Lubica Nicolussi, PhD.

lubica.nicolussi@truni.sk

Mgr. Peter Patyi, PhD.

peter.patyi@truni.sk

Katedra sociálnej práce, Fakulta zdravotníctva a sociálnej práce Trnavskej univerzity v Trnave, Univerzitné námestie 1, 918 43 Trnava

Rola rodiča v procese tranzície dieťaťa so zdravotným postihnutím do vzdelávacieho systému.

Parent's Role in the Process of Transition of Child with Disability to Educational System.

Miriam Slaná (SR), Katarína Molnárová Letovancová (SR), Jaroslav Slaný (SR)

Abstrakt

Príspevok sa venuje téme tranzície dieťaťa so zdravotným postihnutím do vzdelávacieho systému z pohľadu rodičov. Ide o proces, ktorý môže byť vnímaný rodičmi, a aj deťmi, ako zaťažujúci až stresujúci. Okrem toho že znamená zmenu prostredia, v ktorom sa dieťa pohybuje, prináša aj nové nároky súvisiace s vyučovacím procesom a vzdelávacími výsledkami. Úspešná tranzícia je výrazne podmienená spoluprácou medzi zainteresovanými stranami. Kvalitná kooperácia medzi rodinou a školou má pre celý proces tranzície zásadný význam. Rodičia ako jeden z kľúčových aktérov tohto procesu zohrávajú dôležitú úlohu a nachádzajú sa počas neho v rôznych rolách. V príspevku autori popisujú štyri roly rodičov aktívne zapojených do procesu tranzície.

Kľúčové slová: Tranzícia. Dieťa so zdravotným postihnutím. Rola rodiča.

Abstract

The paper deals with the topic of the transition of a child with a disability into the educational system from their parent's perspective. It is a process that might be perceived by parents and children as burdensome and even stressful. In addition to the fact that it means a change in the environment in which the child moves, it also brings new demands related to the educational process and academic outcomes of the child. A successful transition is strongly conditioned by the cooperation between all the stakeholders. At the very least, cooperation between family and school is of fundamental importance for the entire transition process. Parents, as one of the key actors in this process, play an important role and find themselves in different roles during it. In the paper, the authors describe four roles of parents actively involved in the transition process.

Key words: Transition. Child with Disability. Role of Parent.

Vstup dieťaťa do vzdelávacieho procesu je významným momentom v jeho živote. Ide o jeden z viacerých prechodových - tranzitných - procesov (tranzícií), ktoré človek vo svojom živote absolvuje. Autori Kagan a Neuman (1998) popisujú dva typy tranzícií. Ako vertikálne označujú tie, ktoré znamenajú posun smerom nahor, do vyššieho stavu. Typickým príkladom je postup detí z nižších do vyšších foriem vzdelávania. Tieto prechody sú často spojené s formálnymi inštitúciami (napr. školami).

Horizontálne tranzície sú prechody medzi známymi prostrediami. Človek nimi prechádza bežne, v rámci jedného dňa (u detí škola-rodina, služby-rodina a pod.). Wolery (1999) popisuje tzv. kontextové tranzície, typické pre deti so zdravotným postihnutím, ktoré môžu byť za určitých okolností vnímané ako stresujúce pre dieťa a jeho rodinu. Ide napríklad o tranzície medzi bežnými a špeciálnymi školami alebo triedami, alebo aktivitami v rámci školy, na ktorých by deti so zdravotným postihnutím participovali.

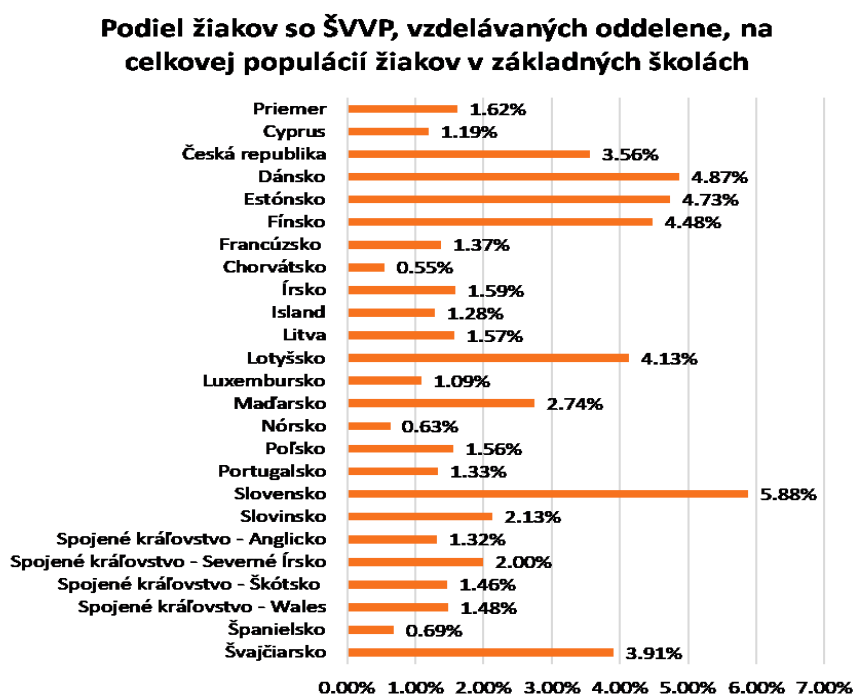
Pre deti so zdravotným postihnutím a ich rodičov je vstup do školy zvlášť náročnou životnou zmenou. Musia čeliť situáciám, ktoré sú spojené s novým fyzickým prostredím, sociálnymi interakciami, očakávaniami, vzdelávacími cieľmi a úlohami. Samotní rodičia niekedy prežívajú tieto zmeny ako záťažové až stresujúce. Vyjadrujú obavy z toho, či dieťa bude schopné rešpektovať nové pravidlá, zvládne úlohy spojené so vzdelávacími požiadavkami, bude vedieť komunikovať so spolužiakmi, či bude dostatočne samostatné (Zaidman-Zait, 2019). Aby deti všetky tieto požiadavky a nové situácie zvládli, a aby bol prechod do školy plynulý a maximálne bezproblémový, je dôležité vytvárať a udržiavať pozitívne prepojenia medzi domovom a školou. Vychádzajúc z ekologickej perspektívy Bronfenbrennera (1979) tento fakt závisí od širokého spektra vzťahov a prostredí, v rámci ktorých deti fungujú. Ide o bližšiu a širšiu rodinu, služby, školu, učiteľov, rovesníkov, komunitu, ktorej sú členmi, profesionálov, s ktorými prichádzajú do kontaktu, a i. (Rimm-Kaufman, Pianta, 2000). Interakcie medzi týmito prostrediami a

osobami môžu byť dôležitými zdrojmi podpory, vyžadujú si spoluprácu a dobrú koordináciu všetkých zainteresovaných strán (Rous, Myers, Stricklin, 2007). Zapojenie rodičov, ako jednej zo strán, zahŕňa širokú škálu rodičovských aktivít od výchovy detí cez komunikáciu s personálom školy, podporu vzdelávacích aktivít až po participáciu na mimoškolských aktivitách. Ich spôsob a miera zapojenia sa líši a je ovplyvnená viacerými faktormi ako dostupnosť školy, vybavenosť prostredia, mierou spolupráce učiteľov a ďalších zamestnancov. Škola je zase významná nielen v tom, akým spôsobom technicky zabezpečí, aby boli deti so zdravotným postihnutím vzdelávané, ale aj tým aká celková kultúra a atmosféra prevláda medzi zamestnancami, rodičmi a deťmi (Slaná a kol., 2019).

Právo na vzdelanie pre deti so zdravotným postihnutím je na Slovensku garantované viacerými právnymi dokumentmi. Slovensko ratifikovalo Dohovor OSN o právach osôb so zdravotným postihnutím, ktorým sa zaviazalo vytvoriť inkluzívne prostredie ako najlepšiu cestu vzdelávania.

Zákon ukladá rodičom povinnosť prihlásiť dieťa na plnenie povinnej školskej dochádzky v základnej škole. Na Slovensku je takmer 6% detí vzdelávaných v špeciálnych školách alebo špeciálnych triedach, pričom priemer krajín EÚ sa pohybuje okolo 1,6 % (<https://analyza.todarozum.sk/docs/320406001mj1a/>, vid' Tab.1)

Tab.1.: Podiel detí so ŠVVP v špeciálnych školách

Zdroj: Európska agentúra pre špeciálne a inkluzívne vzdelávanie (2018)

Pre deti so zdravotným postihnutím je práve inkluzívne vzdelávanie optimálnou cestou pre začlenenie do komunity, a tým pádom aj do spoločnosti. Vzdelávanie detí so zdravotným postihnutím, ktoré musia nastúpiť na povinnú školskú dochádzku, prebieha podľa školského zákona:

- v základnej škole v bežnej triede
- v základnej škole v špeciálnej triede
- v špeciálnej základnej škole
- v domove sociálnych služieb

Doterajšie výskumy realizované na Slovensku sa týkali najmä hodnotenia procesu inklúzie z pohľadu škôl, resp. učiteľov. Za kľúčové sa považuje:

- dobudovať dostatočnú podpornú infraštruktúru
- zabezpečiť dostatočný počet asistentov učiteľa .

- poskytnúť kvalitný tréning a prípravu učiteľom, ktorí pracujú s deťmi so zdravotným postihnutím v mainstreamových školách (<https://analyza.todarozum.sk>)

Napriek všeobecnej zhode, že inkluzívne vzdelávanie prináša výhody všetkým deťom, sú situácie, kedy sa názory rodičov môžu líšiť, a to v závislosti od ich vzdelania a vlastných skúseností s inkluzívnym vzdelávaním (de Boer, Pijl a Minnaert 2010). Nemecké štúdie (Schwab 2018) potvrdzujú, že postoje rodičov závisia od typu postihnutia ich dieťaťa, pričom žiaci s telesným a zmyslovým postihnutím sú v inkluzívnom procese vysoko podporovaní v porovnaní so žiakmi s poruchami správania (Schwab 2018). Ďalším faktorom, ktorý môže ovplyvniť postoje rodičov k inkluzívnemu vzdelávaniu, je samotná dostupnosť inkluzívneho vzdelávania vrátane zdrojov podpory. Ide nielen o technické vybavenie, ale hlavne o dostatočný počet asistentov učiteľa, liečebných a špeciálnych pedagógov, sociálnych pracovníkov, psychológov, učiteľov kvalitne pripravených pre vzdelávanie detí so zdravotným postihnutím a v neposlednom rade celková atmosféra a ochota školy prijímať a vzdelávať deti so zdravotným postihnutím. Budovanie podporujúcich pozitívnych vzťahov medzi školou a rodičmi umožňuje rodičom lepšie sa rozhodovať a vyberať z odporúčaných foriem vzdelávania, a zároveň aj zmeniť pomerne kritické a zaujaté postoje, ktoré môžu viesť k rozhodnutiam v rozpore s najlepším záujmom ich dieťaťa (Burjan a kol., 2017).

Úspešnosť procesu tranzície je do veľkej miery závislá práve na kvalite vzťahov medzi rodinou a školou. Nejde o jednorázový akt, ale o dlhodobý a plánovaný proces, ktorý začína už pred nástupom dieťaťa do školy a pokračuje počas prvých týždňov až mesiacov školskej dochádzky. Jeho jednotlivé kroky a celková efektívnosť by mali byť vyhodnotené všetkými zainteresovanými stranami. Zatiaľ čo na Slovensku nie je problematike tranzície venovaná pozornosť, v zahraničí je tento proces skúmaný už pomerne dlho. Výskumy potvrdzujú, že, úspešný prechod detí so zdravotným postihnutím do vzdelávacieho systému môže byť rozhodujúci pre kvalitu vzdelávacieho výsledku dieťaťa (McIntyre et al., 2007, Rosenkoetter, Hains, & Dogaru, 2007).

Roly rodičov procese tranzície

Naším cieľom je popísať jednotlivé roly, ktoré môžu rodičia zastávať v procese tranzície dieťaťa so zdravotným postihnutím do vzdelávacieho systému. Pri ich definovaní sme vychádzali z výskumu autorky Trainorovej (2010), ktorá rozdelila rodičov do štyroch skupín. Pre všetkých je charakteristickým znakom, že svoje poznatky o dieťati rozvíjajú na základe interakcie s dieťaťom. Poznajú jeho potreby a silné stránky a využívajú ich pri argumentácii a obhajovaní práv dieťaťa. Napriek tomu, že sa prístupy rodičov navzájom prelínali, autorka vymedzila charakteristiky a hovorí *o intuitívnych obhajcoch, odborníkoch na zdravotné postihnutie, stratégoch a agentoch zmeny*.

Intuitívny obhajca

Intuitívni obhajcovia sú rodičia, ktorí sa vo veľkej miere spoliehajú na tzv. intuitívne poznatky o dieťati, ktoré ako rodičia získavajú každodennou interakciou. Sami zdôrazňujú, že je dôležité „poznať svoje dieťa“ a byť v najlepšej pozícii na pochopenie alebo presné posúdenie potrieb svojich detí. Pri argumentácii upozorňujú aj na limity detí, a tým sa snažia predísť možným problémom. Napr. práve v procese tranzície, keď sa dieťa adaptuje na školské prostredie upozorňujú pedagogických pracovníkov na možné problémy a deklarujú ochotu spolupracovať a komunikovať podľa potrieb a požiadaviek školy. Na druhej strane, ak navrhujú prístupy zo strany školy, môžu naraziť na nesúhlas pedagógov.

Expert na zdravotné postihnutie

Rodičia označovaní za expertov na zdravotné postihnutie sú tí, ktorí pri komunikácii a obhajobe práv dieťaťa využívajú, okrem intuitívnych poznatkov o dieťati, aj odborné poznatky o zdravotnom postihnutí. Najmä matky preberajú na seba rolu „medicínskych špecialistiek“ a svoje požiadavky odôvodňujú predovšetkým medicínskymi informáciami o zdravotnom stave dieťaťa (Slaný, Slaná, Tomiczek, 2017). Informácie čerpajú z viacerých zdrojov: sami si ich vyhľadávajú na sociálnych sieťach, získavajú ich priamo od odborníkov najmä lekárov, prípadne z organizácií zameraných na postihnutie. Títo rodičia sa iniciatívne zúčastňujú workshopov, stretávajú s expertmi a často zdieľajú informácie so školou.

Prostredníctvom sociálnych sietí ale aj osobne vyhľadávajú podporné skupiny rodičov detí s rovnakým postihnutím, v ktorých si vzájomne vymieňajú informácie o spôsoboch, ako byť úspešný pri obhajovaní práv vlastných detí. Kontaktujú a zapájajú sa do činností občianskych združení a záujmových organizácií, kde získavajú potrebné informácie z oblasti legislatívy o právach, možnostiach pomoci, nárokoch na služby a príspevky.

Stratég

Stratégmi môžeme nazvať rodičov, ktorí spájajú informácie o potrebách svojho dieťaťa s informáciami o zdravotnom postihnutí a jeho dôsledkoch, a zároveň sú veľmi dobrými znalcami legislatívy týkajúcej sa vzdelávania detí so zdravotným postihnutím. Argumentujú konkrétnymi zákonmi a paragrafmi a vedia ich interpretovať tak, aby to bolo v záujme ich vlastného dieťaťa. Pre stratégov je typické, že si uvedomujú, že je dôležitý aj spôsob komunikácie so školou. Komunikačný štýl akým komunikujú je podľa nich rovnako dôležitý ako vedomosti, ktorými disponujú. Sú opatrní, aby ich nároky a očakávania neboli zo strany školy vnímané ako agresia. V záujme lepšej spolupráce a komunikácie so školou sa zapájajú do dobrovoľníckych aktivít organizovaných školou. Je to cesta, ako sa dostať do povedomia učiteľov a ďalších rodičov.

Agent zmeny

Agenti zmeny sú rodičia, ktorí sa usilujú presadiť systémové zmeny. Títo rodičia investujú pomerne veľa času do štúdia vzdelávacích systémov, špecifik vzdelávania detí so zdravotným postihnutím, a zároveň aj do budovania vzťahov medzi rodičmi, učiteľmi a lokálnymi autoritami (zriaďovateľmi) a pod. Do tejto skupiny patria rodičia, ktorí presadzovanie systémových zmien považujú za rovnako dôležité ako svoje zamestnanie. Často sa spájajú s expertmi, aby presadili zmeny na lokálnej, alebo dokonca na národnej úrovni.

Uvedené roly rodičov sa v závislosti od potrieb a podmienok menia. Zatiaľ nebolo výskumom potvrdené, ktoré z nich sú najviac efektívne a ktoré najmenej a tým pádom, ktoré treba posilňovať a rozvíjať.

Záver

Tranzitné procesy sú súčasťou nášho života. Niektoré predstavujú zásadnú kvalitatívnu zmenu a prinášajú aj novú skúsenosť. Patrí medzi ne vstup dieťaťa do vzdelávacieho systému. V záujme toho, aby bol tento proces hladký a čo najmenej stresujúci, je nevyhnutná spolupráca aktérov, ktorí celý proces môžu ovplyvniť. Spravidla ide o formálne inštitúcie a aj neformálne siete. Pre deti so zdravotným postihnutím môže byť práve škola prvou inštitúciou, s ktorou prichádzajú do intenzívneho kontaktu. Rodičia detí zohrávajú pri vstupe do školy zásadnú úlohu. Poznajú svoje dieťa od narodenia, vedia o jeho potrebách, silných a slabých stránkach a zo začiatku aktívne vystupujú v záujme dieťaťa a obhajujú jeho záujmy. Ich miera zapojenia a roly, v ktorých vystupujú sa menia, a to v závislosti od (kvality a dostupnosti) vzdelávacích možností, charakteristík dieťaťa, jeho potrieb a v neposlednom rade aj od ich očakávaní. Kľúčovým kritériom by však mala zostať psychická a fyzická pohoda dieťaťa a jeho najlepší záujem.

Afiliácia

Príspevok je výstupom projektu VEGA 1/0186/22 Identifikácia faktorov podporujúcich proces tranzície detí so zdravotným postihnutím do vzdelávacieho systému z pohľadu ich rodičov.

Zoznam použitej literatúry

BRONFENBRENNER, U. 1979. *The ecology of human development: Experiments by nature and design*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

BURJAN, V., FTÁČNIK, M., JURÁŠ, I., VANTUCH, J., VIŠŇOVSKÝ, E., VOZÁR, L. 2017. *Učiace sa Slovensko* Bratislava: MŠVVaŠ SR.

DE BOER, A., S. P. PIJL, AND A. MINNAERT. 2010. *Attitudes of Parents Towards Inclusive Education: A Review of the Literature*. European Journal of Special Needs Education 25 (2): 165–181.

Dohovor OSN o právach osôb so zdravotným postihnutím

KAGAN, S. L., NEUMAN, M. J. 1998. Lessons from three decades of transition research. *The Elementary School Journal*, 98(4):365-379

MCINTYRE, L. L., ECKERT, T. L., FIESE, B. H., DIGENNARO, F. D., & WILDENGER, L. K. (2007). *Transition to kindergarten: Family experiences and involvement*. *Early Childhood Education Journal*, 35, 83–88.

RIMM-KAUFMAN, S. E., PIANTA, R. 2000. An ecological perspective on the transition to kindergarten: A theoretical framework to guide empirical research. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 21:491-511.

ROSENKOETTER, S. E., HAINS, A. H., DOGARU, C. 2007. Successful transitions for young children with disabilities and their families: Roles of school social workers. *Children & Schools*, 29(1):25-34.

ROUS, B., TEETERS MYERS, C., & BURAS STRICKLIN, S. 2007. *Strategies for Supporting Transitions of Young Children with Special Needs and Their Families*. *Journal of Early Intervention*, 30(1), 1–18

SCHWAB, S. 2018. *Attitudes Towards Inclusive Schooling. A Study on Students', Teachers' and Parents' Attitudes*. Münster: Waxmann Verlag.

SLANÁ, M., MOLNÁROVÁ LETOVANCOVÁ, K., HROMKOVÁ, M. 2019. *Tranzitné procesy – vstup detí so zdravotným postihnutím do školy/ vzdelávacieho systému*. *Studia Scientifica Facultatis Paedagogicae Universitatis Catholica Ružomberok*. Roč. 18 (5) 64 - 74 ISSN 1336-2232.

SLANÝ, J., SLANÁ, M., TOMICZEK, V. 2017. *Emoční a psychosociální situace dítěte s těžkým postižením a jeho rodiny*. *Česko-slovenská pediatrie*. Roč. 72 (6) ISSN 0069-2328

TRAINOR, AUDREY A. 2010. *Diverse Approaches to Parent Advocacy During Special Education Home–School Interactions: Identification and Use of Cultural and Social Capital*. *Remedial and Special Education* 31 (1): 34–47.

WOLERY, M. (1999) Children with disabilities in early elementary school, in: R. PIANTA & M. COX, (Eds) *The Transition to Kindergarten*, pp. 253-280 (Baltimore, Paul H. Brookes).

ZAIDMAN-ZAIT A., POON B.T., CURLE D., JAMIESON J.R., NORMAN N. 2019. *The Transition to School Among Deaf/Hard-of-Hearing Children: Teacher and Parent Perspectives*. In: *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*, Vol. 24, No. 4, 01.10.2019, p. 396-407.

Zákon 245/ 2008 o výchove a vzdelávaní (školský zákon)
<https://analyza.todarozum.sk/docs/320406001mj1a/> [23. 11. 2022 online]

Kontakt na autorov

doc. PhDr. Miriam Slaná, PhD.

miriam.slana@truni.sk

Mgr. Katarína Molnárová Letovancová, PhD.

katarina.molnarova.letovancova@truni.sk

prof. MUDr. Jaroslav Slaný, CSc.

Katedra sociálnej práce

Fakulta zdravotníctva a sociálnej práce, Trnavská univerzita v Trnave
jaroslav.slany@truni.sk

Význam a miesto hlbinných prístupov v teórii a praxi sociálnej práce

The importance and place of in-depth approaches in the theory and practice of social work

Jana Vrťová (SR), Filip Bambúch (SR)

Abstrakt

V teórii a praxi sociálnej práce sa stretávame s množstvom teórií, ktoré sú využiteľné pri praktickej práci s klientmi. Sú teórie, ktoré disponujú s empiricky overenými poznatkami o ich účinnosti pri práci s klientmi, ale rovnako nachádzame teórie u ktorých absentujú empirické poznatky. Hlbinné prístupy patria medzi teórie, ktorým je v oblasti sociálnej práce venovaná veľká pozornosť v kontexte teórie, praxe i výskumu. Z tohto dôvodu sa v našom príspevku zaoberáme hlbinnými koncepciami, ktoré predstavujú jednu z mnohých teórií sociálnej práce využiteľné v oblasti sociálnej práce. Cieľom príspevku je vo všeobecnej rovine reflektovať teórie sociálnej práce, ich diferenciaciu v súvislosti s hlbinnými prístupmi a na základe teoretických východísk hlbinných teórií vymedziť význam a možnosti uplatnenia poznatkov a prvkov týchto teórií v oblasti sociálnej práce. V príspevku sa rovnako zaoberáme aj možnosťami vzdelávania a prípravy sociálnych pracovníkov v hlbinných teóriách na území SR.

Kľúčové slová: Sociálna práca. Psychoterapia. Teórie sociálnej práce. Hlbinné prístupy v sociálnej práci.

Abstract

In the theory and practice of social work, we come across a number of theories that can be used in practical work with clients. There are theories that have empirically proven knowledge about their effectiveness when working with clients, but we also find theories that lack empirical knowledge. In-depth approaches are among the theories that receive a lot of attention in the field of social work in the context of theory, practice and research. For this reason, in our paper we deal with in-depth concepts that represent one of the many theories of social work that can be used in the field of social work. The aim of the paper is to reflect on the theories of social work, their differentiation in connection with in-depth approaches and, based on the theoretical starting points of in-depth theories, to define the meaning and possibilities of applying the knowledge and elements of these theories in the field of social work. In the contribution, we also deal with the possibilities of education and training of social workers in deep theories in the Slovak Republic.

Key words: Social work. Psychotherapy. Theories of social work. In-depth approaches in social work.

Úvod

Vychádzajúc zo skutočnosti, že sociálna práca je v súčasnom období plne rozvinutou profesiou môžeme konštatovať, že má k dispozícii množstvo poznatkov, ktoré môžu byť v rámci širokého spektra jej pôsobnosti aplikované. Faktom je, že aj podľa globálnej definície sociálnej práce, ktorá bola schválená Medzinárodnou federáciou sociálnych pracovníkov a Medzinárodnou asociáciou škôl sociálnej práce v Melbourne (IFSW/IASSW, 2014) je sociálna práca v súvislosti s poznatkami, ktoré využíva „[...] podopretá teóriami sociálnej práce, spoločenských vied, humanitnými a miestnymi poznatkami [...], ktoré sú uplatňované za účelom podnecovania životných zmien u klientov a zlepšovania verejného blaha. Množstvo teoretických poznatkov, ktoré má sociálna práca k dispozícii je dané predovšetkým tým, že sociálna práca má multidisciplinárny charakter z čoho vyplýva, že teoretická základňa sociálnej práce využíva poznatky pochádzajúce aj z iných vedných disciplín (Navrátil, 2001; Balogová, 2012). Sociálni pracovníci majú pri výkone svojej práce k dispozícii množstvo teórií, z ktorých môžu čerpať s cieľom lepšieho pochopenia praktického kontextu svojej práce, ale aj problémových situácií s ktorými klienti prichádzajú (Oko, 2011). Rôznorodosť kontextov a problémových situácií s ktorými sa sociálni pracovníci stretávajú vo svojej praxi vytvára priestor pre aplikáciu rôznych teórií do praxe sociálnej práce. V sociálnej práci môžeme rozlišovať niekoľko typov teórií. Rôzni autori klasifikujú teórie sociálnej práce podľa rozličných kritérií napr. Bosá (2013) inšpirovaná rozpracovaním vývoja sociálnej práce podľa W. Lorenza (1994) konštatuje, že veľký vplyv na rozvoj teórií sociálnej práce mali a stále majú 3 základné piliere sociálnej práce a to: kresťanská tradícia pomoci a lásky k blížnemu, humanistická orientácia a filantropia,

a napokon ženské ľudsko-právne hnutie (neskôr spoločne s robotníckym hnutím), do ktorých potom rozčleňuje jednotlivé teórie sociálnej práce¹⁰. Na druhú stranu Erath a Hämäläinen (1988) in Mlčák (2005) predstavujú rozdelenie teórií sociálnej práce, ktorého základom je klasická kategorizácia vied diferencujúca teórie sociálnej práce na: *teórie praktické (aplikované)*, poskytujúce určitý obraz o spoločenskej realite a prispievajúce k rozvoju poznatkov, návrh a realizáciu praktických postupov a opatrení, rovnako predvídateľnosť výsledných efektov týchto postupov. Druhou skupinou sú *teórie vedecké (všeobecné)*, ktoré sú založené na poznatkoch získaných prostredníctvom výskumných aktivít. Sibeon (1990) diferencoval teórie v sociálnej práci do dvoch skupín a to: formálne teórie a neformálne teórie. *Formálne teórie* sú teórie písané a diskutované v profesijnom a akademickom prostredí. *Neformálne teórie* predstavujú teórie pozostávajúce zo širšieho okruhu poznatkov existujúcich v spoločnosti a poznatkov, ktoré sociálni pracovníci odvodili zo svojich skúseností. Sibeon (1990) ďalej rozlišuje teórie na: teórie o tom, čo je sociálna práca; teórie o tom ako robiť sociálnu prácu a teórie klientovho sveta¹¹.

Vychádzajúc (nielen) z typológie teórií podľa Sibeona (1990) môžeme konštatovať, že každá teória sociálnej práce má pre samotnú sociálnu prácu svoj význam. Sociálna práca má v súčasnosti k dispozícii veľké množstvo teórií, ktoré môžu byť aplikované v praxi. Zároveň existujú teórie, ktoré ešte neboli v súvislosti s praxou sociálnej práce preskúmané. V našom príspevku sme sa rozhodli zamerať na význam a miesto hlbinných teórií v teórii a praxi sociálnej práce. Z hľadiska typológie teórií sociálnej práce podľa Sibeona (1990) môžeme tieto teórie zaradiť do formálnych teórií. V kontexte vývoja teórií sociálnej práce majú hlbinné teórie¹² významné postavenie v oblasti sociálnej práce a to z dôvodu, že psychodynamická prípadová práca bola v počiatkových fázach rozvoja sociálnej práce takmer jedinou základnou teóriou, ktorá bola dostupná pre prvých sociálnych pracovníkov, príp. ich predchodcov (Kenny – Kenny, 2000). Hlbinné teórie ovplyvnili teóriu sociálnej práce v troch fázach. V rámci prvej fázy rozvoja v 20. rokoch 20. storočia je evidentný veľmi malý vplyv týchto teórií v USA a neskôr v 30. rokoch 20. storočia v Británii. Avšak v tomto období začalo v myslení praktikov sociálnej práce dominovať presvedčenie, že základom sociálnych problémov ich klientov (v tom období prípadov) bola skutočnosť, že trpeli psychickými problémami. Preto začali presadzovať názor, že ak chcú dosiahnuť radikálne zmeny a dospieť k efektívnym riešeniam problémov klientov sociálnej práce musia byť schopní porozumieť vnútorným procesom prebiehajúcim vo vnútornom „svete“ ich klientov (Howe, 2009). Po tomto období však prišla fáza rozvoja sociálnej práce, v ktorej sa tieto teórie stali dominantnými v myslení sociálnych pracovníkov. Tento silný vplyv pretrval až do 60. rokov 20. storočia, čo vyústilo do psychosociálnej praxe. Od tohto obdobia sú hlbinné teórie jednými z mnohých diskutovaných teórií, ktoré si zachovávajú všeobecnejší vplyv z dôvodu ich dopadu na tradičnú prax sociálnej práce (Payne, 2014).

Teoretické východiská

Rešpektujúc zameranie nášho príspevku je nevyhnutné terminologicky vyjasniť problematiku hlbinných teórií (známych aj ako psychodynamické teórie) ako širokého systému myslenia zahŕňajúceho viacero psychoterapeutických či poradenských smerov, prúdov. Termín *psychodynamický* je vo vzťahu k psychoterapii využívaný v rôznych významoch. Môže ísť napr. o psychodynamiku ako určitý „obraz“ dynamiky psychických procesov, recipročného vzťahu vedomých a nevedomých procesov a rovnováhy

¹⁰ Pozri Bosá (2013).

¹¹ Viac pozri Payne (2014).

¹² V literatúre zaoberajúcej sa problematikou psychoterapeutických systémov a teórií sa stretávame s rôznorodými označeniami teórií a smerov spadajúcich do systému myslenia, ktorému sa v našom príspevku venujeme. Napr. Vybíral a Holub (2010); Halbur a Halbur (2019) používajú označenie psychodynamická psychoterapia; Hašto (2005); Bleuler a Bleuler (2015) uprednostňujú na termín hlbinná psychoterapia; Norcross a Prochaska (1999) a Sommers-Flanagan a Sommers-Flanagan (2018) označujú riešené psychoterapeutické prístupy ako psychoanalytickú psychoterapiu. Nakoľko v existujúcej literatúre zaoberajúcej sa riešenou problematikou sa stretávame s nejednoznačným označením daných psychoterapeutických škôl a smerov, v našom príspevku budeme prioritne používať termín hlbinná psychoterapia/hlbinné prístupy a to z dôvodu, že toto označenie považujeme za pojem, ktorý „zastrešuje“ široké spektrum myšlienok patriacich do systému myslenia, ktorým sa zaoberáme v našom príspevku. Avšak v súvislosti s charakteristikou týchto teórií budeme pracovať aj s označením psychodynamická psychoterapia/psychodynamické prístupy.

psychickej sily; zároveň však môže byť termín psychodynamický chápaný ako protiklad biologického alebo kognitívneho voči behaviorálnemu (väčšinou v psychológii a psychoterapii) apod. Označenie psychodynamická psychoterapia v súčasnosti predstavuje pojem, ktorý združuje rôzne terapie dlhodobého charakteru, ktoré poskytujú klientovi podporu a vytvárajú priestor v rámci ktorého môže hovoriť o všetkom, čo považuje za dôležité a zároveň mu ponúkajú rôzne interpretácie (Vybíral – Holub, 2010). Charakteristické znaky týchto terapií sú: podobná teória mysle a osobnosti; podobná teória psychopatológie a určitých porúch; podobnosť niektorých častí teórie zmeny; identické koncepty duševného vývoja; podobné chápanie terapeutického vzťahu, liečebného spojenectva a procesu (Milrod – Busch, 2003). Táto teória zdôrazňuje, že ľudia sú bytosti primárne riadené vnútornou psychickou silou a formované ranými životnými skúsenosťami. Kľúčovými faktormi aktuálneho správania jednotlivca sú nevedomé motívy a konflikty. Tieto psychické procesy sú silné a predpokladá sa, že základné vnútorné impulzy sú akýmsi „palivom“, ktoré poháňa jednotlivca. Tradičná psychoanalytická teória, ktorá bola primárne rozvíjaná Freudom priraduje týmto impulzom výlučne sexuálny a agresívny charakter. V priebehu času však teoretici identifikovali silnú motiváciu aj v iných oblastiach života a to napr. v procesoch socializácie a individualizácie. V psychodynamických teóriách má vývoj dôležitý význam, pretože sa kladie dôraz na predpoklad, že zážitky v ranom detstve sú pôvodom súčasných problémov osobnosti človeka. Postoj k terapii v tradičnom aj neskoršom období zvyčajne vychádza z komplexného porozumenia osobnosti človeka alebo jeho psychiky. V týchto prístupoch je typické hĺbkové zameranie sa na to, čo definuje ľudskú skúsenosť a odmysliac niektoré výnimky, sa tieto prístupy zameriavajú aj na odhalenie štruktúry osobnosti človeka (Halbur – Halbur, 2019). Psychodynamická teória predstavuje rozšírenie a aplikáciu konceptov a spôsobov práce, ktoré sú typické pre psychoanalytickú psychoterapiu. Sú obohatené o množstvo prvkov. V tomto prípade môžeme hovoriť aj o integratívnej psychoterapii, ktorej podstatu tvorí psychoanalytické poňatie rozvoja a zloženia osobnosti a vzťahov za použitia rôznych techník a foriem práce (Hajný, 2008). Odborníci využívajúci tento spôsob práce vychádzajú z toho, že: „ľuďom sa uľaví a dôjde u nich k zmene v prežívaní i správaní, keď sa vyznajú v príčinách svojich problémov. Spoločne s nimi sa teda snažia porozumieť tomu, čo súčasné problémy spustilo, kde majú svoje korene a čo prispieva k ich nutkavému opakovaniu v živote klienta. Môže sa pýtať napr. na to, k čomu tieto problémy klient dnes potrebuje, k čomu sú mu dobré. Klient v psychodynamickej terapii dospieva k čiastočnému porozumeniu, ktoré sa týka jeho nevedomého prežívania. S terapeutom nahliada na emočné zkraslenie, medzery a deformácie svojho vnímania a skúma afekty, ktoré udržiavajú jeho problémy. K prototypovej práci patrí rozoberanie snov, fantázií a minulých i súčasných konfliktov a vzťahov“ (Vybíral – Holub, 2010, s. 84-85). Techniky využívané v týchto teóriách sú experienciálne a sú zacielené na podporu dlhotrvajúcich, celoživotných zmien. Zmena má svoje hlboké korene v ľudskej prirodzenosti a jej zameranie je nasmerované k porozumeniu a vhl'adu. Počas procesu práce s klientom je dôležitou zložkou práce terapeuta vzťah, avšak primárnymi predchodcami zmeny sú poznatky (Halbur – Halbur, 2019).

Možnosti využitia hlbinných prístupov v sociálnej práci

Psychodynamické myslenie je pre sociálnu prácu charakteristické, pretože zdôrazňuje dôležitosť pocitov a vnútorných konfliktov jednotlivcov pri vytváraní a riešení problémov, ktorým čelia. V kontexte sociálnej práce sú oceňované pre bohatý komplex myšlienok využiteľných v praxi. V historickom vývoji sociálnej práce mali psychodynamické myšlienky silný vplyv na to, ako sa sociálna práca v tom čase vykonávala a taktiež preto, že tento spôsob myslenia pomohol sociálnym pracovníkom rozšíriť ich pozornosť na psychologické reakcie klientov sociálnej práce, na ich sociálne prostredie ako zdroj osobných a pracovných problémov. Prax hlbinných prístupov poukazuje na cieľ sociálnej práce, ktorým je riešiť problémy ľudí. Tento cieľ podporuje existujúci sociálny poriadok, a to tým, že pomáha ľuďom prispôbiť sa spoločnosti, ktorá vytvára ich sociálne prostredie (Payne, 2014). Jedným z najdôležitejších aspektov hlbinných teórií je vplyv, ktorý má na súvislosti medzi skúsenosťami a zážitkami v ranom detstve a správaním v neskoršom živote (Koenig – Spano – Thompson, 2020). Aj z vyššie uvedených dôvodov niekoľko autorov zdôraznilo, že psychodynamická prax je v súlade s praxou sociálnej práce (Brandell – Ringel, 2004; Goldstein, 2007; Miehl, 2011). Súčasná teória a prax hlbinných prístupov podporuje najmä nasledovné kľúčové princípy sociálnej práce:

a) dôraz na terapeutický vzťah – sociálna práca už od počiatkov svojho formovania ako profesie považovala terapeutický vzťah za charakteristický znak praxe. Napriec rôznymi profesiami je terapeutický vzťah považovaný za prostriedok, ktorým je možno dosiahnuť zmenu. Pomáhajúci profesionál poskytuje klientom empatiu a nové formy emocionálnych a vzťahových zážitkov prostredníctvom terapeutického vzťahu. Na druhú stranu klienti získavajú schopnosť hlbšieho porozumenia sebe samým, ale aj druhým jednotlivcom, rozpoznávajú svoje silné stránky a osobné výzvy. Zároveň rozvíjajú a zvyšujú svoje schopnosti zvládať individuálne problémy efektívnejšie (Brandell – Ringel, 2004; Goldstein, 2007; Miehl, 2011). To znamená, že hlbinné prístupy poskytujú sociálnym pracovníckam a sociálnym pracovníkom teoretický rámec v centre záujmu ktorého je terapeutický vzťah (Mishna – Wert – Asakura, 2013).

b) perspektívu človeka v prostredí – hlbinné prístupy sa zameriavajú na klienta ako osobu a na jeho okolité kontexty, preto v týchto teoretických koncepciách nemožno chápať klienta ako samostatnú entitu, ale v kontexte jeho prostredia (Mishna – Wert – Asakura, 2013). Vzájomné pôsobenie biologických aspektov človeka, intrapsychickej skúsenosti, medziľudských vzťahov a sociokultúrnych kontextov nemožno v psychodynamickej praxi ignorovať (Berzoff a kol., 2011). Táto skutočnosť je v súlade s biopsychosociálnymi, ekologickými prístupmi a teóriami človeka v prostredí, ktorú sú uplatňované vo vzdelávaní a praxi sociálnej práce (Gitterman – Germain, 2008). Hlbinné prístupy teda podporujú historický záväzok odborníkov a odborníkov sociálnej práce – porozumieť a pomôcť jednotlivcovi v jeho kontexte tým, že rozšíria zameranie pomoci z klientových zjavných symptómov na klienta ako osobu v kontexte (Berzoff a kol., 2011).

Aj napriek uvedenej argumentácii Gabura a Mojtovej (2020) konštatujú, že hlbinné prístupy nie sú systémovo využívané v oblasti sociálnej práce. V kontexte využívania poznatkov hlbinných prístupov v sociálnej práci ide skôr o aplikáciu jednotlivých poznatkov do jednotlivých sfér sociálnej práce. Uvedení autori vo svojej publikácii vymedzili viacero poznatkov hlbinných prístupov využiteľných v sociálnej práci:

- **historický determinizmus** – vychádzajúci z predpokladu, že zážitky a skúsenosti z minulosti majú vplyv nielen na súčasný, ale aj budúci život človeka a podieľajú sa aj na formovaní jeho osobnosti. V praxi sociálnej práce sa sociálni pracovníci spolu s klientmi často v rámci anamnézy vracajú do minulosti svojich klientov. Aj napriek tomu, že vo väčšine prípadov nie je ich cieľom spracovanie traumatických zážitkov z minulosti či dekonštrukcia, mal by byť aj vďaka kontinuálnemu vzdelávaniu pripravený na to, aby dokázal vďaka historickému determinizmu porozumieť aktuálnym problémom svojho klienta, efektívne využiť prvky historického determinizmu pri práci s klientom bez akýchkoľvek psychoterapeutických zámerov.

- **nevedomie** – centrum nevedomia je tvorené zážitkami, predstavami a emóciami, ktoré nie sú súčasťou vedomia. S nevedomými procesmi sa môžu pri práci s klientmi stretnúť aj sociálni pracovníci, ktorí by mali byť schopní identifikovať tieto procesy a využiť ich v prospech riešenia problémov klienta. Prínosnou pre prácu sociálnych pracovníkov by podľa Gaburu a Mojtovej (2020) mohla byť aj Jungova koncepcia nevedomia, v ktorej nevedomie rozširuje o možný pozitívny potenciál a koncept kolektívneho nevedomia. Aj napriek tomu, že tieto koncepcie nie sú súčasťou teórií sociálnej práce, pre sociálnych pracovníkov môže byť sústredenie sa na pozitívny potenciál svojich klientov prínosom, pretože uprednostnenie pozitívnych aspektov správania a ich posilnenie môže pomôcť klientom rýchlejšie zvládnuť ich problémovú situáciu aj prostredníctvom oslabenia rizikových vzorcov fungovania. Aspekt kolektívneho nevedomia môže byť pre sociálnu prácu rovnako prínosný nakoľko upriamuje pozornosť sociálnych pracovníkov aj na historické a generačné prenosy z minulosti, tradície, mýty či konštelácie, hlavne pri sociálnej práci s rodinou.

- **odpor** – je prirodzenou súčasťou práce s klientom nielen v hlbinej psychoterapii, ale aj v sociálnej práci. Odpor je identifikovateľný prostredníctvom charakteristických prejavov klientov ako napr. pasivita, mlčanie, spochybňovanie, nedodržiavanie časového harmonogramu stretnutí apod. Pre sociálnych pracovníkov je nevyhnutné, aby odpor nepovažovali za akýsi „útok“ voči svojej vlastnej osobe, ale za prejav ochrany klienta pred hlbokými, ohrozujúcimi emóciami a situáciami. Ako v hlbinných koncepciách, tak aj v sociálnej práci nie je vždy nevyhnutná analýza odporu.

- **obranné mechanizmy** – sú zacielené na minimalizovanie každej zmeny a analýzy rôznych aspektov života klienta, ktoré by mohli u klienta vyvolať traumatický zážitok. Medzi najčastejšie podoby obrán v oblasti sociálnej práce zaradíme popretie, vytesnenie, idealizácia, racionalizácia, projekcia a regresia. Sociálni pracovníci by sa mali snažiť porozumieť obranným mechanizmom svojich klientov a snažiť spolu s nimi sa analyzovať, aký význam majú obranné mechanizmy v živote klienta, citlivo s nimi pracovať a modifikovať ich na prijateľnejšie formy komunikácie a správania.

- **štruktúrny model psychiky (id, ego a superego)** – umožňujúci sociálnym pracovníkom rozpoznať, ktorý stupeň psychiky aktuálne prevažuje v osobnostnej štruktúre klienta, čomu neskôr sociálni pracovníci prispôsobujú metodiku svojej práce s klientom. Sociálni pracovníci by rovnako mali rozpoznať inštancie psychiky dominujúce v ich prístupe ku klientovi. Rozpoznať prevažujúce inštancie psychiky u klienta, ale aj u seba samého umožňuje sociálnym pracovníkom porozumieť prepojeniu vývojových etáp psychiky a ich prepojeniu na aktuálnu situáciu klienta a vychádzajúc z tohto poznania pristúpiť v spolupráci s klientom k spoločnému formulovaniu cieľov ďalšieho smerovania ich spoločnej práce.

- **fixácia** – je termínom, ktorý má v hlbinej teórii viaceré významy. Fixácia môže byť chápaná napr. ako zotrvanie klienta určitom štádiu vývoja, čo sa následne prejavuje prenosom týchto životných scenárov do súčasného problému. Fixácia môže byť taktiež chápaná ako pripútanie klienta v období neistoty, obáv a bezmocnosti a to v dôsledku neschopnosti uspokojovania svojich potrieb, čím stráca kontrolu nad svojim životom, príp. jeho okolie mu nie je schopné pomôcť zvládnuť a prekonať problémovú situáciu v jeho živote. V takomto prípade môže byť sociálny pracovník objektom fixácie pre klienta, môže prebrať primeranú mieru zodpovednosti za klienta, sprevádzať ho v jeho vývoji, dôležité však je, aby postupne zmocňoval klienta a viedol ho k samostatnosti. Tento proces môžeme označiť ako separáciu.

- **prenos a protiprenos** – v hlbinných koncepciách, ale aj v sociálnej práci je prenos charakterizovaný ako úsilie klienta vnímať sociálneho pracovníka prostredníctvom minulých zážitkov, teda sociálneho pracovníka môže vnímať ako rôzne objekty jeho minulosti napr. ako rodiča, partnera, priateľa či nepriateľa. Úlohou sociálneho pracovníka je identifikovať prenosi u klienta a následne mu pomôcť tieto prenosi prekonať. Na druhú stranu **protiprenos** predstavuje prenosové reakcie na strane sociálneho pracovníka, ktorý rovnako ako klient nemusí mať spracované všetky vnútorné konflikty, nemusí byť vždy schopný zreteľne rozlíšiť svoje potreby od potrieb klientových a na tomto základe môže svoju vlastnú frustráciu prenášať do práce s klientom. Ak si sociálny pracovník uvedomí svoj protiprenos, mal by túto skutočnosť riešiť prostredníctvom supervízie, autoreflexie alebo terapie.

V súvislosti s hlbinnými prístupmi môžeme vymedziť aj niekoľko oblastí sociálnej práce v rámci ktorých je možné využiť poznatky hlbinných prístupov. Kľúčovou oblasťou v rámci ktorej je možné využiť poznatky hlbinných prístupov je **praktické vzdelávanie sociálnych pracovníkov**. Študenti sociálnej práce môžu napr. na základe terapeutického vzťahu vidieť ako sa klienti učia sebaregulácii a práci prostredníctvom „starých“ problematických vzťahových vzorcov. Rovnako môžu sledovať význam vzájomného pôsobenia klienta a pomáhajúceho profesionála apod. Poznatky hlbinných prístupov môžu byť využité pri práci s **rôznymi klientskymi skupinami** ako napr. dospelí klienti, adolescenti, detskí klienti či seniori, ale aj v **špecifických oblastiach sociálnej práce** ako sú napr. starostlivosť o deti, domáce násilie, rôzne formy závislostí apod (Brandell – Ringel, 2004). V neposlednom rade sú prvky hlbinných prístupov využiteľné aj v supervízii pomáhajúcich profesionálov¹³.

Možnosti vzdelávania sociálnych pracovníkov v hlbinných prístupoch

Ako konštatujú Gabura a Mojtová (2020) vo publikácii o prienikoch psychoterapie do sociálnej práce, že vzhľadom k zmene sociálnych zákonov a absencii zákona o psychoterapii je využívanie psychoterapeutických výcvikov sociálnymi pracovníčkami a sociálnymi pracovníkmi zložitejšie a v niektorých prípadoch nemožné, v rámci vzdelávania ja evidentné, že možnosť vzdelania v psychoterapii pre sociálnych pracovníkov je stále aktuálna. Možnosti vzdelania v hlbinných prístupoch by sme podľa ich aktuálnej ponuky mohli klasifikovať do nasledujúcich oblastí:

- klasická psychoanalýza,

¹³ Pozri napr. Hajný (2008); Vaska (2014); Vrt'ová – Vaska (2020).

- dlhodobé hlbinné psychoterapeutické výcviky,
- krátkodobé výcviky a semináre apod.

Klasická psychoanalýza je na Slovensku hlboko poddimenzovaná. V súčasnosti na území SR pôsobia dvaja psychoanalytici¹⁴, ktorí môžu poskytnúť sebaskúsenostnú časť budúcim psychoanalytikom. Taktiež na Slovensku sa nachádza aktuálne jedna žena psychoanalytička¹⁵, o ktorej nie sú uvedené bližšie informácie ohľadom možnosti poskytovania psychoanalýzy v rámci sebaskúsenosti. Dôvodov, prečo je na Slovensku deficit kvalifikovaných psychoanalytikov môže byť viacero. Jednak to môže byť historický kontext psychoanalýzy na Slovensku, kultúra, alebo aj príčiny, ktoré uviedol Mgr. Martin Babík pre komerčnú televíziu, že vzdelanie si vyžaduje veľké množstvo času (približne 10 rokov) a financií (približne 25 000,- €). Ďalej ako príčiny uviedol absentujúce vzdelávanie (na Slovensku nie je možnosť teoretického vzdelávania v psychoanalýze) a v neposlednom rade prácu na sebe, ktorá je veľmi náročná (sebaskúsenosť). Možnosti ako sa stať psychoanalytikom¹⁶ uvádza Česká psychoanalytická spoločnosť¹⁷ (ďalej len „ČPS“), ktorá ponúka aj modifikované podmienky pre záujemcov zo SR. Pre sociálnych pracovníkov je absolvovanie psychoanalýzy podľa organizačného poriadku ČPS umožnené len klinickým pracovníckam a klinickým pracovníkom¹⁸ (Česká psychoanalytická spoločnosť, 2017).

Medzi **dlhodobé hlbinné psychoterapeutické výcviky** zaradíme tie, ktoré podľa teoretických koncepcií pracujú s minulosťou klienta, jeho nevedomím majú dlhodobý charakter výcviku (500 hodín a viac, podľa podmienok konkrétneho inštitútu) a sú vykonávané v podmienkach SR. Podľa Slovenskej psychoterapeutickej spoločnosti (ďalej len „SPS“) je možné byť pre sociálnych pracovníkov zaradený aj do zoznamu psychoterapeutov¹⁹. Teda všetky nasledujúce výcviky môžu absolvovať aj sociálni pracovníci. Podrobné podmienky pre zmenu udáva Slovenský inštitút pre vzdelávanie v psychoterapii (ďalej len „SIVP“). Na Slovensku sa stretáme s inštitúciami, ktoré ponúkajú vzdelávanie a zároveň sú v prepojení práve aj so SIVP, ktorá zaraduje medzi psychodynamické/hlbinné psychoterapie nasledovné 4 inštitúty/spoločnosti:

- Slovenský inštitút psychodynamickej psychoterapie²⁰;
- Slovenská spoločnosť pre katatýmno-imaginatívnu psychoterapiu²¹;
- Slovenská spoločnosť pre psychoanalytickú psychoterapiu²²;
- Inštitút pre výcvik v relaxačnej a symbolickej psychoterapii²³.

Vzdelávanie v dlhodobých hlbinných psychoterapeutických smeroch nie je obmedzené len pre výcviky vykonávané na území SR. Absolventi, ktorí ukončili vzdelávanie na zahraničnom inštitúte (alebo potenciálni uchádzači, ktorí chcú absolvovať vzdelávanie v zahraničí) môžu byť rovnako zaradení k psychoterapeutom vedeným SPS na základe schválenia Ministerstvom zdravotníctva SR. Sociálni pracovníci, ktorí sa z akýchkoľvek dôvodov nemôžu, resp. nechcú zúčastniť dlhodobého výcviku, majú možnosť absolvovať aj **krátkodobé výcviky, semináre, workshopy apod.** Spomedzi uskutočnených výcvikov evidujeme nasledovné, krátkodobé orientované výcviky, ktoré boli realizované aj pod záštitou

¹⁴Mgr. Martin Babík (bližšie pozri: <https://psychoanalytik.sk/>); Dr. Martin Podolan, PhD. (bližšie pozri: <https://www.podolan.sk/>).

¹⁵Mgr. Zuzana Blahútová (bližšie pozri: <http://www.psychoanalytik-ba.sk/>).

¹⁶Pozn. podmienky na Slovensku sú pre klasickú psychoanalýzu nevyhovujúce. Na Slovensku jednak nie je legislatívne ukotvená psychoterapia a ani psychoanalýza, Slovenská psychoterapeutická spoločnosť nezastrešuje psychoanalytikov (psychoanalytických psychoterapeutov áno). Zároveň nie je ani možnosť formálneho vzdelávania sa v psychoanalýze na Slovensku.

¹⁷V sekcii ponuka výcviku je uvedená pozvánka len pre psychiatrov a psychológov (<https://www.psychoanalyza.cz/styled-94/styled-91/index.html>).

¹⁸Problematike klinických sociálnych pracovníčok a sociálnych pracovníkov sa v Časopise Sociálni práce/Sociálna práca v čísle 4/2015 venovali aj niektorí autori ako napríklad Mátel (2015) alebo autorky Balogová, Kvašňáková a Pižová (2015).

¹⁹ Pozri bližšie: <https://psychoterapeuti.org/sps/stranka/zapis-do-zoznamu-psychoterapeutov-sps>

²⁰Pozri bližšie: <http://www.sippka.sk/>

²¹Pozri bližšie: <https://www.sskip.eu/>

²² Pozri bližšie: <http://sspap.sk/>

²³ Pozri bližšie: <https://www.relaxaciakosice.sk/>

SIVP:

- Slovenský inštitút krátkodobej psychoanalytickej psychoterapie,
- Inštitút krátkodobej psychodynamickej psychoterapie.

Pôsobenie týchto inštitútov ako aj ponúkaných formátov vzdelávania tohto charakteru na území SR neevidujeme. V zahraničí sa však stretneme nie len s krátkodobým výcvikom²⁴, ale aj s formou krátkodobej psychoterapie využívanou aj na našom území, ktorú približuje vo svojej publikácii Juráš (2019). S krátkodobým vzdelávaním v hlbinných prístupoch sa môžeme napríklad stretnúť od Inštitútu individuálnej psychológie na Slovensku²⁵, cez Institut psychoanalytické párové a rodinné terapie v ČR²⁶, až po Inštitút Intensive short-term dynamic psychotherapy v Kalifornii²⁷. V kontexte vzdelávania v hlbinných prístupoch sa rovnako môžeme stretnúť aj s neodborným spôsobom vzdelávania, ktoré má na Slovensku tiež svoje zastúpenie. Drisko (2018) a Beitman (2004) konštatujú, že podľa štatistík má odborné vzdelávanie v rôznych prístupoch (nielen) pre sociálnych pracovníkov svoj opodstatnený význam, najmä v rámci prevencie pred uskutočňovaním neodbornej a nekompetentnej práce s klientmi.

Záver

Na základe poznatkov zosumarizovaných v predkladanom príspevku môžeme konštatovať, že hlbinné teórie majú svoje opodstatnené miesto v oblasti sociálnej práce. Je to nielen v dôsledku toho, že hlbinné koncepcie sprevádzali vývoj sociálnej práce a priniesli nový uhol pohľadu pri práci s klientmi sociálnej práce, ale aj preto, že hlbinné teórie disponujú s konceptmi a prvkami, ktoré umožňujú sociálnym pracovníkom efektívnejšie pracovať s klientmi a to v tom zmysle, že napr. umožňujú sociálnym pracovníkom lepšie porozumieť problémom klientov a chápať tieto problémy v širších súvislostiach. Taktiež v spolupráci s klientom navrhovať efektívne postupy a metódy riešenia problémov či uvedomovať si vlastné limity pri práci s danými klientmi. V rámci využívania teoretických konceptov či prvkov hlbinných teórií v oblasti sociálnej práce však vnímame limity na dvoch oblastiach a to vo výskumnej oblasti a v oblasti vzdelávania. V súvislosti s využívaním hlbinných teórií evidujeme veľmi nízky počet empiricky overených dôkazov, ktoré by poskytovali sociálnym pracovníkom dostatok informácií pre praktické využitie týchto teórií pri práci s rôznymi typmi klientov či problémov. Na druhú stranu na území SR absentuje centralizované informovanie sociálnych pracovníkov ako z Ministerstva práce sociálnych vecí a rodiny SR, tak aj Asociácie vzdelávateľov v sociálnej práci, či samotného SIVP o možnostiach vzdelávania sa v hlbinných prístupoch. Pre sociálnych pracovníkov momentálne zostáva len možnosť samostatného vyhľadávania informácií. Túto skutočnosť však môžeme hodnotiť pozitívne vzhľadom na to, že potenciálni participanti by mali disponovať s určitou mierou vlastnej iniciatívy v kontexte riešenej problematiky. Informácie o vzdelávaní v daných prístupoch sú vo väčšej miere dohľadateľné, najmä tie cyklické. Avšak organizátori jednorazových vzdelávacích podujatí by mali vynaložiť značné úsilie na propagáciu svojich aktivít.

Zoznam použitej literatúry

BALOGOVÁ, B. – KVAŠŇÁKOVÁ, L. – PÍŽOVÁ, L. 2015. Inšpirácie pre klinickú sociálnu prácu na Slovensku – prítomnosť a budúcnosť v 21. storočí. In: Sociální práce/Sociálna práca, roč. 15, č. 4, s. 16-29, ISSN 1213-6204.

BALOGOVÁ, B. 2012. Socioterapeutické príležitosti a bariéry sociálnych pracovníkov. In: KLIMENTOVÁ, E. – BALOGOVÁ, B. (eds.). Výzvy a trendy vo vzdelávaní v sociálnej práci. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, s. 238-244, ISBN 978-80-555-0540-4.

BEITMAN, B. D. 2004. Learning Psychotherapy. New York: W. W. Norton & Company. ISBN 978-0393704464.

²⁴ Pozri bližšie: <https://www.istdp.com/training>

²⁵ Pozri bližšie: <https://individualnapsychologia.sk/>

²⁶ Pozri bližšie: <https://www.ippart.cz/>

²⁷ Pozri bližšie: <https://www.istdp.com/>

BERZOFF, J. – FLANAGAN, L. M. – HERTZ, P. 2011 'Inside Out, Outside In: An Introduction, in Inside Out and Outside'. In: BERZOFF, J. – FLANAGAN, L. M. – HERTZ, P. (eds.). *Psychodynamic Clinical Theory and Psychopathology in Contemporary Multicultural Contexts*. Lanham: Rowman & Littlefield, pp. 1-17, ISBN 978-1442208513.

BLEULER, E. – BLEULER, M. 2015. *Učebnica psychiatrie*. Trenčín: Vydavateľstvo F. ISBN 978-80-9672-776-6.

BOSÁ, M. 2013. *Feministické korene sociálnej práce*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove. ISBN 978-80-555-0952-5.

BRANDELL, J. R. – RINGEL, S. 2004. *Psychodynamic Perspectives on Relationship: Implications of New Findings from Human Attachment and the Neurosciences for Social Work Education*. In: *Families in Society*, vol. 85, no. 4, pp. 549-556, ISSN 1044-3894.

ČESKÁ PSYCHOANALYTICKÁ SPOLEČNOST. 2017. *Organizačný rád*. [online]. Praha. [cit. 2022.11.24.] Dostupné na internete: <https://www.psychoanalyza.cz/styled-94/styled-138/index.html>

DRISKO, J. 2018. *Psychotherapy and Social Work*. [online]. [cit. 2022.11.24.] Dostupné na internete: <https://www.oxfordbibliographies.com/display/document/obo-9780195389678/obo-9780195389678-0261.xml>

GABURA, J. – MOJTOVÁ, M. 2020. *Prieniky dynamického psychoterapeutického prístupu do teórie a praxe sociálnej práce*. Nitra: Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre. ISBN 978-80-558-1602-9.

GITTERMAN, A. – GERMAIN, C. 2008. *The Life Model of Social Work Practice: Advances in Theory and Practice*. Columbia University Press, New York. ISBN 978-0-231-51153-7.

GOLDSTEIN, E. G. 2007. 'Social Work Education and Clinical Learning: Yesterday, Today, and Tomorrow'. In: *Clinical Social Work Journal*, vol. 35, no. 1, pp. 15-23, ISSN 0091-1674.

HAJNÝ, M. 2008. *Psychodynamický prístup k supervízi*. In: Havrdová, Z., Hajný, M. a kol. *Praktická supervíze. Průvodce supervízi pro začínající supervízory, manažery a příjemce supervíze*. Praha: GALÉN, s. 117-129. ISBN 978-80-7262-532-1.

HALBUR, D. A. – HALBUR, K. V. 2019. *Developing Your Theoretical Orientation in Counseling and Psychotherapy*. Boston: Pearson. ISBN 978-0-13-480572-6.

HAŠTO, J. 2005. *Vzťahová väzba. Ku koreňom lásky a úzkosti*. Trenčín: Vydavateľstvo F. ISBN 80-88952-28-X.

HOWE, D. 2009. *A Brief Introduction to Social Work Theory*. New York: Palgrave Macmillan, ISBN 978-0-230-23312-6.

International Federation of Social Workers. 2014. *What is Social Work? Global Definition of Social Work*. [online]. [cit. 2022.11.24.] Dostupné na internete: <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/>

JURÁŠ, Ľ. 2019. *Intenzívna krátkodobá dynamická psychoterapia (IKDP)*. In: *Psychiatria – psychoterapia – psychosomatika*, roč. 26, č. 1-2, s. 11-15, ISSN 1335-423X.

KENNY, L. – KENNY, B. 2000. *Psychodynamic Theory in Social Work: A View from Practice*. In: STEPNEY, P. – FORD, D. (eds.). *Social Work Models, Methods and Theories*. Dorset: Russel House Publishing, pp. 30-39. ISBN 978-1-898924-83-8.

KOENIG, T. – SPANO, R. – THOMPSON, J. 2020. *Human Behavior Theory for Social Work Practice*. Thousand Oaks, California: SAGE Publications. ISBN 978-1-5063-0491-5.

MÁTEL, A. 2015. *Klinická sociálna práca z hľadiska odbornej lexiky a terminológie*. In: *Sociální práce/Sociálna práca*, roč. 15, č. 4, s. 5-15, ISSN 1213-6204.

MIEHLS, D. 2011. 'Relational Theory and Social Work Treatment'. In: TURNER, F. J. (ed). *Social Work Treatment: Interlocking Theoretical Approaches*. New York: Oxford University Press, pp. 401-412. ISBN 978-0195394658.

MILROD, B. L. – BUSCH, F. N. 2003. *Prologue*. In: *Psychoanalytic Inquiry*, vol. 23, no. 2, pp. 211-217. ISSN 0735-1690.

MISHNA, F. – VAN WERT, M. – ASAKURA, K. 2013. *The Best Kept Secret in Social Work: Empirical Support for Contemporary Psychodynamic Social Work Practice*. In: *Journal of Social Work*

Practice. vol. 27, no. 3, pp. 289-303. ISSN 1465-3885.

MLČÁK, Z. 2005. Profesionální vědomosti v sociální práci. In: MLČÁK, Z. (ed.). Profesionální kompetence sociálních pracovníků a jejich hodnocení klienty. Ostrava: Ostravská univerzita, s. 61-80. ISBN 80-7368-129-3

NAVRÁTIL, P. 2001. Teorie a metody sociální práce. Brno: Marek Zeman. ISBN 80-903070-0-0.

NORCROSS, J. C. – PROCHASKA, J. O. (1999). Psychoterapeutické systémy: průřez teoriemi. Praha: Grada. ISBN 80-7169-766-4.

OKO, J. 2011. Understanding and Using Theory in Social Work. United Kingdom: Learning Matters. ISBN 978-0-85725-500-6.

PAYNE, M. 2014. Modern Social Work Theory. UK: Palgrave Macmillan. ISBN 978-0-230-24960-8

SIBEON, R. (1990). Comments on the Structure and Forms of Social Work Knowledge. In: Social Work and Social Sciences Review, vol. 1, no. 1, pp. 29-44. ISSN 0953-5225.

SLOVENSKÝ INŠTITÚT PRE VZDELÁVANIE V PSYCHOTERAPII. 2016. PROJEKT Certifikačný študijný program v certifikovanej pracovnej činnosti PSYCHOTERAPIA. [online]. Bratislava. [cit. 2022.11.24.] Dostupné na internete: <https://psychoterapeuti.org/sivp/zdroj/sivp-projekt-2016.pdf>

SOMMERS-FLANAGAN, J. – SOMMERS-FLANAGAN, R. 2018. Counseling and Psychotherapy Theories in Context and Practice: Skills, Strategies and Techniques. New Jersey: John Wiley and Sons, Inc. ISBN 978-1-119-47331-2.

VASKA, L. 2014. Teoretické aspekty supervízie začínajúcich sociálnych pracovníkov. Bratislava: Iris. ISBN 978-80-89726-23-3.

VRŤOVÁ, J. – VASKA, L. 2020. Využitie terapeutických a poradenských prístupov v supervízii. In: VASKA, L. – VRŤOVÁ, J. (eds.). Vedecké odpovede na aktuálne otázky supervízie v sociálnej práci. Zborník vedeckých štúdií. Banská Bystrica: Belianum, s. 42-66. ISBN 978-80-557-1762-3

VYBÍRAL, Z. – HOLUB, D. 2010. Psychodynamická psychoterapie. In: VYBÍRAL, Z. – ROUBAL, J. (eds.). Současná psychoterapie. Praha: Portál, s. 81-109. ISBN 978-80-7367-682-7.

Kontakt na autorov

PhDr. Jana Vrťová, PhD.

jana.vrtova@umb.sk

Mgr. Filip Bambúch, PhD.

filip.bambuch@umb.sk

Katedra sociálnej práce Pedagogickej fakulty UMB v Banskej Bystrici, Ružová 13,
974 11 Banská Bystrica

Sociálno-filozofické reflexie spravodlivosti v sociálnej politike a sociálnej práci

Social-philosophical reflections of justice in social policy and social work

Jana Vrťová (SR)

Abstrakt

Cieľom príspevku je vymedziť význam a úlohu, ktorú (sociálna) spravodlivosť zohráva v oblasti sociálnej politiky a sociálnej práce. V predkladanom príspevku sa najskôr zaoberáme charakteristikou pojmu spravodlivosť, významom spravodlivosti v rôznych oblastiach spoločenského života, diferenciaciou rôznych foriem a typov spravodlivosti a následne sa zameriavame na analýzu (sociálnej) spravodlivosti v sociálnej politike a sociálnej práci. V závere načrtávame výzvy, ktorým môže čeliť sociálna práca a sociálna politika v súvislosti s problematikou sociálnej spravodlivosti.

KLúčové slová: Spravodlivosť. Sociálna spravodlivosť. Sociálna politika. Sociálna práca.

Abstract

The aim of the contribution is to define the meaning and role that (social) justice plays in the field of social policy and social work. In the presented contribution, we first deal with the characteristics of the concept of justice, the meaning of justice in various areas of social life, the differentiation of different forms and types of justice, and then we focus on the analysis of (social) justice in social policy and social work. In conclusion, we outline the challenges that social work and social policy may face in connection with the issue of social justice.

Key words: Justice. Social justice. Social policy. Social work.

Úvod

Spravodlivosť patrí k najproblematickejším oblastiam spoločenského života, preto neustále pozorujeme diskusie zacielené na riešenie tejto problematiky. Keďže spravodlivosť chápeme ako multidisciplinárny pojem, vnímame jeho nezastupiteľný význam aj v oblasti sociálnej politiky a sociálnej práce. Sociálna politika a sociálna práca ako dôležité súčasti spoločenského života majú široké pole pôsobnosti, pretože sa dotýkajú uplatnenia princípu spravodlivosti hlavne vo vzťahu k znevýhodneným a zraniteľným skupinám v spoločnosti. V dôsledku toho, že spravodlivosť má viacero podôb, ktoré sa odlišujú svojim zameraním, môžeme konštatovať, že v prípade sociálnej politiky a sociálnej práce ide predovšetkým o sociálnu spravodlivosť. Tento typ spravodlivosti však nemá jasné ohraničenie, ale sumarizuje viacero typov, foriem a podôb spravodlivosti. Aj z tohto dôvodu je základným princípom sociálnej politiky a sociálnej práce. Uvedomujeme si, že aj keď je neustále v oblasti verejného života zdôrazňované dodržiavanie princípu spravodlivosti, nie v každom prípade vidíme pozitívne výsledky. Absencia princípu spravodlivosti má negatívny dosah nielen na jednotlivca, ale aj na spoločnosť ako celok. Táto skutočnosť vedie k potrebe nepretržitej transformácie a prijímaniu nových opatrení smerujúcich k nastoleniu čo „najférovejších“ podmienok umožňujúcich dôstojné prežitie života jednotlivca v rámci určitého spoločenského prostredia. Na utváraní spravodlivých podmienok života pre jednotlivca sa značným spôsobom podieľa aj sociálna politika a sociálna práca. Sociálna politika participuje prostredníctvom realizácie konkrétnych opatrení, ktoré sú prakticky uskutočňované sociálnymi pracovníkmi. Sociálni pracovníci vykonávajúci profesiu sociálnej práce sú dôležitými nástrojmi sociálnej politiky. Od sociálnych pracovníkov sa nevyžaduje len dodržiavanie princípu spravodlivosti pri práci s klientmi, ale ide aj o spravodlivosť ako hodnotu osobnosti sociálneho pracovníka. Spravodliví sociálni pracovníci si uvedomujú moc, s ktorou disponujú, a preto spravodlivosť prijímajú ako hodnotu vlastnú ich prirodzenosti. To znamená, že ju prijímajú hlavne z dôvodu, že sú ľudskými bytosťami schopnými ovplyvňovať to, aby mal každý klient sociálnej práce rovnakú príležitosť prístupu k statkom a službám, na ktoré majú oprávnený nárok. Práve z tohto dôvodu sa v našom príspevku zameriavame na problematiku spravodlivosti v globálnom kontexte i v sociálnej oblasti.

Konceptualizácia spravodlivosti

Spravodlivosť patrí medzi pojmy, ktoré sú charakteristické svojou permanentnou aktuálnosťou v akomkoľvek období vývoja ľudskej spoločnosti. Je ideálom, ktorý sa neustále snaží dosiahnuť každé spoločenské usporiadanie „stojace“ na humanistickom základe. V rôznych vývojových etapách života spoločnosti sa takmer vždy našli jednotlivci zaoberajúci sa otázkou: *Čo je spravodlivosť?* A to nielen v dôsledku riešenia bežných životných situácií, ale aj v snahe vyriešiť problémy globálneho charakteru, ako napr. otázky týkajúce sa distribúcie statkov a majetku, rovnosti prístupu k týmto statkom apod. Hlavne z týchto dôvodov bolo potrebné, aby boli stanovené určité pravidlá, nevyhnutné pre naplnenie idey spravodlivosti. V tejto súvislosti však nemôže ostať nepovšimnutá snaha rôznych, prevažne filozoficky orientovaných mysliteľov o tzv. oficiálne ustanovenie princípu spravodlivosti v spoločnosti. S problémom spravodlivosti sa môžeme stretnúť už v učení gréckych filozofov Sokrata, Platóna a Aristotela, ktorých myšlienky sa objavujú aj v súčasnom riešení tohto problému. Sokrates sa pri problematike spravodlivosti riadil myšlienkou: čo je zákonité, je spravodlivé. Podľa neho predstavuje spravodlivosť múdrosť a poznanie. Určovať mieru spravodlivosti a nespravodlivosti je podľa Sokrata možné len rozumom zaručujúcim objektívnu správnosť konania a objektívnu platnosť poznania (Buraj a kol., 1993). Významné postavenie v tomto období aj v súvislosti s problematikou spravodlivosti zohrávala etika a morálka. Sám Platón považoval spravodlivosť za jednu z najvyšších etických cností, nielen prírodný, ale tiež mravný zákon, pretože rovnako ako jednotlivec aj štát má svoj mravný základ. Podľa neho patrila k hlavným zložkám svetového poriadku, ktorému je podriadená celá spoločnosť. Pri výbere medzi zákonom a múdrosťou uprednostňuje múdrosť, ktorá vie rozoznať medzi tým, čo je a čo nie je spravodlivé. Prejavom spravodlivosti v zákone je rozum. Jeho žiak Aristoteles ďalej pokračoval v rozvíjaní problematiky spravodlivosti, ktorú zaraďoval medzi etické cnosti. Považoval ju nielen za jednu z vlastností človeka, ale aj za normu, všeobecne platný zákon, ktorému je podriadené každé ľudské konanie. Aristoteles rozdeľuje spravodlivosť na dva druhy a to etickú a zákonnú. Rozlišuje situácie v ktorých pri analýze spravodlivosti, raz berieme do úvahy aspekt vzťahu k zákonu, inokedy zase zákon nezohľadňujeme. Zákonná spravodlivosť v sebe zahŕňa všetky cnosti, ktorých dodržiavanie je nariadené zákonom. Základom etickej spravodlivosti je rovnosť, ktorá predstavuje určitý podiel zákonného (Chovancová, 2009). Pre súčasnosť sú typické rôzne koncepcie spravodlivosti, ktoré sú silne ovplyvnené ideami rôznych predstaviteľov nielen gréckej filozofie. Základnou definíciou spravodlivosti podľa politologického slovníka je, že: „spravodlivosť je uznávaný normatívny pojem morálky a práva. Spravodlivosťou sa rozumie niečo žiaduceho v spoločnosti, čo zodpovedá právam človeka a je v súlade s požiadavkou všeobecného blaha“ (Gbúrová a kol., 2015, s. 235). Spravodlivosť by sme mali bezprostredne vnímať ako súčasť určitej siete spoločenských vzťahov, pretože práve v sieti týchto vzťahov je potrebné uviesť na správnu mieru problém spravodlivosti. Najviac sa s ňou stretávame v rámci vzájomného spolužitia s ľuďmi, s ktorými prichádzame do kontaktu v našich každodenných interakciách. „Vo vzájomnom ľudskom súžití je spravodlivosť najdôležitejšia mravná cnosť. Je definovaná ako pevná a nemeniacia sa vôľa dať každému to, čo mu náleží“ (Sutor, 1999, s. 110). S týmto vysvetlením pojmu spravodlivosti sa stretávame aj u Swifta (2005), ktorý dopĺňa, že občania ľudskej spoločnosti majú na to nárok, pretože im to patrí. Pritom zdôrazňuje, že tu nejde o morálne hľadisko, ale o praktické dodržanie princípu spravodlivosti. To, čo ľuďom náleží vo väčšine prípadov súvisí s tým, na čo majú právo, preto sa spravodlivosť často vzťahuje na právo. Štát je kompetentný vykonávať kontrolu nad tým, či dochádza k plneniu povinností občanov, ktoré majú k sebe navzájom. Má oprávnenie využiť svoje donucovacie prostriedky k tomu, aby ich prinútil robiť niečo, čo by možno z vlastnej vôle nerobili. V takomto prípade je spravodlivosť v centre pozornosti politickej morálky vďaka všeobecne známemu tvrdeniu, že poznať svoje vzájomné povinnosti znamená tiež vedieť, kedy je snaha o donútenie ľudí robiť niečo, čo by dobrovoľne nerobili ospravedlniteľná (Swift, 2005). Význam tejto zásady ostáva nejasný, kým nie je zjavné, čím je determinovaný charakter toho, čo komu náleží. Myšlienka dať každému to, čo mu náleží má určitú platnosť len za podmienky, že kritériá spravodlivého rozdeľovania sú v spoločnosti samozrejme a nesporné. Tento predpoklad však nenašiel svoje dlhodobé uplatnenie ani v starovekom Grécku, a ani v období novoveku, pretože stráca svoj význam a stáva sa len prázdny výrok spojiteľný s akýmkoľvek neurčitými kritériami, o ktorých sa môže kedykoľvek strhnúť konflikt. Spravodlivé rozdeľovanie môže v spoločnosti fungovať len na základe dohody

jednotlivcov v ktorej bude zaistená nestrannosť, a vzájomný rešpekt svojich práv na rovnosť a slobodu (Günther, 1997). Hľadanie odpovede na otázku čo je to spravodlivosť je spojená so vzájomne sa podmieňujúcimi pojmami, ktorými sú rovnosť a sloboda. Poláková a Masaryková (2011, s. 78) uvádzajú, že: „spravodlivosť predstavuje spojenie etických, sociálnych, politických a ekonomických predstáv o rovnosti, slobode a právach človeka.“ Základné vysvetlenie pojmov sloboda a rovnosť uvádza Heywood (2008), ktorý slobodou rozumie všeobecnú schopnosť myslieť alebo konať na základe vlastnej vôle, a rovnosťou chápe princíp rovného rozdeľovania, tu však upozorňuje, že nejde o zhodnosť, identickosť, ale tento termín má rôzne následky, ktoré sú podmienené tým, čo sa rozdeľuje. Na základe vyššie uvedeného môžeme konštatovať, že jasná konceptualizácia pojmu spravodlivosť nie je možná bez predchádzajúcej analýzy tohto pojmu naprieč rôznymi kontextmi.

Význam spravodlivosti v rôznych oblastiach spoločenského života

S problematikou spravodlivosti sa môžeme stretnúť v rôznych dimenziách spoločenského života. A teda aj v oblasti sociálnej práce a sociálnej politiky. Tento pojem je charakteristický svojim multidisciplinárnym charakterom, to znamená, že sa nespája len právnymi vedami, ale je aj predmetom záujmu rôznych politických, etických, sociálnych a ďalších vied. Spravodlivosť patrí medzi staršie pojmy a jej prvé významy sa viažu na rovnosť vo vzťahu k fyzickým a telesným schopnostiam. Objavuje sa u Nietzscheho, v jeho myšlienkach, že spravodlivosti sú spôsobilí len zdraví a silní jedinci. Nietzsche spája spravodlivosť s morálnou úprimnosťou, ktorá predstavuje vlastnosť, prípadne vzťah k sebe samému, a sama o sebe súvisí s bytím jednotlivca a jeho konaním. Spravodlivosť ako vzťah k sebe samému je prejavom sily sebavedomia, to znamená, že čím čestnejší je tento vzťah k sebe samému, tým výraznejšie sa stáva táto spravodlivosť opakom spravodlivosti k sebe samému v bežnom slova zmysle. Ďalší význam spravodlivosti súvisí s často predpísaným spôsobom nejakého jednania. S týmto významom spravodlivosti sa stretávame pri určitom konaní alebo správaní, ktoré je podriadené a zhodné so všeobecne platnými zmluvami a zákonmi. Tretí význam spravodlivosti sa viaže na spravodlivosť ako špecifickú štruktúru ľudských vzťahov. Je to zrejme, keď spravodlivosť diferencujeme od pojmov solidarita a starostlivosť. Pri starostlivosti sa neočakáva žiadna protihodnota, poskytnutá služba, nepredpokladá sa nejaká interakcia. Podstatou solidarity je naopak vzájomnosť, teda očakáva sa spoločné jednanie i napriek tomu je záslužnou povinnosťou. Spravodlivosť je založená na trojčlennom vzťahu, vyjadruje inštitucionálne sankcionovaný vzťah úplnej povinnosti voči druhému. V takomto prípade je potom inštitúcia eventuálne, alebo reálne tretou podstatnou zložkou štruktúry spravodlivosti (Fischer, 1997). Základné zameranie spravodlivosti sa orientuje prioritne na tretí význam spravodlivosti ako špecifickej štruktúry medziľudských vzťahov. Spravodlivosť vychádza z výlučne pozitívneho vzťahu k druhému, ktorého rešpektujeme ako svojho partnera v práve s rovnakou ľudskou dôstojnosťou. Dáva možnosť spolužitia ľuďom, ktorí sú si navzájom cudzí. Hlavnou myšlienkou tohto ponímania spravodlivosti je rešpektovanie druhého človeka ako osoby so svojimi právami a záujmami, teda je nevyhnutná v našom vzájomnom spolužití. V takomto význame sa nám objasňujú 2 aspekty:

1. zreteľne zdôraznené sociálne hľadisko našej ľudskej existencie – najdôležitejšia je tá cnosť, ktorá sa týka môjho vzťahu k ostatným, nie individuálneho spôsobu života,

2. upozornenie pred nesprávnym uberaním hodnoty spravodlivosti vo vzťahu k láske. Spravodlivosť nie je považovaná za všetko, nie je najvyššou formou medziľudských vzťahov, ale je pre všetky vzťahy nenahraditeľná (Sutor, 1999). Sutor (1999) ďalej rozlišuje 3 špecifické formy spravodlivosti zodpovedajúce trom pre ľudskú existenciu nevyhnutným medziľudským vzťahom:

a) spravodlivosť zmluvných dojednaní (iustitia commutativa) – spravodlivosť zmeny alebo spoločenského styku, týka sa vzájomných vzťahov skupín a osôb;

b) spravodlivosť zákonov (iustitia legalis) – sa vzťahuje na pomer osôb a skupín k sociálnemu celku;

c) spravodlivosť rozdeľovania alebo pridelovania (iustitia distributiva)²⁸ – zahŕňa vzťahy celku,

²⁸ V tejto súvislosti je dôležité uvedomiť si, že potreba rozdeľovania, distributívnej spravodlivosti vzniká vtedy, ak ide o statky, ktorých je v spoločnosti nedostatok a zároveň, že distribúcia nie je smerovaná v prospech konkrétnych osôb, musí byť teda nevyhnutne dodržaná zásada nestrannosti (Spaemann, 1995).

prípadne jeho predstaviteľov k jednotlivcom a skupinám.

Tieto tri dimenzie spravodlivosti vyjadrujú, že človek svoju sociálnu zložku rozvíja v spolužití s inými osobami, a na to potrebuje samozrejme pôvodne spoločný poriadok. Z pohľadu politického poriadku to vyjadruje fakt, že povinnosťou spravodlivosti rozdeľovania a úlohou politického poriadku podľa princípu subsidiarity je zastávať poslanie všeobecného dobra tak, aby pre spravodlivosť zmeny a spoločenského styku zostával medzi príslušníkmi spoločnosti, pokiaľ je možné čo najväčší priestor, a aby spravodlivosť zákonov a podriadenosť zákonom zo strany občanov neboli požadované nad nevyhnutnú mieru (Sutor, 1999).

Problematiku spravodlivosti v súčasnej spoločnosti môžeme koncipovať do dvoch významov:

a) subjektívna spravodlivosť – v tomto význame chápeme spravodlivosť ako charakterovú vlastnosť osobnosti jednotlivca, ktorá predstavuje individuálne, férové a korektné správanie sa človeka spočívajúce v tom, že vo svojom správaní dodržiava spravodlivé postupy nielen preto, že spravodlivé konanie vychádza zo zákona, ale aj v dôsledku toho, že rešpektuje jeho individualitu a nechce ho znevážiť a ani mu akýmkoľvek spôsobom ublížiť.

b) objektívna spravodlivosť – je ponímanie spravodlivosti v inštitucionálnom význame. To znamená, že sa týka spravodlivého usporiadania sociálnych štruktúr, pričom konanie jedinca sa považuje za spravodlivé len v prípade jeho adaptácie na individuálne práva spoločnosti, a súčasného rešpektovania rovnosti a rozmanitosti jednotlivcov (Poláková – Masaryková, 2011).

Pre pochopenie významu spravodlivosti by sme mali mať na zreteli, že vedy zaoberajúce sa touto problematikou sú konfrontované s faktom pluralizmu, ktorý spôsoboval a vždy spôsobuje problémy pri teoretickom vyjasnení spravodlivosti a s ňou súvisiacej idey dobrého života. Jednotlivé koncepcie spravodlivosti sú preto vystavené riešeniu dvojitej úlohy a to na jednej strane sa snažia nájsť odpoveď na otázku zrozumiteľných spôsobov dobrého života a tým reagovať na predchádzajúce početné neúspechy pri ich uplatneniach v praxi. Na strane druhej sa snažia o vytvorenie funkčných podmienok pre úspešné fungovanie politického života spoločnosti (Váně, 2006).

Diferenciácia foriem a typov spravodlivosti

Širokospektrálny charakter obsahovej štruktúry spravodlivosti potvrdzuje, že v rôznych kontextoch sa môžeme stretnúť s rozličnými interpretáciami spravodlivosti. Vychádzajúc z tejto skutočnosti môžeme spravodlivosť diferencovať na niekoľko foriem a typov podľa toho, čo tvorí obsah, podstatu a zameranie tej ktorej podoby spravodlivosti:

- **distributívna spravodlivosť** je snád' najznámejším a najdiskutovanejším typom spravodlivosti už od počiatku vzniku diskusií tohto problému. Pojednávať o distributívnej spravodlivosti začal Aristoteles vo svojich ideách. Chovancová (2009, s. 11) uvádza, že podľa Aristotela je „distributívna spravodlivosť spätá s rozdeľovaním pôct a majetkov vo verejnoprávných pomeroch (ide o občiansku alebo politickú spravodlivosť)“. Veľmi úzko súvisí s rovnosťou, pričom hovoríme o právnej rovnosti jednotlivcov, ktorí sú účastníkmi rozdeľovania a všeobecnou rovnosťou (Horehárová, 2010). Distributívna spravodlivosť predstavuje záväzok spoločnosti voči všetkým občanom a to v prerozdeľovaní výhod a bremien. Každý jednotlivec v spoločnosti je na jednej strane povinný podieľať sa na spoločnom blahu a na strane druhej má právo na určitý podiel výhod vychádzajúcich zo spoločného blaha. Občania však nemajú nárok na rovnakú mieru tohto podielu, pretože miera podielu závisí od ich zásluh, potrieb a vzťahov k spoločnosti ako celku (Vagovič, 1971).

- **procedurálna (formálna) spravodlivosť** súvisí s tým, pomocou akých procesov dospievame k výsledkom, rozhodnutiam a záverom (Heywood, 2005). „Procedurálnou spravodlivosťou rozumieme analýzu podmienok toho, ako je možné spravodlivé usporiadanie spoločenských vzťahov, inštitúcií a podobne. Základné princípy sú najčastejšie obhajované dokazovaním alebo zdôvodňovaním“ (Chovancová, 2009, s. 12). Rawls (1997) uvažuje o čistej procedurálnej spravodlivosti, ktorú chápe ako stav, kedy máme k dispozícii autonómne, dané kritérium na posudzovanie toho, čo je spravodlivé (férové), pričom máme možnosť navrhnúť proces smerujúci k zabezpečeniu výsledku, prípadne rozhodnutiu, ktoré

bude v súlade s určeným kritériom.

- **komutatívna spravodlivosť (výmenná spravodlivosť)** sa týka interpersonálnych vzťahov a spája sa s rôznymi situáciami týkajúcimi sa predovšetkým základných práv človeka, ale aj vlastníckych práv. Väčšina z týchto práv sú prirodzené, iné je potrebné nadobudnúť prostredníctvom platnej zmluvnej dohody. Predpokladom komutatívnej spravodlivosti je rovnosť účastníkov a vzájomných služieb, ktoré stanovujú význam vecí o ktorej sa pojednáva. Komutatívna spravodlivosť súvisí hlavne s osobnými vzťahmi, ale v niektorých celospoločenských problémoch sa dotýka aj spoločného dobra (Vagovič, 1971). Dôležité je tiež spomenúť, že sa tu kladie dôraz na rešpekt k ľudskej dôstojnosti každej osoby ako jednotlivca a to v prípade zmlúv a stanovovaní spravodlivých podmienok zmlúv a výmenných transakcií medzi sociálnymi skupinami (Anzenbacher, 2015).

- **sociálna spravodlivosť** je nielen pre oblasť sociálnej práce, ale aj pre iné oblasti spoločenského života veľmi dôležitou a zároveň často diskutovanou témou. Po prvý krát sa tento pojem vyskytol v politických diskusiách a to na začiatku 19. storočia a od tohto obdobia sa začal používať čoraz častejšie. Vychádza z dvoch predpokladov: prvým je skutočnosť, že procesy v spoločnosti sú ovplyvňované právoplatnými zákonmi a preto má význam aj samotná cieľená reformácia spoločnosti. Druhým predpokladom je, že existuje možnosť odhalenia zdroja moci, spravidla vo vláde, ktorý má prostriedky na praktickú realizáciu tejto reformácie (Miller, 2003). Sociálna spravodlivosť v sebe spája viacero druhov spravodlivosti a smeruje ich k univerzálnemu spoločenskému poriadku, poskytuje záruky spoločného blaha a spravodlivého spoločenského poriadku, ktoré sú formované na základe jednotlivých zmien v spoločenskom vývoji. Sociálna spravodlivosť je špecifická svojimi dynamickými schopnosťami hlavne v procese adaptácie sa na nové okolnosti (Vagovič, 1971). Anzenbacher (2015, s. 223) chápe sociálnu spravodlivosť ako: „(obsiahlu) spravodlivosť, ktorá vyplýva zo základnej normy dobrého poriadku zodpovedajúceho všeobecnému blahu.“ V sociálnom učení katolíckej cirkvi môžeme nájsť podobnú charakteristiku sociálnej spravodlivosti, kde je sociálna spravodlivosť odvodená od pojmu všeobecného dobra, ktorá je primárnou požiadavkou integrity spoločnosti a jej súdržnosti. Jej úlohou je teda na jednej strane vytvárať vhodné podmienky pre zachovanie dôstojného a slobodného ľudského života jednotlivcov a rodín, a na strane druhej vytvárať podmienky pre zachovanie integrity spoločnosti so zreteľom na to, aby sa predchádzalo marginalizácii určitých skupín a jednotlivcov v spoločnosti (Rychetník, 2014).

Význam spravodlivosti pre sociálnu politiku

Spravodlivosť môže byť analyzovaná z rôznych hľadísk, pričom poznanie rozličných pohľadov nám umožňuje lepšie porozumieť tejto problematike. Najčastejšie je tento pojem prítomný v politických diskusiách, kedy sa diskutuje o sociálnej spravodlivosti a to v rámci vzťahu občan – štát. Politika, ako nástroj verejného záujmu jednotlivých členov konkrétneho spoločenského usporiadania, by mala garantovať fungovanie spoločenských vzťahov na základe princípu spravodlivosti, a to aj prostredníctvom sociálnej politiky zameranej na naplnenie tohto princípu.

Vzťah sociálnej politiky a sociálnej spravodlivosti charakterizuje Katuninec (2005, s. 12) nasledovne: „sociálnu politiku je nutné vnímať ako nástroj uskutočňovania sociálnej spravodlivosti, z čoho vyplýva, že najmä ľudia, ktorí majú zmysel pre spravodlivosť, lásku a túžbu k spoločnému dobru, sú zaviazaní prispievať k rozvoju kultúrnych a duchovných hodnôt, sociálnej spravodlivosti a spoločného dobra vo svojom okolí, v národe i spoločenstve národov, pretože je potrebné a naliehavé venovať sa problematike medziľudských vzťahov na všetkých úrovniach.“ Sociálna spravodlivosť je rozhodujúcim princípom sociálnej politiky a preto sa sociálna politika zameriava na skúmanie spravodlivosti, nerovnosti pri prerozdeľovaní spoločenských zdrojov, príležitostí vo vzťahu k rôznym typom inštitúcií, ktoré majú na tieto nerovnosti vplyv, alebo ich spôsobujú. Pre sociálnu politiku má sociálna spravodlivosť náležitý význam a môžeme pozorovať aj to, že dochádza k rozdielnym interpretáciám tohto pojmu v porovnaní s ostatnými disciplínami. Sociálnu spravodlivosť v súvislosti so sociálnou politikou chápeme ako výsledok konania, či činnosti rozličných subjektov, ktorý je prejavom realizovaných vstupov, výstupov, výkonov, rozdelenia zdrojov a príležitostí, pričom je pokladaný za spravodlivý alebo nespravodlivý, a to na základe legislatívnych alebo iných všeobecne platných noriem a predpisov. V tomto zmysle teda môžeme chápať sociálnu spravodlivosť ako stav – výsledok správania, nie ako proces – spôsob správania (Horehárová,

2010). Pre lepšie porozumenie podstate princípu sociálnej spravodlivosti možno vymedziť jej čiastkové princípy, ktorými sú: princíp rovnosti a rovnosti príležitostí, súladu medzi vstupmi a výstupmi, zásluhy a výkonu, sociálnej potreby a odkázanosti. Čiastkové princípy môžeme považovať za pomocné prostriedky priblíženia sa k ideálu sociálnej spravodlivosti. Charakter a obsah čiastkových princíпов v určitom sociálnom systéme je podmienený konkrétnymi sociálnymi podmienkami. Ak je sociálna politika prioritne zameraná na efektívny rozvoj hospodárstva kladie sa dôraz na výkonové prvky sociálnej spravodlivosti, ak cieľom je harmónia a udržanie rovnováhy upriamuje svoju činnosť na princíp rovnosti (Geffert, 2014). S ohľadom na prioritizovanie niektorých čiastkových princíпов sociálnej spravodlivosti Stanek a kol. (2010, s. 56) uvádzajú, že „v súčasnej etape rozvoja spoločnosti je zrejme, že prioritu má výkonový princíp (zásluhovosť), ale naopak, prehlbujúca sa spoločenská diferenciacia (prehlbili sa príjmové, majetkové, regionálne a národnostné rozdiely) nás núti nezabúdať na princíp potrebnosti. Ako vidíme, pri princípe sociálnej spravodlivosti je vhodná kombinácia rôznych čiastkových princíпов v rôznych sférach sociálnej politiky. [...] Spravodlivosť sa v spoločnosti vníma ako výsledok rôznych čiastkových, subjektívnych hodnotení a chápaní sociálnych nerovností. Sociálna spravodlivosť môže mať subjektívny pohľad a vzdáť sa od objektívneho prístupu. Preto sa riadi myšlienkami humanizmu, a to úctou k ľudskej dôstojnosti, ľudskej práci, starostlivosti o rozvoj spoločnosti ale aj hodnotu, autonómiu jednotlivca, osobnú slobodu zlučiteľnú so správaním ostatných.“ Sociálna spravodlivosť sa na úrovni sociálnej politiky zabezpečuje na základe troch aspektov: systém štátnej podpory vychádza zo zásady „každému rovnako“, systém sociálneho poistenia dodržiava princíp zásluhovosti – „každému podľa jeho zásluh“ a systém sociálnej pomoci je založený na zásade „každému podľa jeho potrieb“ – poskytnutie sociálnej pomoci je podmienené preukázaním oprávnenosti pomoci zo strany spoločnosti (Gejdošová, 2012).

Sociálna politika vychádzajúca z princípu sociálnej spravodlivosti by nemala garantovať len materiálne zabezpečenie jedinca, ale tiež musí vytvárať priestor pre zmyslupnosť ľudskeho bytia každého člena spoločnosti. To znamená, že sa opiera o hlavnú myšlienku sociálnej spravodlivosti, ktorá zdôrazňuje podporu osobnej zodpovednosti a samostatnosti jednotlivca a to prostredníctvom utvárania možností, posilňovania aktívnej a tvorivej participácie na živote spoločnosti (Šrajter, 2014). Skutočnosť, že sociálna spravodlivosť je pojmom relatívnym vedie k vyčleneniu podstatnej zásady z ktorej vychádzajú všetky ostatné a tou je „zásada života“. Podstatou zásady života je výber takých možností v konkrétnych sociálnych situáciách, ktoré budú viesť k dosiahnutiu „najväčšieho šťastia najväčšieho počtu ľudí“. V súčasnej sociálnej politike to môžeme chápať ako prosperitu a prospech všetkých členov spoločnosti a zároveň rozvoj a prospech spoločnosti ako celku (Krebs a kol., 2015).

Vieme, že univerzálny model sociálnej spravodlivosti neexistuje. V každej spoločnosti sa môže uplatniť model fungujúci na rozdielnych zásadách. Identifikovanie najviac zodpovedajúceho modelu sociálnej spravodlivosti závisí od viacerých faktorov, ktorými môžu byť konkrétne potreby samotnej spoločnosti a tiež jej členov, dostupnosť potrebných zdrojov, príležitostí, fungovanie spoločnosti, úroveň solidarity apod.

Problém spravodlivosti v sociálnej práci

Pre sociálnu prácu je typické ponímanie spravodlivosti v sociálno-etickej rovine. Chápanie spravodlivosti ako sociálno-etickej hodnoty v sociálnej práci vychádza z predmetu svojho zamerania, a tým je človek ako plnohodnotná ľudská bytosť, ktorému jedinému môžeme pripísať hodnotu mravnosti – odlišujúcej ho od ostatných živých tvorov (Kusin – Šebestová – Drábiková, 2015). Keďže sociálna práca je orientovaná na sociálnu dimenziu života spoločnosti hovoríme väčšinou o jej zameraní na sociálnu spravodlivosť. Je dôležité zdôrazniť, že aj keď sociálna spravodlivosť a sociálna práca sú viditeľným spôsobom prepojené na základe pojmu „sociálny“, nie je význam tohto pojmu v oboch prípadoch totožný. Ak hovoríme o sociálnej práci je typické jej zameranie sa na potrebnosť jednotlivcov, v prípade sociálnej spravodlivosti sú cieľným objektom vzťahu spoločnosti ako celku, ktoré sú výsledkom distribúcie statkov a bremien, korigované ich prerozdeľovaním. Prepojenosť oboch pojmov vo vnútornej štruktúre sa prejavuje v pomáhajúcej praxi sociálnej práce. V oblasti sociálnej práce môžeme význam sociálnej spravodlivosti chápať v dvoch významových rovinách. Prvý význam sa spája so **spravodlivosťou osoby**,

ktorá sa neskôr uplatňuje v jej sociálnej praxi. Tu ide o spravodlivosť ako cnosť individuálnej osoby, ktorej podstatou je konať správne a tak zabezpečiť svoj životný úspech v prípade sociálnej práce profesionálny zdar sociálneho pracovníka. Druhý význam vychádza z chápania **sociálnej spravodlivosti ako určitého pojmového aparátu obsahujúceho súbor špecifických problémov**, ktoré je nevyhnutné riešiť z toho dôvodu, že ide o problémy sociálne. Tieto problémy nie je možné riešiť v individuálnej rovine, ale nevyhnutné sú zásahy v rámci politiky, určitého politického systému (Jínek, 2014).

Ako uvádzajú mnohí autori sociálna spravodlivosť je základným atribútom sociálnej práce, pretože v sociálnej práci vždy ide o dosiahnutie sociálnej spravodlivosti, a to prostredníctvom jej zamerania sa na zlepšenie medziľudských vzťahov. V kontexte sociálnej spravodlivosti môžeme hovoriť o chápaní nespravodlivosti z pohľadu sociálnej práce v dvoch rovinách a to:

a) ako realizácia opatrení zameraných na pomoc jednotlivcom, ktorí sú ohrození nespravodlivosťou, môžeme sem zaradiť nástroje, ktoré pomáhajú ťažko zdravotne postihnutým občanom lepšie sa uplatniť na trhu práce, a tým sa zvyšuje kvalita ich individuálneho života, pretože majú možnosť žiť samostatný a v rámci možností nezávislý život;

b) ako vykonávanie opatrení určených na vyrovnanie spoločenského postavenia rôznych skupín, tu môže ísť napríklad o zabezpečenie rovnosti v príležitostiach zo strany štátu pre jednotlivcov nachádzajúcich sa v znevýhodnených pozíciách v dôsledku príslušnosti k marginalizovanej skupine, či nepriaznivého zdravotného stavu, alebo inej životnej situácie, ktorá jednotlivcov posúva do znevýhodnenej pozície oproti majoritnej spoločnosti (Payne, 2012).

Aj keď odstraňovaním nespravodlivosti sú dotknuté aj ostatné profesie ako napríklad právo či politika, sociálna práca prináša do problematiky sociálnej spravodlivosti tri hlavné zložky. Primárne sa zameriava na oblasť **sociálneho**, čo znamená, že cielene sa snaží o vytvorenie čo najkvalitnejších medziľudských vzťahov. Môžeme to vidieť aj prostredníctvom aktívnej angažovanosti sociálnych pracovníkov v oblasti riešenia problémov rôznych skupín klientov. Sociálna práca ako profesia založená na myšlienkach humanizmu neobchádza ani jednotlivcov, ktorí sú **sociálne vylúčení** a často nespĺňajú kritériá byrokratických kategórií, medzi ktorých najčastejšie radíme ľudí bez domova s veľkou pravdepodobnosťou absencie základných dokladov osobnej totožnosti, ale aj napriek tomu je potrebné akútne riešiť ich krízovú situáciu. Poslednou zložkou je fakt, že sociálni pracovníci sú vždy **pripravení intervenovať** do sociálnych vzťahov. Táto oblasť býva často predmetom kritiky zo strany spoločnosti, pretože v minulosti často dochádzalo k zásahom zo strany sociálnych pracovníkov na základe priorizovania svojich vlastných zásad a princípov práce (Payne, 2012). Sociálna spravodlivosť pre sociálnu prácu je kľúčovou hodnotou a primárnym zámerom. „Skutočnosť, že sociálna spravodlivosť je okrem základného cieľa regulačnou hodnotou, má vplyv na celú sociálnu prácu z hľadiska vedomostí, zručností a hodnôt. Pri priamom a aktívnom riešení problémov a aplikáciách výskumu, ako aj pri úsilí o vytvorenie politických zmien je ideál sociálnej spravodlivosti súčasne regulačným a organizačným faktorom sociálnej práce” (Tuncay, 2008, s. 90). Sociálna spravodlivosť je teda určujúcim atribútom pre sociálnu prácu, ktorá ovplyvňuje nielen praktickú sociálnu prácu a jej charakter, ale aj teoretické smerovanie sociálnej práce.

Záver

Sociálna politika a sociálna práca sú dôležitými oblasťami, v ktorých je potrebné klást' dôraz na dodržiavanie princípu spravodlivosti. Z tohto dôvodu je nevyhnutné, aby opatrenia uplatňované v týchto oblastiach boli neustále modifikované tak, aby viedli aspoň k čiastočnému priblíženiu sa k ideálu spravodlivosti. Uvedomujeme si skutočnosť, že presadzovanie princípu spravodlivosti má v „rukách“ primárne štát (predovšetkým prostredníctvom prijímania a uplatňovania legislatívnych noriem), ako hlavný aktér je schopný ovplyvniť celkové spravodlivé smerovanie spoločnosti. V konečnom dôsledku je evidentné, že v sociálnej politike a sociálnej práci sa spravodlivosti dožadujú hlavne jednotlivci, ktorí sa nachádzajú v nepriaznivých životných situáciách. Preto vnímame nevyhnutnosť presadzovania princípu spravodlivosti aj v sociálnej oblasti, a to prostredníctvom jeho praktického uplatňovania kompetentnými osobami. V tomto význame teda vnímame potrebu prijatia spravodlivosti, ako neodmysliteľnej hodnoty osobnosti, ktorá je pozorovateľná v praktickom živote jednotlivca. Z tejto perspektívy je veľmi dôležitá neustála sebareflexia jednotlivca, v našom prípade sociálneho pracovníka, za účelom verifikácie správnosti

použitých postupov, aby sa predchádzalo akémukoľvek náznaku nespravodlivosti pri práci so znevýhodnenými a ohrozenými členmi spoločnosti. Sociálny pracovník je kľúčovou osobou, ktorá môže byť príkladom spravodlivosti v spoločnosti. Neustále však musíme mať na zreteli, že spravodlivosť je veľmi problematickou oblasťou, nielen spoločenského života, ale aj individuálneho života jednotlivca. Z pohľadu sociálnej práce je dôležité zodpovedať si otázku: *Ako brániť spravodlivosť u človeka, ktorý je v nepriaznivej sociálnej situácii?* Sociálny pracovník stojí pred dôležitou úlohou. Pri obhajovaní spravodlivosti vo vzťahu ku klientovi musí prihliadať k jeho potrebám a záujmom, potlačiť svoje ciele a záujmy a chrániť ho pred nespravodlivosťou, ktorá mu hrozí zo strany spoločnosti.

Môžeme konštatovať, že nastolenie spravodlivosti v spoločnosti je z globálneho hľadiska problémom s nejasnými závermi. Z toho dôvodu, že každá sféra spoločnosti môže vnímať ako spravodlivú inú sociálnu skutočnosť. Z individuálneho pohľadu je však možné priblížiť sa k ideálu spravodlivosti. Hovoríme predovšetkým o spravodlivosti v medziľudských vzťahoch. Keď si ako členovia určitého spoločenského usporiadania budeme vedomí toho, že pre optimálne fungovanie ľudských vzťahov je nevyhnutný vzájomný rešpekt, úcta, pomoc a dôvera je možné, aby spravodlivosť našla svoje uplatnenie v ľudskom spoločenstve. To znamená, že nám nepôjde len o naše individuálne ciele a záujmy, ale budeme prihliadať aj k záujmom a potrebám ostatných jednotlivcov.

Zoznam použitej literatúry

ANZENBACHER, A. 2015. Křesťanská sociální etika: úvod a principy. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury. ISBN 978-80-7325-371-4.

BURAJ, I. a kol. 1993. Sociálna filozofia. Bratislava: UK v Bratislave. ISBN 80-223-0519-X.

CHOVANCOVÁ, J. 2009. Liberalizmus verzus komunitarizmus: aspekt spravodlivosti, práva a moci. Bratislava: UK v Bratislave. ISBN 978-80-7160-283-5.

FISCHER, P. 1997. O spravodlnosti. Významy spravodlnosti. In: VELEK, J. Spor o spravodlnost. Praha: FILOSOFIA, s. 55-56. ISBN 80-7007-115-X.

GBÚROVÁ, M. – DOBIAŠ, D. – GEFFERT, R. – ONUFRÁK, A. – BZDILOVÁ, R. – EŠTOK, G. – GOJDIČ, P. – HREHOVÁ, M. 2015. K problematike spravodlivosti a rovnosti v kontexte občianskej spoločnosti. Košice: UPJŠ v Košiciach. ISBN 978-80-8152-387-8.

GEFFERT, R. 2014. Sociálna politika a jej axiologické orientácie. Košice: UPJŠ v Košiciach. ISBN 978-80-8152-099-0.

GEJDOŠOVÁ, Z. 2012. Sociálne zabezpečenie v systéme verejnej správy na Slovensku. Ružomberok: Verbum. ISBN 978-80-8084-894-1.

GÜNTHER, K. 1997. Co znamená: „Každému to, co mu náleží“? K novému odhalení distributivní spravodlnosti. In: VELEK, J. Spor o spravodlnost. Praha: Filosofia, s. 16. ISBN 80-7007-115-X.

HEYWOOD, A. 2005. Politická teorie. Praha: Eurolex Bohemia, s. r. o. ISBN 80-86861-41-4.

HEYWOOD, A. 2008. Politické ideologie. Plzeň: Aleš Čeněk. ISBN 978-80-7380-137-2.

HOREHÁJOVÁ, M. 2010. Spravodlivosť v kontexte princípov sociálnej politiky. Banská Bystrica: UMB v BB - Ekonomická fakulta. ISBN 978-80-8078-375-4.

JINEK, J. 2014. Sociální spravodlnosti pro sociální práci. In: Sociální práce/Sociálna práca, roč. 14, č. 4, s. 32-46. ISSN 1805-885x.

KATUNINEC, M. 2005. Sociálna politika ako nástroj uskutočňovania sociálnej spravodlivosti. In: Viera a Život, roč. 15, č. 5, s. 7-12. ISSN 1335-6771.

KREBS, V. a kol. 2015. Sociální politika. Praha: Wolters Kluwer. ISBN 978-80-7478-921-2.

KUSIN, V. – ŠEBESTOVÁ, P. – DRÁBIKOVÁ, J. 2015. Etika v sociálnej práci a otázky ľudských práv a slobôd. Sládkovičovo: Vysoká škola Danubius. ISBN 978-80-8167-025-1.

MILLER, D. 2003. Sociální spravodlnost a její kritikové. In: MILLER, D. – COLLEMANOVÁ, J. – CONNOLY, W. – RYAN, A. (eds.). Blackwellova encyklopedie politického myšlení. Brno: Barrister & Principal, s. 479. ISBN 80-85947-56-0.

PAYNE, M. 2012. What's so Special About Social Work and Social Justice? In: The Guardian. [online]. [cit. 2022.11.24.] Dostupné na internete: <https://www.theguardian.com/social-care-network/2012/jul/10/social-work-social-justice>

- POLÁKOVÁ, E. – MASARYKOVÁ, Z. 2011. Etika mediálnej komunikácie v on-line prostredí (učebnica pre študentov mediálnych štúdií). Trnava: UCM v Trnave. ISBN 978-80-8105-283-5.
- RAWLS, J. 1997. Politický liberalizmus. Prešov: Slovacontact. ISBN 80-8887-601-X.
- RYCHETNÍK, L. 2014. Sociální spravedlnost: jak jí rozumět dnes. In: Sociální práce/Sociálna práca, roč. 14, č. 4, s. 14-17. ISSN 1805-885x
- SPAEMANN, R. 1995. Základní mravní pojmy a postoje. Praha: Svoboda. ISBN 80-205-0484-2.
- STANEK, V. a kol. 2011. Sociálna politika. Teória a prax. Bratislava: Sprint. ISBN 978-80-89393-28-2.
- SUTOR, B. 1999. Politická etika. Trnava: Dobrá kniha. ISBN 80-7141-222-8.
- SWIFT, A. 2005. Politická filozofie: základní otázky moderní politologie. Praha: Portál. ISBN 80-7178-859-7.
- ŠRAJER, J. 2006. Lidská důstojnost a sociální práce. In: Sociální práce/Sociálna práca, roč. 6, č. 2, s. 111-112. ISSN 1213-6204.
- TUNCAY, T. 2008. Primary Objective of Social Work: Social Justice from Rhetoric to Practice Through Empowerment. In: Socialinis darbas, vol. 7, no. 3, pp. 87-95. ISSN 1648-4789.
- VAGOVIČ, Š. 1971. Životný štýl (náčrt mravnej filozofie). Rím: Slovenský ústav sv. Cyrila a Metoda v Ríme.
- VÁNĚ, J. 2006. Teorie spravedlnosti a její možné typologie. In: Pro – Fil. [online].[cit. 2022.11.24]. Roč. 7, č. 1. ISSN 1212-9097. Dostupné na internete: <http://www.phil.muni.cz/journals/index.php/profil/article/view/1319/1595>

Kontakt na autorku

PhDr. Jana Vrt'ová, PhD.

Katedra sociálnej práce Pedagogickej fakulty UMB v Banskej Bystrici, Ružová 13,
974 11 Banská Bystrica,
Email: jana.vrtova@umb.sk

Sociálno-výchovný program ako súčasť špecializovaného sociálneho poradenstva v spolupráci s Inštitútom probácie Ministerstva spravodlivosti SR

Social education program as part of specialized social counselling in cooperation with the Institute of Probation of the Ministry of Justice of the Slovak Republic

Monika Piliarová (SR), Melánia Macková (SR), Stanislav Chanat (SR)

Abstrakt

Rok 2020 otvoril mnohé témy, ktorými sociálne služby žijú a často supľujú aktivity v oblasti iných pomáhajúcich organizácií. V situáciách, keď sa nachádzame v čase núdze, utrpenia, alebo prázdnoty vo svojom živote, si kladieme otázku zmyslu života úplne prirodzene. Vnímame časté pohrávanie sa s myšlienkou aký má náš život vôbec zmysel. V príspevku prinášame pohľad na sociálnu prácu a služby poskytované neziskovou organizáciou Facilitas n.o. Košice v kontexte špecializovaného sociálneho poradenstva. V spolupráci s Inštitútom probácie Ministerstva spravodlivosti SR predstavujeme Sociálno výchovný program, ktorého základnou myšlienkou je poskytnúť klientom štruktúru, konzistentnosť, vzor a starostlivosť. Je to práve kombinácia štruktúry a starostlivosti, ktorá klientom umožňuje cítiť podporu, zatiaľ čo súčasne vytvára nároky, prostredníctvom ktorých môžu rozvíjať svoju vnútornú silu na identifikovanie, prijatie a zdieľanie potrieb a osobnostného rastu. V rámci poskytovaného špecializovaného sociálneho poradenstva sprevádzame klientov rôznymi formami aktivít vo forme individuálnej, skupinovej ako i komunitnej. Uvažujeme spoločne o potrebách a dôsledkoch nášho správania, čo môže priniesť zmenu, alebo aj čo nie. Nazeráme spoločne na situácie v mnohých pohľadoch a spracovaniach. Klient je aktívnym nositeľom zmeny a uvažuje v podpornom poradenskom procese o svojej zodpovednosti, na celkovej zmene.

Kľúčové slová: Mediácia. Probácia. Sociálno výchovný program. Špecializované sociálne poradenstvo.

Abstract

The year 2020 opened up many topics that social services live by and often replace activities in the field of other helping organizations. In situations where we find ourselves in a time of need, suffering, or emptiness in our lives, we ask ourselves the question of the meaning of life quite naturally. We perceive frequent toying with the idea of what is the meaning of our life at all. In the post, we bring an insight into social work and services provided by the nonprofit organization Facilitas n.o. Košice in the context of specialized social counselling. In cooperation with the Institute of Probation of the Ministry of the Justice of the Slovak Republic, we present a Social Education Program, the basic idea of which is to provide clients with structure, consistency, pattern and care. It is the combination of structure and care that allows clients to feel supported while simultaneously creating demands through which they can develop their inner strength to identify, accept and share needs and personal growth. As a part of the specialized social counseling provided, we accompany clients through various forms of activities in the form of individual, group and community activities. We think together about the needs and consequences of our behavior, what may or may not bring change. We look at situations together in many perspectives and processes. The client is an active bearer of change and thinks about his responsibility, the overall change, in the supportive counselling process.

Keywords: Mediation. Probation. Social education program. Specialized social counselling.

Posledné tri roky priniesli množstvo zmien do každodenného života, na ktoré nebol nikto z nás pripravený. Priniesli pocity neistoty, úzkosti, ktoré sa zosilňovali izoláciou od sociálnych kontaktov, čo malo výrazný vplyv na duševné zdravie. Nie je totiž jednoduché fungovať samostatne, bez sociálneho kontaktu. Ľudia majú vrodenu potrebu spojenia, spolupatričnosti a sociálneho kontaktu. Výskumy dokonca poukázali na významné prepojenie medzi sociálnou izoláciou a zhoršením duševného zdravia. Sociálna izolácia sa vo väčšej či menšej miere stala súčasťou života každého z nás. V kontexte toho sa ľudia cítili ešte viac osamelí, zosilnel pocit strachu, neistoty a obáv z budúcnosti. Rok 2020 sa oprel do plachiet lode,

ktorá nesie etické princípy a hodnoty. Bol skúškou a začiatkom cesty obnaženia ľudských pravidiel spoločnosti, vnímania potrieb odlišností s akcentom na uspokojovanie vlastných potrieb a strachov.

Špecializované sociálne poradenstvo

Sociálna práca je definovaná v Zákone č. 219/2014 Z. z. o sociálnej práci, a je definovaná ako odborná činnosť, vykonávajúca sociálnymi pracovníkmi alebo asistentmi sociálnej práce. Je považovaná za špecializovanú odbornú činnosť, ktorú môžu vykonávať sociálni pracovníci na základe osobitého predpisu. Sociálna práca ako profesia je založená na praxi, pričom podporuje sociálnu zmenu, sociálny rozvoj a sociálnu súdržnosť (Medlen, 2016; Mátel, 2017).

Miera profesionality sociálnej práce je určovaná aj vlastnou iniciatívou pracovníkov v sociálnej oblasti v zmysle nadobúdania a rozširovania si svojich odborných vedomostí a spôsobilostí počas celého obdobia, počas ktorého vykonávajú túto náročnú profesiu. Vymedzené kompetencie sociálnych pracovníkov sú nápomocné k optimalizácii výkonu pracovníkov sociálnej práce ako aj k skvalitneniu koncepcie ich odbornej prípravy (Hambálek, 2016; Weigel, 2002).

Pojem sociálne poradenstvo a špecializované sociálne poradenstvo upravuje Zákon č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách v znení neskorších predpisov, a sociálne poradenstvo definuje ako odbornú činnosť zameranú na pomoc fyzickej osobe v nepriaznivej sociálnej situácii. V odbornej literatúre je to popisované ako poradenstvo prvého kontaktu.

Špecializované sociálne poradenstvo je v zmysle zákona č. 448/2008 Z.z. v znení neskorších predpisov odborná činnosť zameraná na zistenie príčin vzniku, charakteru a rozsahu problémov fyzickej osoby, rodiny alebo komunity a poskytnutie im konkrétnej odbornej pomoci.

Sieť špecializovaných sociálnych poradcov vytvára Košický samosprávny kraj na základe vyhlásenej výzvy na obdobie dvoch rokov. Pri zostavovaní siete špecializovaných sociálnych poradcov sa prihliada na potreby v jednotlivých mikroregiónoch kraja. Pre občanov kraja je špecializované sociálne poradenstvo poskytované bezplatne. Informácie o dostupnosti špecializovaných sociálnych poradcov sú zverejnené na stránkach Košického samosprávneho kraja. Podľa aktuálnych údajov Košického samosprávneho kraja v roku 2022 tvorí sieť špecializovaných sociálnych poradcov spolu 26,75 poradcov a to v nasledovnom členení:

- 10,6 poradcov pre zdravotne ťažko postihnutých,
- 10,8 poradcov pre sociálne vylúčené osoby,
- 5,35 poradcov pre osoby ohrozené násilím.

Nezisková organizácia Facilitas n.o poskytuje špecializované sociálne poradenstvo ambulantne, individuálnou a skupinovú formou. V niektorých prípadoch je potrebné postupovať individuálne a podľa požiadaviek klienta aj online formou, vo forme telefonických a zoom konzultácií.

V súlade s výzvou Košického samosprávneho kraja, kde cieľovou skupinou sú klienti zdravotne znevýhodnení, najmä s duševným postihnutím a ich blízke rodinné prostredie, vykonávajú v zariadení Facilitas n.o. Košice, špecializované sociálne poradenstvo dvaja špecializovaní sociálni poradcovia na plný úväzok. Špecializované sociálne poradenstvo poskytuje nezisková organizácia Facilitas n.o. v zmysle rozhodnutia Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky na základe udelenej akreditácie. Akreditácia bola udelená na dobu 5 rokov pre cieľovú skupinu:

- deti a mládež, ktorých výchova je vážne ohrozená alebo narušená;
- deti, u ktorých sa prejavujú poruchy správania, poruchy učenia;
- deti s problematickým vývojom;
- deti zneužívané, týrané alebo zanedbávané;
- rodina, ktorá zlyhala vo svojej výchovnej funkcii;
- rodina v rozvodovom konaní;
- osamelí rodičia;
- zdravotne znevýhodnení občania;
- ľudia s mentálnym postihnutím, nezamestnané osoby a osoby po výkone trestu.

Osamotenosť počas izolácie sa týkala nás všetkých. Avšak sú skupiny ľudí, ktoré to mali a majú ešte o niečo ťažšie:

- ľudia, ktorí žijú sami v domácnosti, pokiaľ sú v karanténe alebo zažívajú lockdown, mnohokrát nemajú šancu vidieť iného človeka aj celé dni,
- seniori žijúci sami, ktorí majú navyše často strach o svoje zdravie a kvôli obave z nákazy obmedzili svoje sociálne kontakty na minimum,
- osoby, ktoré pracujú len z domu, a preto počas dňa neprichádzajú do kontaktu s inými ľuďmi,
- extroverti, ktorí sa radi obklopujú spoločnosťou, na čo v tejto situácii nie je priestor,
- ľudia s duševným ochorením, ktorí sú už v dôsledku primárneho ochorenia oslabení v sociálnom kontakte,
- zraniteľné skupiny sociálne znevýhodnené, skupiny s polymorfnou somatickou symptomatikou.

Preto témy špecializovaného poradenstva sú najmä:

- akceptovanie reality
- práca na zmene pohľadu objavovania zdrojov sociálnej opory
- práca s emóciami a pocitmi
- zvýšenie povedomia starostlivosti o seba
- práca s denným režimom
- podpora aktivity a tvorivosti
- dodržiavanie a stabilizovanie denného režimu pre klientov, ktorí vnímajú zmeny v svojom prežívaní a dennom fungovaní
- postcovidová starostlivosť v zmysle podpory a starostlivosti v oblasti prežívaných zmien, či už v blízkom rodinnom prostredí alebo priamo u klientov.

Cieľovou skupinou v neziskovej organizácii Facilitas Košice a to v súlade s bodom IV. Výzvy Košického samosprávneho kraja a v súlade s akreditáciou MPSVaR:

1. Fyzické osoby s ťažkým zdravotným postihnutím, fyzické osoby s nepriaznivým zdravotným stavom a rodiny osôb s ťažkým zdravotným postihnutím a nepriaznivým zdravotným stavom :
 - d) fyzické osoby s duševným postihnutím a ich rodiny.

Akreditáciu MPSVaR je zadefinovaná konkrétna cieľová skupina :

- deti a mládež, ktorých výchova je vážne ohrozená alebo narušená,
- deti, u ktorých sa prejavujú poruchy správania, poruchy učenia,
- deti s problematickým vývojom,
- deti zneužívané, týrané alebo zanedbávané,
- rodina, ktorá zlyhala vo svojej výchovnej funkcii,
- rodina v rozvodovom konaní,
- osamelí rodičia,
- zdravotne znevýhodnení občania,
- ľudia s mentálnym postihnutím,
- nezamestnané osoby,
- osoby po výkone trestu.

Podľa štatistických údajov za rok 2021, bolo neziskovou organizáciou Facilitas n.o. Košice poskytnuté špecializované sociálne poradenstvo spolu v trvaní 3765 hodín, vrátane individuálneho poradenstva, na ktoré nadväzuje skupinová aktivita vo forme arteterapie, edukácie a relaxačných aktivít. Vychádzajúc z praxe a získaných skúseností, najčastejšie problémy, ktoré riešia špecializovaní sociálni poradcovia v praxi sú zadefinované v nasledovnej tabuľke.

Tab. 1 Prehľad zadaných okruhov špecializovaného sociálneho poradenstva

problémy v sociálnych vzťahoch,
deficit v sociálnych zručnostiach,
problémy vo vzťahu k sociálnym inštitúciám a iným organizáciám,
problémy vo výkone sociálnych rolí (rola rodiča, partnera, zamestnanca),
sociálne insuficiencie (chýbajúci domov, chýbajúce peniaze.),
problémy so zvládnutím sociálnych zmien
interpersonálne konflikty v rôznych vzťahoch,
reaktívny emočný distress (strata niečoho, niekoho dôležitého)
problémy sociálnej adaptácie,
sociálne problémy (nezamestnanosť, sociálno-ekonomické problémy) zdravotné problémy (ťažké zdravotné postihnutie),
problémy v oblasti sociálno patologických javov.

Z formálneho hľadiska je priebeh špecializovaného sociálneho poradenstva zadefinovaný do 5 fáz. V prvej fáze ide o prvý kontakt s klientom, druhá fáza je zameraná na diagnostikovanie príčin problému a získavanie informácií o vzniku a priebehu problému, v tretej fáze sa stanovuje spôsob riešenia sociálneho problému, štvrtá fáza je zameraná na riešenie problému a poradenskú sociálnu činnosť a posledná piata fáza ukončuje špecializované sociálne poradenstvo s klientom a overuje výsledky. Dokumentačná činnosť prebieha od prvého kontaktu s klientom s jednotlivými záznamami zo sedení.

Prvý kontakt s klientom a sociálna evidencia je potrebný na zistenie základných informácií o klientovi a probléme. Prebieha osobným stretnutím, telefonickým, alebo písomným kontaktom alebo formou e-mailu. Na základe toho je vyhotovený písomný záznam, ponúknutá možnosť uzatvorenia zmluvy o poradenskom vzťahu. Ponúka sa aj možnosť jedno rázového poradenstva.

Diagnostikovanie príčin problému a získavanie informácií o vzniku a priebehu problému spočíva vo vypracovaní sociálnej diagnózy so zachytením príčin, ktoré viedli k sociálnemu problému klienta, spísaním sociálnej anamnézy a predpokladaným riešením a opisom situácie zmeny. Diagnostická etapa však neprebíha jedno rázovo a izolovane od ďalšej práce s klientom, ale prebieha tak v úvode v začiatkoch práce s klientom, počas realizácie individuálneho cieľa a čiastkových cieľov a takisto pri ukončení práce s klientom ako záverečná diagnostika. Diagnostická etapa sa vyznačuje komplexnosťou pohľadu na klienta. Základným nástrojom na diagnostiku klienta je evidenčný list klienta, kde sú zachytené v písomnej podobe anamnestické údaje.

Stanovenie spôsobov riešenia sociálneho problému a to formou vypracovania návrhu sociálnej terapie, pričom postupujeme podľa dôležitosti potrieb klienta, s prihliadnutím na reálne možnosti klienta a ponuku našich odborných služieb, angažovať klienta do aktívneho riešenia. Cieľ a jeho základné kritériá zohľadňujú dosiahnuteľnosť (určenie reálnych cieľov), merateľnosť (aby sa dalo určiť či daný cieľ bol alebo nebol dosiahnutý), konkrétnosť, stanovenie konkrétnych lehôt na dosiahnutie cieľa, stimulačné faktory a prekážky (zoradenie faktorov podľa dôležitosti), návrh riešení na prekonanie prekážok a posilnenie stimulačných faktorov.

Riešenie problému a poradenská sociálna činnosť je zameraná na obnovenie, zlepšenie, alebo zmiernenie určitého stavu, v ktorom sa klient nachádza, odstránenie porušenej rovnováhy medzi klientom a prostredím

Poslednou fázou je ukončenie špecializovaného sociálneho poradenstva a overovanie výsledkov, ktoré spočíva v zisťovaní, či bola spolupráca s klientom na riešení problému efektívna, do akej miery, prípadne či nebola efektívna vôbec. Ide o pozorovanie klienta po určitú dlhšiu dobu a slúži na spracovanie poznatkov zo sociálnej diagnostiky

Mediácia, probácia, sociálno výchovný program

V súvislosti s akreditáciou MPSVaR a so zadefinovaním cieľovej skupiny „osoby po výkone trestu“

je potrebné poukázať na pojmy mediácia, probácia a sociálno výchovný program v špecializovanom sociálnom poradenstve.

Mediáciu a probáciu ako aj činnosť mediačných a probačných úradníkov právne upravuje zákon č. 550/2003 Z.z. o probačných a mediačných úradníkoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov. Je dôležité nahliadať na mediáciu ako na mimosúdne sprostredkovanie sporu, s ktorým súhlasia obe strany poškodený i obvinený.

Podľa zákona č. 420/2004 o mediácii a o doplnení niektorých zákonov je „*mediácia mimosúdna činnosť, pri ktorej osoby zúčastnené na mediácii pomocou mediátora riešia spor, ktorý vznikol z ich zmluvného vzťahu alebo iného právneho vzťahu*“. Inými slovami, je to **spôsob riešenia sporu**, kde mediátor - probačný a mediačný úradník ako tretia nezávislá a nezaujatá osoba pomáha stranám identifikovať ich problém, záujmy, nabáda ich, aby hľadali spoločné praktické riešenia na body, ktoré spôsobili konflikt a pomáha im vyjednávať také riešenia, ktoré uspokojujú obe strany.

Probáciou podľa §2 zákona č. 550/2003 Z.z. o probačných a mediačných úradníkoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov rozumieme „*kontrola, organizovanie a výkon dohľadu nad obvineným, obžalovaným alebo odsúdeným, kontrola výkonu trestu nespojeného s odňatím slobody vrátane uloženej povinnosti alebo obmedzenia, dohľad nad správaním obvineného v priebehu skúšobnej doby pri podmienenečnom prepustení z výkonu trestu odňatia slobody, pomáhanie obvinenému v priebehu skúšobnej doby a počas kontroly výkonu trestov nespojených s odňatím slobody, aby viedol riadny život a vyhovel podmienkam, ktoré mu boli uložené rozhodnutím prokurátora alebo sudcu v trestnom konaní*.“

Jedná sa o alternatívu k nepodmienečnému trestu odňatia slobody a tou je probácia. Povinnosť probácie, resp. probačného dohľadu nad obvineným stanoví súd. Na rozdiel od mediácie je probácia povinná a jej úlohou je kontrolovať súdom uložené povinnosti a súčasne motivovať a viesť klienta k riadnemu spôsobu života. Poslaním probačnej činnosti je aj kvalifikované zaistenie výkonu alternatívnych trestov.

Probačná služba predstavuje inštitucionalizovaný dohľad, ktorý sa vykonáva nad správaním páchatel'a trestného činu. Tento dohľad je inštitucionalizovaný, a je vykonávaný s akcentom na pomoc a uľahčenie resocializácie páchatel'a. Humánnou myšlienkou probačného dohľadu je uplatňovanie pozitívnych a efektívnych účinkov na správanie páchatel'a, ktorý je vykonávaný ak je páchatel' odsúdený a realizuje si svoj trest na slobode (Kurilovská, Krásná, 2021) .

Podľa Kurilovskej, Krásnej (2021) probácia predstavuje zvláštny prvok sociálnej práce, ktorý v rámci systému trestnej justície nie sú schopné efektívne vykonávať orgány činné v trestnom konaní, nakoľko tieto sa musia predovšetkým zaoberať samotným odhaľovaním trestných činov a jednak stíhaním trestnej činnosti.

Nasledovná tabuľka ponúka prehľad súdom zadaných problémov, s ktorými prichádzajú, klienti do sociálno výchovného programu neziskovej organizácie Facilitas n.o. Košice, v rámci spolupráce s probačnými úradníkmi.

Tab. 2 Prehľad súdom zadaných problémov

Psychologické poradenstvo
Ekonomický delikt
Týranie blízkej osoby a zverenej osoby
Ublíženie na zdraví
Sexuálne zneužívanie, sexuálne obťažovanie
Znásilnenie
Prechovávanie detskej
Rozširovanie detskej pornografie
Nedovolené ozbrojovanie a obchodovanie so zbraňami
Nedovolená výroba omamných a psychotropných látok, jedov, ich držanie a obchodovanie s nimi
Prijímanie úplatku

Sprenevera formou spolupáchateľstva
Útok na verejného činiteľa
Poškodzovanie a ohrozovanie prevádzky všeobecne prospešného zariadenia formou spolupáchateľstva
Šírenie poplašnej správy
Vydieranie
Lúpež
Marenie spravodlivosti
Bezpečnosť cestnej premávky a predchádzanie dopravným nehodám
Prečin výtržníctva
Šírenie poplašnej správy

Základným cieľom probačného dohľadu je pôsobiť na páchatel'a tak, aby sa už nedopúšťal ďalšej trestnej činnosti, aby si vybudoval vhodné sociálne zázemie a aby sa mohol znova spoločensky uplatniť. V rámci probačného dohľadu probačný úradník kladie dôraz na nadviazanie vzťahu s osobou, ktorej bol dohľad nariadený a poskytne mu základné informácie o výkone dohľadu a o tom, ako si predstavuje vzájomnú spoluprácu. Probačný dohľad prináša odsúdenému pomoc pri prekonávaní najrozmanitejších prekážok, psychickú podporu pri aktívnej snahe odsúdeného nájsť svoje miesto v spoločnosti a tiež mu pomáha naučiť sa žiť tak, ako to od neho očakáva spoločnosť, v súlade s jej normami.

Probačným programom sa rozumie výchovné opatrenie, ktoré formou výchovy, sociálnej práce a psychoterapie pomáha mladistvému odstrániť príčiny vzniku konfliktu. Úlohou probačného programu je ponúknuť mladistvému výhodnejšiu alternatívu trestu, ktorá môže na rozdiel od trestu odňatia slobody pozitívne pôsobiť na osobu mladistvého a zmeniť negatívne vzory správania a viesť ho k riadnemu spôsobu života. Probačné programy a ich efektívna implementácia v systéme je výrazne ovplyvnená personálnym zastúpením a systemizáciou probačného a mediačného úradu. (Cehlár, 2013)

Pri riešení delikventnej mládeže sa uplatňujú tie isté základné ciele a zásady probácie ako u dospelých, avšak s niektorými odlišnosťami. K mladistvému je potrebné pristupovať iným spôsobom ako u dospeléj osoby, vzhľadom k tomu, že po fyzickej a hlavne psychickej stránke nie je mladistvý natoľko vyvinutý ako dospelý jedinec. Pred represívnym pôsobením na mladistvých je potrebné uprednostniť také metódy práce s nimi, ktoré môžu prispieť k eliminácii negatívnych vplyvov vonkajšieho prostredia na ich správanie a motivovať ich k rozvoju ich kladných vlastností.

Sociálno výchovný program

Sociálno výchovný program pozostáva zo štyroch častí. Otvorenie, definovanie cieľov, realizácia stretnutí a vyhodnotenie.

1. Otvorenie sociálno výchovného programu spočíva v prvom stretnutí, oboznámení sa s programom, vysvetlení podmienok a predstavení členov.
2. Definovanie cieľov nasleduje po krátkom zoznámení, vstupnom zmapovaní psychoemocionálnej situácie klienta a sociálnych presahov.
3. Realizovanie prebieha v 10 stretnutiach, ktoré zahŕňajú jednotlivé odborné prednášky a zážitkové aktivity.
4. Vyhodnotenie programu zahŕňa ukončenie participácie, zhodnotenie celkového prínosu programu a odporúčania do praxe.

Dôležitá je príprava a zdieľanie propagačných materiálov, letákov so všeobecnými informáciami, o aktivitách v rámci sociálno výchovného programu a špecializovaného sociálneho poradenstva.

Ciele sociálno výchovného programu:

1. Zisťovanie a mapovanie príčin vzniku nepriaznivých sociálnych situácií,
2. Práca so sebarozvojom a zmenou,
3. Podpora a povzbudzovanie klienta v aktivizácii,

4. Pomoc pri identifikácii a prekonávaní ťažkosti,
5. Zlepšovanie vzťahov klienta a sociálneho prostredia,
6. Podpora seba uzdravujúcich procesov v rámci vnútorných zdrojov klienta,
7. Začleňovanie vylúčených klientov do spoločnosti, práca so stigmou
8. Odstraňovanie dopadov negatívnych vplyvov traumatizujúcich udalostí ,
9. Orientovanie sa v nových situáciách,
10. Edukačné, zážitkové programy online ako i naživo,

Zapojením komunity do aktivít zriadenia, medzi odborová spolupráca a spolupráca s inými zariadeniami poskytnú vytvorenie možností podieľať sa na vzdelávacom, kultúrnom a spoločenskom živote. Máme zato, že práve touto formou je možné pôsobiť na odstraňovaní stereotypov a predsudkov formou preventívnych programov.

Sociálno výchovný program - Motivácia k zmene

1. stretnutie : Môj životný štýl
2. stretnutie : Zdroje, ktoré mi pomáhajú
3. stretnutie : Rovnováha a rozhodovanie ako proces
4. stretnutie : Analýza výhod a nevýhod pri zmene
5. stretnutie : Emočné prežívanie zmien
6. stretnutie : Práca s hodnotami
7. stretnutie : Emocionálne zisky a straty
8. stretnutie : Týždenný experiment, zmena naživo
9. stretnutie : Pohybová aktivizácia
10. stretnutie : Môj zdravý životný štýl a zmena

Indikátory, ktoré využívame dlhodobo v procese špecializovaného sociálneho poradenstva a ukazujú sa ako nápomocný a užitočný nástroj sú nasledovné:

- **Klient je schopný identifikovať a definovať svoje potreby v problémovej situácii.**
- **Klient získa vhl'ad do problémovej situácie.**
- **Vie rozpoznať príčiny vzniku a porozumie priebehu a dôsledkom problémovej situácie.**
- **Je motivovaný k riešeniu situácie.**
- **Je schopný prijať zodpovednosť za vznik problémovej situácie a jej riešenie.**
- **Aktivuje vlastné zdroje na riešenie .**
- **Chápe svoje možnosti, reálne hodnotí aj obmedzenia pri riešení.**
- **Je schopný vyhľadat' pomoc v prípade opätovnej potreby.**
- **Je schopný učiť sa, identifikuje potreby učenia sa a vzdelávania pri riešení problémovej situácie.**
- **Je schopný tvoriť riešenia problémovej situácie a rozhodnúť sa pre jedno z nich.**
- **Je schopný plánovať kroky, ktoré by mohli byť východiskom pre riešenie problému.**
- **Pozná a uplatňuje fázy procesu riešenia problému.**

Je potrebné pre nás byť naďalej súčasťou sociálnej komunity, nakoľko problémy a riešenia klientov v poradenskom procese nie sú izolované od vonkajšieho sveta a vyžadujú medziodborovú spoluprácu.

Zoznam použitej literatúry

Zákon č. 219/2014 Z. z. o sociálnej práci a o podmienkach na výkon niektorých odborných činností v oblasti sociálnych vecí a rodiny a o zmene a doplnení niektorých zákonov. [online]. [cit. 2022-11-15]. Dostupné z: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2014/219/20190101>

Zákon č. 420/2004 Z. z. o mediácii a o doplnení niektorých zákonov [online]. [cit. 2022-11-15]. Dostupné z: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2008/448/#poznanky.poznamka-46>

Zákon č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) v znení neskorších predpisov. [online]. [cit. 2022-11-15]. Dostupné z: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2008/448/#poznanky.poznamka-46>

Zákon č. 550/2003 Z. z. o probačných a mediačných úradníkoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov. [online]. [cit. 2022-11-15]. Dostupné z: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2008/448/#poznanky.poznamka-46>

CEHLÁR, V. 2013. Súčasný stav a aplikačná prax probácie v podmienkach Slovenskej republiky. In: Zborník príspevkov z medzinárodnej odbornej konferencie v rámci projektu Programu švajčiarsko-slovenskej spolupráce PP-2012-003 Výchovné a prevenčné programy v sociálnej práci v trestnej justícii. [online]. [cit. 2022-11-14] Dostupné z: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwiT-OyQ5Mb7AhWaH0wKHWNDcfQQFnoECBIQAQ&url=https%3A%2F%2Fwww.justice.gov.sk%2Fdokumenty%2F2021%2F05%2FVychovne_a_probacne_programy_2013.pdf&usq=AOvVaw0nDdAhRwMfMnci3Z5QqJeN

FACILITAS n.o. 2022. Špecializované sociálne poradenstvo. [online]. [cit. 2022-11-14] Dostupné z: <https://facilitas.sk/specializovane-socialne-poradenstvo/>

HAMBÁLEK, V. 2016. Ako podporiť zodpovednosť pracovníkov v organizáciách? Coachingplus Newsletter 81. O zodpovednosti, terapii realitou a supervízii v koučovaní, mentorovaní a sociálnej práci. [online]. [cit. 2022-11-14] Dostupné z: http://www.coachingplus.org/texty/c+news81_august2016.pdf

KURILOVSKÁ, L., KRÁSNÁ, P. 2021. Relevantnosť probácie a mediácie v právnom systéme štátu. In : Právny obzor, 104, 2021, č. 6. s. 458 – 472. online. dostupné na: <http://www.pravnyobzor.sk/62021/po62021-kurilovska-krasna-relevantnost-probacie-a-mediacie-v-pravnom-systeme-statu.pdf>

MÁTEL, A. 2017. Sociálna práca. In: BALOGOVÁ, B., E. ŽIAKOVÁ eds. *Vademecum sociálnej práce. Terminologický slovník*. Košice Filozofická fakulta UPJŠ v Košiciach. ISBN 978-80-9152-483-7.

MEDLEN, M. 2016. *Sociálny pracovník 2016*. Bratislava. Vydavateľstvo JurisDat. ISBN 978-80-971659-4-9.

Ministerstvo spravodlivosti SR. 2022. Probácia a mediácia v trestnom konaní. [online]. [cit. 2022-11-14] Dostupné z: https://www.slovensko.sk/sk/agendy/agenda/_probacia-a-mediacia-v-trestnom/

WEIGEL, G. R. 2002. The Marathon Encounter Group. Vision and Reality: Exhuming the Body for a Last Look. *Consulting Psychology Journal: Practice and Research*, 54(3), 186–198. [online]. [cit. 2022-11-12]. Dostupné z: https://edocs.uis.edu/Departments/LIS/Course_Pages/LNT501/papers/Marathon_Groups.pdf

Kontakt na autorov

PhDr. Monika Piliarová, PhD.

permansio@gmail.com

Mgr. Melánia Macková

facilitas@post.sk

Mgr. Stanislav Chanat

facilitasjazero@gmail.com

Facilitas n.o. Spišské námestie 4, 040 12 Košice

Význam moderných technológií počas pandémie COVID-19 v zariadeniach pre seniorov

The importance of modern technologies during the COVID-19 pandemic facilities for seniors

Zuzana Draková (SR)

Abstrakt

Pandémia Covid-19 zasiahla celý svet a bude súčasťou našich životov ešte dlhú dobu. Negatívne javy v súvislosti s ochorením Covid-19 budú mať nemalé dopady na celú našu spoločnosť. Jednou z najohrozenejších skupín sú z hľadiska veku, oslabenej imunity, pridružených a kumulujúcich sa ochorení seniori. V predkladanom príspevku sa zameriavame na význam moderných technológií v kontexte cieľovej skupiny klientov v zariadeniach pre seniorov. Je dôležité apelovať na ich neoceniteľný prínos počas pandémie Covid-19 v súvislosti s izoláciou, obmedzeným pohybom a elimináciou osobného kontaktu seniorov s rodinnými príslušníkmi a priateľmi. Tému príspevku sme si vybrali vzhľadom k jej vysokej aktuálnosti.

Kľúčové slová: Moderné technológie. Pandémia. Covid-19. Seniori.

Abstract

The Covid-19 pandemic has affected the whole world and will be a part of our lives for a long time to come. Negative phenomena in connection with the disease Covid-19 will have a significant impact on our entire society. One of the most endangered groups in terms of age, weakened immunity, associated and cumulative diseases are seniors. In the presented report, we focus on the importance of modern technologies in the context of the target group of clients in facilities for the elderly. It is important to appeal to their priceless contribution during the Covid-19 pandemic in connection with the isolation, movement restrictions and elimination of personal contact of seniors with family members and friends. We chose the topic of the report due to its high actuality.

Keywords: Modern technologies. Pandemic. Covid-19. Seniors.

Úvod

Posledné tri roky boli celosvetovo v značnej miere postihnuté pandémiou Covid-19, ktorá zasiahla takmer do všetkých oblastí našich životov, čím sa nepochybne zapísali ako roky plné mnohých zmien a nečakaných situácií. Negatívne javy v súvislosti s ochorením Covid-19 budú mať nemalé dopady na celú našu spoločnosť. Uvedené ochorenie sa stalo vážnou zdravotnou hrozbou a to predovšetkým pre chronicky chorých pacientov a ľudí vo vyššom veku, ktorí predstavujú cieľovú skupinu v našom príspevku. Pandémia aj tie najmenšie závažnosti a pochybenia potrestala stúpajúcim počtom nakazených, v tom horšom prípade mŕtvych. Podľa Stanislavoviča Prokopenka (2020) nie je vírus Covid-19 dostatočne preskúmaný, je preto mimoriadne dôležité, aby sme k zavedeným opatreniam pristupovali zodpovedne a boli dostatočne opatrní, kým sa o koronavírus ne získajú skutočne relevantné dáta a nebude pod kontrolou. Spoločnosť je tak vystavená neľahkej skúške, avšak krízové situácie si vyžadujú krízové riešenia, aby boli naše reakcie pohotové, flexibilné a adekvátne reagovali na vzniknuté udalosti. Jedným z riešení, ktoré sa zdá byť aj s odstupom času ako efektívne bola implementácia moderných technológií do mnohých sfér života s cieľom zabezpečenia potrebnej komunikácie s okolitým svetom. Či už išlo o školstvo, podnikateľskú oblasť alebo sociálne služby, ktoré sú pre nás smerodajné. V našom príspevku sa primárne zameriavame na informačno-komunikačné technológie v kontexte seniorov, ktorí boli jednou z najohrozenejších skupín počas pandémie Covid-19. Riziko sa netýkalo iba ohrozenia zdravia alebo samotného života ľudí vo vyššom veku, ale v súvislosti s klientmi v zariadeniach pre seniorov aj izolácie, osamelosti, obmedzenia pohybu a eliminácie alebo zamedzenia osobného kontaktu predovšetkým s rodinnými príslušníkmi a priateľmi. Podľa Bočákovej (2020) je potrebné hľadanie nového spôsobu života spoločnosti, aby sa prinavrátili dôležité hodnoty dobra a tolerancie, aby sme mohli žiť zmysluplný život.

Seniori ako súčasť našej spoločnosti

Starnutie je prirodzenou súčasťou života každého z nás a nemali by sme ho vnímať negatívne. Čeledová a kol. (2016) vo svojej publikácii opisujú starnutie ako všeobecné označenie neskoršej fázy ontogenézy. Jiráček (2013) zároveň dopĺňa, že starnutie je prirodzená reakcia na proces zmien v štruktúre a funkciách organizmu človeka, ktoré prichádzajú v rôznej kontinuite a intenzite. Je dôležité sa naň začať dôkladne pripravovať ešte v produktívnom období. Ako uvádzajú autorky Klevetová a Dlabalová (2008) v prípade, ak seniorovi ubúdajú sily, kompetencie preberá jeho rodina. Jej členovia však musia spĺňať základné kritériá ako je napríklad vôľa postarať sa o svojho blízkeho, zabezpečiť komplexné podmienky týkajúce sa prispôsobenia bývania, času, financií, ale aj psychických a fyzických potrieb a v neposlednom rade dokázať sa postarať o seniora v prípade potreby aj po zdravotnej stránke.

Ak rodinná zložka z rôznych objektívnych príčin nedokáže poskytnúť seniorovi adekvátnu starostlivosť, zlyháva alebo vôľa postarať sa o svojho blízkeho úplne absentuje, Holmerová a kol., (2014) poukazujú na to, že na rad prichádzajú zariadenia sociálnych služieb, ktoré v plnom rozsahu prevezmú starostlivosť o seniora do svojich rúk. Celoročné pobytové sociálne služby sú určené jedincom, ktorých schopnosť postarať sa o seba je natoľko znížená, že bez sústavnej pomoci inej fyzickej osoby nemôžu zostať vo svojom prirodzenom domácom prostredí a ich zdravotný stav je natoľko vážny, že si vyžadujú celodennú starostlivosť. Ponechať takéhoto jedinca v jeho vlastnej domácnosti by bolo obzvlášť nezodpovedné a často krát až nebezpečné. V takýchto prípadoch je vhodné pristúpiť k umiestneniu seniora do zariadenia sociálnych služieb, kde je o neho adekvátne postarané či už po zdravotnej alebo sociálnej stránke.

Hrozenká a kol. (2008) vo svojej publikácii rozdeľuje starostlivosť o seniorov do troch úrovní:

1. starostlivosť o seniora v prirodzenom domácom prostredí,
2. sociálna starostlivosť o seniora v ambulantných podmienkach,
3. polouštavná/ústavná starostlivosť o seniora.

Moderné technológie ako efektívne riešenie

Z dôvodu vysokého nárastu pozitívnych osôb na Covid-19 boli Vládou Slovenskej republiky zavedené opatrenia na ochranu zdravia a života klientov zariadení pre seniorov. Počas tohto náročného obdobia spojeného s dlhými a únavnými mesiacmi izolácie seniori postupne strácali kontakt s okolitým svetom, so svojim rodinnými príslušníkmi a priateľmi, čo negatívnym spôsobom vplývalo na ich psychický stav. Je preukázateľné, že práve moderné technológie v tomto období zohrali významnú úlohu. Mnohým klientom zariadení pre seniorov značným spôsobom pomohli prekonať doposiaľ nepoznanú krízovú situáciu. Používateľmi moderných technológií sa tak v pomerne krátkom čase stali skutočne všetky vekové kategórie nielen deti, tínedžeri, mladí ľudia a stredná generácia, ale aj seniori. Sak a Kolesárová (2012) poukazujú na skutočnosť, že moderné technológie prenikajú do našich životov pomerne rýchlym tempom a svojimi funkciami v značnej miere ovplyvňujú celú spoločnosť. A práve súčasná moderná spoločnosť sa vyznačuje neustálymi zmenami, modernizáciou, vývojom informačno-komunikačných technológií čo významným spôsobom ovplyvňuje aj život seniorov, pretože sú plnohodnotnou súčasťou našej spoločnosti. Je nevyhnutné, aby sme k adaptácii na neustále meniace sa podmienky seniorom dopomohli ich vzdelávaním v oblasti informačno-komunikačných technológií, či už hovoríme o domácom prostredí rodinnými príslušníkmi, prostredníctvom kurzov alebo zavedením tejto problematiky medzi hlavné témy Univerzít tretieho veku.

Zaznamenávali sme však aj takú skupinu seniorov, ktorí nechceli prijať výdobytky modernej doby, čo malo za následok sťaženej adaptácii na novú vzniknutú situáciu spojenú so zavedením nekompromisných opatrení. Podľa Hrozenkej a kol. (2008) adaptáciu chápeme ako prispôbovanie sa novým, zmeneným alebo odlišným podmienkam a okolnostiam. Je základom homeostázy a rezistencie proti stresu. Prebieha na troch úrovniach a to je fyziologická, psychologická a socio-kultúrna.

V relatívne krátkom čase bolo však potrebné, aby sa nielen klienti samotných zariadení, ale aj ich personál prispôbil vzniknutej situácii. Mali sme možnosť vidieť, že mnohí zamestnanci museli z dôvodu

pozitivity na Covid-19 zostať v karanténe priamo v konkrétnom zariadení. Pre zabezpečenie aspoň základného fungovania bolo potrebné začať využívať online prostredie, ktoré umožňovalo efektívnu komunikáciu a prenos potrebných dát. V tomto kontexte sme narazili na dve základné bariéry, ktoré bolo nevyhnutné v krátkom čase odstrániť:

- primárnu bariéru, ktorú bolo potrebné prekonať predstavovala absencia informačno-komunikačných technológií v zariadeniach pre seniorov v dostatočnom množstve, aby sa pokryli aj potreby zamestnancov, ale zároveň aj klientov,
- sekundárnu, ale nemenej závažnou bariérou bolo čo najrýchlejšie oboznámenie sa s technológiami zamestnancami, pretože nie všetci disponovali schopnosťami ich ovládania.

Po prekonaní týchto dvoch bariér, ktoré v značnej miere zamedzovali úspešnej implementácii a následnému etablovaniu moderných technológií v zariadeniach pre seniorov nasledovalo trpezlivé a dôkladné vysvetľovanie ovládania nových technológií klientom. Pohotová reakcia prišla aj zo strany mnohých rodinných príslušníkov, ktorí klientom zabezpečili mobilné telefóny, smartfóny, tablety alebo notebooky, aby mohli byť spolu v intenzívnejšom kontakte. Aj Draganová a kol. (2006) vo svojej publikácii poukazuje na moderné technológie v kontexte vhodného riešenia eliminácie negatívnych emócií vyplývajúcich z odlúčenia od blízkych, rodinných príslušníkov a priateľov. Klienti sa tak oboznámili s rôznymi aplikáciami ako napríklad WhatsApp, Viber, Signal, či Skype, prostredníctvom ktorých si mohli so svojimi blízkymi vymieňať nielen textové, ale aj hlasové správy, posielat fotografie, obrázky či videá a uskutočňovať videohovory. Oreský a kol. (2016) poukazuje na súčasný trend, že sociálne médiá sa stali hlavným prostriedkom komunikácie v spoločnosti. Môžeme medzi ne zaradiť napríklad sociálne siete ako Facebook, Instagram alebo Twitter, ktoré sú určené pre udržiavanie vzťahov alebo získavanie a budovanie nových kontaktov.

Zavedené opatrenia so sebou priniesli obmedzenie pohybu a nutnosť zostávať väčšinu času izolovane vo svojich izbách. Moderné technológie sa tak stali významným pomocníkom pre trávenie voľného času, ktorý by seniori za normálnych okolností využili celkom iným spôsobom, napríklad zapojením sa do voľnočasových aktivít, ktoré zariadenia ponúkajú alebo účasťou na terapiách, ktoré sú klientom poskytované (ergoterapia, muzikoterapia, arteterapia, reminiscenčná terapia a pod.).

Záver

Uvedený príspevok je zameraný na upriamenie pozornosti na význam moderných technológií v zariadeniach pre seniorov počas pandémie Covid-19. Ako sme spomenuli pri zhoršení situácie boli v zariadeniach pre seniorov výrazným spôsobom obmedzené návštevy z dôvodu prísnych opatrení. V tomto kontexte boli implementované do bežného života moderné technológie, ktoré sa mimoriadne osvedčili. Práve vďaka nim sa stala dlhotrvajúca izolácia klientov zariadení pre seniorov omnoho znesiteľnejšia.

Za nevyhnutné považujeme intenzívnejšiu edukáciu seniorov pre efektívnejšie využívanie moderných technológií, pretože ich význam a prínos je neoceniteľný, čo sme mali možnosť vidieť práve počas pandémie Covid-19. Moderné technológie by nemali byť z pohľadu seniorov odstrašujúce, pretože práve naopak, dokážu byť pre nich mimoriadne nápomocné v každodennom živote.

Pod vplyvom dlho trvajúcej a únavnej pandémie Covid-19 a s ňou súvisiacich výrazných obmedzení zaznamenávame čoraz väčší nárast záujemcov vyššieho veku o tzv. počítačové kurzy, ktorých zámerom je naučiť seniorov pracovať s výpočtovou technikou, oboznámiť ich s možnosťami a výhodami ako dokáže uľahčiť život ľudí v období sénia a hlavne sprostredkovať dištančnú komunikáciu s rodinnými príslušníkmi a priateľmi.

Aj keď považujeme moderné technológie ako jeden zo skutočne efektívnych prostriedkov na riešenie krízovej situácie počas pandémie Covid-19, na záver je nevyhnutné apelovať na neoceniteľný osobný kontakt so seniormi, ktorí často krát potrebujú hlavne našu blízkosť, pohladenie, úsmev či láskavé slovo.

Zoznam použitej literatúry

- BOČÁKOVÁ, O. 2020. *Sociálno - filozofické otázky spoločnosti*. 2020. Nemšová : TLAČIARENĽ J+K s.r.o., 2020. 82 s. ISBN 978-80-89788-54-5.
- ČELEDOVÁ, L. a kol. 2016. *Úvod do gerontologie*. Praha : Univerzita Karlova Karolinum, 2016. 154 s. ISBN 978-80-2463-404-3.
- DRAGANOVÁ, H. a kol. 2006. *Sociálna starostlivosť*. Martin : Osveta, 2006. 196 s. ISBN 978-80-8063-240-3.
- HOLMEROVÁ, I. a kol. 2014. *Průvodce vyšším věkem. Manuál pro seniory a jejich pečovatele*. Praha : Mladá fronta, a.s. 2014. 206 s. ISBN 978-80-204-3119-6.
- HROZENSKÁ, M. a kol. 2008. *Sociálna práca so staršími ľuďmi a jej teoreticko-praktické východiská*. Vydavateľstvo Osveta. 2008. 180 s. ISBN 978-80-8063-282-3.
- JIRÁK, R. 2013. *Gerontopsychiatrie*. Praha : Galén, 2013. 350 s. ISBN 978-80-7262-873-5.
- KLEVETOVÁ, D. - DLABALOVÁ, I. 2008. *Motivační prvky při práci se seniory*. Praha : Grada Publishing, a.s. 2008. 202 s. ISBN 978-80-247-2169-9.
- ORESKÝ, M. a kol. 2016. *Aplikovaný marketing*. Bratislava : Wolters Kluwer, 2016. 352 s. ISBN 978-80-8168-382-4.
- STANISLAVOVIČ PROKOPENKO, I. 2020. *Koronavírus*. Bratislava : Noxi, s.r.o., 2020. 184 s. ISBN 978-80-8111-567-7.

„Tento príspevok vznikol vďaka podpore v rámci Operačného programu Integrovaná infraštruktúra pre projekt: „Riešenie spoločenských ohrození v dôsledku pandémie ochorenia COVID-19“, Kód ITMS2014+: NFP313010ASN4, spolufinancovaný zo zdrojov Európskeho fondu regionálneho rozvoja.“

Kontakt na autorku

PhDr. Zuzana Draková, PhD.

Katedra sociálnej práce
Fakulta sociálnych vied UCM v Trnave
Bučianska 4/A, 917 01 Trnava
Slovenská republika
zuzana.drakova@ucm.sk

Nebezpečí překračování osobních hranic sociálního pracovníka v komunikaci s klientem v prostředí sociálních sítí Facebook a Instagram

The danger of crossing the personal boundaries of the social worker in communication with the client in the social networking environment of Facebook and Instagram

Hana Donéeeová (ČR)

Abstrakt

V soudobé sociální práci se setkáváme s trendem využívání sociálních sítí Facebook a Instagram a to nejen k propagaci sociálních služeb, ale také k jejich poskytování. Sociální sítě se stávají nedílnou součástí našich osobních a profesních životů, čemuž dopomohla rovněž „doba covidová“. S tímto vývojem souvisí však mnohá rizika. Jedním z těchto rizik může být překračování osobních hranic sociálních pracovníků v komunikaci s klienty skrz sociální sítě. Právě na výše zmíněné poukážu v následujícím příspěvku.

Klíčová slova: Sociální hranice. Komunikace. Sociální sítě. Facebook. Instagram.

Abstract

Social networks are becoming an integral part of our personal and professional lives, helped by the "covid age". However, there are many risks associated with this development. One of these risks may be social workers crossing personal boundaries in communicating with clients through social networks. It is the aforementioned that I will point out in the following paper.

Keywords: Social boundaries. Communication. Social networks. Facebook. Instagram.

Úvod

Téma jsem si vybrala, jelikož v tzv. „době covidové“ se využití těchto sociálních sítí rozmohlo, a to nejen v technických oborech (IT, marketing, ...), ale rovněž v oborech humanitních (školství, sociální práce, ...). V souvislosti s využíváním sociálních sítí Facebook a Instagram v sociální práci plynou mnohé výhody, ale rovněž rizika.

Cílem tohoto příspěvku je poukázat na možné riziko sblížení sociálního pracovníka a jeho klienta prostřednictvím sociálních sítí Facebook a Instagram, a doporučení vytvoření jednotného úzu, v němž by bylo ukotveno užívání sociálních sítí v sociální práci.

Facebook a Instagram

Obě výše zmíněné sociální sítě mají společného vývojáře, a to společnost META Platforms. Počet uživatelů sociální sítě **Facebook** se má pohybovat kolem 4,9 milionů. Počet uživatelů Instagramu se má pohybovat okolo 3.6 milionů (Kempt 2022). Z toho důvodu považuji za nezbytné vysvětlit povahu každí s nich.

Facebook vznikl v roce 2004 jako stránka spojující studenty Harvardu, ale stal se jednou z nejbohatších a nejvlivnějších společností na světě. Pro mnohé jsou Facebook a jeho sesterské aplikace (Instagram, Messenger, WhatsApp) hlavními kanály komunikace s jejich okolím (Struhárik 2022, str. 48). Na Facebooku mohou lidé vytvářet příběhy, přidávat příspěvky informativního či propagačního materiálu, ale zejména vytvářet stránky či skupiny, do nichž se připojují lidé se společnými zájmy. Pro komunikaci na Facebooku lidé využívají Messenger.

Instagram je sociální síť, kterou v roce 2012 získala pod svá křídla největší světová sociální síť Facebook. Na rozdíl od Facebooku si Instagram nehraje na sociální dopad uživatelů, není založen na šíření statusů, ale vyzývá ke kreativě formou fotografií nebo krátkých videí (Kofroň 2019). Na Instagramu mohou lidé přidávat „Stories“ (příběhy) či příspěvky. V obou těchto případech jde o sdílení fotografií s popiskem. Tyto fotografie mohou mít propagační povahu či pouze informativní. Pro uživatele je důležitý počet sledujících, kteří se získávají na základě dosahu příspěvku. V rámci Instagramu jde také chatovat (zasílat si zprávy), a to v rámci Directu.

Společným znakem obou těchto sociálních sítí je jejich dostupnost „všem“, a to na základě jejich

bezplatnosti.

Současné využití Facebooku a Instagramu v sociální práci

Sociální práce stejně jako ostatní vědní disciplíny je obor, který se neustále vyvíjí a zároveň reaguje na současné požadavky klientů. S tím souvisí i vyšší počet uživatelů sociálních sítí Facebook a Instagram. Tomuto vývoji dopomohla zejména „doba covidová“. Právě na základě neustále se opakujících lockdownů, si zejména mládež, zvykla na používání sociálních sítí, a to nejen na v prostředí online výuky, ale rovněž v souvislosti s online trávením volného času. Na to poukazuje například vedoucí nízkoprahového zařízení Proxima Sociale, o.p.s., Barbora Pšenícová (2020) ve svém článku, kde říká: „Dle našich odhadů byla průměrná doba strávená v online prostředí 4–5 hodin denně. Ač se někteří rodiče snažili online život svých potomků limitovat, ve stavu, kdy nebylo možné v zásadě vycházet, online komunikace mezi mladými zintensivněla. Zaznamenali jsme případy, kdy mladí lidé byli online pouhé dvě hodiny denně, ale i takové, kdy to bylo přes 12 hodin“. V této době rovněž začaly na problém reagovat nejen poradenské sociální služby, ale také nízkoprahová zařízení pro výše zmíněnou skupinu. Všechny tyto služby se přesunuly do virtuálního světa a začala vznikat např. online nízkoprahová zařízení, která co nejvíce přibližovala reálná, online sociální poradny, chatové poradenství na Facebooku a Instagramu a další. V souvislosti s využitím sociálních sítí v rámci sociální práce vyplývala na povrch mnohá pozitiva, jako je větší dostupnost, anonymita, otevřenost ze strany klientů, ale také mnohá rizika. Mezi tato rizika řadí Barbora Hurtičová a Barbora Pšenícová (2022) sociální sítě jako takové, a to na základě jejich zabezpečení. Dalším rizikem může podle mého názoru být neschopnost sociálního pracovníka oddělit svůj osobní a profesní život na základě nadměrné komunikace s klientem a s tím spojené zužování hranic mezi nimi, na což poukážu posléze.

V současné době jsou obě výše zmíněné sociální sítě aktivně využívány v sociálních službách, zejména k jejich propagaci. Miluše Charvátová (2017, str. 50) poukazuje ve svém výzkumu, že většina zkoumaných organizací (domov se zvláštním režimem, dům napůl cesty, tyfloservis, ...) využívá sociální sítě k informování uživatelů a širší veřejnosti o nabízených službách, aktivitách organizací a o produktech, které mají k prodeji. To zdůvodňuje Struhárik (2022, str. 48), který uvádí, že sociální síť se stala pro mnohé hlavním zdrojem (dez)informací o světě okolo nic, tedy pokud sociální služby chtějí působit ve veřejné sféře, či dělat „byznys“, je nutné, aby byly viditelné.

V nízkoprahových zařízeních a ve streetworku, tedy v sociálních službách, jejichž cílovou skupinou je riziková mládež, je situace odlišná, a to vzhledem k povaze této cílové skupiny. Sociální práce s cílovou skupinou dětí a mládeže má svá specifika, která kladou zvláštní požadavky na sociální pracovníky, kteří ji vykonávají. Pro práci s dětmi a mládeží je nezbytné přizpůsobit hlavně způsob komunikace, a to nejen obsahem, ale zejména formou (Egermaierová 2017). Pro děti a mládež je typické, že se sociálními sítěmi vyrůstají, a jsou součástí jejich každodenního života, což ukazuje rovněž Kamil Kopecký a René Szotkowski (2019, str. 6-7) ve výzkumné studii, kde uvádí, že z celkového počtu 6106 dětí pod 13 let užívá sociální sítě, které jsou přístupné až od 13 let, až 51,75 %. Co se týče mládeže ve věku 13-17 let, z celkového počtu 11282, využívalo aktivně sociální sítě 75,61 %. Jak jsem již výše zmínila, pro tuto cílovou skupinu vznikala v „době covidové“ online nízkoprahová zařízení, kdy některá z nich fungují dodnes. Mezi taková zařízení můžeme řadit zmínit například „v KLÍDKU (ukončeno na konci roku 2021), Proxima Sociale, o.p.s (funguje dodnes)....

V souvislosti s komunikací mezi sociálním pracovníkem a jeho klientem (mládeží) je rovněž důležité zmínit vztah mezi nimi, který určují tzv. hranice. Kateřina Hejnová a Tereza Pelikánová (2022, str. 67-68) rozlišují hranice na nepropustné (sociální pracovník si udržuje od klienta přílišný odstup, formální role a neangažovanost), příliš propustné (sociální pracovník si může vytvářet osobní až intimní vztahy s klientem a může se nepřiměřeně angažovat v řešení problémů klienta) a bezpečné (ideální, partnerský vztah sociálního pracovníka a klienta, kdy se oba navzájem respektují). Hranice v profesním vztahu sociálního pracovníka a jeho klienta by měly být také jasné a neměly by být dvojnásobné (např. intimní, přátelské, rodinné, podnikatelské, ...). Tyto hranice však souvisejí rovněž s proměnnými činiteli, které rozdělujeme na vnější a vnitřní. Vnitřní proměnné se týkají psychických dispozic sociálního pracovníka.

V tomto příspěvku jsou důležité zejména vnější proměnné, které souvisí s prostředím sociálního pracovníka. Právě mezi vnější proměnné řadíme sociální sítě, s nimiž sociální pracovník přichází do kontaktu nejen v profesním prostředí. Na základě otevřenosti klientů sociálních služeb, která je spojena s anonymitou, může být podle mě velice snadné překročit profesní hranice vztahu. Pro práci v tomto prostředí pokládám za důležitou teoretickou připravenost sociálního pracovníka, tedy patřičná školení a zároveň vytvoření pravidel (metodiky), které by tuto činnost definovaly. Zároveň se domnívám, že by byla třeba zařadit do sociální práce skupinové supervize, které by byly cílené na téma sociálních sítí. Právě bezpečné prostředí by mělo sloužit pro sdílení zkušeností sociálních pracovníků se sociálními sítěmi.

Závěr a doporučení

Aktuální znění Standardů kvality poskytovatelů sociálních služeb (MPSV 2007) ani Etický kodex sociálních pracovníků ČR (SSP ČR 2006) nepodávají jasné odpovědi na otázky týkající se aktuálního využívání sociálních sítí Facebook a Instagram, které stále více vstupují do prostředí sociální práce. Proto je podle mého názoru nutné zpracovat tzv. „Pravidla pro využívání sociálních sítí v rámci sociálních služeb“, případně zapracovat tato pravidla do současných dokumentů. Tato pravidla by měla zodpovídat na doporučené otázky:

- Je v pořádku být aktivní na sociálních sítích organizace po pracovní době?
- Je v pořádku, pokud mě nebo mé blízké sleduje klient na sociálních sítích?
- Jakým stylem komunikovat s klientem v prostředí sociálních sítí?
- Kam až nechat zajít komunikaci s klientem přes sociální sítě?
- Kdy je lepší pozvat klienta na osobní schůzku?
- Kdy by měl sociální pracovník nahlásit komunikaci s klientem po sociální síti na Policii ČR, případně vyhledat patřičné orgány?
- Může si klient stěžovat na výkon sociálního pracovníka či sociální služby prostřednictvím sociálních sítí?
- Pociťují sociální pracovníci hrozbu komunikace skrz sociální sítě?

Na zodpovězení těchto otázek je však nejprve třeba provést výzkum. Navrhuji jej provést kvalitativní metodou sběru dat, a to na základě moderovaného rozhovoru s fokusovou skupinou. V této fokusové skupině by měli být zahrnuti sociální pracovníci, kteří pracují v sociálních službách, kde je sociálních sítí nejvíce využíváno. Na základě transkripce rozhovorů a následnému kódování bychom měli být schopni zodpovědět na výše uvedené otázky související s využíváním sociálních sítí v sociální práci, která mohou souviset s překračováním osobních hranic sociálního pracovníka. Jako inspiraci pro budoucí vytváření „Pravidel pro využívání sociálních sítí v sociální práci“ může posloužit metodika vytvořená Hurtičovou a Pšenícovou (2022), která pomáhá terénním sociálním pracovníkům v organizaci Proxima Sociale, o.p.s. v práci se sociálními sítěmi či vnitřní metodika vytvořená Českou asociací streetwork, z.s. V současné době nízkoprahové zařízení PROSTOR PRO realizuje projekt „**Online terén – podpora pro cílovou skupinu sociální služby NDZM**“ (reg. č: CZ.03.2.63/0.0/0.0/19_098/0015366), který by měl podat metodiku pro práci v online terénních službách pro děti a mládež. Již tedy můžeme vidět snahy o vytvoření jasně daných pravidel, které v sociální práci se sociálními sítěmi chybí. Tato pravidla by však byla dle mého názoru zpracovat tak, aby se mohla týkat veškerých sociálních služeb.

Seznam použité literatury

- EGERMAIEROVÁ, Václava, 2017. Sociální práce s dětmi (role sociální práce a sociální pedagogiky vztah, společné znaky, rozdíly). *Sociální novinky* [online]. [cit. 2022-11-22]. Dostupné z: <http://socialninovinky.cz/novinky-v-socialni-oblasti/538-socialni-prace-s-detmi-role-socialni-prace-a-role-socialni-pedagogiky-vztah-spolecne-znaky-rozdily-mgr-vaclava-egermaierova>
- HEJNOVÁ, Kateřina a Tereza PELIKÁNOVÁ. Udržování hranic mezi pracovníkem a klientem. In: MATOUŠEK, Oldřich. Strategie a postupy v sociální práci. Praha: Portál, 2022, s. 67-71. ISBN 978-80-262-1952-1.

- HURTIČOVÁ, Barbora a Barbora PŠENICOVÁ. Jak na online terén aneb Proč jsme se do online prostoru vydali za dětmi a mladými?. *Sociální práce* [online]. 2022, 21(6) [cit. 2022-11-23]. Dostupné z: <https://socialniprace.cz/online-clanky/jak-na-online-teren-aneb-proc-jsme-se-do-online-prostoru-vydali-za-detmi-a-mladymi/>
- CHARVÁTOVÁ, Miluše. Sociální sítě a Internet a jejich využití v sociální práci [online]. Hradec Králové, 2017 [cit. 2022-11-22]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/vqkg6n/>. Bakalářská práce. Univerzita Hradec Králové, Ústav sociální práce. Vedoucí práce PaedDr. Karel Myška, Ph.D.
- KEMP, Simon, 2022. Digital 2022: Czechia. In: *DATAREPORTAL* [online]. Německo: Kepios [cit. 2022-11-22]. Dostupné z: <https://datareportal.com/reports/digital-2022-czechia>.
- KOFROŇ, Jakub. FENOMÉN INSTAGRAM. JAK JEJ VYUŽÍT V MARKETINGOVÉ STRATEGII? *Beneficio*. [online]. 24. 2. 2019 [cit. 2022-11-22]. Dostupné z: <https://beneficio.cz/clanky/fenomen-instagram-jak-jej-vyuzit-v-marketingove-strategii>
- KOPECKÝ, Kamil a René SZOTKOWSKI. České děti v kybersvětě (výzkumná zpráva) [online]. O2 Czech Republic & Univerzita Palackého v Olomouci, 2019 [cit. 2022-11-23]. Dostupné z: doi:10.13140/RG.2.2.11288.75527
- MPSV. *Standardy kvality sociálních služeb* [online]. 2007 [cit. 2022-11-22]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/standardy-kvality-socialnich-sluzeb>
- PŠENICOVÁ, Barbora, 2020. Děti a mladí lidé online v době koronaviru. *Sociální práce* [online]. [cit. 2022-11-22]. Dostupné z: <https://socialniprace.cz/online-clanky/deti-a-mladi-lide-online-v-dobe-koronaviru/>
- Společnost sociálních pracovníků České republiky. 2006. *Etický kodex Společnosti sociálních pracovníků České republiky*. Praha: SSP ČR [online]. [cit. 2022-11-22]. Dostupné z: <https://www.socialnipracovnici.cz/file-share>
- STRUHÁRIK, Filip. *Co je nového v mediích*. Praha: Nová beseda, 2022. ISBN 978-80-88383-34-5.

Kontakt na autorku

Mgr. Hana Donéeová

Katedra sociální a charitativní práce

Teologická fakulta

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

doneeova@tf.jcu.cz

Komparace charity v křesťanství a v islámu

Comparison of charity in Christianity and Islam

Tomáš Novák (ČR)

Abstrakt

Text pojednává o podobnostech, shodnostech a odlišnostech mezi charitou katolickou a charitou sunnitskou. Popisuje východiska, teoretická zdůvodnění a pozici charity v kontextu obou náboženství, odlišnosti v motivaci k dobročinnému jednání, rozdíly ve vnímání charity ve vztahu k Bohu, zakotvení dobročinného jednání v ortopraxi příslušníků obou náboženství a fungování charitativních nadací. Text se zabývá otázkou, za jakých podmínek může islámská a katolická charita spolupracovat.

Klíčová slova: Charita. Charitativní práce. Křesťanská charita. Islámská charita. Komparace charity.

Abstract

Text emphasises on similarities, commonalities, and differences between Catholic and Sunni charity. It describes background, theoretical rationale and charity position in the context of both religions, differences in motivation towards charitable behaviour, differences in perception of charity in relation to God, anchoring the charity behaviour in orthopraxy of both religion members and functioning of charitable foundations. The text deals with the question under which conditions Islamic and Catholic charity can work together.

Key words: Charity. Charity work. Christian charity. Islamic charity. Charity comparison.

Obsah

1. Úvod
2. Vymezení katolické a sunnitské charity
3. Komparace
4. Závěr

Úvod

Cílem komparace charity islámské a křesťanské je nalezení základní odpovědi na otázku, zda a za jakých podmínek může islámská a katolická charita spolupracovat. Otázku nahlížím z hlediska profesního, a to z paradigmatu sociálního pracovníka vzešlého ze společnosti s tradičně křesťanskou kulturou. Otázka má rozměr i etický, z důvodu angažovanosti sociální práce a jejího vztahování se k hodnotám demokracie a lidských práv²⁹.

Srovnávám charitu katolickou a sunnitskou. Charitou rozumím nábožensky motivovaná jednání, systémy a instituce zaměřené na pomoc potřebným, tedy lidem v obtížné životní situaci.

Vymezení katolické a sunnitské charity

Charitu katolickou není nutné podrobně popisovat, neboť je v evropském kulturním okruhu etablována a obecně známa. Dokonce se stala synonymem pro realizaci křesťanské bliženecké lásky. Z hlediska tématu je důležité zmínit, že vytváří prostor, ve kterém dochází k přímému prolínání křesťanského, sekulárního, popřípadě i jiného přístupu k dobročinnosti.

Sunnitská charita sestává ze tří základních pilířů. Prvním je povinná náboženská daň *zakát*. Patří k pěti pilířům víry pro všechny muslimy.³⁰ Stejně jako víra v jednoho Boha a jeho proroka Muhammada,

• ²⁹ Více např.: *International Federation of Social Workers* [online]. Global Definition of Social Work [cit. 2022-11-21]. Dostupné na WWW: <<https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/>>.

³⁰ TUREČEK, B. *Světla a stíny islámu: drama Blízkého východu a sonda do duší jeho obyvatel*, s. 32.

modlitba, půst v měsíci *ramadánu*³¹ a pouť do Mekky. V posledních desetiletích vybírá zakát buď přímo stát, nebo islámské nadace.

Druhý pilíř tvoří dobrovolná almužna *sadaqa*. Podle Koránu je variantou obchodu. Platí, že co člověk vynaloží v almužnách na tomto světě, bude mu několikanásobně splaceno na onom světě. Sadaqou může být i laskavé slovo. Na rozdíl od zakátu tak nemusí mít jen materiální podobu.³²

Třetím „sloupem“ islámské charity jest majetek darovaný k dobročinným účelům, tzv. *waqf*. Spravují ho specifické dobročinné nadace. Zisk z waqfů náleží stejně jako u zakátu chudým, potřebným, těm, kdo jej vybírají, těm, jejichž srdce mají být získána, otrokům, zadluženým a muslimům na cestě Boží (tedy *džihád*³³ a proselytická činnost).³⁴

Sunnitská charita má přesah do oblasti hospodářské a politické. Zakát se stal v tradičních muslimských státech součástí daňového systému. Sadaqa si ovšem charitativní a sociální obsah udržela dodnes.³⁵

Hlavní ideou sunnitské charity je solidarita určená primárně bratrům ve víře, tedy muslimům (i když nikoli výhradně). Signifikantním rozdílem, oproti charitě křesťanské, je fakt, že za sirotky jsou považovány děti bez otce. děti sebevražděných atentátníků jsou tedy legitimními příjemci charity.³⁶ Charitativním záležitostí se věnují také islámské organizace v České republice – např. *Islámská nadace v Praze*³⁷.

Komparace

Basální rozdíl mezi sunnitskou a katolickou charitou je determinován již základními teologickými východisky. Přehled nejdůležitějších diferencí je shrnut v přehledu níže.

Katolíci

1. Následování Ježíše je uskutečňováním Božího království již zde na zemi.
2. Charitativním jednáním se přibližují dokonalosti Ježíše, a stávají se tak lepšími lidmi.
3. Křesťanský Bůh je Otcem.
4. Člověk se dobročinností přibližuje Bohu ve svém niterném prostoru.
5. Setkání s Bohem je generované praktikováním lásky.

Sunnité

1. Následováním příkladu Muhammada se dostane odměny především na onom světě.
2. Dobročinným jednáním se stávají především lepšími muslimy.
3. Islámský Bůh je Pánem.
4. Člověk se dobročinností přibližuje Bohu, který je na onom světě.
5. Setkání s Bohem je generováno správným konáním, tak jak je od věřícího žádáno.

Blíženecká láska je zde suplována solidaritou.

³¹ Devátý měsíc islámského lunárního kalendáře. V Koránu je uveden jako měsíc každoročního půstu v upomínce na to, že v něm byl seslán Korán a na další záležitosti. Více např.: PAVLINCOVÁ, H. *Slovník: Judaismus: Křesťanství: Islám*, s. 429

³² Tamtéž, s. 40.

³³ Jeden z klíčových pojmů islámské věrouky a právní teorie, pilíř islámského pohledu na svět a místa islámu v něm. Džihád také předpokládá aktivní šíření islámu, a to třeba i silou. Klasické islámské právo v tom nepřipouští pochybnosti. Umírněnější výklady spíše poukazují na to, že džihád je vlastně všechno, co posiluje individuální i kolektivní zbožnost. Srov. MENDEL, M. *Džihád: islámské koncepce šíření víry*, s. 32; PAVLINCOVÁ, H. *Slovník: Judaismus: Křesťanství: Islám*, s. 366.

³⁴ BERÁNEK, O.; ŤUPEK, P. *Dvojí tvář islámské charity*, s. 42.

³⁵ MENDEL, M. *Muslimové a jejich svět: o víře, zvyklostech a smýšlení vyznavačů islámu*, s. 134-135.

³⁶ Tamtéž, s. 52-53.

³⁷ Více např.: *Islámská nadace v Praze* [online]. Praha [cit. 2016-02-28]. Dostupné na WWW: <<http://www.praha.muslim.cz/>>.

Prvky totožné		
	Katolická charita	Islámská charita
z na dobročinnost		shoda
ání dobra z apelu své víry		shoda
omáhat potřebným		shoda
ání dobra je realizací Boží vůle		shoda
řita má být prováděna „neokaté“		shoda
řita kritizuje nespravedlivé společenské poměry		spíše shoda

Prvky podobné ³⁸		
	Katolická charita	Islámská charita
Inspirace dějinnými postavami	Prostřednictvím Ježíše se k lidem sklonil Bůh	Muhammad byl člověk Bohem vyvolený
Institucionalizace charity	Charita je konstitutivní prvek církve	Zakát – pilíř víry
Starozákonní inspirace	Evangelium přináší nový pohled	Inspirace je patrná sadou příkazů, které vymezují dobročinnost
Dobrovolná almužna	Především neodmítnout potřebného	Větší význam v ortopraxi, dílem pravidelné termíny almužny
Dobročinnost přibližuje jedince k Bohu	Přibližuje k Bohu již zde, na tomto světě	Přibližuje k Bohu na onom světě.
Vědomé zaměření na lidi na okraji společnosti	Ano	Spíše ano

Prvky odlišné		
	Katolická charita	Islámská charita
Motivace k dobročinnosti	Realizace bliženecké lásky	Obava z Božího trestu a odměna na onom světě
Instrumentalizace potřebného	Je nepřipustná	Je legitimní
Definice potřebných	Všichni lidé, někdy primárně nebo výhradně křesťané	Blízcí, rodina, bratři ve víře, někdy i nemuslimové
Zásadní role nadací v ekonomikách států	Ne	Někdy ano
Charita jako nástroj propagandy	Nelegitimní	Spíše legitimní
Povinná náboženská daň	Ne	Ano
Definice sirotků	Děti bez obou rodičů	Děti bez obou rodičů i děti pouze bez otce

³⁸ U kategorie prvků podobných bychom mohli uvažovat také o zařazení do skupiny prvků totožných, ale i odlišných. Rozhodující je v tomto případě subjektivní a do značné míry intuitivní zvážení míry odlišností, podobností a shod, pozn. autora.

Použití charitativních prostředků na válečné úsilí	Ne	Spíše ano
Dobročinnost vytváří specifický „prostor“ pro dialog s Bohem	Ano	Spíše ne
Morální imperativ dobročinnosti	Bliženecká láska	Morální závazek, povinnost
Kritika charity	Zpochybňování křesťanských východisek dobročinnosti	Zpochybňování islámské definice potřebných

Závěr

Při kontaktu, příp. spolupráci s islámskou charitou je třeba brát v úvahu odlišnosti. Největší množinu společných zájmů tvoří pomoc potřebným. Definice potřebných může být stejná až odlišná, stejně tak cíle charitativní činnosti mohou být stejné až odlišné. Spolupráce mezi islámskou a katolickou charitou, potažmo institucionalizovaným systémem sociální práce, je tedy možná z hlediska obou zúčastněných stran. Je ovšem vhodné posouzení, zda v konkrétním případě konvenuje jak definice potřebných, tak cíle „intervence“.

Zdroje

BERÁNEK, O.; ŤUPEK, P. *Dvoji tvář islámské charity*. Vyd. 1. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008, 219 s. ISBN 978-80-7325-163-5.

International Federation of Social Workers [online]. Global Definition of Social Work [cit. 2022-11-21]. Dostupné na WWW: <<https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/>>.

Korán. Vyd. 7., v tomto překladu 3., Academia 1. Překlad Ivan Hrbek. Praha: Academia, 2000. ISBN 80-200-0246-4.

KROPÁČEK, L. *Duchovní cesty islámu*. Vyd. 4. Praha: Vyšehrad, 2006. ISBN 80-7021-821-5.

MENDEL, M. *Džihád: islámské koncepce šíření víry*. Vyd. 2., rozš. Brno: Atlantis, 2010. ISBN 978-80-7108-316-0.

MENDEL, M. *Muslimové a jejich svět: o víře, zvyklostech a smýšlení vyznavačů islámu*. Praha: Dingir, 2016. ISBN 978-80-86779-42-3.

PAVLINCOVÁ, H. *Slovník: Judaismus: Křesťanství: Islám*. Vyd. 1. Praha: Mladá fronta, 1994. ISBN 80-204-0440-6.

TUREČEK, B. *Světla a stíny islámu: drama Blízkého východu a sonda do duší jeho obyvatel*. Vyd. 1. Praha: Knižní klub, 2007. ISBN 978-80-242-1909-7.

Islámská nadace v Praze [online]. Praha [cit. 2016-02-28]. Dostupné na WWW: <<http://www.praha.muslim.cz/>>.

Kontakt na autora

Mgr. Tomáš Novák

Teologická fakulta Jihočeské univerzity
Kněžská 8, 370 01 České Budějovice
verdammt@centrum.cz

Zmeny v sociálnych službách ako reflexia na požiadavky spoločnosti *Changes in social services as a reflection of society's requirements*

Dušan Šlosár (SR)

Abstrakt

Sociálne služby predstavujú významnú časť aktivít zabezpečovaných prostredníctvom sociálnej práce. Ide o širokú škálu odborných činností, ktoré poskytujú sociálni pracovníci rôznym klientskym skupinám. Sociálne služby reagujú na reálne spoločenské požiadavky orientované na spoločensky uznané sociálne problémy, ktoré majú byť riešené. Procesy deinštitucionalizácie sociálnych služieb otvárajú otázky súvisiace s formami poskytovania sociálnych služieb. Hľadanie nových možností ako priblížiť sociálne služby k tým klientskym skupinám, ktoré ich potrebujú, patrí medzi výzvy, ktoré sú pred sociálnych pracovníkov postavené. Príspevok sa zaoberá smermi, ktorými by sa sociálna práca mohla uberať.

Kľúčové slová: Sociálne služby. Deinštitucionalizácia. Komunitné služby.

Abstract

Social services represent a significant part of the activities provided through social work. This is a wide range of professional activities provided by social workers to various client groups. Social services respond to real social demands oriented towards socially recognized social problems to be solved. The processes of deinstitutionalization of social services open up questions related to the forms of social service provision. Finding new ways to bring social services closer to the client groups that need them is one of the challenges faced by social workers. The paper deals with the directions in which social work could go.

Keywords: Social services. De-institutionalization. Community services.

Sociálne služby vychádzajú zo základných ľudských práv a slobôd, prirodzenej ľudskej dôstojnosti, s princípov nediskriminácie z dôvodu pohlavia, rasy, farby pleti, jazyka, viery a náboženstva či iného zmysľania, sociálneho pôvodu, príslušnosti k národnosti alebo etnickej skupine, majetku, rodu alebo iného postavenia prijímateľa sociálnej služby a sú poskytované v prostredí, ktoré si prijímateľ sociálnej služby vybral.

Ľudská dôstojnosť je nedotknuteľná. Musí byť rešpektovaná a ochraňovaná. Je závislá na sebaopoznaní, vlastnom hodnotovom rebríčku, v ktorom nesmie chýbať spravodlivosť, zodpovednosť a humánnosť. Skutočnosť, že vznikol právny titul na poskytovanie sociálnej služby, je hlavným dôvodom, ktorý musí byť posudzovaný pre určenie nároku na jeho posudzovanie. Otázkou je, či sociálny problém je spoločnosťou uznaným právnym titulom a či právo poskytuje odborné činnosti a sociálne služby, ktoré by riešili takýto sociálny problém.

Presadzovanie a dodržiavanie základných ľudských práv a slobôd je v sociálnych službách základným hodnotovým pilierom opierajúcim sa o zhodu medzinárodného spoločenstva štátov v tejto oblasti. Na najvyššej úrovni ide o záväzky vyplývajúce z Dohovoru OSN o právach osôb so zdravotným postihnutím (2006), Dohovoru OSN o právach dieťaťa (1989), Dohovoru o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien (1981), najnovšie z OSN Agendy 2030 pre udržateľný rozvoj (2015) Určujúcimi medzinárodnými dokumentmi na európskej úrovni zaväzujúcimi k uplatňovaniu ľudsko-právneho prístupu aj v sociálnych službách sú najmä Európska sociálna charta (v jej revidovanom znení, 1996), Charta základných práv EÚ (2012), najnovšie zásady Európskeho piliera sociálnych práv (2017).

Kumulácia vážnych sociálnych problémov u niektorých klientskych skupín vyvoláva potrebu vzniku špecifických druhov sociálnych služieb a odborných činností. Sociálne služby majú skôr individuálny charakter pri rešpektovaní rôznorodostí sociálnych problémov a sociálnych situácií uznaných ako obzvlášť zaťažujúcich. Doba ich poskytovania je limitovaná od jednorazového poskytnutia až po dlhodobé poskytovanie. Sociálne služby v časovom horizonte riešia kumulované sociálne problémy, ktoré si v spoločnosti vyžadujú komplexnejší prístup.

Cieľom sociálnych služieb je eliminácia ohrozenia, vytváranie riešení jednotlivých sociálnych problémov, poskytnutie sociálnej opory a vytvorenie takých strategických foriem pomoci, ktoré minimalizujú ohrozenie klientov so sociálnym problémom, vytvorenie priestoru na ich aktivizáciu, stabilizáciu a obnovenie vnútornej rovnováhy prostredníctvom strategických sociálnych sietí.

Sociálne služby majú osobitné poslanie, pretože ide o záväzok štátu voči tým skupinám obyvateľstva, ktoré dopadli v spoločnosti najhoršie, bez ohľadu na to, či hlavnou príčinou sú spoločnosťou tvorené limity alebo ide o individuálne zlyhanie. Ide o záväzky vo verejnom záujme, pričom pozornosť sa zameriava nielen na ekonomické kritériá, ale zohľadňujú sa aj sociálne, územné a environmentálne aspekty. Poskytovanie sociálnych služieb vyžaduje dodržiavanie takých kritérií, ako sú kvalita, včasnosť, dosiahnuté výsledky z pohľadu zmeny problému a zmeny situácie užívateľa a dlhodobá udržateľnosť.

Sociálna služba, ktorá je zameraná na určitý sociálny problém, mala by byť spôsobilá vyvolať zmenu v obvyklom spôsobe života klientov za existencie sociálneho problému. Najmä vyvolať u klienta stav vnútornej rovnováhy, bez ohrozenia, či stresu z očakávanej zmeny. Zameranie na príčiny sociálnych problémov, ktorými sa sociálna práca zaoberá, je vo všeobecnosti zameranie najmä na:

- vnútorné spúšťače, ktoré vyžadujú adaptáciu jedinca na vzniknutú situáciu, ktorá súvisí s jeho prežívaním, osobnostnú výbavu, kognitívne procesy, spôsoby ako rieši jednotlivé problémové situácie a iné individuálne špecifiká,
- vonkajšie spúšťače, teda spúšťače existujúce mimo jedinca, najmä tie, ktoré súvisia s rodinou a rodinnými vzťahmi, blízkym sociálnym prostredím, ale aj širším spoločenskými vzťahmi, najmä sociálnymi, ekonomickými, politickými, kultúrnymi a pod..

Jednou zo základných ideí, v podmienkach sociálnej práce, je riešenie sociálnych problémov prostredníctvom orientácie na svojpomoc. To znamená preorientovanie klienta na jeho vlastné zdroje a posilnenie schopnosti riešiť problémy vlastnými silami. Sociálna práca sa zameriava na zvládnutie sociálneho problému z pohľadu jeho príčin ale aj následkov. Na riešení zložitejších sociálnych problémov klientov sa môžu podieľať rôzne pomáhajúce profesie. Ich snahou je minimalizovať ohrozenie klienta, posilniť jeho schopnosť vyrovnat' sa so záťažou a spoločne s klientom hľadať nové perspektívy. Ide najmä o perspektívy zamerané na minimalizáciu ohrozenia klienta, zmeny jeho sociálneho prostredia, vytvorenie priestoru na aktivizáciu klienta a jeho stabilizáciu s obnovením vnútornej rovnováhy umožňujúcej zmenu v sociálnom fungovaní (Šlosár a kol. 2017).

Sociálne služby sú jednou z foriem sociálnej práce pre ľudí v nepriaznivej sociálnej situácii. Štát prostredníctvom týchto služieb podporuje sociálne začlenenie občanov a uspokojovanie sociálnych potrieb ľudí v nepriaznivej sociálnej situácii. Ich zameranie je najmä na:

- prevenciu vzniku, riešenie alebo zmiernenie nepriaznivej sociálnej situácie jedinca, rodiny alebo komunity,
- zachovanie, obnovu alebo rozvoj schopnosti jedinca viesť samostatný život,
- podporu začlenenia jedinca do komunity a spoločnosti,
- prevenciu sociálneho vylúčenia,
- riešenie krízovej sociálnej situácie jedinca a rodiny. (MPSVaR SR 2022)

Sociálna práca vyžaduje vzdelanostne, odborne i skúsenostne pripraveného pomáhajúceho profesionála, keďže sa uskutočňuje aj v nepredvídateľných situáciách, bez toho aby bolo možné vopred naplánovať alebo pripraviť požadovaný legalizovaný postup, ktorý má byť využitý na riešenie sociálneho problému alebo problémovej situácie. Od vzniku sociálnej práce, postupne došlo k profesionalizácii špecificky zameraných sociálnych pracovníkov. Tým sa vytvorili podmienky pre ďalší rozvoj sociálnej práce a zvyšovanie kvality poskytovaných sociálnych služieb.

Poskytovanie kvalitných sociálnych služieb čo najbližšie k prijímateľovi je záväzkom Slovenskej republiky v podmienkach Európskej únie. Súčasný chápanie sociálnej služieb predpokladá, že okrem hlavného poslania, má sociálna služba podľa aktuálnej potreby a miestnych problémov obyvateľov komunity, aj ďalšie špecifické ciele. Ide najmä o podporu zmysluplného trávenia voľného času, prezentovanie menšinovej kultúry, zvykov, tradícií, pomoc pri uplatňovaní sa na trhu práce, prevenciu

nežiadúcich patologických javov v komunitách, podporu vzdelávania a ďalšie aktivity. Schopnosť prispôbiť sa potrebám obyvateľov jednotlivých územných celkov je ďalšou cennou vlastnosťou sociálnych služieb.

Všetky služby občanovi by mali viesť k jeho integrácii a svojbytnosti. Európska komisia definuje sociálne služby ako služby vo verejnom záujme, ktoré vymedzuje nasledovnými znakmi:

1. ich úlohou je prevencia a sociálna súdržnosť,
2. spočívajú v poskytovaní individuálnej pomoci s cieľom uľahčiť začlenenie osôb do spoločnosti a zaistiť dodržiavanie ich základných práv,
3. zahŕňajú:
 - pomoc osobám, ktoré čelia bezprostredným životným problémom alebo krízam (ako napr. zadlženie, nezamestnanosť, drogová závislosť alebo rozvrat rodiny),
 - činnosti, ktorých cieľom je zabezpečiť, aby príslušné osoby nadobudli schopnosti nevyhnutné na ich úplné začlenenie do spoločnosti (rehabilitácia, jazykové vzdelávanie prisťahovalcov) a najmä na trh práce (odborné vzdelávanie, nové profesijné začlenenie),
 - činnosti, ktorých cieľom je zabezpečiť začlenenie osôb, ktoré majú dlhodobé problémy súvisiace so zdravotným postihnutím alebo zdravotným problémom,
 - sociálne ubytovanie, v rámci ktorého sa poskytuje ubytovanie znevýhodneným osobám alebo sociálnym skupinám. (Európska komisia 2010)

Na národnej úrovni je ľudsko-právna optika sociálnych služieb obsiahnutá nielen v zákone o sociálnych službách, ale aj v súvisiacich programových dokumentoch. Osobitne ide o Stratégiu deinštitucionalizácie systému sociálnych služieb a náhradnej starostlivosti v Slovenskej republike (2011), jej národné akčné plány (z rokov 2011 a 2016) Národnú stratégiu deinštitucionalizácie systému sociálnych služieb a náhradnej starostlivosti v Slovenskej republike (2021), Národný program aktívneho starnutia na roky 2014-2020 (2014) a jeho aktualizácia na roky 2021-2030, Národný program rozvoja životných podmienok osôb so zdravotným postihnutím na roky 2021-2030 (2021), či o Strategický rámec starostlivosti o zdravie pre roky 2013 –2030 (2013).

Vznik komunitných sociálnych služieb sa viac-menej spája s procesmi deinštitucionalizácie. Ak sme očakávali, že práve komunitné sociálne služby preklenú problémy, ktoré pociťuje súčasná prax, naše očakávania sa zjavne nenaplnia. Vznik komplexných sociálnych služieb s jasnou štruktúrou a členením a ich prepojenie s aktivitami zameranými na budovanie komunitných služieb, ako základu rozvoja svojpomoci, sa odkladá. Skôr možno očakávať problémy, súvisiace s narušením doposiaľ existujúcej štruktúry (možno aj kvality) poskytovaných sociálnych služieb, bez ponúknutia hodnotnejších a komplexnejších sociálnych služieb. Udržiavanie líniovo riadených služieb, bez ich prepojenia do komplexnejších celkov, neprináša zmeny v sociálnom fungovaní klientskych skupín a ani samotných sociálnych problémov, ktoré by mali byť ich prostredníctvom riešené. Ako príklad možno uviesť terénnu sociálnu prácu a komunitné centrá. Aj napriek ich dlhodobému pôsobeniu, neprinášajú zmenu v tých parametroch, na ktoré sú podľa zákona o sociálnych službách zamerané. Zatiaľ nedošlo k analýze príčin nízkej efektívnosti týchto služieb. Obdobnú situáciu nájdeme aj u iných sociálnych služieb.

Pri budovaní sociálnych služieb komunitného charakteru, bolo by vhodné zamerať sa na tieto faktory:

- riziko vylúčenia častí komunity z dostupnosti sociálnych služieb pri súbežnom náraste počtu jednotlivých klientskych skupín so špecifickými sociálnymi problémami,
- riziko vylúčenia z dostupnosti mnohých sociálnych služieb, ktoré sú klientskym skupinám poskytované v mestských aglomeráciách, ale nie v obecnom systéme,
- komunitné sociálne služby by mali byť širokospektrálne, zodpovedajúce aktuálnym potrebám komunity. Obsah ich odborných činností by mal byť prispôbený variabilite cieľových skupín a ich sociálnym problémom, čo neumožňuje vytváranie unifikovaných komunitných sociálnych služieb (je potrebné zvážiť modulárny systém),

- komunitné sociálne služby pokrývajú aj sociálne problémy skupín sociálne vylúčených a marginalizovaných skupín obyvateľov komunity, bez ohľadu na to, čo spôsobuje sociálne vylúčenie alebo marginalizáciu (ide o najviac zraniteľné cieľové skupiny),
- mali by prepájať sociálne služby s kultúrnymi, vzdelávacími, zamestnávateľskými, svojpomocnými a ďalšími aktivitami, zameranými na jednotlivé sociálne problémy a komunitu ako celok.

Cieľom komunitných sociálnych služieb by malo byť najmä:

- znižovanie rizík vyplývajúcich zo sociálneho vylúčenia, konfliktných spoločenských situácií, spôsobu života a rizikového správania,
- zvýšenie sociálnych kompetencií a sociálnej mobility klientov,
- zapojenie komunity do ozdravných procesov a budovania zdravej komunity, pri rešpektovaní kultúrnej a sociálnej rôznorodosti, budovania ochranných mechanizmov nevyhnutných pre riešenie existujúcich sociálnych problémov,
- podpora sociálneho začlenenia klientov, rodín a skupín v komunitnom priestore, zvýšenie ich participácie na živote komunity,
- predchádzanie vzniku krízových situácií u jednotlivých členov komunity, v rodinách a vnútrokomunitnom priestore,
- budovanie vnútrokomunitných štruktúr zameraných na predchádzanie sociálnych problémov zvládnuteľných zdrojmi komunity,
- obmedzovanie a odstraňovanie negatívnych vplyvov a sociálnych problémov zo života komunity vnútrokomunitnými aktivitami,
- kreovanie štruktúr zameraných na poskytnutie alebo sprostredkovanie konkrétnej pomoci komunitného charakteru,
- budovanie kapacít komunity, ako garanta tvorby sociálnej situácie v komunite.

Pre sociálnu prácu je nevyhnutné vytvoriť priestorový rámec. Ide o priestor v ktorom sa uskutočňuje práca s klientmi a ktorý je zároveň priestorom, kde klienti môžu zabezpečiť svoju sebarealizáciu. Sociálna práca by mala vytvárať mechanizmy na vyjednávanie a presadzovanie dohôd o verejných úlohách a povinnostiach. Medzi takéto dohody je možné zahrnúť najmä dohody o verejnej bezpečnosti, identifikácii ľudí vyžadujúcich odbornú pomoc, udržiavaní a nakladaní so spoločným vlastníctvom, výchove a správaní sa detí a ďalšie. Podporuje splnomocňovanie a motiváciu klientskych skupín tak, aby sa naplnili ciele sociálneho pôsobenia rozvinutím vlastného potenciálu klientov pri riešení problémov a zvyšovaní kvality života najmä svojpomocne, prostredníctvom vlastnej aktivity. (CHYTIL 2007)

Ak cieľom sociálnej práce je úsilie o sociálnu zmenu, prostredníctvom analýzy sociálnej situácie a vytváraním vzťahu medzi sociálnymi pracovníkmi a klientskymi skupinami, pri súbežnom budovaní vzájomných vzťahov medzi skupinami vo vnútri komunit, potom medzi najvýznamnejšie ciele sociálnych služieb komunitného charakteru je možné zaradiť najmä:

- prácu s potrebami ohrozených skupín v komunite a možnosťami komunity pri uspokojení týchto potrieb,
- identifikáciu záujmov rôznych skupín žijúcich v komunite, ich hodnôt, názorov, ideálov, spôsobu života, a vytvorenie komunitných štandardov zohľadňujúcich spoločné prvky, ale aj rozdielnosti existujúce v komunite,
- programovanie rastu sociálneho kapitálu a rozvoja sociálnych vzťahov v komunite v súlade s potrebami komunity,
- ovplyvňovanie chudoby a iných negatívnych javov, ktoré sa vyskytujú v komunite ovplyvňujú jej rozvoj ako celku,
- vedenie komunity k optimálnemu využívaniu vlastných a dostupných zdrojov a ich zapájanie do ozdravných aktivít prebiehajúcich v komunite,
- zužitkovanie tých významných členov komunity, ktorých komunita akceptuje ako prirodzené authority. (Levická 2002)

Medzi oblasti, ktorým by sa mala venovať komunitná sociálna práca, je aj komunitná rehabilitácia. Jej zameranie sa nesústreďuje len na osoby so zdravotným znevýhodnením, ale aj na iné, tiež znevýhodnené osoby. Ide najmä o osoby sociálne alebo zdravotne znevýhodnené, osoby ohrozené sociálnym vylúčením, osoby v kultúre chudoby či medzigeneračnej chudobe, osoby z marginalizovaného prostredia. Cieľovými skupinami procesu komunitnej rehabilitácie sú jednotlivci, ktorí z rôznych príčin nie sú zapojení, alebo nemajú možnosť alebo zručnosť podieľať sa na živote komunity napr. pracovať, využívať služby, žiť v rodine, vzdelávať sa a pod. (ŠIŇANSKÁ, ŠLOSÁR 2020) Hlavný argument v prospech komunitnej rehabilitácie vyplýva zo širokého chápania občianstva, ktoré uznáva právo všetkých členov komunity na ovplyvňovanie a účasti na rozhodnutiach. Komunitná rehabilitácia v oblasti poskytovania sociálnych služieb sa orientuje na zabezpečenie spolupráce subjektov, ktorými sú najmä rodina, obec, vzdelávacie inštitúcie, poskytovatelia služieb zamestnanosti, poskytovatelia sociálnych služieb a poskytovatelia zdravotnej starostlivosti na účel predchádzania vzniku alebo predchádzania zhoršenia nepriaznivých sociálnych situácií a riešenia miestnych sociálnych problémov. Ciele komunitnej rehabilitácie môžeme vymedziť najmä prostredníctvom zabezpečenia toho, aby členovia komunity:

- boli schopní maximalizovať svoje fyzické, psychické, sociálne schopnosti a zručnosti,
 - mali prístup k pravidelným komunitným a sociálnym službám a príležitostiam,
 - dosiahli úplnú integráciu v rámci svojich komunít, existujúcich skupín a spoločenskíev.
- (MICHALÍK a kol. 2011)

Tento proces sa nedeje len preto, aby sme pomohli niektorým skupinám obyvateľstva, ale preto, aby sme komunitu ako takú skvalitnili a obohatili o prítomnosť sociálne vylúčených osôb a ich vklad do rozvoja komunity. Komunitná rehabilitácia ponúka filozofiu založenú na práve na sebaurčenie, posilnenie a na ľudských právach osôb, ktoré sú ohrozené sociálnym vylúčením. (JUHASOVÁ a kol. 2012)

Obstarávanie sociálnych služieb komunitného charakteru

Oproti doterajšiemu stavu kontrahovania sociálnych služieb je potrebné sa zamerať aj na iné formy objednávaní a poskytovania komunitných sociálnych služieb, ktoré by mohli prispieť k zvyšovaniu kvality poskytovania jednotlivých sociálnych služieb a k zabezpečeniu komplexnosti objednávaných sociálnych služieb a aktívnejšiemu zapojeniu komunity. Za takéto spôsoby môžeme považovať:

Kontrahované sociálne služby / Outsourcing.

Sú využívané rovnako vo verejnom, aj súkromnom sektore. Ide o zmluvný vzťah v ktorom sa dohodnuté a zmluvou vymedzené služby, prenechávajú k sprostredkovaniu a poskytnutiu iným subjektom. V sociálnych službách je objednávateľom obvykle verejná inštitúcia, štát, obec alebo VÚC a druhou stranou je poskytovateľ, teda externá organizácia. Ide o šetrenie vlastných ľudských zdrojov a zároveň sa zväčšuje portfólio možností nastavenia obsahu komunitných sociálnych služieb na základe ich potrebnosti.

Verejné obstarávanie sociálnych služieb.

Verejné obstarávanie by malo byť zvažované všade tam, kde sú sociálne služby poskytované širšie vymedzenému prijímateľovi sociálnej služby, ako komunita, segregovaná komunita, komunita s prítomnosťou koncentrovanej a generačne reprodukovanej chudoby. Je zrejmé, že sociálne služby by v týchto prípadoch mali riešiť sociálnu situáciu v komunite, problémy súvisiace so segregáciou či koncentrovanou a generačne reprodukovanou chudobou. Tieto požiadavky môžu byť nastavené vo verejnom obstarávaní a to aj v konkrétnych výsledkoch, ktoré by mali byť dosiahnuté.

V podmienkach Slovenskej republiky podliehajú verejnému obstarávaniu v zmysle zákona č. 343/2015 Z.z. o verejnom obstarávaní agentúry podporovaného zamestnávania a sprostredkovanie náhradnej rodinnej starostlivosti. Ostatné sociálne služby sú zatiaľ vyňaté z pôsobnosti Zákona č. 343/2015 Z.z. o verejnom obstarávaní.³⁹ Verejné obstarávanie predstavuje komplex pravidiel, ktorých cieľom je

³⁹ Zákon č. 305/2005 Z.z. o sociálnoprávnej ochrane detí a sociálnej kuratele zakotvuje v § 73 ods. 3. písm. n) určenému orgánu sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately povinnosť vyhlásovať verejné obstarávanie na účely sprostredkovania náhradnej rodinnej starostlivosti. Zákon č. 5/2004 Z.z., o zamestnanosti ukladá Úradom práce, sociálnych vecí a rodiny povinnosť

predovšetkým úsporné nakladanie s prostriedkami verejných rozpočtu, pričom podmienkou v súčasnom nastavení je povinnosť akreditácie na výkon poskytovaných služieb.

Kľúčovými východiskami pri zvažovaní modelu verejného obstarávania v komunitných sociálnych službách by boli najmä odpovede na otázky:

- Je sociálna služba potrebná v rámci strategického plánovania rozvoja regiónu alebo by mala byť zabezpečená na základe individuálnej zodpovednosti danej obce?
- Aký je najvýhodnejší spôsob poskytovania, financovania, riadenia a kontroly výkonu sociálnej služby v systéme komunitných sociálnych služieb?
- Aká je najvhodnejšia forma/druh poskytovanej sociálnej služby z pohľadu výsledkov analýz sociálnych problémov v komunite? Aká je potrebnosť rovnakej sociálnej služby v jednotlivých komunitách?
- Je možné poskytovať niektoré sociálne služby viacerým komunitám z jedného centra?

Ak všetko „funguje, tak ako má“, kontrahované sociálne služby vo verejnom sektore sú v porovnaní so službami zabezpečovanými vlastnými kapacitami VÚC, resp. obcami efektívnejšie a kvalitnejšie. Je potrebné jasne definovať povinnosť vynakladať finančné prostriedky striktne na sociálne služby.

Výber sociálnych a iných služieb z kafetérie

Aktivity, ktorými sú zabezpečované sociálne služby komunitného charakteru sú rôznorodé a závisia od požiadaviek cieľových skupín a možností ich poskytovateľov. Vybrané sociálne služby by mohli byť financované úplne adresne, podľa požiadaviek jednotlivých cieľových skupín v komunite. Podstata financovania vybraných sociálnych služieb formou kafetérie (ponuky rôznorodých sociálnych služieb) je v tom, že vybrané odborné činnosti, prostredníctvom ktorých sa poskytujú sociálne služby, by mohli mať svoje jednotkové ceny v podobe rozsahu pracovného úväzku alebo režijných nákladov. Podmienkou výberu jednotlivých odborných činností, je v prvom rade splnenie priestorových a personálnych požiadaviek vychádzajúcich zo štandardov a legislatívy. Poskytovateľ sociálnych služieb musí zabezpečiť povinne stanovené základné odborné činnosti pre komunitné sociálne služby. Ostatné odborné činnosti by si poskytovateľ môže vybrať z ponuky podľa potrieb svojich klientov. Výber je limitovaný len na tie činnosti, ktoré sú z pohľadu komunity potrebné a ktoré je poskytovateľ spôsobilý realizovať. Znamená to, že je reálny dopyt po týchto službách a poskytovateľ má na to vytvorené priestorové a personálne predpoklady.

Záver

Uvedené modely týkajúce sa komunitných sociálnych služieb môžu prispieť k veľmi adresnému financovaniu rôznych špecifických komunitných sociálnych služieb a zároveň vytvárajú priestor pre ich kontrolu v kvantitatívnej ale i kvalitatívnej rovine. Tým, že platiteľ sociálnych služieb vie, aké konkrétne sociálne služby financuje, kde a koľkým prijímateľom sa poskytujú, vie ich ľahšie kontrolovať. Vie kontrolovať prevádzkovú dobu, ale aj obsadenosť a využitie týchto služieb. Objednanie komunitných sociálnych služieb v konkrétnej komunite by mohol byť prehľadnejšie a adresnejšie k jednotlivým klientskym skupinám. Komunitné sociálne služby otvárajú aj otázku komplementárnych služieb, ktoré síce medzi sociálne služby nepatria, ale bez ich zavedenia nie je možné naplniť stanovené ciele. Ide napr. o vzdelávacie aktivity, doškoľovanie, prípravu na zamestnanie, rozvoj kultúrnych, športových a záujmových aktivít, podporné aktivity, aktivity zamerané na aktívne zapojenie klientskych skupín do komunitného života a pod.

uskutočniť výber agentúry podporovaného zamestnávania v súlade s pravidlami a postupmi podľa Zákona č. 343/2015 Z.z. o verejnom obstarávaní.

Afilácia

Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu VEGA 1/0754/21 „Push-pull“ sociálne faktory súvisiace s mierou radikalizácie adolescentov v kontexte sociálnej práce.

Zoznam použitej literatúry

JUHÁSOVÁ, A., A. ŠMEHILOVÁ a P. AJDARIOVÁ. 2012. *Sociálna rehabilitácia ľudí so zdravotným postihnutím*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre. ISBN 978-80-558-0081-3.

LEVICKÁ, J. 2002. *Teoretické aspekty sociálnej práce*. Trnava: Trnavská univerzita, 283 s. ISBN 80-89074-39-1.

MICHALÍK, J. a kol. 2011. *Zdravotní postižení a pomáhající profese*. Praha: Portál. ISBN 9788073678593.

CHYTIL, O. 2007. Důsledky modernizace pro sociální práci. *Sociální práce/sociální práce* 4: 64-71, ISSN 1213-6204.

ŠIŇANSKÁ, K., D. ŠLOSÁR. 2020. *Komunita a komunitná práca*. Košice: UPJŠ v Košiciach. ISBN 978-80-8152-861-3.

Európska sociálna charta (1961) a jej revízia (1996)

Dohovor o právach osôb so zdravotným postihnutím (2010)

Charta základných práv Európskej únie (2007)

Ústava SR (zákon č. 460/1992 Z.z.)

Všeobecná deklarácia ľudských práv OSN

Zákon č. 305/2005 Z.z. o sociálnoprávnej ochrane detí a sociálnej kuratele v platnom znení

Zákon č. 5/2004 Z.z. o zamestnanosti v platnom znení

Zákon č. 343/2015 Z.z. o verejnom obstarávaní v platnom znení

Kontakt na autora

doc. JUDr. Mgr. Dušan Šlosár, PhD.

Katedra sociálnej práce Filozofickej fakulty UPJŠ v Košiciach,

Moyzesova 9, 040 59 Košice.

Email: dusan.slosar@upjs.sk

Potreba prevencie radikalizácie u adolescentov

The need to prevent radicalization in adolescents

Magdaléna Hovanová (SR), Natália Trníková (SR)

Abstrakt

Zámerom predkladaného príspevku bolo poukázať na potrebu prevencie radikalizácie u adolescentov. Príspevok predstavuje vybranú časť výsledkov z kvantitatívneho výskumu, ktorého cieľom bolo prostredníctvom mapovania zistiť mieru radikalizácie adolescentov (N = 110; z toho z Košíc n = 44,5%; študenti gymnázií n = 46,6%) pochádzajúcich z Košíc a Rimavskej Soboty. Taktiež zmapovať skúsenosti s prevenciou radikalizácie študentov stredných škôl v týchto mestách. Výskum nepreukázal rozdiely v kontexte typu navštevovanej školy ani miestnej príslušnosti radikalizácie adolescentov. Poukazuje však na potrebnosť nastavenia primárnej prevencie radikalizácie pre všetkých adolescentov a to aj s využitím poznatkov Push-pull teórie.

Kľúčové slová: Radikalizácia. Prevencia. Adolescencia.

Abstract

The purpose of the presented contribution was to point out the need to prevent radicalization in adolescents. The paper presents a selected part of the results from quantitative research, the aim of which was to determine the degree of radicalization of adolescents (N = 110; of which from Košice n = 44.5%; high school students n = 46.6%) coming from Košice and Rimavská Sobota through mapping. Also to map the experiences with preventing the radicalization of high school students in these cities. The research did not show differences in the context of the type of school attended or the locality of radicalization of adolescents. However, it points to the need to set up primary prevention of radicalization for all adolescents, also using the knowledge of the Push-pull theory.

Keywords: Radicalization. Prevention. Adolescence.

Výber témy predkladaného príspevku úzko súvisí so súčasným radikalizovaním časti spoločnosti, populistickými či extrémistickými prvkami na politickej scéne, pomaly doznievajúcou pandémiou COVID-19 a vyeskalovaným útokom a vraždou dvoch mladých ľudí patriacich k LGBTI+ ľuďom. Preto je dôležité začlenenie prevencie radikalizácie do systému vzdelávania ako aj sociálnej práce s deťmi a mládežou.

Teoretické východiská

Radikalizmus je kritický postoj, prostredníctvom ktorého dochádza k zmene určitých politických pomerov, ktoré sa snažia odstrániť demokratický politický systém (Danics 2002). Radikalizácia je sociálny a psychologický proces postupného prežívania záväzku k extrémistickej politickej alebo náboženskej ideológii. Radikalizácia nemusí nevyhnutne viesť k násiliu, ale je jedným z rizikových faktorov, ktorý slúži ako prostriedok na presvedčenie a konanie ľudí za účelom dosiahnutia vlastných záujmov. (Horgan, Braddock 2011) Radikalizácia je taktiež proces, prostredníctvom ktorého jedinci prijímajú myšlienky a presvedčenia, ktoré sú v silnom rozpore s názormi hlavného prúdu, vyvracajú legitímnosť existujúceho spoločenského poriadku a snažia sa ho nahradiť novou štruktúrou založenou na úplne odlišnom systéme viery s výraznou podporu medziskupinových konfliktov a násilia (McCauley, Moskaleiko 2008; Sikknes, San, Sieckelink, Witner 2018). Jedinci sú počas procesu radikalizácie čoraz viac motivovaní používať násilné prostriedky namierené voči členom vonkajšej skupiny alebo symbolické ciele na dosiahnutie zmeny správania (Doosje et al. 2016). Počas tohto procesu si osvojujú nový systém hodnôt, ktoré sú v rozpore s demokratickým právnym štátom a ktoré, stanovujú rovnosť pred zákonom a dôstojnosť každého človeka (Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky 2021). Globálne, sociologické a politické faktory vzniku radikalizácie sú práve rovnako významné ako faktory ideologické a individuálne (Schmid 2013).

V kontexte aj tohto príspevku je dôležité sa v rámci sociálnej práce orientovať na niekoľko faktorov pri prevencii procesu radikalizácie adolescentov. Možno sem zaradiť aj teóriu Push-pull, kde ako motivačné faktory pôsobia protichodne hlavne faktory sociálneho, rodinného prostredia - „push“ (tlačiť)

vychádzajúce z aktuálnej situácie a motivujúce smerom navonok. V protiklade sú „pull“ (ťahat') faktory vychádzajúce z cieľového miesta (radikálnej myšlienky, ideológie, skupiny) a motivujúce jedinca ku konkrétnemu správaniu (McAulay, Zeitz, Blau 2006). V rámci týchto protichodných faktorov sú vyčleňované aj spoločné potreby a motívy, ktoré riadia jednotlivcov v ich správaní buď ako „push“ alebo „pull“. Úlohou sociálnej práce je takéto faktory identifikovať a následne s nimi preventívne i intervenčne pracovať, pretože konkrétne správanie adolescentov sa tak viaže k napĺňaniu týchto potrieb a motívov, no často na základe skupinového tlaku sa jeho konkrétne napĺňanie vymyká spoločenským normám (Eliseev, Vicentiy, Gluchich 2017). Taktiež sú adolescenti v kontexte témy príspevku považovaní za rizikóvu skupinu aj z dôvodu nedostatku informácií a tendencii k sklonom prijímať jednoduché predstavy o riešení zložitých problémov v spoločnosti (Lichner a kol. 2018).

Kompetencie sociálneho pracovníka pri prevencii radikalizácie u adolescentov sú: *rozvíjanie účinnej komunikácie* (podnecovanie a motivácia adolescentov ku zmene a vytváraniu otvorenej komunikácie), *plánovanie postupu* (získavanie informácií o potrebách adolescentov, stanovovanie rizikových faktorov a hraníc spolupráce, plánovanie postupov a cieľov), *podpora a pomoc k sebestačnosti* (využívanie vlastnej sily a schopnosti a napomáhanie adolescentom prevziať zodpovednosť za seba), *poskytovanie služieb* (vytváranie optimálnych podmienok pre prijatie potrebnej služby a pomoc pri riešení konfliktov). (Havrdová 1999) Prevenciu extrémizmu a radikalizácie adolescentov v sociálnej práci je možné podľa Kulifaja et al. (2016) realizovať niekoľkými spôsobmi.

- 1) **Vytváranie alternatívnej skupinovej identity** - pre naplnenie tohto cieľa je potrebné vytvoriť tréningové zóny pre adolescentov, kde môžu bezpečným a kontrolovaným spôsobom ventilovať svoju agresivitu. Nevyhnutnosťou je vzdelávať ich, že násilie je iba posledným z možných nástrojov. Sociálny pracovník by sa mal rozprávať s adolescentami o tom, prečo v konflikte používajú násilie. Adolescenti ohrození radikalizáciou sa väčšinou kumulujú v krčmách, fitnesscentrách a preto je potrebné ponúkať im prijateľné alternatívy.
- 2) **Vedenie ku kritickému mysleniu** - je dôležité adolescentom ukázať čo je v živote dôležité, ako sa dostanú k overeným informáciám. Sociálny pracovník má priestor na hlbšie rozhovory založené na vzťahu.
- 3) **Vytvárať alternatívne bezpečné spôsoby uspokojenia potrieb** - pokiaľ adolescenti túžia po vzrušení, je potrebné im poskytnúť také možnosti, ale v bezpečnom a kontrolovanom prostredí.
- 4) **Práca prostredníctvom zážitkových aktivít** - tieto aktivity majú potenciál adolescentom inak usporiadať hodnotový systém.
- 5) **Budovanie vzťahu** - je jedným z dôležitých prvkov pri práci s adolescentami ohrozenými radikalizáciou.
- 6) **Práca s rodičmi adolescenta** - v neposlednom rade by mali mať sociálni pracovníci vplyv na celé ich sociálne prostredie (rodina, ostatné sociálne väzby, okolie).

Metodika výskumu a výskumný súbor

Cieľom predkladaného výskumu bolo zistiť mieru radikalizácie adolescentov pochádzajúcich z Košíc a Rimavskej Soboty. Taktiež zmapovať, aké sú skúsenosti s prevenciou radikalizácie študentov stredných škôl v týchto mestách. Výber výskumného súboru bol zámerný, nenáhodný a príležitostný. Výskumnú vzorku tvorilo 110 študentov stredných škôl (Košice 44,5%; Rimavská Sobota 55,5%; zároveň študenti gymnázií 46,4%; študenti stredných odborných škôl 53,6%). Počet respondentov bol nižší najmä z dôvodu pretrvávania protipandemických opatrení bol dotazník distribuovaný výlučne v online forme čo spôsobilo jeho nižšiu návratnosť. Dôvod výberu vzorky, ako už bolo vyššie spomínané, bol, že adolescencia je obdobím najvýznamnejšieho osobnostného vývinu, hľadania si miesta v spoločnosti a častokrát snahy zapadnúť. Zároveň je to obdobie kedy sa najčastejšie vyskytuje proces radikalizácie, ktorý bol v rámci predkladaného výskumu zisťovaný prostredníctvom dotazníka REPTSA (Lichner 2020). Tento dotazník pozostával z 2 faktorov: Faktor 1 predstavoval *Osobné hodnoty, postoje a presvedčenia mladých ľudí* a Faktor 2 predstavoval *Všeobecné hodnoty a názory, ktoré podporujú radikalizáciu a extrémizmus u mladých ľudí*. Metodika obsahovala 33 položiek, na ktoré respondenti odpovedali na škále od 1 (úplne

nesúhlasím) po 5 (úplne súhlasím), podľa toho ako sa subjektívne stotožňovali s danými výrokmami.

Interpretácia výsledkov

V rámci výskumu bol stanovený predpoklad, že viac osobných skúseností s prejavmi radikalizácie zažili respondenti zo stredných odborných škôl než študenti gymnázií. Predpoklad vychádzal zo zistených dát z výskumu, ktorý realizovala Kozaňáková (2021), v oblasti možností prevencie prejavov extrémizmu na školách a v školských zariadeniach. V autorskom výskume sa tento predpoklad preukázal ako nesprávny, pretože aj keď študenti stredných odborných škôl mali väčšie skóre radikalizácie ako študenti gymnázií (Tabuľka 1), rozdiely boli len minimálne.

Tabuľka 1 – Priemerné skóre radikalizácie adolescentov v rámci typu školy

	Osobné hodnoty, postoje a presvedčenia	Všeobecné hodnoty a názory
<i>gymnázium</i>	1,62	2,22
<i>stredná odborná škola</i>	1,64	2,16

Autorské zistenia následne potvrdzuje aj podobný výskum realizovaný v Londýne, ktorý sa zameriaval na zisťovanie prejavov extrémizmu v školskom prostredí z pohľadu pedagógov. Do výskumnej štúdie bolo zapojených 681 respondentov a preukázalo sa, že sympatizantmi extrémistických skupín boli najmä študenti na stredných odborných školách. Pedagógovia považovali za najčastejšie príčiny sympatizovania deti a mládeže s extrémistickým hnutím najmä nedostatok informácií o dôsledkoch správania sa extrémistov, snahu vybiť si agresivitu, túžbu získať si rešpekt od okolia, ale aj predsudky voči určitým skupinám ľudí prevzaté od rodičov a príbuzných. (Pearson 2019)

Ďalším predpokladom bolo, že študenti žijúci v Rimavskosobotskom okrese budú radikálnejší z dôvodu nižšej životnej úrovne v okrese, nižšej vzdelanostnej úrovne (www.rimavskasobota.sk) a vysokej nezamestnanosti, keďže v Rimavskej Sobote je priemerne každý piaty človek nezamestnaný (www.upsvr.gov.sk). Taktiež v neposlednom rade z dôvodu nízkeho počtu absolvovaných preventívnych aktivít, nakoľko v okrese je len jedno CPPP (www.ppprs.svsbb.sk). Práve to mohli byť dôvody, ktoré mohli mať za následok členstvo v radikálnych skupinách a celkovo príklon k radikalizmu. Ako sa ukázalo, tento predpoklad bol nesprávny (Tabuľka 2).

Tabuľka 2 – Priemerné skóre radikalizácie adolescentov na základe miestnej príslušnosti

	Osobné hodnoty, postoje a presvedčenia	Všeobecné hodnoty a názory
<i>Rimavská Sobota</i>	1,80	2,18
<i>Košice</i>	1,46	2,22

Ako vysvetlenie a potvrdenie výsledkov autorského výskumu môže poslúžiť výskumná štúdia Iuventy Príčiny radikalizácie mládeže (2018) vo veku 14-17 rokov. Vo svojich výsledkoch uvádza, že náchylnými na radikalizáciu sú mladí ľudia rôzneho veku pochádzajúci z rôzneho typu škôl a sociálneho zázemia, ktorí môžu byť príslušníkmi nielen majority, ale aj minority, takže sociálne zázemie nerozhoduje o príklone k radikálnym názorom. Charakteristickým pre adolescentov je, že sú v rôznom veku, sú z väčšinovej aj z menšinovej spoločnosti, pochádzajú z rôzneho sociálneho zázemia (sociálne zázemie nerozhoduje o príklone k radikálnym názorom), sú medzi žiakmi na základných, stredných školách aj gymnáziách na celom Slovensku. Aj výskum od Brutovskej (2018) preukázal, že zastúpenie radikálnych adolescentov je z geografického hľadiska rovnomerné to znamená, že nie je dôležitá lokalita kde prívrženci radikalizmu žijú.

V kontexte prevencie radikalizácie adolescentov bolo respondentom položených niekoľko mapovacích otázok, ktorých príklady odpovedí v percentuálnom prevedení reprezentuje Tabuľka 3.

Tabuľka 3 - Percentuálne vyjadrenie skúsenosti študentov s prevenciou na stredných školách

	áno		nie		neviem	
	GYM	SOŠ	GYM	SOŠ	GYM	SOŠ
<i>Absolvovanie preventívnych aktivít</i>	70,6	44	7,8	25,5	21,6	30,5
<i>Preventívne aktivity vedené vyučujúcim</i>	41,2	34	58,8	66	0	0
<i>Preventívne aktivity zamerané na prevenciu radikalizácie</i>	53	34	19,6	22	27,4	44
<i>Do budúca potreba aktivít pre prevenciu radikalizácie</i>	58,8	37,3	9,8	13,6	31,4	49,1

V súčasnosti na Slovensku existujú projekty realizované s finančnou podporou Ministerstva spravodlivosti SR v rámci dotačného programu na presadzovanie, podporu a ochranu ľudských práv a slobôd a na predchádzanie všetkým formám diskriminácie, rasizmu, xenofóbie, antisemitizmu a ostatným prejavom intolerancie - napríklad Projekt YCARE (Youth Counselling Against Radicalization). Vzdelávacie nástroje týchto projektov sú postavené na výpovediach reálnych ľudí, ktorých sa téma dotýka a majú s ňou skúsenosťou, o ktorú sa delia. Tieto príbehy si môžu študenti prečítať, vypočuť, či pozrieť ako video príbeh. Ako pomôcku pre pedagógov pripravujú metodiky, vďaka ktorým budú vedieť, ako naučiť svojich študentov spracovať emócie, ako podporiť kritické myslenie a uvedomenie si dopadu intolerancie. Ako bolo možné vidieť aj z výsledkov predkladaného výskumu, tieto projekty sa pre študentov nejavili ako efektívne, aj preto, že ich hodnotili ako sčasti prínosné a častokrát uvádzali, že nevedia na čo boli preventívne aktivity zamerané a čo bolo ich účelom. Vzhľadom k tomu, že tieto projekty fungujú výlučne len na báze odporúčaní, ideálne by bolo zaviesť pravidelnú prax vykonávanú sociálnymi pracovníkmi na školách ako súčasť edukačného procesu. Bolo by vhodné nezameriavať sa len na školy, ktoré samé vyvinú iniciatívu zúčastniť sa projektu, ale vytvoriť spoluprácu s väčším množstvom škôl a pravidelne realizovať integrované projekty pre dosiahnutie cieľa týchto aktivít. V rámci plánu fungovania by malo byť zabezpečené aj vzdelávanie, školenia a konzultácie pre sociálnych pracovníkov v tejto oblasti pod záštitou Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej Republiky. Súčasťou práce sociálnych pracovníkov by mala byť aktívna analytická a expertná činnosť naplnená najmä realizáciou výskumu príčin radikalizácie u študentov, ktorí prejavujú nenávisťné a extrémistické postoje, a inováciou deradikalizačných nástrojov.

Túžba po rešpektovaní a akceptovaní mnohokrát adolescentov privádza k členstvu v rizikových skupinách, v ktorých si neuvedomujú realitu a sú ovplyvnení názormi iných, hoci nevedia aké dôsledky z toho plynú. Je dôležité aby sociálna práca venovala pozornosť tomuto problému a bola pripravená pomôcť. Ide hlavne o zabezpečenie účinnej prevencie na všetkých svojich úrovniach, a takým spôsobom zabrániť tomu, aby adolescenti podliehali nebezpečným rizikovým ideológiám, ktoré sú veľmi škodlivé rovnako pre nich ako aj pre spoločnosť. (Hlaváčová, Bašistová 2018) Hlavným cieľom prevencie radikalizácie, je dosiahnuť, aby sa mladý človek vedome usiloval na úrovni primeranej svojmu veku uprednostňovať zodpovedné - nie rizikové správanie a zdravie neohrozujúci spôsob života.

Záver

Obdobie adolescencie je vnímané ako obdobie vzdoru a je pre neho charakteristická dominujúca snaha presadiť svoje názory, vymedziť vlastné miesto vo vzťahu k rodine, rovesníkom a spoločnosti, čo pre adolescentov môže predstavovať zložitú situáciu. Súčasne si osvojujú systém hodnôt, ktorý na základe členstva v rizikovej rovesníckej skupine (ale aj rodine) môže navodzovať radikálne postoje voči spoločnosti. Je zásadnou otázkou pre sociálnu prácu ako nastaví svoj kompetenčný rámec pri prevencii radikalizácie adolescentov. Napomôcť tomu môže poznatok Push-pull teórie, kde na jednej strane rovesníckej skupiny môžu byť push k radikalizácii adolescenta, no na strane druhej aj pull faktorom. Preto je dôležité poznať tieto faktory v kontexte subkultúry mládeže a tak efektívne nastaviť preventívne programy radikalizácie pre jej potreby.

Afilácia

Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu VEGA 1/0754/21 „Push-pull“ sociálne faktory súvisiace s mierou radikalizácie adolescentov v kontexte sociálnej práce.

Zoznam použitej literatúry

- BRUTOVSKÁ, G., 2018. Príčiny radikalizácie mladých ľudí na Slovensku. In: LAIFEROVÁ, E. et al. 2018. *Štvrtstoročie sociológie na samostatnom Slovensku*. Bratislava: Slovenská sociologická spoločnosť pri SAV. ISSN 9788081272318.
- Centrum pedagogicko-psychologického poradenstva a prevencie Rimavská Sobota. Dostupné z: <https://www.ppprs.svsbb.sk/about>
- DANICS, Š. 2002. *Extremismus – hrozba demokracie*. Praha: Policie History. ISBN 80-86477-07-X.
- DOOSJE, B. et al., 2016. Terrorism, radicalization and de-radicalization. *Current Opinion in Psychology*. (11), 79-84. ISSN 2352-250X.
- ELISEEV, S., I. VICENTIIY, & V. GLUCHICH, 2017. Youth Political Extremism: Methods of Early Warning. *Teorija in praksa*. **54**(6), 990-1111. ISSN 0040-3598.
- HAVRDOVÁ, Z., 1999. *Kompetence v praxi sociálnej práce: metodická príručka pro učitele a supervízory v sociálnej práci*. Praha: Osmium. ISBN 8090208185.
- HLAVÁČOVÁ, S., a A. BAŠISTOVÁ, 2018. Prevencia extrémizmu u mladých ľudí z dysfunkčných rodín. In: TÓTHOVÁ, L., D. ŠLOSÁR. *Prejavy radikalizmu a extrémizmu v sociálnych vzťahoch*. Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach. s.140-141. ISBN 978-80-8152-640-4.
- HORGAN, J. G. & K. BRADDOCK, 2011. *Terrorism Studies: A Reader*. Routledge. ISBN 978-04-1545-505-3.
- KOZAŇÁKOVÁ, A., 2021. *Možnosti prevencie prejavov extrémizmu na školách a v školských zariadeniach*. Brno: Vysoká škola regionálneho rozvoje a Bankovní institut. ISSN 1804-6800.
- LICHNER, V. a kol., 2018. *Extrémizmus a radikalizácia v sociálnych kontextoch*. Košice: UPJŠ v Košiciach, Filozofická fakulta. ISBN 978-80-8152-659-6.
- McAULAY, B., G. ZEITZ, & G. BLAU, 2006. Testing a „Push-Pull“ theory of work commitment among organizational professionals. *The Social Science Journal*. **43**(4), 571-596. ISSN 0362-3319.
- McCAULEY, C., & S. MOSKALENKO, 2008. Mechanisms of political radicalization: pathways toward terrorism. *Terrorism and Political Violence*. **20**(3), 415–433. ISSN 1556-1836.
- Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, 2021. *Koncepcia boja proti radikalizácii a extrémizmu do roku 2024* [online]. MV SR. [1. 11. 2022]. Dostupné na: <https://www.minv.sk/?zakladne-dokumenty-3>
- SCHMID, A. P., 2013. Radicalisation, De-Radicalisation, Counter-Radicalisation: A Conceptual Discussion and Literature Review. Hague: International Centre for Counter-Terrorism.
- SIKKNES, E., M. Van SAN, & M. De WINTER, 2018. Parent's perpectives on Radicalization: A Qualitative Study. *Journal of Child and Family Studies*, **27**(7), 2276-2284. ISSN 1573-2843.
- Úrad práce, sociálnych vecí a rodiny. 2021. [online]. [cit. 2022-11-01]. Dostupné z: <https://www.upsvr.gov.sk/>.
- Územie udržateľného mestského rozvoja Rimavská Sobota, 2020. [online] Mesto Rimavská Sobota. [cit. 2022-11-01]. Dostupné z: https://www.rimavskasobota.sk/download_file_f.php?id=1526156

Kontakt na autorky

Mgr. Magdaléna Hovanová, PhD.

magdalena.hovanova@upjs.sk

Bc. Natália Trníková

natalia.trnikova@student.upjs.sk

Katedra sociálnej práce Filozofickej fakulty Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach,
Moyzesova 9, 040 59 Košice.

Sociálna sieť adolescentov optikou push-pull teórie

Social network for adolescents through the lens of the push-pull theory

Katarína Šišanská (SR), Lucia Tóthová (SR)

Abstrakt

Zámerom predkladaného príspevku bolo zamerať sa na súvislosti medzi sociálnou oporou a rizikovým správaním adolescentov v kontexte push-pull teórie. Kvantitatívny výskum bol realizovaný na vzorke adolescentov, študentov stredných škôl (N = 100). Autorky pracovali s kombináciou dotazníka RS7F, ktorý detekuje rizikové správanie u adolescentov a dotazníka MSPSS, ktorý je určený na zistenie vnímanej sociálnej opory, pričom sa sústreďuje na jej zdroje, ktorými sú rodina, priatelia a blízka/významná osoba. Výsledky autoriek poukazujú, že najvýznamnejší zdroj sociálnej opory pre adolescentov predstavuje rodina, i napriek existujúcemu trendu, ktorý naznačuje, že v ranej adolescencii narastá vnímaná sociálna opora od rovesníkov a od rodiny naopak klesá. V rámci skúmaných foriem rizikového správania sa v najvyššej miere preukázalo nadužívanie internetu, čo však bolo pravdepodobne ovplyvnené pandemickou situáciou, počas ktorej bol výskum realizovaný. Medzi jednotlivými formami rizikového správania adolescentov a jednotlivými zdrojmi sociálnej opory sa síce nepreukázala štatisticky významná súvislosť, avšak získané výsledky manifestujú rámec push-pull teórie. Sociálna opora sa totiž preukazuje ako push aj pull faktor, keď adolescenta buď „vytláča“ k rizikovej skupine alebo ho priťahuje do konkrétnej sociálnej skupiny a buď adolescenta podnecuje k rizikovému správaniu, alebo ho pred ním „chráni“.

Kľúčové slová: Adolescencia. Pull faktor. Push faktor. Rizikové správanie. Sociálna opora.

Abstract

The purpose of the present paper was to focus on the connections between social support and risky behaviour of adolescents in the context of the push-pull theory. Quantitative research was conducted on a sample of adolescents, high school students (N = 100). The authors worked with a combination of the RS7F questionnaire, which detects risky behaviour in adolescents, and the MSPSS questionnaire, which is designed to determine perceived social support. It focuses on her resources, which are family, friends and significant other. The authors' results show that the most important source of social support for adolescents is the family, despite the existing trend, which indicates that perceived social support from peers increases in early adolescence and, on the contrary, decreases from the family. Among the investigated forms of risky behaviour, excessive use of the Internet was demonstrated to the highest degree, which was probably influenced by the pandemic situation during which the research was carried out. Although a statistically significant connection was not demonstrated between individual forms of adolescent risky behaviour and individual sources of social support, the obtained results manifest the framework of the push-pull theory. Social support proves to be both a push and a pull factor, when it either "pushes" an adolescent to a risk group or attracts him to a specific social group and either incites the adolescent to risky behaviour or "protects" him from it.

Keywords

Adolescence. Pull factor. Push factor. Risky behaviour. Social support.

Teoretické východiská

V období adolescencie sú obzvlášť významné sociálne vzťahy, ktorých kvantita i kvalita sa odrážajú na formovaní osobnosti adolescenta. Adolescent potrebuje mať vytvorenú kvalitnú sociálnu sieť, zloženú z ľudí (rodičov, partnerov, rovesníkov, či iných dôležitých osôb), na ktorých sa môže obrátiť v čase, kedy to najviac potrebuje. Vzťahy predstavujú pre adolescentov hlavný zdroj opory (Lovašová 2021).zsex

Obdobie adolescencie je turbulentné, dochádza k významným zmenám v sociálnych rolách a zodpovednostiach (Scardera et al. 2020). Práve efektívna sociálna opora s dostatkom zdrojov je v takomto prípade kľúčová, pôsobí suportívne a protektívne. Vďaka nej adolescenti dokážu jednoduchšie zvládať

situácie, s ktorými sa nevedia sami vysporiadať, sú vyrovnanejší, spokojnejší a prežívajú osobnú pohodu. (Mičková 2014) Možno ju vnímať ako koncept pomoci, ktorú jedinec získava v záťažových, ale aj v každodenných situáciách od iných ľudí (Rusnáková et al. 2017). Je súčasťou bezprostredného sociálneho prostredia adolescentov a vedia ju využívať v obzvlášť zraniteľných situáciách (Gottlieb 2017). Medziľudské vzťahy sú teda nevyhnutné na to, aby pomohli dospievajúcim vyrovnáť sa so stresormi, pričom fungujú ako zdroje sociálnej opory, ktoré ich chránia pred stresom (Rowell et al. 2016; Camara et al. 2017; Dalmasso et al. 2018). Podporné vzťahy mladí ľudia nadväzujú rôznymi spôsobmi (Oosterhoff et al. 2017).

Faktor sociálnej opory môže skutočne ovplyvniť ďalšie fungovanie a smerovanie v životoch dospievajúcich, pretože ak nezažívajú spokojné osobné interakcie, nemajú vhodné sociálne kontakty, môže u nich dochádzať napríklad k rizikovému správaniu. Pojem rizikové správanie zastrešuje označenia ako problémové, asociálne či delikventné správanie (Dolejš, Skopal 2015, in: Lovašová 2021). Štúdie dokazujú, že mnohé správania, ktoré by sme mohli označiť ako rizikové (napríklad spojené s chorobou, zranením, úmrtnosťou či inými negatívnymi dôsledkami) majú svoj pôvod už v dospievaní. Často sa vyskytujú viaceré druhy rizikového správania (ako napríklad fajčenie, užívanie alkoholu, užívanie nelegálnych drog, delikvencia, sexuálne rizikové správanie) súčasne, kedy hovoríme o viacnásobnom rizikovom správaní. (Kipping et al. 2015; Hale, Viner 2016; Akasaki et al. 2019). Z pohľadu push-pull teórie (Kopčanová a kol. 2016; Vergani et al. 2020; Cherney et al. 2021) môže sociálna opora ako neuspokojená potreba z osobnostného aspektu figurovať ako push faktor a „vytlačiť“ mladého človeka k rizikovej skupine, najčastejšie k rovesníckej. Na druhej strane potreba sociálnej opory môže predstavovať aj pull faktor zo strany skupiny, ktorá môže byť mladým človekom vnímaná ako miesto, kde môže patriť, byť súčasťou niečoho - čo je pre neho atraktívne.

Metodologický rámec výskumu

Na základe teoretických východísk, bolo výskumným zámerom príspevku zistiť výskyt vybraných foriem rizikového správania u adolescentov a identifikovať najvýznamnejšie zdroje sociálnej opory u adolescentov, nakoľko sociálnu oporu možno chápať ako jeden z faktorov súvisiacich s výskytom rizikového správania a tieto zdroje môžeme vnímať ako súčasť sociálnej siete adolescentov. Autorky sa tiež zamerali na skúmanie súvislosti medzi rizikovým správaním adolescentov a vnímanou sociálnou oporou z pohľadu jej poskytovateľov.

Štúdie sa zúčastnilo 100 adolescentov, študujúcich na stredných odborných školách (N=50) a gymnáziách (N=50) v Košiciach, s dominanciou žien (N=52).

Autorky pracovali s kombináciou nerevidovaného dotazníka RS7F a dotazníka MSPSS. Nerevidovaný 27položkový dotazník RS7F, ktorého autorkou je Lovašová⁴⁰, detekuje rizikové správanie u cieľovej skupiny adolescentov. Respondent má možnosť odpovedať prostredníctvom 5 bodovej Likertovej odpoveďovej škály (od 1 – „úplne nesúhlasím“ po 5 – „úplne súhlasím“). 27 otázok sa týka situácií za posledný rok a v dotazníku sú rozdelené do 7 faktorov rizikového správania, označené F1 až F7, pričom implikujú šikanovanie a delikvenciu (F1), rizikové správanie na sociálnych sieťach (F2), látkové a nelátkové závislosti (F3), nadužívanie internetu (F4), sebaopoškodzovanie a suicidálne správanie (F5), sexuálne rizikové správanie (F6) a rasizmus a xenofóbiu (F7). Reliabilita dotazníka bola overená prostredníctvom Cronbachovho koeficientu alfa, pričom dotazník dosiahol vnútornú konzistenciu na úrovni $\alpha = 0,828$. Hodnota Cronbachovho koeficientu alfa pre pôvodný dotazník udáva hodnotu $\alpha = 0,855$.

Dotazník MSPSS, Multidimenzionálna škála vnímanej sociálnej opory (Zimet et al. 1988), je určený na zistenie vnímanej sociálnej opory, pričom sa sústreďuje na jej zdroje, ktorými sú rodina, priatelia a blízka/významná osoba. Dotazník pozostáva z 12 otázok, na ktoré respondent odpovedá pomocou 7 bodovej Likertovej odpoveďovej škály (od 1 – „úplne nesúhlasím“ po 7 – „úplne súhlasím“). Dotazník je jedným z najpoužívanejších nástrojov na hodnotenie sociálnej opory. Prostredníctvom Cronbachovho

⁴⁰ Revidovaný dotazník je publikovaný v monografii *Adolescencia ako obdobie rizika: rizikové správanie v adolescencii a jeho identifikácia* (Lovašová 2021). Autorky v čase prípravy, zberu dát a jeho vyhodnocovania pracovali s ešte nerevidovanou verziou dotazníka. Metodika prešla postupným sýtením jednotlivých foriem rizikového správania a jeho faktorovaním.

koeficientu alfa bola vypočítaná vnútorná konzistencia dotazníka, ktorá nadobudla hodnotu 0,907. Hodnota Cronbachovho koeficientu alfa v pôvodnom dotazníku bola 0,855.

Dotazník bol respondentom administrovaný vzhľadom na pandemickú situáciu prostredníctvom internetovej stránky www.surveymonkey.com. Získané údaje boli následne spracované v štatistickom programe SPSS.

Vybrané výsledky výskumu

Výskumne sa autorky zamerali na vnímanú sociálnu oporu. Výsledky poukazujú na skutočnosť, že pre adolescentov tvoriacich výskumnú vzorku je najvýznamnejším zdrojom sociálnej opory rodina, nakoľko priemerné skóre dosahovalo najvyššiu hodnotu $X = 18,18$. Dosiagnuté skóre znázorňuje Tab. 1.

Tab. 1 Zdroje sociálnej opory u adolescentov

<i>zdroj opory</i>	<i>X</i>
rodina	18,18
priatelia	13,92
blízka osoba	12,17

Aj keď všeobecný trend poukazuje na posun vo vnímanej sociálnej opore v ranej adolescencii, ktorá sa vyznačuje poklesom vnímanej opory od rodiny a dominantnejšou vnímanou oporou od rovesníkov (napr. Lam, McHale, Crouter 2014), úloha rodiny zostáva nezastupiteľná (Helsen, Vollebergh, Meeus 2000; Estell, Perdue 2013). Hair et al. (2005) upozorňujú na to, že deti potrebujú rodičov bez ohľadu na vek. Výskumy poukazujú, že rodičia aj naďalej slúžia ako bezpečná základňa pre mladých dospelých (Nickerson, Nagle 2005) a že vnímaná sociálna opora od rodiny a rovesníkov je pre adolescentov rovnako dôležitá (Bokhorst, Sumter, Westenberg 2010). Teoretici tvrdia, že najskoršie a najtrvalejšie vzťahy dieťaťa sú vo všeobecnosti s rodinou (napr. Hinde 1979). Lovašová (2021) zdôrazňuje, že záleží na kvalite vzťahu medzi rodičom a adolescentom aj v období začínajúceho prechodu do dospelosti. Rodičia zaujímajú ústredné postavenie vo vývine svojich detí a práve kvalita vzťahu medzi rodičmi a deťmi je jedným z dôležitých faktorov pri určovaní toho, aké druhy správania a postoje dospelávajúci prijímajú v rôznych doménach.

Výsledky výskumu korešpondujú s ideou, že dospelávajúci sa socializujú širšie, od rodiny po rovesníkov, školu, komunitu. To tiež znamená, že v porovnaní s deťmi môžu adolescenti vyhľadávať viac sociálnych zdrojov na zvládnutie emocionálnych a behaviorálnych problémov (Mitic et al. 2021) a spomedzi mnohých zdrojov sociálnej opory sú dospelávajúci najužšie prepojení s rovesníkmi a rodinou.

Optika autoriek smerovala tiež k najčastejšie vyskytujúce sa rizikovému správaniu u adolescentov študujúcich na stredných školách. Výsledky zobrazuje Tab. 2.

Tab. 2 Priemerné skóre vybraných foriem rizikového správania u adolescentov

<i>rizikové správanie</i>	<i>X</i>
šikanovanie a delikvencia	6,47
sociálne siete	11,73
látkové a nelátkové závislosti	13,66
nadužívanie internetu	17,16
sebapoškodzovanie a suicidálne prejavy	4,69

sexuálne rizikové správanie	8,12
rasizmus a xenofóbia	3,30

V najnižšej miere sa u adolescentov prejavilo rizikové správanie vo forme rasizmu a xenofóbie, s priemerným skóre 3,30, čo predstavuje potešujúci výsledok. Naopak, v najvyššej miere sa preukázalo nadužívanie internetu, pričom táto forma rizikového správania dosiahla skóre 17,16. K formám rizikového správania s dosiahnutým vysokým skóre tiež prislúchajú látkové a nelátkové závislosti ($X = 13,66$) a rizikové správanie na sociálnych sieťach ($X = 11,73$). Výsledky však mohli byť ovplyvnené pandemickou situáciou, počas ktorej bol výskum realizovaný. Adolescenti nemali medzi sebou osobný kontakt, a práve formy rizikového správania, ktoré sa preukázali ako najčastejšie vyskytujúce sa, manifestujú na online prostredie, v ktorom adolescenti v danom období „žili“. Opatrenia súvisiace s pandemiou COVID-19 viedli k tomu, aby sa ľudia viac zapájali do používania technológií (napr. používania internetu) (Jahan et al. 2021). Hlavným určujúcim faktorom, pokiaľ ide o zvýšený čas, ktorý jednotlivci strávili na internete za posledné dva roky, bola pandémia COVID-19. V jej dôsledku došlo k nárastu používania internetu vzhľadom na to, že jednotlivci museli pracovať a/alebo sa vzdelávať z domu v dôsledku opatrení zavedených na zabránenie šírenia vírusu (Burkauskas et al. 2022). Napríklad indická štúdia (Jovic et al. 2020) preukázala, že 67,2 % účastníkov uviedlo nárast používania internetu od začiatku pandémie, pričom pre určitých jednotlivcov sa nadmerné užívanie mohlo a môže stať problematickým alebo návykovým (Mamun et al. 2019).

Ďalším z cieľov realizovaného výskumu bolo preskúmať súvislosť medzi sociálnou oporou a rizikovým správaním adolescentov.

Tab. 3 Súvislosť medzi sociálnou oporou a rizikovým správaním adolescentov

<i>rizikové správanie</i>		<i>rodina</i>	<i>priatelia</i>	<i>blízka osoba</i>
šikanovanie a delikvencia	r	-0,063	-0,045	-0,039
	p(α)	0,532	0,655	0,702
sociálne siete	r	-0,032	0,130	-0,080
	p(α)	0,751	0,198	0,430
látkové a nelátkové závislosti	r	0,038	0,171	0,207
	p(α)	0,706	0,089	0,039
nadužívanie internetu	r	0,003	0,192	0,043
	p(α)	0,973	0,056	0,671
sebapoškodzovanie a suicidálne prejavy	r	-0,143	-0,201	-0,133
	p(α)	0,157	0,045	0,187
sexuálne rizikové správanie	r	-0,133	-0,087	-0,041
	p(α)	0,187	0,390	0,687
rasizmus a xenofóbia	r	-0,208	-0,184	-0,088

p(α)	0,038	0,067	0,386
---------------	-------	-------	-------

Medzi jednotlivými formami rizikového správania adolescentov a jednotlivými zdrojmi sociálnej opory sa nepreukázala štatisticky významná súvislosť, napriek tomu v Tab. 3 možno badať istú súvislosť, ktorú však nemožno zovšeobecniť na celú populáciu. Nakoľko išlo o distribúciu, v ktorej bolo nutné použiť neparametrické testy, využitý bol Spearmanov korelačný koeficient.

Z hľadiska sily sa najsilnejšie preukázala súvislosť medzi rasizmom a xenofóbiou a vnímanou sociálnou oporou od rodiny ($r = -0,208$), súvislosť medzi látkovými a nelátkovými závislosťami a vnímanou sociálnou oporou od blízkej osoby ($r = 0,207$) a súvislosť medzi sebapoškodzovaním a suicidálnymi prejavmi a sociálnou oporou od priateľov ($r = -0,201$), i keď tieto výsledky ostávajú v rovine slabšej korelácie.

Súvislosť medzi rasizmom a xenofóbiou a vnímanou sociálnou oporou od rodiny je negatívneho smeru, čo znamená, že čím vyššia bola miera sociálnej opory od rodiny, tým menej sa prejavovalo rizikové správanie v podobe rasizmu a xenofóbie.

Korelácia medzi látkovými a nelátkovými závislosťami a vnímanou sociálnou oporou od blízkej osoby je pozitívneho smeru. Čím bola vyššia miera sociálnej opory od blízkej osoby, tým viac sa prejavovalo rizikové správanie v rámci závislosti. To môže byť spôsobené tým, že v tomto vývinovom období sa adolescenti snažia udržiavať si priateľstvá a snažia sa zapadnúť medzi svojich rovesníkov. Častokrát preberajú vzorce správania od skupiny priateľov, v ktorej sa práve nachádzajú, alebo sa do nej snažia dostať, aj napriek tomu, že sa správajú rizikovo.

Medzi sebapoškodzovaním a suicidálnymi prejavmi a sociálnou oporou od priateľov sa prejavila korelácia negatívneho smeru. Čím viac opory adolescent od svojich priateľov dostáva, tým sa sebapoškodzovanie a suicidálne prejavy prejavujú v menšej miere. Podľa názoru autoriek za tým môže stáť pocit podpory, pocit, že adolescent niekam patrí a má sa na koho obrátiť.

Tieto výsledky manifestujú, že jeden faktor, v našom prípade sociálna opora, môže vystupovať ako push faktor, ale aj ako pull faktor, v kontexte rizikového správania. Podľa rámca push-pull teórie môže sociálna opora podnecovať k rizikovému správaniu, ale i ho pred ním „chrániť“, keď adolescenta buď „vytláča“ k rizikovej skupine, alebo ho priťahuje do konkrétnej sociálnej skupiny.

Záver

Rizikové správanie medzi adolescentmi je uznávaným celosvetovým fenoménom (Uddin et al. 2020), ktorý je ešte dôležitejší v čase krízy, akou bol koniec roka 2019, keď sa začal šíriť koronavírus. Štúdie poukazujú na rôzne vplyvy a dôsledky na adolescentov od začiatku pandémie, vrátane významného nárastu duševných ťažkostí, látkových a nelátkových závislostí, predčasného ukončenia školskej dochádzky, zníženej fyzickej aktivity a zníženej účasti na komunitných aktivitách (Shapiro et al. 2022). Zistenia autoriek naznačujú, že opora rodiny je vplyvným faktorom pri predchádzaní rizikovému správaniu a zdôrazňujú dôležitosť intervencií a prevencie, ktorých optika by mala smerovať k rodine. Rodičia totiž naďalej zohrávajú dominantnú úlohu v adolescencii a ich význam sa vpúšťa do iných vzťahov (Nickerson, Nagle 2005). V zahraničí sa preukázala pozitívna sugescia tzv. *family support programov* (napr. Kuhn, Laird 2014), na ktorých význam by chceli autorky upriamiť pozornosť aj v našich podmienkach.

Afilácia

Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu VEGA 1/0754/21 „Push-pull“ sociálne faktory súvisiace s mierou radikalizácie adolescentov v kontexte sociálnej práce.

Zoznam použitej literatúry

AKASAKI, M. et al., 2019. The Clustering of Risk Behaviours in Adolescence and Health Consequences in Middle Age. *Journal of Adolescence*. 77(1), 188 – 197. ISSN 1095-9254.

BOKHORST, C. L., S. R. SUMTER, and P. M. WESTENBERG, 2010. Social Support from Parents, Friends, Classmates, and Teachers in Children and Adolescents Aged 9 to 18 Years: Who is Perceived as Most Supportive? *Social Development* [online]. 19(2), 417 – 426. [cit. 2022-10-07]. ISSN

1467-9507. Dostupné z: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1467-9507.2009.00540>

BURKAUSKAS, J. et al., 2022. Prevalence of Problematic Internet Use during the Coronavirus Disease 2019 Pandemic. *Current Opinion in Behavioral Sciences* [online]. **46**, 101179. [cit. 2022-11-09]. ISSN 2352-1554. Dostupné z: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC9197820/>

CAMARA, M. et al., 2017. The role of social support in adolescents: are you helping me or stressing me out? *International Journal of Adolescence and Youth*. **22**(2), 123 – 136. ISSN 2164-4527.

DALMASSO P. et al., 2018. Being a Young Migrant in Italy: The Effect of Perceived Social Support in Adolescence. *Journal of Immigrant and Minority Health*. **20**(9), 1044 – 1052. ISSN 1557-1920.

ESTELL, D. B., N. H. PERDUE, 2013. Social Support and Behavioral and Affective School Engagement: The Effects of Peers, Parents, and Teachers. *Psychology in the Schools* [online]. **50**(4), 325 – 339. [cit. 2022-10-01]. ISSN 1520-6807. Dostupné z: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1002/pits.21681>

GOTTLIEB, B. H., 2017. Social Support in Adolescence. In: M. E. COLTEN, and S. GORE (eds). *Adolescent Stress*. Routledge. ISBN 978-0-202-30420-5.

HAIR, E. C. et al., 2005. The Parent-Adolescent Relationship Scale. In: K. A. MOORE, and L. LIPPMAN, eds. *Conceptualizing and Measuring Indicators of Positive Development: What Do Children Need to Flourish?*, 183 – 202. ISBN 978-0-387-23823-4.

HALE, D. R., and R. M. VINER, 2016. The correlates and course of multiple health risk behaviour in adolescence. *BMC Public Health*. **16**(1), 458. ISSN 1471-2458.

HELSEN, M., W. VOLLEBERGH, and W. MEEUS, 2000. Social Support from Parents and Friends and Emotional Problems in Adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*. **29**(3), 319 – 335. ISSN 0047-2891.

HINDE, R. A., 1979. *Towards Understanding Relationships*. London: Academic Press.

HRICÍKOVÁ, V. a K. ŠIŇANSKÁ, 2022. *Súvislosť medzi sociálnou oporou a rizikovým správaním adolescentov* [diplomová práca].

CHERNEY, A. et al., 2021. The Push and Pull of Radicalization and Extremist Disengagement: The Application of Criminological Theory to Indonesian and Australian Cases of Radicalization. *Journal of Criminology*. **54**(4), 407 – 424. ISSN 2633-8084.

JAHAN, I. et al. 2021. How Has the COVID-19 Pandemic Impacted Internet Use Behaviors and Facilitated Problematic Internet Use? A Bangladeshi Study. *Psychology Research and Behavior Management* [online]. **14**, 1127 – 1138. [cit. 2022-10-24]. ISSN 1179-1578. Dostupné z: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC8324976/>

JOVIC, J. et al. 2020. Internet Use during Coronavirus Disease of 2019 Pandemic: Psychiatric History and Sociodemographics as Predictors. *Indian Journal of Psychiatry*. **62**(9), 383 – 390. ISSN 0019-5545.

KIPPING R. R. et al., 2015. Multiple risk behaviour in adolescence and socio-economic status: findings from a UK birth cohort. *European Journal of Public Health*. **25**(1), 44 – 49. ISSN 1464-360X.

KOPČANOVÁ, D. a kol., 2016. *Metodická príručka pre zamestnancov a zamestnankyne poradenských zariadení v rezorte školstva SR. Príručka je určená na predchádzanie extrémizmu, antisemitizmu, xenofóbie a ostatným formám intolerancie v školskom prostredí*. Bratislava: Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky. ISBN 978-80-89698-20-2.

KUHN, E. S., and R. D. LAIRD, 2014. Family Support Programs and Adolescent Mental Health: Review of Evidence. *Adolescent Health, Medicine and Therapeutics* [online]. **5**, 127 – 142. [cit. 2022-11-06]. ISSN 1179-318X. Dostupné z: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4096456/>

LAM, C. B., S. M. McHALE, and A. C. CROUTER, 2014. Time with Peers from Middle Childhood to Late Adolescence: Developmental Course and Adjustment Correlates. *Child Development* [online]. **85**(4), 1616 – 1677. [cit. 2022-11-27]. ISSN 1467-8624. Dostupné z: <https://srd.onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/cdev.12235>

LOVAŠOVÁ, S., 2021. *Adolescencia ako obdobie rizika: rizikové správanie v adolescencii a jeho identifikácia*. Košice: ŠafárikPress. ISBN 978-80-8152-972-6.

MAMUN, M. A. et al., 2019. Problematic Internet Use in Bangladeshi Students: the Role of Socio-Demographic Factors, Depression, Anxiety, and Stress. *Asian Journal of Psychiatry*. **44**, 48 – 54. ISSN 1876-2018.

MIČKOVÁ, Z., 2014. Sociální opora a emočně vůľová stabilita v období adolescence. *Psychologie a její kontexty*. **5**(1), 75 – 87. ISSN 1803-9278.

MITIC, M. et al., 2021. Toward an Integrated Model of Supportive Peer Relationships in Early Adolescence: A Systematic Review and Exploratory Meta-Analysis. *Frontiers in Psychology* [online]. **12**, 589403. [cit. 2022-10-11]. Dostupné z: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7947339/>

NICKERSON, A. B., and R. J. NAGLE, 2005. Parent and Peer Attachment in Late Childhood and Early Adolescence. *The Journal of Early Adolescence*. **25**(2), 223 – 249. ISSN 0272-4316.

OOSTERHOFF, B. et al., 2017. Activity-Specific Pathways among Duration of Organized Activity Involvement, Social Support, and Adolescent Wellbeing: Findings from a Nationally Representative Sample. *Journal of Adolescence*. **60**(1), 83 – 93. ISSN 0140-1971.

ROWSELL, CH. C. et al., 2016. Emotion Identification Skill and Social Support During Adolescence: A Three-Year Longitudinal Study. *Journal of Research on Adolescence*. **26**(1), 115 – 125. ISSN 1532-7795.

RUSNÁKOVÁ, J. et al., 2017. *Discussions about Inclusion of Marginalized Groups in Context of Social Services*. Wien: Veranstalter: Internationale Stiftung Schulung, Kunst, Ausbildung. ISBN 978-3-9504061-3-9.

SCARDERA, S. et al., 2020. Association of Social Support During Adolescence with Depression, Anxiety, and Suicidal Ideation in Young Adults. *JAMA Network Open* [online]. **3**(12):e2027491. [cit. 2022-09-03]. ISSN 2574-3805. Dostupné z: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/33275154/>

SHAPIRO, O. et al., 2022. Risk Behaviors, Family Support, and Emotional Health among Adolescents during the COVID-19 Pandemic in Israel. *International Journal of Environmental Research and Public Health* [online]. **19**(7), 3850. ISSN 1660-4601. [cit. 2022-11-08]. Dostupné z. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC8997377/>

UDDIN, R. et al., 2020. Clustering of Lifestyle Risk Factors for Non-Communicable Diseases in 304,779 Adolescents from 89 Countries: A Global Perspective. *Preventive Medicine*. **131**, 105955. ISSN 0091-7435.

VERGANI, M. et al., 2020. The Three Ps of Radicalization: Push, Pull and Personal. A Systematic Scoping Review of the Scientific Evidence about Radicalization Into Violent Extremism. *Studies in Conflict & Terrorism*. **43**(10), 854. ISSN 1521-0731.

ZIMET, G. D. et al., 1988. The Multidimensional Scale of Perceived Social Support. *Journal of Personality Assessment*. **52**(1), 30 – 41. ISSN 0022-3891.

Kontakt na autorky

doc. PhDr. Katarína Šiňanská, PhD.

katarina.sinanska@upjs.sk

Mgr. Lucia Tóthová, PhD.

lucia.tothoval@upjs.sk

Katedra sociálnej práce Filozofickej fakulty Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach,
Moyzesova 9, 040 59 Košice.

Problematika domáceho násilia sa stáva čoraz aktuálnejšou *The issue of domestic violence is becoming more and more current*

Barbora Kováčová (SR), Eva Žiaková (SR)

Abstrakt

Predkladaný príspevok pojednáva o pozícii domáceho násilia v medziach aktuálnych celospoločenských problémov. Význam skúmanej problematiky potvrdzuje prostredníctvom stručného charakterizovania existujúcej širokej škály pojmového aparátu využívaného v danej oblasti. Prezентuje dostupné štatistické i výskumne overené údaje týkajúce sa prevalencie skúmaného sociálno-patologického javu i jeho doposiaľ známych foriem. Reflektuje vplyv pandemickej situácie na mieru výskytu domáceho násilia. Pozornosť je venovaná i aktivitám v procese konfrontácie sociálnych pracovníkov s témou domáceho násilia a pomoci jeho obetiam.

Kľúčové slová: Domáce násilie. Násilie páchané na ženách. Dokonalá búrka. Sociálna práca.

Abstract

The presented paper discusses about the position of the domestic violence among actual societal issues. The importance of domestic violence is confirmed by shortly characterization of the existing wide range set of terms used in the given area. It presents available statistical and research-verified data regarding the prevalence of the studied socio-pathological phenomenon and its previously known forms. It points to the impact of the pandemic situation on the incidence rate of the domestic violence. Attention is also given to activities in the process of confronting social workers with the topic of domestic violence and helping its victims.

Keywords: Domestic violence. Violence against women. Perfect storm. Social work.

Úvod

Domáce násilie zastáva pozíciu jedného z najvýznamnejších sociálno-patologických javov a problémov verejného zdravia operujúcich na celospoločenskej i celosvetovej úrovni. Jeho prejavy postihujú čoraz vyššie percento populácie. K celkovej prevalencii domáceho násilia i jeho diferencovaných podôb a foriem významne prispievajú i existujúce celospoločenské či kultúrne zmeny. Súčasné vedeckovýskumné výstupy naprieč prezentovanou oblasťou potvrdzujú (okrem iného) aj značný vplyv pandemickej situácie spojenej s ochorením Covid-19 a s ňou súvisiacich striktných protipandemických opatrení.

Obete domáceho násilia zastupujú pozíciu frekventovanej klientely sociálnych pracovníkov. Odborníci z oblasti sociálnej práce im ponúkajú perspektívu komplexnej a vysoko organizovanej pomoci. Disponujú širokým repertoárom multidisciplinárnych poznatkov. Organizujú súhrn dostupných možností, sprostredkujú ich a adekvátne o nich informujú. V neposlednom rade reprezentujú spojovací most medzi klientom a súborom ďalších odborníkov multidisciplinárneho tímu pomoci obetiam domáceho násilia. Riadia tak celý proces podpory a pomoci s ohľadom na individuálne potreby konkrétnych klientov.

Terminologické vymedzenie a prevalencia domáceho násilia

V kontexte problematiky domáceho násilia sa v rámci dostupnej teoretickej základne poznatkov stretávame so širokým pojmovým aparátom. Rozsah existujúcich pojmov podlieha kategorizácii násilných prejavov vzhľadom na kvalitatívne charakteristiky zúčastnených osôb, a to ako potenciálnych obetí, tak i potenciálnych násilníkov.

Domácim násilím v pravom slova zmysle je podľa Tittlovej (2017, in Polák, Tittlová 2017) tzv. „násilie páchané na ženách“. Je prezentované ako „akýkoľvek prejav rodovo podmieneného násilia, ktorý spôsobuje alebo by mohol spôsobiť telesnú, sexuálnu alebo duševnú ujmu alebo utrpenie žien, vrátane vyhrážania sa takýmito činmi, zastrasovania alebo úmyselného obmedzovania slobody, a to vo verejnom

alebo súkromnom živote.“ (Deklarácia OSN o odstránení násilia páchaného na ženách 1993, s. 136). Využíva sa na označenie násilia páchaného na ženách v rôznych sociálnych a kultúrnych kontextoch.

Vplyv na rozšírenie vybraného termínu v rámci medzinárodnej legislatívy i dohôd mali najmä feministické a na rod citlivé teórie a prístupy. V rámci týchto perspektív sa používa aj termín „rodovo podmienené násilie“, ktorý odkazuje na zdroje násilia ukotvené v rodovej odlišnosti a nerovnosti. (Ondrušková 2020 in Ondrušková a kol. 2020)

Práve prípady násilia, kedy je útočník v pozícii manžela, bývalého manžela či partnera obeť, predstavuje viac ako 90% všetkých incidentov domáceho násilia (Zastavme násilie 2022a).

Zastúpenie žien v súbore existujúcich obetí domáceho násilia je významne vyššie, čo dokazujú empirické poznatky i štatistické údaje (Úrad verejného zdravotníctva SR 2010; Košecká 2011; Zastavme násilie 2022b). Na druhej strane je však nutné neopomenúť i ďalšie subjekty domáceho násilia, ku ktorým patria muži či vysoko zraniteľné skupiny seniorov, zdravotne znevýhodnených jedincov a v neposlednom rade i detí. V tomto prípade Tittlová (2017, in Polák, Tittlová 2017) aplikuje označenie tzv. „domáceho násilia v nepravom slova zmysle“.

Špecifikácia násilnej osoby v pozícii intímneho partnera repertoár príbuzných pojmov dopĺňa o vymedzenie „násilia v intímnych partnerských vzťahoch“ (IPV), ako synonyma rodovo neutrálne formulovaného partnerského násilia (Čírtková 2008). Sama autorka poukazuje na fakt, že domáce násilie nemusí byť rodovo podmienené. Kľúčovým aspektom jeho identifikácie je ale zdieľaná domácnosť zúčastnených osôb a jednoznačná asymetrickosť vzťahu medzi násilnou a ohrozenou osobou. Podnetom k reformulácii pojmu „násilie páchané na ženách“ je podľa autoriek Libákovej a Bosej (2017) i to, že vo vzťahu poznačenom násilím a zneužívaním o partnerstve a rovnosti hovoriť nemožno.

Prevalencia sociálno-patologického javu domáceho násilia potvrdzuje jeho celospoločenský i celosvetový význam. V aktuálnom čase dosahuje naprieč populáciou Slovenskej republiky či Európskej únie alarmujúcu úroveň so zvyšujúcou sa tendenciou výskytu.

Reprezentatívny výskum dospeljej populácie Slovenskej republiky z roku 2008 prezentuje úroveň výskytu spomínanej problematiky v rozsahu 21,2% prípadov. Zaznamenaný výskyt násilného správania zo strany bývalých partnerov však dosiahol úroveň takmer 28% (Bodnárová, Filadelfiová, Holubová 2008).

Dostupné zistenia sa orientujú aj na rozsah výskytu známych foriem domáceho násilia naprieč slovenskou populáciou. Autorky Bodnárová, Filadelfiová a Holubová (2008) prezentujú mieru výskytu piatich základných foriem domáceho násilia v intímnych partnerských vzťahoch ako zo strany súčasného, tak i minulého partnera. Vyskytli sa všetky jeho známe formy. Najvyššiu prevalenciu preukázalo psychické násilie v rozsahu 36% u slovenských žien. Rovnaká tendencia sa preukázala i v rámci autorského výskumu z roku 2002 (Bodnárová, Filadelfiová 2002). Kontinuum následne pokračovalo mierou výskytu sociálneho (29%) a ekonomického násilia (22%). Takmer šestina opýtaných Sloveniek bola vystavená fyzickým prejavom násilia v intímnych vzťahoch a v neposlednom rade zažilo sexuálne násilie 9% skúmaných žien.

V prípade porovnania súhrnnej prevalencie všetkých druhov násilia v intímnych vzťahoch v rokoch 2000 a 2008 došlo k nárastu celkovej skúsenosti s násilnými prejavmi zo strany súčasných partnerov (Bodnárová, Filadelfiová, Holubová 2008).

Aktuálnejšie výsledky štúdie Agentúry Európskej únie pre základné práva z roku 2014 reflektujú výrazný nárast výskytu násilia na ženách. Demonštrujú, že každá tretia opýtaná žena v Európskej únii bola aspoň raz v živote obeťou fyzických či sexuálnych násilných prejavov (FRA 2014). Prieskum sa realizoval naprieč 28 členskými štátmi EÚ, Slovenskú republiku nevynímajúc.

Na úrovni jednotlivých foriem domáceho násilia dosahovala úroveň fyzického násilia priemernú hodnotu 7% v rámci Európskej únie. Sexuálne násilie zažili priemerne 2% obyvateľstva Európskej únie. Dominujúcou bola úroveň výskytu psychického násilia zo strany súčasného či minulého intímneho partnera v alarmujúcom rozsahu 32% opýtaných. (FRA 2014)

Opätovné zhoršenie situácie podnietila i (stále pretrvávajúca) pandemická situácia spojená s ochorením Covid-19 a obzvlášť s ňou súvisiace nariadené protipandemické opatrenia. A to aj napriek konštrukcii bezpečnostných stratégií či bezpečnostného plánu pre obeť domáceho násilia zo strany špecializovaných subjektov.

Pandemická situácia spojená s ochorením Covid-19 a s ňou súvisiace súvislosti získali naprieč odbornou verejnosťou v kontextoch domáceho násillia a partnerského násillia na ženách prívlastok „dokonalá búrka“ (Women's Aid 2020, Očenášová 2021; Spiranovic et al., 2021; Usher et al., 2021). Spomínaný koncept reprezentuje špecifickú udalosť, ktorá formuje podmienky prispievajúce k zhoršeniu istého javu. Nákaza spojená s ochorením Covid-19 však nie je priamou príčinou vzniku procesov domáceho násillia. Kreuje ale systém osobitých podmienok, vyznačujúcich sa potenciálom maximalizácie možností násillných osôb v procese páchania domáceho násillia (Usher et al. 2021).

Sociálne dištancovanie a domáca izolácia predstavovali jedny z hlavných, štátom nariadených, protipandemických opatrení. Sociálna izolácia i kontrola sociálnych kontaktov a každodenných aktivít sú však zároveň stratégie, ktoré násillníci často používajú v rámci kontroly partnerky a aby jej zabránili kompenzovať negatívnu životnú situáciu a vyhľadať pomoc zo strany iných osôb (Campbell 2020).

V druhom roku pandémie sa vplyv pandemickej situácie vzhľadom k celosvetovému nárastu domáceho a partnerského násillia výskumne potvrdil ako vo svete (UN Women 2020) tak i na území Slovenska (Očenášová 2021). Počet volaní na Národnú linku pre ženy zažívajúce násillie sa v porovnaní s rokom 2019 v roku 2021 zvýšil o 49 % (Víteková 2022). Podľa Generálnej prokuratúry SR (2021) nárastol v roku 2020 počet prípadov domáceho násillia o 18 %. Analýza policajných štatistík deklaruje prudký nárast domáceho násillia od začiatku roka 2021, keď v apríli dosiahol trojnásobok priemerného počtu prípadov z roku 2020 (Očenášová 2021).

Všetky získané výsledky však v značnej miere jednoznačne podliehajú vplyvu vysokej latencie. V mnohých prípadoch je identifikácia domáceho násillia zo strany zúčastnených osôb nežiaduca či striktno obmedzená. Na jednej strane je rola obeť v mnohých spoločenských podmienkach sprevádzaná významnou stigmatizáciou. Obeť domáceho násillia považujú odhalenie existujúcej situácie a z nej vyplývajúcich dôsledkov za väčšie zlo. Prejavuje sa prirodzená tendencia obeť domáceho násillia, skrývať svoju skúsenosť a brániť sa odhaleniu týchto stigmatizujúcich skutočností. Až 67% opýtaných žien štátov Európskej únie potvrdilo, že násillie, ktorému boli vystavené, doposiaľ nenahlásili (FRA 2014). Objektívne dáta tak zachycujú len početnosť riešených, odhalených prípadov. V konečnom dôsledku je predpokladané väčšia časť skutočnej prevalence domáceho násillia skrytá.

Riešená problematika tak musí byť aj v prípade registrovaného poklesu prevalence domáceho násillia prioritou v praxi zainteresovaných odborníkov, akými sú i sociálni pracovníci.

Sociálna práca v kontexte domáceho násillia a pomoci týraným ženám

V procese pomoci obeť domáceho násillia sa angažujú rôzne skupiny odborníkov. Autorky Čírtková, Vitoušová a kolektív autorov (2007) definujú v súvislostiach pomoci obeť domáceho násillia štyri kľúčové druhy funkčnej pomoci zahrňujúce i služby sociálnych pracovníkov. Konkrétne diferencujú:

- laickú pomoc, zo strany blízkeho sociálneho prostredia, kľúčovú v orientácii na intervenciu psychologických aspektov fungovania zraniteľnej obeť násillia,
- psychologickú pomoc cielenú na prvú pomoc traumatizovanej obeť i psychickú stabilizáciu a následnú terapiu zo strany kvalifikovaných odborníkov,
- sociálnu pomoc, ktorá poskytuje zlepšenie sociálnej situácie obeť, podporu konkrétnym obeť i ich blízkeho rodinného kruhu a doplnenie angažovanej policajnej práce,
- právnu pomoc obsahujúcu právne poradenstvo, informovanie o právach a možnostiach obeť.

V kontextoch redukcie a eliminácie množstva známych negatívnych dôsledkov na zdraví a pohode zúčastnených osôb domáceho násillia sa multidisciplinárneho tímu odborníkov zúčastňujú v značnej miere i sociálni pracovníci.

Vo všeobecnosti je možné diferencovať niekoľko foriem pomoci obeť domáceho násillia zo strany odborníkov v oblasti sociálnej práce. Mátel (2009) vyčleňuje oblasť krízovej intervencie, poskytovanie základného a špecializovaného sociálneho poradenstva a zaistenie existenčných otázok.

Pomoc ženám zažívajúcim násilie môže byť poskytnutá ambulantom (krízové poradne), terénnou (v mieste bydliska obeť) či pobytovou (v azylovom dome či inom zaistenom bývaní) formou (Mátel 2009). V neposlednom rade sa činnosť sociálnych pracovníkov uplatňuje aj v procese rehabilitácie a adekvátneho návratu traumatizovanej obeť späť do každodenného života. Hlavným cieľom iniciatív v rámci hnutia proti domácemu násiliu je zmocňovanie obeť, ako jedno z odborných dispozícií sociálnej práce.

Často krát poskytujú prvú pomoc v súvislosti s existenčnými otázkami života obeť domáceho násilia po odchode z patologického rodinného prostredia. Zároveň sa prejavuje významný prienik domáceho a rodinného prostredia, v ktorom k násilným prejavom domáceho násilia dochádza a jednej z ústredných oblastí realizácie odbornej praxe sociálnych pracovníkov – rodiny.

Aj napriek negatívnym dôsledkom na pohode a zdraví obeť domáceho násilia je jej zotrvanie v patologickom domácnosti časté. Najčastejším dôvodom je existencia detí či ekonomická i emocionálna závislosť na násilnej osobe. Dôležitým krokom sociálnej pomoci je však tvorba čo najoptimálnejšieho životného priestoru pre bezpečie ženy a prípadných detí. V kontexte toho, je jedným z efektívnych kompromisov praxe sociálnych pracovníkov v procese pomoci práve tvorba bezpečnostného plánu. Ten predstavuje zoznam toho, čo robiť v prípade ohrozenia násilnými prejavmi zo strany násilnej osoby. Tvorba bezpečnostného plánu prebieha za podmienky výlučnej participácie obeť. (Rác 2017)

V súvislostiach zvyšujúcej sa miery výskytu domáceho násilia reagujú sociálni pracovníci viac než kedykoľvek predtým. Reflektujú prebiehajúce spoločenské zmeny i obmedzenia v kontextoch realizácie ich odbornej praxe v rámci skúmanej problematiky. Poskytovatelia špecializovaných služieb pre ženy zažívajúce násilie podliehajú neustálym adaptačným procesom. Výnimkou neboli ani prebiehajúce zmeny v procese realizácie poskytovania sociálnych služieb počas pandemickej situácie. Prax sociálnych pracovníkov zohľadňovala (a stále zohľadňuje) ako obsah vládnych uznesení a protipandemických opatrení, tak i individuálne požiadavky v závislosti od kontextu poskytovanej služby, aktuálnych možností i kvality potrieb konkrétnych klientskych skupín.

Existujúci pravidelný monitoring sociálnych služieb potvrdzuje aktívnu účasť sociálnych pracovníkov pri realizácii akčných plánov a napĺňanie Minimálnych štandardov Rady Európy v kontextoch špecializovanej pomoci ženám zažívajúcim násilie.

Vyzdvihujeme však nielen aktivitu odborníkov v praxi. Sociálni pracovníci sa podieľajú aj na rozširovaní empirických poznatkov a základne vedeckovýskumnej činnosti. Špecifická skupina obeť domáceho násilia je z perspektívy vedeckého poznania veľmi atraktívna. Napriek skutočnosti, že sa oblasti domáceho násilia venuje v posledných rokoch značná pozornosť, väčšina empirických zistení je orientovaná len na isté aspekty prezentovanej témy. Obeť a kvalite ich sociálnych vzťahov, či dokonca prežívaniu ich prípadnej osamelosti bola doposiaľ venovaná len minimálna pozornosť.

Prostredníctvom nášho budúceho výskumu sa v snahe o odstránenie existujúcich bariér pokúsime o analýzu tejto výskumne zaujímavej, no zároveň zraniteľnej skupiny osôb. Cieľom nami realizovaného výskumu bude identifikácia faktorov sociálneho prostredia žien zažívajúcich domáce násilie prispievajúcich k nim prežívanej sociálnej, emocionálnej i existenciálnej osamelosti. Poznanie týchto faktorov môže byť základom ďalšieho empirického skúmania, ako i nosným kameňom koncepčného rámca pre tvorbu nových preventívnych aktivít či programov.

Záver

Dlhodobou vysokou mierou výskytu násilných prejavov páchaných na ženách i domáceho násilia ako takého, apeluje na dôležitosť ich hlbšieho vedeckého poznania. Práve predpoklad dostatočnej úrovne teoretických i empirických znalostí, poskytuje potenciál funkčnej konštrukcie a formulácie perspektívnych preventívnych i intervenčných stratégií v procese pomoci ohrozenej skupine obeť domáceho násilia. Týchto procesov sa bezprostredne účastní multidisciplinárny kolektív odborníkov, v ktorom majú svoje neodmysliteľné miesto i sociálni pracovníci. Tí svoje snahy prejavujú ako v rámci praktickej sociálnej pomoci, tak i v súvislosti s rozšírením vedeckovýskumnej činnosti a základne existujúcich poznatkov v danej oblasti.

Zoznam použitej literatúry

BODNÁROVÁ, B., FILADELFIOVÁ, J., HOLUBOVÁ, B., 2008. *Reprezentatívny výskum výskytu a skúsenosti s násilím páchanom na ženách (VAW) na Slovensku. Záverečná správa. VÚ č. 2224. násilia páchaného na ženách*. Bratislava: Inštitút pre výskum práce a rodiny.

BODNÁROVÁ, B.; FILADELFIOVÁ, J. 2002: Domáce násilie na Slovensku, predbežná správa z výskumu [online]. Bratislava: Medzinárodné stredisko pre štúdium rodiny [cit. 2022-11-20]. Dostupné na: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/vifaost/c03-00675.pdf>

CAMPBELL, A.M., 2020. An increasing risk of family violence during the COVID-19 pandemic: Strengthening community collaboration to save lives. In: *Forensic Science International: Reports*, 2(2020), p. 1-3. ISSN 2665-9107. Dostupné na: <http://doi.org/10.1016/j.fsir.2020.100089>

ČÍRTKOVÁ, L., 2008. *Moderní psychologie pro právníky : domácí násilí, stalking, predikce násilí*. Praha: Grada. ISBN 978-80- 247-2207-8.

ČÍRTKOVÁ, L., VITOUŠOVÁ, P. a kol., 2007. *Pomoc obětem (a svědkům) testných činů. Průručka pro pomáhající profese*. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-247-2014-2.

DEKLARÁCIA OSN o odstránení násilia páchaného na ženách, Prijatá v roku 1993, 1993 [cit. 2022-11-20]. Dostupné na: https://is.muni.cz/el/fss/jaro2009/GEN119/um/7354484/PiataZena_DeklaraciaOSN.pdf

FRA – EUROPEAN UNION AGENCY FOR FUNDAMENTAL RIGHT, 2014. *Violence against women: an EU-wide survey. Main results*. Vienna: FRA – European Union Agency of Fundamental Rights. ISBN 978-92-9239-342.

GENERÁLNA PROKURATÚRA SR, 2021. *Správa generálneho prokurátora Slovenskej republiky o činnosti prokuratúry a o stave zákonnosti v Slovenskej republike za rok 2020* [online]. Bratislava: Prokuratúra Slovenskej republiky [cit. 2022-11-20]. Dostupné na: <https://www.genpro.gov.sk/extdoc/55308/Sprava%20o%20cinnosti%20prokuratury%20za%20rok%202020>

KOŠECKÁ, D., 2011. Obete násilnej kriminality na Slovensku. Miera viktimizácie a následky pociťované obeťami. In: *Sociálne a politické analýzy*, 5 (1), s. 30-56. ISSN 1337-5555.

LIBÁKOVÁ, E., BOSÁ, M., 2017. *Trh práce a ženy zažívajúce násilie v párových vzťahoch*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity. ISBN 978-80-555-1942-5.

MÁTEL, A., 2009. *Naše možnosti pomoci ženám – obetiam domáceho násilia*. ALIJA. ISBN 978-90-970083-1-4.

OČENÁŠOVÁ, Z., 2021. *Vplyv protipandemických opatrení COVID-19 na násilie páchané na ženách* [online]. Bratislava: Inštitút pre výskum práce a rodiny [cit. 2022-11-20]. Dostupné na: https://www.zastavmenasilie.gov.sk/resources/data/vplyv_protipandem_opatreni_na_nasilie_na_zenach_ocenasova_2021.pdf

ONDRUŠKOVÁ, E., 2020. Perspektívy a teórie násilia v intímnych partnerských vzťahoch. In E.ONDRUŠKOVÁ a kol. *Násilie páchané na ženách v intímnych partnerských vzťahoch I. Teórie, sociálny a právny kontext, štatistiky*. Nitra: REA ofsetová tlačiareň, s. 6-14. ISBN 978-80-97237158.

PRUŽINSKÁ, J., JUHÁSOVÁ, A., LESSNER LIŠTIAKOVÁ, I., 2020. Formy a spôsoby pomoci ženám so skúsenosťou s násilím v intímnych partnerských vzťahoch. In J. PRUŽINSKÁ a kol. *Násilie páchané na ženách v intímnych partnerských vzťahoch II*. Nitra: REA ofsetová tlačiareň, s. 35 – 74. ISBN 978-80-97237165.

RÁC, I., 2017. Práca so ženami ohrozenými násilím v kontexte vybraných sociálnych služieb krízovej intervencie. Bratislava: Implementačná agentúra Ministerstva práce sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky. ISBN 978-80-89837-23-6.

SPIRANOVIC, C. et al., 2021. Navigating risk and protective factors for family violence during and after the COVID-19 “perfect storm”. In: *Criminal Justice* 33(1), p. 5-18. ISSN 1034-5329. Dostupné na: <https://doi.org/10.1080/10345329.2020.1849933>

TITTLOVÁ, M., 2017. Pojem a znaky domáceho násilia. In: P. POLÁK, M. TITTLOVÁ (Ed.) *Kriminologické možnosti riešenia domáceho násilia. Zborník príspevkov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou konanej dňa 20. apríla 2017*. Bratislava: olters Kluer s.r.o., s. 18-29. ISBN 978-

80-8168-708-2.

UN WOMEN, 2020. *Impact of COVID-19 on violence against women and girls and service provision: UN Women rapid assessment and findings* [online]. New York: UN Women [cit. 2022-11-20]. Dostupné na: <https://www.unwomen.org/-/media/headquarters/attachments/sections/library/publications/2020/impact-of-covid-19-on-violence-against-women-and-girls-and-service-provisionen.pdf?la=en&vs=>

ÚRAD VEREJNÉHO ZDRAVOTNÍCTVA SLOVENSKEJ REPUBLIKY. 2010. Domáce násilie. [online]. Bratislava: UVZSR, Odbor podpory zdravia [citované 2022-11-18]. Dostupné na internete: http://www.ruvzpd.sk/vz/data/Domace_nasilie.pdf

USHER, K. et al., 2021. COVID-19 and family violence: Is this a perfect storm? In: *International Journal of Mental Health Nursing*, 30(4), p. 1022-1032. ISSN 1447-0349.

VÍTEKOVA, M., 2022. *Správa o činnosti Národnej linky pre ženy zažívajúce násilie za rok 2021*. In: Bulletin IVPR, 3(1), s. 1-12, ISSN 2729-9767.

WOMEN'S AID, 2020. *A perfect storm: The impact of the COVID-19 pandemic on domestic abuse survivors and the services available to them* [online]. Bristol: Women's Aid Federation of England [cit. 2022-11-20]. Dostupné na: <https://www.womensaid.org.uk/wp-content/uploads/2020/08/A-Perfect-Storm-August-2020-1.pdf>

ZASTAVME NÁSILIE., 2022a. *Základné informácie o násilí páchanom na ženách* [online]. [citované 2022-11-18]. Dostupné na: <https://www.zastavmenasilie.gov.sk/zakladne-informacie/>

ZASTAVME NÁSILIE., 2022b. *Výskyt domáceho násillia* [online]. [citované 2022-11-18]. Dostupné na: <https://www.zastavmenasilie.gov.sk/vyskyt/>

Kontakt na autorky

Mgr. Barbora Kováčová

barbora.kovacova1@student.upjs.sk

prof. PhDr. Eva Žiaková, CSc.

eva.ziakova@upjs.sk

Katedra sociálnej práce Filozofickej fakulty UPJŠ v Košiciach, Moyzesova 9, 040 11 Košice

Základné úrovne násilia v školskom prostredí – projekt výskumu

Basic levels of violence in the school environment - a research project

Lenka Olšavská (SR), Soňa Lovašová (SR)

Abstrakt

V kontexte násilného správania v školskom prostredí príspevok predkladá čitateľovi v teoretickej časti definíciu násilia, jeho druhy a príčiny vzniku tohto konania. Ďalej vymenováva konkrétne násilné prejavy, s ktorými sa v škole stretávame najčastejšie, pričom pozornosť sústreďuje na zdôraznenie negatívneho pôsobenia násilia na všetkých členov školskej komunity a podčiarkuje existenciu násilia na troch úrovniach, a to študent (agresor) – študent (obeť), študent (agresor) – učiteľ (obeť) a učiteľ (agresor) – študent (obeť). Projekt výskumu sa zameriava na skúmanie situácie na slovenských školách, a to prostredníctvom identifikácie foriem, úrovní, frekvencie a sklonov k násilnému správaniu na stredných školách a overenia vybraných faktorov školského prostredia.

KLúčové slová: Násilie. Druhy násilia. Úrovne násilia v školskom prostredí. Študenti.

Abstract

In the context of violent behavior in the school environment, the contribution presents the reader with the definition of violence, its types and the causes of this action in the theoretical part. Furthermore, it lists the specific forms of violence that we encounter most often at school, while focusing on emphasizing the negative impact of violence on all members of the school community and underlines the existence of violence on three levels, namely student (aggressor) - student (victim), student (aggressor)) – teacher (victim) and teacher (aggressor) – student (victim). The research project focuses on investigating the situation in Slovak schools, through the identification of forms, levels, frequency and tendencies towards violent behavior in secondary schools and the verification of selected factors of the school environment.

Key words: Violence. Types of violence. Levels of violence in the school environment. Students.

Násilie v školskom prostredí

Za násilie považuje Šlosár (2020 str. 123) „*uplatňovanie sily voči niekomu alebo niečomu, obvykle tomu, kto nám stojí v ceste pri realizácii našej túžby*“. Násilie môžeme chápať ako prejav niečoho prirodzeného alebo aj ako výsledok zle organizovaného spoločenského života. (Šlosár 2020) Keď hovoríme o násilí, ktoré je prítomné v školskom prostredí, najčastejšie sa vyskytuje násilie medzi žiakmi, zriedkavejšie, keď učitelia nevhodne používajú svoju silu. Zanedbáva sa skutočnosť, že samotní učitelia sú čoraz častejšie vystavení rôznym formám násilia zo strany svojich žiakov a ich rodičov. V školskom prostredí sú študenti a učitelia najčastejšie vystavení niektorým tradičným formám násilia, teda fyzickému, psychickému, sociálnemu a v neposlednom rade násiliu v online priestore.

Fyzické násilie je definované ako úmyselné, opakované alebo jednorazové hrubé spôsobenie bolesti a/alebo poranenia tela inou osobou, ktoré zahŕňa potenciálne riziko fyzického ublíženia a ktorého následky môžu alebo nemusia byť viditeľné (WHO 2006; Khan, Amin 2021).

Psychické násilie. Je spojené s verbálnym násilím, ktoré je najbežnejšou formou s ktorou sa stretávame v školskom prostredí. Môže byť definované ako úmyselné použitie nevhodných a hrubých slov na ublíženie inej osobe. V školskom prostredí je verbálne násilie typické pre študentov, občas sa s ním stretáme aj na strane ich rodičov (aby vyjadrili svoju nespokojnosť), no v neposlednom rade sa týka i učiteľov. Zahŕňa demoralizáciu obeť, osočovanie, urážky, zosmiešňovanie, ponižovanie a iné prejavy.

Sociálne (vzťahové) násilie zahŕňa klamstvá o obeť s cieľom ponížiť a podkopať jej dôstojnosť. Vyjadruje sa ignorovaním, vyhýbaním sa, ohováraním, odmietaním spolupráce a sabotovaním jej práce (Kauppi Pöröhölä, 2012). Ide o aktivity zamerané do sociálneho priestoru obeť s cieľom poškodiť alebo zosmiešniť obeť. Často sa zameriava na školské prostredie, osobné kontakty a sociálne vzťahy obeť.

Školské násilie je násilie mládeže, ku ktorému dochádza na pozemku školy, na ceste do alebo zo školy alebo z akcií organizovaných školou alebo priamo počas týchto akcií (ako sú stužková slávnosť, imatrikulácia, lyžiarsky zájazd a pod.). Mladý človek sa môže stať obeťou, páchatelom alebo svedkom školského násilia. Dôležité je spomenúť, že školské násilie sa môže týkať aj dospelých (v našom prípade učiteľov). Existuje množstvo faktorov, ktoré môžu zvýšiť riziko zapojenia sa mladého človeka do násilia v škole. Prítomnosť týchto faktorov však nie vždy znamená, že sa mladý človek páchatelom aj stane. Centrum pre kontrolu a prevenciu chorôb (2016) medzi rizikové faktory radí:

- Predchádzajúce násilie;
- Užívanie drog, alkoholu alebo tabaku;
- Spojenie s delikventnými rovesníkmi;
- Zlé fungovanie rodiny;
- Zlé známky v škole;
- Chudoba v komunite.

V kontexte násilia v školskom prostredí pokladáme za dôležité spomenúť ďalší sociálnopatologický jav a to **násilie v online priestore**. Táto špecifická forma násilia sa vďaka pokroku moderných technológií stáva čoraz častejším fenoménom. Možno ho definovať ako úmyselné ubližovanie s cieľom poškodiť povesť, postavenie a dôstojnosť obeť, používaním elektronických zariadení a ich alternatív. Hovoríme najmä o nepriateľských aktivitách na mobilných telefónoch, internete a čoraz populárnejších sociálnych sieťach. Adolescenti čelia v digitálnom priestore reálnemu ohrozeniu a často si neuvedomujú riziká, ktoré ich obklopujú a spôsobujú im celoživotnú digitálnu stopu niekedy aj s fatálnymi následkami. (MPSVaR 2020) K tejto forme násilia prispieva najmä anonymita a pocit, že páchatel nebude odhalený. (Halachová, Rovenská 2017).

„Pokiaľ adolescentovi v niektorej oblasti niečo chýba, alebo sa dlhšiu dobu nachádza v situácii, ktorá je pre neho nepriaznivá a nevie ju vhodným spôsobom riešiť, môže reagovať agresívne. Agresia je vtedy chápaná aj ako spôsob odreagovania sa. Agresia ďalej môže fungovať aj ako kompenzácia. Ak adolescent nedokáže uspokojiť určitú potrebu prijateľným spôsobom, môže reagovať negatívne, čím sa zbavuje pocitu bezmocnosti“. (Vágnerová 2008, str. 122) Násilie v školskom prostredí pôsobí negatívne na všetkých členov školskej komunity (od agresie voči školskému majetku, verbálneho napádania žiakov alebo učiteľov, fyzického šikanovania až po smrteľné besnenie), konštatujú Lester et al. (2017). Zatiaľ čo sa však väčšina doterajších výskumov násilia v školskom prostredí sústredila na študentov (Robers et al. 2010; Cornell 2017), vplyvu násilia na učiteľov sa v zahraničí venovalo len málo pozornosti (Espelage et. al. 2013). V súvislosti s analýzou konkrétnych prejavov násilia bola vo výskume Pétiovej (2016) žiakom základných a stredných škôl predložená škála 10 prejavov násilia s cieľom zistiť, či ich vo vzájomnej komunikácii používali nielen rovesníci (spolužiaci a kamaráti), ale aj dospelí (rodičia a učelia). Predložené zistenia dokazujú, že respondenti sa najčastejšie stretávali s prejavmi násilia v triednom kolektíve a v rovesníckej skupine, s výnimkou nezmyselných príkazov a vyhrážok, kde dominovali učelia. Dopady školského násilia na učiteľoch sa líšia podľa charakteristík učiteľov. Niektoré štúdie zistili, že učelia sú častejšie napádaní ako ich kolegyne (Robers et. al. 2013), zatiaľ čo iné štúdie naznačujú, že učiteľky sú na násilie v školskom prostredí naopak náchylnejšie (Wei et. al. 2013).

Pri riešení problému násilia mládeže je naša spoločnosť povinná nasmerovať svoje úsilie predovšetkým proti priestupkom študentov, tvrdí Daňo (2004). Pozoruje účinky likvidácie delikvencie a trestnej činnosti adolescentov prostredníctvom pestovania mravných zábran, ktoré sú vytvorené systematickou, cieľavedomou, všestrannou a dlhodobou výchovou a socializáciou. Podporou priaznivých spoločenských pomerov sa zvyšuje schopnosť spoločnosti efektívne vyriešiť konkrétne problémy šíriace sa v školskom prostredí. Spomenuté súvislosti nás viedli k hlbšiemu preskúmaniu problematiky a vypracovaniu projektu výskumu, ktorého cieľom je **identifikovať formy, frekvenciu a sklony k násilnému správaniu v školskom prostredí s dôrazom na násilie v troch formách**, a to študent (agresor) – študent (obeť), študent (agresor) – učiteľ (obeť) a učiteľ (agresor) – študent (obeť).

Projekt výskumu

V súčasnosti neexistuje jediný zber údajov, ktorý by zachytával úplný obraz frekvencie, výskytu a sklonoch k násiliu na stredných školách. Vládne agentúry a mimovládne organizácie, využívajúc množstvo zdrojov a údajov zo zrealizovaných prieskumov, prezentujú vo svojich odborných prácach rozličné zistenia v danej oblasti v súlade s ich záujmami. Rastúce množstvo literatúry z rôznych rozvinutých a rozvojových krajín iba dokazujú, že násilie v škole ovplyvňuje viacero faktorov, (typ strednej školy, neangažovanosť učiteľov, ich fluktuácia, negatívna školská klíma, nedodržiavanie školského poriadku a ďalšie).

Pripravený projekt výskumu nám pomôže prebádať situáciu na slovenských stredných školách, a to prostredníctvom:

1. identifikácie foriem, frekvencie a sklonov k násilnému správaniu na stredných školách;
2. overenia vybraných faktorov školského prostredia (skúmanie zameriame na školskú klímu a typ školy).

Výskumné premenné

Závislé premenné – forma násilia; školská klíma.

Nezávislé premenné – rod; typ strednej školy.

Výskumné otázky

V našom výskume sústredíme pozornosť na otázky z oblastí frekvencie, foriem a sklonoch k násiliu na konkrétnej strednej škole. V prvom rade chceme zistiť, v ktorom type školy je vyššia frekvencia násilného správania, s ktorými formami násilného správania sa môžeme stretnúť na stredných školách v SR a pohlavie, ktoré sa najčastejšie prejavuje násilne v školskom prostredí, a to v kontexte troch úrovní: študent (agresor) – študent (obeť), študent (agresor) – učiteľ (obeť) a učiteľ (agresor) – študent (obeť).

VO1: Aká forma násilia sa najčastejšie vyskytuje v školskom prostredí?

VO2: Existujú rodové rozdiely v jednotlivých formách násilia na školách?

VO3: V ktorom type školy je vyššia miera výskytu jednotlivých foriem násilia?

VO4: Aké súvislosti existujú medzi pozitívnou školskou klímou a násilím v nami vybraných školách?

Hypotézy výskumu

HH1: Predpokladáme, že najčastejšie sa vyskytuje v školskom prostredí násilie formou šikanovania.

HH2: Predpokladáme, že existujú štatisticky významné rodové rozdiely v jednotlivých formách násilia v školskom prostredí.

VH1: Predpokladáme, že v I. úrovni násilia, ktorú predstavuje študent (agresor) – študent (obeť), sú častejšími obeťami chlapci ako dievčatá.

VH2: Predpokladáme, že v II. úrovni násilia, ktorú predstavuje študent (agresor) – učiteľ (obeť), sú častejšími obeťami učiteľky ako učitelia.

VH3: Predpokladáme, že v III. úrovni násilia, ktorú predstavuje učiteľ (agresor) – študent (obeť), sú častejšími obeťami chlapci ako dievčatá.

HH3: Predpokladáme, že vyššia miera výskytu jednotlivých foriem násilia je na stredných školách bez maturity.

VH1: Predpokladáme, že v I. úrovni násilia, ktorú predstavuje študent (agresor) – študent (obeť), je vyššia miera výskytu jednotlivých foriem násilia na stredných školách bez maturity.

VH2: Predpokladáme, že v II. úrovni násilia, ktorú predstavuje študent (agresor) – učiteľ (obeť), je vyššia miera výskytu jednotlivých foriem násilia na stredných školách bez maturity.

VH3: Predpokladáme, že v III. úrovni násilia, ktorú predstavuje učiteľ (agresor) – študent (obeť), je vyššia miera výskytu jednotlivých foriem násilia na stredných školách bez maturity.

HH4: Predpokladáme že existuje štatisticky významný vzťah medzi školskou klímou a existenciou jednotlivých foriem násilia.

Výskumné metódy

Výskum bude realizovaný dotazníkovou formou s využitím viacerých metodík. Na skúmanie násilia medzi študentmi a násilia medzi učiteľmi a študentmi použijeme otázky z **Dotazníka o školskom násilí - revidovaný (CUVE-R)** (Álvarez-García et al. 2011), ktorý slúži ako nástroj na zistenie frekvencie výskytu násilného správania sa stredoškolákov a **Dotazníka rizikového správania (RSI)** (Lovašová 2021) vychádzajúc z Jessorovej psycho-sociálnej teórie (1991). Na meranie klímy školskej triedy aplikujeme **Dotazník klímy školskej triedy** (zameraný na emocionálne vzťahy ako sú úprimnosť, porozumenie, ocenenie a akceptácia medzi študentmi) od autora Jerzy Mellibrudu, ktorý adaptoval a publikoval Miron Zelina (2006) v publikácii Kvalita školy a mikrovyučovacie analýzy. **Dotazníkom klientskeho násilia** (Lovašová 2021), preskúmate mieru násilného správania zo strany študentov voči učiteľom. Batéria dotazníkov bude doplnená o autorské otázky zamerané na preskúmanie ostatných aspektov násilia na stredných školách.

Výskumná vzorka

Predpokladáme, že výskumnú vzorku bude tvoriť 500 študentov druhého ročníka a 100 učiteľov stredných škôl, pričom zastúpenie oboch pohlaví bude pri študentoch relatívne vyrovnané, pri učiteľoch však predpokladáme, že viac ako polovicu budú tvoriť ženy. Pre jednoduchšiu komparáciu volíme rovnaký počet stredných škôl s maturitou a bez maturity, pričom pri počte 500 študentov a 100 učiteľov sme sa rozhodli pre 4 školy s maturitou a 4 školy bez maturity. Výber výskumnej vzorky volíme zámerným nenáhodným spôsobom podľa vopred stanovených spoločných znakov (navštevovaná trieda – druhý ročník, učiteľ druhého ročníka, stredné školy s maturitou vs. stredné školy bez maturity). Vyplnenie dotazníka bude trvať cca 20 min. Dotazníky administrujeme v mesiaci december (v prvej polovici školského roka 2022/2023).

Organizácia výskumu

Na realizáciu výskumu použijeme viaceré výskumné dotazníky, a to **Dotazník o školskom násilí - revidovaný (CUVE-R)**, **Dotazník rizikového správania (RSI)**, **Dotazník klímy školskej triedy** a **Dotazník klientskeho násilia**. Oslovenie a doručenie nami zostrojeného dotazníka absolvujeme v mesiaci december 2022 (formou osobnej návštevy), oslovenie sa bude týkať riaditeľov stredných škôl (resp. ich zástupcov) a pri spôsobe doručenia finálneho dotazníka sa budeme uchádzať o triednické hodiny, alebo obdobný typ hodín pre priamy kontakt s výskumnou vzorkou. Finálna fáza výskumu pozostáva z vyhodnotenia vrátených vyplnených dotazníkov, spisania a grafického znázornenia dôležitých vedeckých zistení slúžiacich pre ďalšie účely. Preskúmanie a zhodnotenie pripomienok respondentov (pripomienky sa môžu týkať zrozumiteľnosti pokynov, nadbytočnosti a usporiadania stanovených otázok), a to písomnou formou v jednej na to stanovených (otvorených) otázok, nám bude slúžiť na prepracovanie pilotného dotazníka a tvorbu nového konštruktu, ktorý bude slúžiť *ako základný nástroj pri našom vedeckom skúmaní*.

Spracovanie dát

Získané dáta budeme spracovávať v programe MS Excel a neskôr v štatistickom softvéri SPSS Statistics. Výstupy budú v grafoch a tabuľkách a budú mať súvis s uvedenými hypotézami.

Štúdia podčiarkuje širšiu typológiu násilia na stredných školách a jeho každodenný výskyt a poukazuje na potrebu skvalitnenia tohto prostredia a odstránenie nežiaducich sociálno-patologických javov a situácií, a to aj prostredníctvom účinných preventívnych a intervenčných programov (ako odborné činnosti vykonávané sociálnym pracovníkom alebo asistentom sociálnej práce).

Zoznam použitej literatúry

ÁLVAREZ-GARCÍA, D. et al., 2011. Propiedades psicométricas del Cuestionario de Violencia Escolar - Revisado (CUVE-R). Psychometric Properties of School Violence Questionnaire-Revised. In: *Revista de Psicodidáctica*. ISSN 1136-1034.

CORNELL, GR., 2017. *Školské násilie: strach verzus fakty*. New York. NY: Routledge.

CENTRUM PRE KONTROLU A PREVENCIU CHORÔB, 2016. *Understanding school violence*.

DAŇO, J., 2004. Sociálne znevýhodnené prostredie a jeho negatívny vplyv na deti a mládež. In *Rodinné prostredie ako faktor socializácie osobnosti dieťaťa*. Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Fakulta humanitných vied. s. 160-168. ISBN 80-8083-015-0.

GAVORA, P., 2008. *Úvod do pedagogického výskumu*. Bratislava: Univerzita Komenského. ISBN 978-80-223-2391-8.

HALACHOVÁ, M., ROVENSKÁ, D., 2017. *Virtuálne a reálne prostredie dospievajúceho*. Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach. ISBN 978-80-8152-532-2

HENDL, J., 2006. Prehľad štatistických metód spracovania dát. Analýza a metaanalýza dát. Praha: Portál. ISBN 80-7367-123-9.

KAUPPI, T., et. al., M., 2012. Teachers Bullied by Students: Forms of Bullying and Perpetrator Characteristics. In *Violence and Victims*. Vol 27, Issue 3, DOI: 10.1891/0886-6708.27.3.396

KHAN, M., N., AMIN, S., 2021. A Critical Review of Physical Violence among Secondary School Students in Pakistan. In *Journal of Educational Sciences & Research Spring 2021*. Volume 8, No.1, pp 21-26 DOI:10.52587/jesar.08.01.03

LESTER, S., et. al., 2017. Čo vieme o predchádzaní školskému násiliu? Systematický prehľad systematických prehľadov. *Psychol. Health Med*. doi: 10.1080/13548506.2017.1282616

LOVAŠOVÁ, S., 2016. *Sociálna práca: formy, postupy a metódy*. Vydavateľstvo: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach. ISBN 978-80-8152-386-1.

LOVAŠOVÁ, S., 2021. Adolescencia ako obdobie rizika: rizikové správanie v adolescencii a jeho identifikácia. Vydavateľstvo: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Vydavateľstvo Šafárik Press. ISBN 978-80-8152-972-6.

LOVAŠOVÁ, S., 2021. Dotazník klientskeho násilia.

PÉTIOVÁ, M., 2016. Prevencia a eliminácia šikanovania v školskom prostredí. In *Prevencia*. Informačný bulletin zameraný na prevenciu sociálno-patologických javov v rezorte školství.

ROBERS, S., et. al., 2013. *Indikátory školskej kriminality a bezpečnosti: 2012*. Národné centrum pre štatistiku vzdelávania.

ŠLOSÁR, D., 2020. Riziko ako sociálna kategória v období adolescencie. UPJŠ. ISBN 978-80-8152-899-6.

VÁGNEROVÁ, M., 2008. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Vydavateľstvo Portál. ISBN 80-73674-14-9.

WEI, C., et. al., 2013. Pracovné násilie voči pedagógom v Minnesote: miery a riziká založené na hodinách vystavenia. *J. Saf. Res*. doi: 10.1016/j.jsr.2012.12.005

WORLD HEALTH ORGANIZATION, 2016.

ZELINA, M., 2006. *Kvalita školy a mikrovyučovacie analýzy: /Teória-metodiky-výsledky/*. Bratislava: OG - Vydavateľstvo Poľana. ISBN 80-89192-29-7.

Kontakt na autorky

Mgr. Lenka Olšavská

lenka.olsavska@student.upjs.sk

doc. Mgr. Soňa Lovašová, PhD.

sona.lovasova@upjs.sk

Katedra sociálnej práce Filozofickej fakulty UPJŠ v Košiciach
Moyzesova 9, 040 59 Košice.

Analýza intervencií v oblasti pracovnej spokojnosti pracovníkov v sociálnej oblasti *Analysis of interventions in the field of job satisfaction of workers in the social field*

Dominik Maximov (SR), Vladimír Lichner (SR)

Abstrakt

Príspevok analyzuje intervencie v oblasti pracovnej spokojnosti pracovníkov vykonávajúcich pomáhajúcu prácu v sociálnej oblasti. Cieľom predkladaného príspevku je analýza vybraných intervenčných opatrení, zameraných na pozitívne ovplyvňovanie pracovnej spokojnosti s osobitným zreteľom na opatrenia, ktorých implementácia je možná z pozície samotných sociálnych pracovníkov a iných pracovníkov v sociálnej oblasti, či vedúcich pracovníkov. Uvádzané intervencie vychádzajú z výskumných zistení vybraných autorov, ako aj ucelených programov, a ich cieľom je zvýšiť spokojnosť pociťovanú sociálnymi pracovníkmi a inými pomáhajúcimi profesionálmi, ako aj minimalizovať možné negatívne dôsledky vyplývajúce zo špecifik výkonu práce v sociálnej oblasti.

Kľúčové slová: Pracovná spokojnosť. Práca v sociálnej oblasti. Intervencia na zlepšenie pracovnej spokojnosti. Intervenčný program.

Abstract

The paper analyzes the possibilities of intervention in the job satisfaction of workers performing helping work in the social field. The aim of the paper is to present selected intervention measures aimed at positively influencing job satisfaction with special attention to measures whose implementation is possible from the position of the workers themselves or managers. We present interventions based on the research findings of selected authors, as well as integrated programs, the aim of which is to increase the satisfaction felt by social workers and other helping professionals, as well as to minimize the negative consequences resulting from the specifics of work in the social field.

Key words: Job satisfaction. Work in the social field. Intervention to improve job satisfaction. Intervention programme.

Pracovná spokojnosť predstavuje fenomén, ktorý je v súčasnej dobe zreteľným príkladom multidisciplinárneho skúmania. Otázky spokojnosti pracovníkov s vykonávanou prácou skúma nielen psychológia, sociológia, ekonómia či manažment, ale aj ďalšie aplikované vedy, sledujúce ju najmä v kontexte praktického rozmeru ich vykonávania. Sociálna oblasť patrí k dynamicky sa rozvíjajúcim odvetviam, v ktorom práca nepredstavuje len formu obživy či sebarealizácie, ale má aj významný potenciál ovplyvňovať a meniť životy iných. Demografický vývoj, ekonomické a spoločenské zmeny, ako aj všeobecný nárast výskytu sociálno-patologických javov nasvedčujú, že je potrebné prepájať problematiku pracovnej spokojnosti a práce v sociálnej oblasti, či pomáhajúcich profesiách vo všeobecnosti, nakoľko si táto oblasť bude v budúcnosti vyžadovať nielen udržanie súčasných pracovných síl, ale aj ďalšie personálne posily. Významnou mierou v tejto problematike môže pomôcť inšpirácia v zahraničí, kde je táto výskumná problematika stabilne etablovaná na vedeckej úrovni. Výsledky výskumnej činnosti i praktické skúsenosti organizácií participujúcich na skvalitňovaní pracovného prostredia pracovníkov v sociálnej oblasti predstavujú dôležité poznatky, ktoré je možné chápať ako rámec pre možnú implementáciu v našich podmienkach.

Práca a zamestnanie v sociálnej oblasti

Prácu vymedzujeme ako jeden zo základných výrobných faktorov a chápeme ju ako cieľavedomú ľudskú činnosť, „prostredníctvom ktorej ľudia využívaním svojich duševných a fyzických schopností buď priamo, alebo sprostredkované uspokojujú svoje potreby“ (Sabayová 2016, s. 33). Zamestnanie je definované na základe platu, získaného za vykonávanie práce a prítomnosťou zmluvného základu, rámčujúceho jej podmienky. Predstavuje tiež nástroj umožňujúci sociálnu mobilitu ako aj jednu z najvýznamnejších definujúcich inštitúcií jedinca, od ktorej sa zvyčajne odvíja sociálny status, kontakty,

životný štýl a ciele jedinca. Vo vzťahu k zamestnaniu možno chápať vzdelávanie i spôsob trávenia voľného času (Žilová 2003). Pri využívaní pojmu sociálna oblasť vychádzame z podmienok Slovenskej republiky a platnej legislatívy, v ktorých sa často používaný pojem sociálne služby spája predovšetkým so službami, ktorých poskytovanie je upravované zákonom 448/2008 Z.z. o sociálnych službách. V súvislosti s variabilitou pojmu sociálne služby, Repková (2018) používa pojem *univerzálne sociálne služby* pre všetky intervencie, ktoré sa zameriavajú na službu človeku, riešenie jeho problémov a podporu pri uspokojovaní jeho sociálnych potrieb. I keď sa prikláňame k tomuto pojmu, s ohľadom na lepšiu prehľadnosť príspevku budeme využívať pojem sociálna oblasť. Pre potreby nášho vymedzenia však chápeme sociálnou oblasťou širšiu oblasť, presahujúcu rámec daného zákona. Sociálne služby, ako aj sociálnu prácu považujeme za jedinečné súčasti sociálnej oblasti.

Pracovná spokojnosť

Pracovná spokojnosť je psychologický fenomén, spočívajúci v subjektívnom hodnotení pracovných činností z rôznych individuálnych hľadísk (Mlčák, Slíva 2005). Podľa Kravčákovej (et al. 2015) je pracovná spokojnosť odrazom psychického vyrovnania sa jedinca s prácou a zahŕňa vyhodnotenie pracovnej pohody a emocionálneho stavu, vedúce k určitému správaniu a konaniu jedinca, čím implikuje konatívnu, afektívnu i behaviorálnu zložku postoja. Al-Zoubi a Al-Tkhayneh (2019, In: Elsayed et al. 2021) uvádzajú, že pracovná spokojnosť predstavuje prepojenie medzi osobnými očakávaniami pracovníka od práce a reálnymi výsledkami jeho práce. Miera pracovnej spokojnosti sa odvíja predovšetkým od faktorov týkajúcich sa samotnej práce, systému odmien a odmeňovania, pracovného kolektívu, organizačných podmienok na pracovisku a individuálnych charakteristík jednotlivca (Locke 1976; Spector 1997; Cook et al., 1997, In: Dartey-Baah 2010).

Intervencie v oblasti pracovnej spokojnosti

Pri snahe o pozitívny vplyv na pracovnú spokojnosť u sociálnych pracovníkov a iných pracovníkov v sociálnej oblasti sa najčastejšie stretávame jednak s výskumnými zisteniami a z nich vyvodenými odporúčaniami výskumníkov a autorov, ale aj s relatívne ucelenými programami, ktoré cielia na zlepšenie pracovných podmienok, starostlivosti o seba a pracovnej spokojnosti u pomáhajúcich profesionálov. Tvorcami týchto programov sú najčastejšie rôzne vládne, mimovládne, odborové, vzdelávacie či záujmové organizácie, spolky a združenia. Intervenciou chápeme akýkoľvek vedomý zásah či ovplyvňovanie. V oblasti pracovnej spokojnosti sú vymedzené nasledujúce oblasti, na ktoré intervencie môžu cieľiť:

- A. ekonomické – napr.: plat, peňažné odmeny;
- B. sociologické – napr.: zaradenie do pracovného tímu;
- C. psychologické – napr.: motivácia k práci, entuziazmus;
- D. fyziologické – napr.: redukcia zaťaženia pracovnou rutinou, pocitu pracovného preťaženia (Agho, Mueller, Price 1993; Mueller, Price 1986, In: Monroe, Deloach 2004).

Pri voľbe a realizácii intervencií zameraných na pracovnú spokojnosť je nevyhnutné zohľadniť špecifiká práce v sociálnej oblasti, keďže v nej je takmer nemožné eliminovať psychickú a emocionálnu záťaž priamo s ňou spojenú a vychádzajúcu z jej podstaty, ako aj z pomáhania samotného (Tesi, Aiello, Giannetti 2019). Tiež je potrebné chápať, že ekonomické intervencie sú zväčša závislé na ekonomických, politických a sociálnych podmienkach konkrétnych krajín, resp. môžu priamo vychádzať a byť determinované sociálnou politikou daného štátu, čo znamená, že je možné ich ovplyvňovať len do určitej, značne obmedzenej miery. Naopak, sociálne a psychologické faktory sú zvyčajne ľahšie ovplyvniteľné, teda intervencie zamerané na tieto kategórie je zvyčajne možno aplikovať a implementovať bez ohľadu na geografické, politické či ekonomické podmienky (Thibault-Landry et al. 2018).

Medzi najfrekvencovanejšie sa vyskytujúce odporúčania, vyplývajúce z výskumov rôznych autorov, patrili:

- podpora supervízie a peer skupín (Calitz, Roux, Strydom 2014; Pathak, Srivastava 2020; Wirth et al. 2019);
- skúmanie výskytu negatívnych dôsledkov pomáhania a následná implementácia zistení do konkrétnych preventívnych a intervenčných programov (Calitz, Roux, Strydom 2014; Monroe, Deloach 2004; Wirth et al. 2019);
- zvyšovanie pracovnej autonómie pracovníkov (Monroe, Deloach 2004; Guinot, Monfort, Chiva 2021; Pathak, Srivastava 2020) ;
- zvýšenie možnosti participácie zamestnancov na rozhodovacích procesoch (Monroe, Deloach 2004; Guinot, Monfort, Chiva 2021; Wirth et al. 2019);
- podpora v celoživotnom vzdelávaní a rozvoji (Calitz, Roux, Strydom 2014; Wirth et al. 2019);
- zvýšenie počtu výskumov zameraných na pracovnú spokojnosť a pracovné podmienky pracovníkov v sociálnej oblasti (Calitz, Roux, Strydom 2014);
- zvyšovanie verejného uznania formou ocenení a pochvál pre pracovníkov v sociálnej oblasti (Monroe, Deloach 2004; Pathak, Srivastava 2020);
- podpora kolegiality, dobrých pracovných vzťahov a vzájomného uznania na pracovisku (Monroe, Deloach 2004; Pathak, Srivastava 2020);
- zníženie administratívnej záťaže (Monroe, Deloach 2004; Wirth et al. 2019);
- dôraz na flexibilitu práce a dodržiavanie primeranosti pracovného zaťaženia (Guinot, Monfort, Chiva 2021; Wirth et al. 2019);
- zlepšovanie platového ohodnotenia pracovníkov v sociálnej oblasti (Calitz, Roux, Strydom 2014);
- zlepšenie možnosti kariérneho rastu (Monroe, Deloach 2004);
- podpora kultúry dôvery, otvorenosti a neodsudzovania (Pathak, Srivastava 2020; Wirth et al. 2019);
- rast počtu pracovníkov v sociálnej oblasti (Wirth et al. 2019);
- zaistenie bezpečného a príjemného pracovného prostredia (Pathak, Srivastava 2020);
- dôraz na oddelovanie pracovného a súkromného života, ako aj na dodržiavanie hraníc vo vzťahu s klientom (Wirth et al. 2019).

Časté opakovanie jednotlivých odporúčaní v rôznych výskumoch naznačuje, že problémy, ktorým čelia pracovníci v sociálnej oblasti sú často veľmi analogické. Rovnako aj odporúčania na zvyšovanie pracovnej spokojnosti sa sústreďujú na relatívne blízke faktory, medzi ktorými možno nájsť určité prepojenia. Berúc do úvahy uvedené, spolu s prihliadnutím na fakt, že v Slovenskej republike neexistuje ucelený program zameraný výhradne na zvyšovanie pracovnej spokojnosti zamestnancov v sociálnej oblasti je dôležité zdôrazniť, že viaceré z uvedených odporúčaní by boli aplikovateľné aj v podmienkach slovenskej legislatívy a praxe. Prípadný program zameraný na rast pracovnej spokojnosti sociálnych pracovníkov by tak mohol vychádzať z daných odporúčaní, pokúsiť sa ich prispôbiť našim podmienkam a zaviesť ich do praxe. Pre inšpiráciu v našom príspevku uvádzame vybrané ucelené programy, zamerané na pracovnú spokojnosť pomáhajúcich profesionálov.

Ako sa o seba starám?

Napriek faktu, že v našich podmienkach absentuje program zameraný na zvyšovanie pracovnej spokojnosti, považujeme za potrebné na tomto mieste spomenúť intervenčný program „*Ako sa o seba starám?*“. Ten je zameraný najmä na starostlivosť o seba u pomáhajúcich pracovníkov, no čiastočne sa orientuje i na problematiku rastu pracovnej spokojnosti. Pracovná spokojnosť je v tomto programe chápaná

ako jeden z pozitívnych dôsledkov pomáhania. Program cieľi intervencie na tri kľúčové zložky starostlivosti o seba:

- a) telesnú – tréning relaxácie, dychové cvičenia;
- b) psychologickú – nácvik všímavosti, zlepšenie zvládania záťaže;
- c) pracovnú – časový manažment, tréning sociálnych zručností.

Samotné aktivity sa uskutočňujú počas dvoch stretnutí realizovaných s dvojmesačným odstupom. Stretnutia sú rozdelené do viacerých blokov, ktorý dĺžka je od 90 do 120 minút. Aktivity jednotlivých blokov prvého stretnutia sú zamerané vždy na konkrétnu oblasť starostlivosti o seba. Aktivity realizované na druhom stretnutí sa fokusujú na témy sebaregulácie starostlivosti o seba, spolupráce, všímavosti, riešenia konfliktov či spätnej väzby. Účinnosť intervenčného programu bola overená experimentálnou metódou, ktorá skúmala rozdiely medzi experimentálnou a kontrolnou skupinou. Dané skupiny dvakrát vyplňali dotazníkovú batériu, ktorej otázky boli zamerané na zisťovanie miery pociťovania pozitívnych a negatívnych dôsledkov pomáhania, ako aj úroveň realizácie aktivít starostlivosti o seba. Realizované intervencie štatisticky významne neovplyvnili pracovnú spokojnosť ani jej faktory, avšak boli zaznamenané určité pozitívne zmeny na úrovni konkrétnych otázok, sputujúcich sa na spokojnosť s vybranými aspektmi vykonávanej práce. Za pozitívny výsledok účasti na tomto intervenčnom programe rovnako možno označiť vyššiu mieru absolvovania preventívnych lekárskech prehliadok účastníkmi, čo možno zaradiť k aktivitám telesnej starostlivosti o seba. Rovnako kladne je možné hodnotiť fakt, že účastníci programu ho v rámci spätnej väzby vyhodnotili ako prínosný a nápomocný (Mesárošová, Köverová, Lovašová 2019).

Prepájanie konceptov starostlivosti o seba a pracovnej spokojnosti je mimoriadne aktuálnou a výskumne zaujímavou témou. I napriek nepreukázaniu štatisticky významnej zmeny v úrovni pracovnej spokojnosti po absolvovaní intervenčného programu zameraného na starostlivosť o seba považujeme daný program za prospešný a v našich podmienkach inovatívny, najmä svojim zameraním primárne na pomáhajúcich pracovníkov.

Deník sociálneho pracovníka

V Českej republike by sme za istú snahu o zlepšenie určitých aspektov pracovnej spokojnosti mohli pokladať projekt *Skvělí lidé*, konkrétne z tohto projektu vychádzajúci Denník sociálneho pracovníka, ponúkajúci okrem iného aktivity zamerané na organizáciu pracovného života, spracovanie vlastných myšlienok, sebarozvoj či sebareflexiu. Denník obsahujem okrem spomenutých návrhov aktivít aj niekoľko inšpiratívnych citátov a miesto pre dopisovanie vlastných poznámok. Aktivity obsiahnuté v Deníku sociálneho pracovníka sú dostupné tiež samostatne, vo forme krátkeho denníka aktivít (Deník sociálneho pracovníka).

Aktivity uvedené v denníku sú pozitívne smerované (napr.: zhodnotenie čo sa mi v minulom týždni podarilo a pod.), orientujú sa na ciele (stanovovanie a vyhodnocovanie týždenných cieľov) a napomáhajú budovať vzťah pracovníka k výkonu sociálnej práce. Všetky tieto aspekty možno považovať za inšpiratívne a prínosné. V tomto prípade sa ale jedná skôr o projekt jednotlivca s relatívne malým dosahom na komunitu profesionálnych sociálnych pracovníkov či iných pracovníkov v sociálnej oblasti.

Happier, healthier professionals

Príkladom zahraničného programu zameraného na zlepšenie pracovnej spokojnosti a pociťovaného blaha sociálnych pracovníkov je britský program *Happier, healthier professionals: small scale interventions to improve social worker well-being*, ktorý cieľi na zistenia a implementáciu funkčných intervencií zlepšujúcich pocit spokojnosti u pomáhajúcich profesionálov. Na základe výskumu boli určené tri intervencie, u ktorých sa predpokladá, že budú viesť k zlepšeniu subjektívneho vnímania pracovnej spokojnosti, zníženiu počtu pracovných absencií či nárastu pociťovanej spolupatričnosti so zamestnávateľom:

1. online program zameraný na stanovenie cieľov pre sociálneho pracovníka,
2. osobný pochvalný list od nadriadeného,
3. káva a čaj zdarma na pracovisku.

Prvá metóda intervencie, ktorá je zameraná na stanovovanie cieľov, vychádza z faktu, že sociálni pracovníci pracujú pod časovým stresom a potykajú sa s problémom skĺbenia pracovného a súkromného života. Navrhovaný online program obsahuje šesťtýždňový rozvrh aktivít, zameraných na stanovovanie cieľov a reflexiu ich plnenia. Očakávaným výsledkom má byť vyššia miera efektivity v práci sociálnych pracovníkov, zvýšenie nimi pociťovanej autonómie či zlepšenie rovnováhy medzi pracovným a súkromným životom. Druhá intervencia, spočívajúca v personalizovanom pochvalnom liste od nadriadeného, vychádza z predpokladu, že sociálni pracovníci i dôležitosť svojej práce často nepociťujú dostatočné ocenenie zo strany svojich nadriadených. Sociálnym pracovníkom preto boli od ich nadriadených rozposielané krátke listy, v ktorých boli zamestnanci oslovení krstným menom a bola im poskytnutá stručná a konkrétna pozitívna spätná väzba na ich prácu. Cieľom tejto intervencie je zlepšiť pociťovanú pohodu, zvýšiť motiváciu a pocit uznania za prácu, ako aj pozitívne vplyvať na lojalitu zamestnanca voči zamestnávateľovi. Pri vyhodnocovaní účinnosti bolo zistené, že pracovníkom, ktorí dostali osobný list od nadriadeného stúplo skóre pracovnej spokojnosti o 29,7 % v porovnaní s pracovníkmi, ktorí takýto list nedostali. Treťou formou intervencie je bezplatné poskytovanie kávy a čaju pre zamestnancov na pracovisku. Vychádza zo zistení, že sociálni pracovníci často vinou obmedzeného rozpočtu nemajú prístup k pracovným benefitom materiálneho charakteru, čo môže mať za následok zvýšený stres, fluktuáciu pracovníkov, ale aj nárast pracovných absencií zamestnancov. Na vybraných pracoviskách boli preto nainštalované kávovary a zabezpečené zásoby kvalitnej kávy a čaju. O týchto skutočnostiach boli sociálni pracovníci informovaní listom, v ktorom bolo zdôraznené, že ide o odmenu a prejav vďaky za ich náročnú prácu. Intervencia je teda zameraná na poskytnutie malej materiálnej odmeny sociálnym pracovníkom, s cieľom zlepšiť úroveň nimi pociťovaného uznania, zvýšiť ich pohodu a spokojnosť, ako aj posilniť tímovú spoluprácu a kolegiálne vzťahy prostredníctvom spoločného trávenia prestávok neformálnymi rozhovormi pri káve a čaji (Mitchell et al. 2021).

Za hlavnú výhodu programu *Happier, healthier professionals* považujeme jeho presah cez viaceré faktory vplývajúce na pracovnú spokojnosť a dobrú aplikovateľnosť v rôznych podmienkach praxe. Jednotlivé intervencie je možné implementovať aj samostatne, bez potreby nevyhnutnej nadväznosti na ďalšie. S výnimkou poskytovania kávy a čaju na pracovisku tiež ide o ekonomicky nenáročné aktivity, na ktorých realizáciu nie sú potrebné výraznejšie investície či finančné náklady.

Supporting Social Workers in 2021

Ďalším inšpiratívnym intervenčným programom, zameraným na zlepšenie pracovnej spokojnosti a celkovej pohody pracovníkov v sociálnej oblasti, je program podpory sociálnych pracovníkov *Supporting Social Workers in 2021*, spočívajúci vo voľne dostupnej príručke, ktorej obsah je zameraný na podporu psychického zdravia a pohody sociálnych pracovníkov. Príručka je zároveň prispôbená špecifikám súčasnej situácie a výkonu sociálnej práce v pandemickom čase, preto aj prvá kapitola je venovaná práve online komunikácii a praxi.

Druhá kapitola sa venuje problematike sekundárnej traumatizácie a únavy z pomáhania. Odporúčania zamerané na zmiernenie týchto negatívnych dôsledkov pomáhania sú rozdelené do nasledujúcich kategórií:

A. starostlivosť o seba – hoci priamo nezabráni výskytu negatívnych dôsledkov, pomôže pracovníkovi lepšie sa s nimi vyrovnáť;

B. fyzická oblasť – dostatok spánku, dôraz na zdravú stravu, pravidelný šport, dostatok odpočinku, sledovanie zdravotného stavu, dostatok prestávok v práci a pracovného voľna, vyhýbanie sa rušivým vplyvom;

C. psychologická oblasť – čas na sebareflexiu, zapojenie sa do poradenských alebo terapeutických aktivít, písanie denníka, vyhýbanie sa stresu, reflexia vlastných myšlienok a presvedčení, schopnosť asertívne komunikovať;

D. emocionálna oblasť – používanie pozitívnych afirmácií, identifikácia prvkov vyvolávajúcich pozitívne emócie a ich využívanie, otvorené vyjadrovanie emócií a vyhýbanie sa ich potláčaniu;

E. profesionálna oblasť – pravidelné prestávky v práci, spoznávanie spolupracovníkov a rozvoj vzťahov na pracovisku, aktívne využívanie supervízie, nastavenie si hraníc vo vzťahu ku klientom i kolegom, pracovné rituály podporujúce súdržnosť pracovného kolektívu, rozvoj rituálov zameraných na ukončenie pracovného dňa;

F. spirituálna oblasť – čas vyhradený na modlitbu alebo meditáciu, účasť na komunite s podobnou spiritualitou, pobyt v prírode, podpora vyznávaných ideí.

V tejto kapitole sú popísané taktiež aj odporúčania pre zamestnávateľov a vedúcich pracovníkov:

- poskytovanie efektívnej podpory a možnosti účasti na supervízii,
- rozvoj organizačnej kultúry založenej na učení sa namiesto obviňovania,
- zapájanie zamestnancov do aktivít mimo ich zvyčajnej pracovnej náplne,
- umožnenie zamestnancom vyjadriť pocity z práce a vyhľadať potrebnú pomoc,
- poskytovanie krízovej intervencie pre zamestnancov v náročných situáciách, resp. po prežití traumatizujúcich zážitkov,
- vzdelávanie riadiacich pracovníkov o negatívnych dôsledkoch pomáhania a následné diskusie o nich v pracovnom kolektíve,
- presadzovanie tímového a demokratického štýlu riadenia,
- dôraz na fyzickú a emocionálnu bezpečnosť pracovníkov,
- poskytovanie primeraného finančného ohodnotenia a pracovného voľna,
- dostatočné zaškolenie začínajúcich pracovníkov a primeraný dohľad nad nimi,
- rozvoj komunikácie a zaoberania sa pripomienkami zamestnancov,
- vypracovanie a implementácia systému pracovného či peer mentoringu,
- poskytovanie širšieho spektra informácií o prijímaných rozhodnutiach, stratégiách a politikách organizácie,
- informovanie zamestnancov o možnostiach ďalšej podpory.

V tretej kapitole príručky je popísané vyrovnávanie sa so strachom v sociálnej práci. Štvrtá kapitola rozoberá problematiku zvládania stresu. Ako ochranné faktory voči pracovnému stresu zo strany zamestnancov sú uvedené:

- slušnosť a otvorená komunikácia na vertikálnej i horizontálnej úrovni pracovných vzťahov,
- podpora v zložitých situáciách,
- vzájomný rešpekt,
- pochopenie pre chyby iných.

Zamestnávateľ by sa pri prevencii výskytu pracovného stresu mal sústrediť na nasledovné opatrenia:

- využívať časté pochvaly, pozitívnu spätnú väzbu a uprednostňovanie konštruktívnej kritiky pred nekonštruktívnymi hodnoteniami,
- rozvíjať komunikácie medzi radovými zamestnancami a vedením,
- venovať dostatočnú pozornosť téme pracovného stresu a oceniť otvorenú komunikáciu zamestnancov o tejto téme,
- konzultovať prijímanie rozhodnutí so zamestnancami,

- podporovať supervízie, tímové a vzdelávacie aktivity zamestnancov,
- zabezpečiť vhodné pracovné prostredky pre zamestnancov,
- včasne rozpoznať hroziace problémy a zvoliť vhodné metódy intervencie na ich odvrátenie, zmiernenie či odstránenie,
- klásť dôraz na oddych zamestnancov a regulárne čerpanie dovolení.

Piata kapitola príručky sa venuje rozvoju emocionálnej odolnosti a spokojnosti. V závere publikácie sú uvedené odkazy na ďalšie možnosti pomoci (Supporting social workers in 2021).

Pozitívom tohto programu a z neho vychádzajúcej príručky je jej aktuálny obsah a zameranie na sociálnych pracovníkov, ktorí musia svoju činnosť prispôbovať súčasnej situácii. Rovnako sú veľmi vhodne uvedené odporúčania nielen pre samotných zamestnancov a pomáhajúcich profesionálov, ale aj pre zamestnávateľov a vedúcich pracovníkov, ktorí svojimi rozhodnutiami často určujú možnosť praktickej aplikácie a implementácie akýchkoľvek opatrení a odporúčaní. Za kľúčové z pohľadu zvyšovania pracovnej spokojnosti považujeme predovšetkým časti zamerané na intervencie do pracovného života, ako aj uvedené odporúčania pre zamestnávateľov, ktorých implementácia vedie k rastu spokojnosti zamestnancov.

Záver

Otázky pracovnej spokojnosti pracovníkov v sociálnej oblasti naberajú na aktuálnosti najmä v súčasnom období opakujúcich kríz rôzneho charakteru. Podobne aj predikcie demografického vývoja spoločnosti a zvyšujúca sa prítomnosť sociálne nežiadúcich javov v spoločnosti predstavujú faktory, ktoré veľmi jasne zdôrazňujú potrebu nielen kvalitného, ale aj dostupného výkonu pomáhajúcich profesií. Najcitelnejšie je tento nápor prítomný v sfére, kde sa výkon práce spája so starostlivosťou o potreby iných – v sociálnej oblasti. V našom príspevku sme analyzovali vybrané zahraničné intervenčné programy, ktorých prvky je možné aplikovať v podmienkach Slovenskej republiky. Rovnako sme sa zamerali na prehľad vybraných výskumov, ktorých zistenia boli pretvorené do konkrétnych odporúčaní pre aplikačnú prax. Práve v intervenciách zameraných na rast pracovnej spokojnosti pomáhajúcich profesionálov vidíme možný nástroj personálnej stabilizácie a potrebného rastu počtu pracovníkov v tejto, veľmi špecifickej a náročnej oblasti pracovného trhu.

Zoznam použitej literatúry

CALITZ, T, ROUX, A. and H. STRYDOM. 2014. Factors that affect social workers' job satisfaction, stress and burnout. *Social Work/Maatskaplike Werk* [online]. 50(2) [cit. 2022-10-08]. ISSN 00378054. Dostupné z: doi: 10.15270/50-2-393

DARTEY-BAAH, K. 2010. Job satisfaction and motivation: Understanding its impact on employee commitment and organisational performance. *Academic Leadership*. 8. (4). 4-9 pp.

Deník sociálneho pracovníka. *Skvělí lidé: protože přesně takoví sociální pracovníci jsou* [online]. [cit. 2022-10-05]. Dostupné z: <https://skvelilide.cz/denik-socialniho-pracovnika/>

ELSAYED, W. et al. 2021. Job satisfaction of public social workers. *Administratie si management public* [online]. 2021, (36), 134-148 [cit. 2022-10-02]. ISSN 15839583. Dostupné z: doi: 10.24818/amp/2021.36-08

GUINOT, J., MONFORT, A. and R. CHIVA. 2021. How to increase job satisfaction: the role of participative decisions and feeling trusted. *Employee Relations*. ahead-of-print. Dostupné z: doi: 10.1108/ER-10-2020-0462.

KRAVČÁKOVÁ, G. et al. 2015. *Organizačné správanie*. Vydanie druhé prepracované a doplnené. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, [cit. 2022-10-9]. ISBN 978-80-8152-371-7. Dostupné z: www.unibook.upjs.sk/img/cms/2015/fvs/organizacne-spravanie.pdf

MESÁROŠOVÁ, M., M. KÖVEROVÁ a S. LOVAŠOVÁ. 2019. *Intervenčný program starostlivosti o seba pre pomáhajúce profesie* [online]. Košice [cit. 2022-10-05]. ISBN 978-80-8152-745-6. Dostupné z: <https://unibook.upjs.sk/img/cms/2019/FF/intervencny-program-starostlivosti-web.pdf>

MITCHELL, CH. et al. 2021. *Happier, healthier professionals: Small scale interventions to improve Social Worker well-being* [online]. Department for Education. What Works for Children's Social Care. [cit. 2022-10-03]. Dostupné z: https://whatworks-csc.org.uk/wp-content/uploads/WWCSC_Happier-Healthier-Professionals-evaluation_March2021_v2.pdf

MLČÁK, Z. a K. SLÍVA. 2005. Work and life satisfaction of social workers and perception of development of their profession competencies. *Kontakt*, vol. 7, iss. 3-4, p. 305-313. Dostupné z: doi: 10.32725/kont.2005.059.

MONROE, J. and R. DELOACH. 2004. Job Satisfaction: How Do Social Workers Fare with Other Interdisciplinary Team Members in Hospice Settings?. *Omega-journal of Death and Dying - OMEGA-J DEATH DYING*. 49. 327-346. 10.2190/J9FD-V6P8-GCMJ-HFE0.

PATHAK, D. and S. SRIVASTAVA. 2020. Journey from passion to satisfaction: roles of belongingness and psychological empowerment: A study on social workers. *The International Journal of Sociology and Social Policy*; Bingley. 40, (3/4), 321-341 pp. Dostupné z: doi: 10.1108/IJSSP-11-2019-0237

REPKOVÁ, K. 2018. *Sociálna práca v sociálnych službách*. Bratislava: Inštitút pre výskum práce a rodiny, 2018. ISBN 978-80-7138-163-1. Dostupné z: https://ivpr.gov.sk/wp-content/uploads/2020/04/sp_v_soc_sluzbach.pdf

SABAYOVÁ, M. 2016. *Základy ekonomie pre neekonomické študijné odbory*. Akadémia Policajného zboru v Bratislave. ISBN 978-80-8054-664-9.

Supporting social workers in 2021 [online]. Community Care & UNISON [cit. 2022-10-03]. Dostupné z: <https://digital.mydigitalpublication.co.uk/publication/?i=696969>

TESI, A., AIELLO, A. and E. GIANNETTI. 2019. The work-related well-being of social workers: Framing job demands, psychological well-being, and work engagement, *Journal of Social Work*, 19. (1), 121–141 pp. Dostupné z: doi: 10.1177/1468017318757397.

THIBAUT-LANDRY, A. et al. 2018. An Empirical Investigation of the Employee Work Passion Appraisal Model Using Self-Determination Theory, *Advances in Developing Human Resources*, 20. (2), pp. 148–168. Dostupné z: doi: 10.1177/1523422318756636.

WIRTH, T. et al. 2019. Working conditions, mental health and coping of staff in social work with refugees and homeless individuals: A scoping review. *Health Soc Care Community*. 27. 257-269 pp. Dostupné z: doi: 10.1111/hsc.12730

ŽILOVÁ, A. 2003. *Komunitná práca s komunitou s vysokou mierou nezamestnanosti*. Banská Bystrica: Pedagogická fakulta, UMB Banská Bystrica, 2003, 114 s. ISBN 80-8055-721-7.

Kontakt na autorov

Mgr. Dominik Maximov

dominik.maximov@student.upjs.sk

doc. Mgr. Vladimír Lichner, PhD.

vladimir.lichner@upjs.sk

Katedra sociálnej práce Filozofickej fakulty UPJŠ v Košiciach
Moyzesova 9, 040 59 Košice.

Mapovanie radikalizácie adolescentov *Mapping adolescent radicalisation*

Tomáš Šeďo (SR), Vladimír Lichner (SR)

Abstrakt

Predmetom výskumu bolo mapovanie radikalizácie u adolescentov (N = 96). Výskum bol realizovaný v marci a apríli 2021 v okresoch Revúca a Rimavská Sobota. Autori použili anonymný neštandardizovaný autorský dotazník zameraný na identifikáciu výskytu radikalizácie, ako prostriedok kvantitatívnej metódy analýzy dát. Dotazník bol vnútorne členený na šesť dimenzií, ktoré zahŕňali rôzne úrovne radikalizácie. Následne autori porovnávali výsledky analýz na základe vopred určených sociodemografických ukazovateľov. Výsledky popisujú zvýšený výskyt radikalizácie u chlapcov; u respondentov, ktorí nepochádzajú z úplných rodín; a u respondentov, ktorí pochádzajú z dedín, a to vo všetkých jej dimenziách. Záverom autori porovnávajú výsledky analýz s ďalšími domácimi ale i zahraničnými výskumami.

Kľúčové slová: Radikalizácia. Adolescencia. Výskum. Mapovanie.

Abstract

The subject of this research was radicalization mapping in the group of adolescents (N = 96). The study was executed in March and April 2021 in the districts of Revúca and Rimavská Sobota. The authors have employed an anonymous, non-standardized author's survey focused on identification of radicalization occurrence as a means of data analysis by the quantitative method. The survey was internally sectioned into six dimensions, which comprised different levels of radicalization. Based on predetermined sociodemographic indicators, the results have subsequently been compared by the authors. The results describe an increased occurrence of radicalization at all its dimensions in the group of boys; in the group of respondents from incomplete families; and in the group of respondents that originate from villages. Finally, the authors compare the results of their analyses with other domestic as well as foreign studies.

Keywords: Radicalization. Adolescence Research. Mapping.

Teoretické východiská radikalizácie – mechanizmy radikalizácie.

Proces radikalizácie môžeme v jej najširšej podstate vymedziť ako proces osvojovania častokrát nenávistných a diskriminačných myšlienok. Freek de Meere et al. (eds. 2015 s. 26) v projekte YCARE definujú tieto znaky pre radikalizáciu.

- „Radikalizácia je individuálny a skupinový proces, a preto by sa mali brať do úvahy nielen psychologické, ale aj sociálne faktory jej vzniku.
- Charakterizuje ju odmietanie legitímnosti existujúceho nariadenia.
- Môže viesť k nenásilným, rovnako ako aj k násilným taktikám a teroristickým činom.
- Obsahuje procesy ideologickej/ sociálnej izolácie od spoločnosti a dichotomických svetových názorov.
- Ide v podstate o proces zmeny, čoraz viac ospravedlňujúci medziskupinový konflikt.“

Identifikácia so sociálnymi skupinami je presným prediktorom sociálneho správania a jedným z najdôležitejších intervenčných faktorov proti radikalizácii na sociálnej úrovni. Mladí ľudia sa mnohokrát ani neidentifikujú so skupinou v zmysle seba, ako z hľadiska členstva v skupine. Ľudia sa predovšetkým identifikujú na základe rodu, rasy, etnického pôvodu, náboženstva, ale takisto aj na základe športového klubu atď. To ktorá identita sa stane vo chvíli silnejšou a dôležitejšou záleží od situácie, ktorá túto identitu posilňuje (Transnational Terrorism, Security and the Rule of Law 2008). Táto identifikácia prebieha nasledovne: 1) kríza identity, ktorá môže mať hlbší a menej hlboký priebeh. Tá sa môže prejaviť vtedy, keď nás skupina, ku ktorej chceme patriť neprijme. Buijs a kol (2006) tento jav spomínajú pri Marockej mládeži v Holandsku, ktorá sa cíti odcudzene od svojich rodičov aj Holandskej spoločnosti. Majú tzv. hybridnú identitu, ktorá však v ich prostredí nie je akceptovaná. Východisko mnohokrát hľadajú v tzv.

„Ummah“, ktorá ich spája s inými moslimami, pre ktorých je ich národnosť irelevantná. Tým pádom posilňujú svoju identitu, ktorá je pre nich dôležitejšia, pre to aby niekam patrili; **2)** dôležitosť tejto sociálnej identifikácie reflektuje hrozbu skupiny ako svoju osobnú hrozbu. Hrozba tejto identity, môže vyzvať skupinu, aby sa stiahli do prísne špecifikovanej, dovnútra zameranej komunity, ktorá je posadnutá vlastnými hranicami, nehovoriac o tom, či bola hrozba pre skupinu reálna, alebo len vnímaná. V takomto stave „mobility“ skupiny, sú iné identity absolútne irelevantné. Kvôli silnej identifikácii, pod „hrozbou“ sa môže vytvárať stigmatizácia, či diskriminácia. Táto skutočnosť len ďalej utvrdzuje ich identitu a napríklad vo vyššie spomenutých riadkoch je skupine mladých jedno či sú Maročania, alebo Holanďania, pretože sa cítia byť ohrození ako skupina moslimov. (Roy 2004)

Existuje viacero mechanizmov, ktoré ovplyvňujú proces radikalizácie u mládeže. Radikalizácia je vplyvnejšia keď prebieha pod vplyvom viacerých faktorov, ktoré majú doplniaci a súhrnný charakter. Ranstorp (2016) uvádza okrem iných aj tieto mechanizmy radikalizácie.

- *Sociálne faktory*. Pod týmto pojmom predstavuje javy ako diskriminácia a marginalizácia, sociálne vylúčenie, obmedzenosť vzdelávania, či zamestnania, sebvylúčenie, či obmedzenú sociálnu súdržnosť.
- *Kríza kultúry a identity*. Súvisí so sociálnymi faktormi a opisuje kultúrnu marginalizáciu, ktorá pôsobí ako element odcudzenia a podnecuje nedostatok spolupatričnosti voči spoločnosti. Tento faktor má tendenciu sa preukazovať v moslimských skupinách.
- *Dynamika skupiny*. Skupina je vedená charizmatickou postavou, ktorá podnecuje priateľské a rodinné vzťahy, socializáciu v skupine a polarizáciu spoločenstva na protikultúrnej báze.
- *Radikalizátori/manipulátori*. Autorita/vodca tu zneužíva zraniteľnosť jednotlivca a podnecuje jeho správanie smerujúce k extrémizmu prostredníctvom manipulácie. Dôležitá tu je úloha extrémistického prostredia. Nesser (2016, In: Ranstorp 2016) hovorí o tom, že existuje veľké množstvo spomínaných autorít, čo je kľúčovou zložkou tohto javu.
- *Sociálne médiá*. Prostredníctvom online prostredia sa jedinec virtuálne spája s komunitou, čoho následkom môže byť od „neškodná“ spolupráca, ale aj závažný trestný čin.

Empirická časť

Výskum radikalizácie adolescentov prebiehal v mesiacoch marec a apríl 2021. Výskum sa zameriaval na identifikáciu radikálnych názorov v našej skupine respondentov v mestách Tornaľa a Rimavská Sobota.

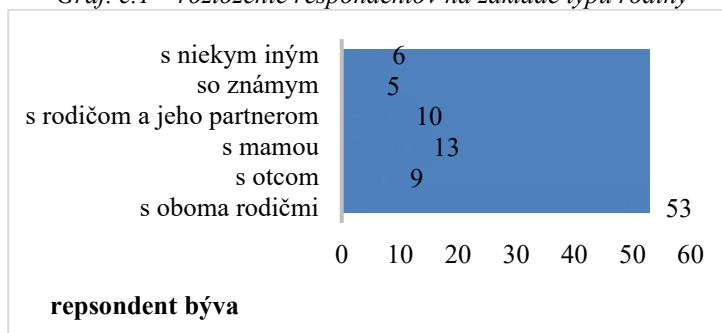
Cieľ výskumu

Cieľom výskumu bolo prostredníctvom kvantitatívnej (dotazníkovej) metódy mapovanie výskytu radikálnych názorov u adolescentov. Súčasťou tohto cieľa bolo identifikovať aj konkrétne oblasti radikalizmu, v ktorých sa respondenti najviac prejavujú. Následne sa nami namerané hodnoty radikalizácie. Ako aj samotné oblasti radikalizácie, komparovali na základe vybraných socio-demografických ukazovateľov.

Výskumná vzorka

Výskumnú vzorku tvorili študenti jednej strednej školy, jednej základnej školy a jedného reedukačného centra v celkovom počte N=96. Nakoľko boli počas realizácie výskumu vládou Slovenskej republiky zavedené prísne protipandemické opatrenia, nemohli sme výskum realizovať osobne. Dotazníky sa preto distribuovali prostredníctvom internetu (www.survio.sk). To zapríčinilo nižšiu návratnosť dotazníkov. Respondenti pochádzali z miest Tornaľa (43%) a Rimavská sobota (57). 27% z celkového počtu respondentov tvorili chlapci z reedukačného centra v Tornaľi. Vekové rozloženie respondentov bolo 15-19 rokov. Nižšie uvedený **Graf č.1** predstavuje rozloženie respondentov na základe typu rodinného prostredia. Pri respondentoch, uložených do reedukačného centra sme sa pýtali na rodinné prostredie pred nástupom do reedukačného centra.

Graf. č.1 – rozloženie respondentov na základe typu rodiny

Výskumné otázky

Nami stanovené výskumné otázky zneli nasledovne.

VO1: Aký je výskyt radikalizácie respondentov?

VO2: Aké sú rozdiely vo výskyte radikalizácie na základe vybraných socio-demografických charakteristík?

Výskumné hypotézy

Nami stanovené hypotézy otázky zneli nasledovne.

H1: Predpokladáme, že u chlapcov bude vyšší výskyt radikalizácie.

H2: Predpokladáme existenciu rozdielov vo výskyte radikalizácie respondentov podľa typu rodiny.

H3: Predpokladáme existenciu rozdielov vo výskyte radikalizácie u respondentov na základe miesta bydliska.

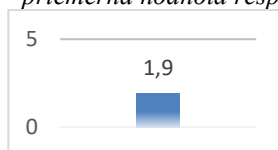
Použitá metodika

Zber dát prebiehal prostredníctvom neštandardizovaného dotazníka. Jednotlivé položky skúmali názory, myšlienky či presvedčenia respondentov smerujúce k nenávisti vyplývajúcej z patologickej ideológie. Respondenti vyjadrovali svoj súhlas/nesúhlas s jednotlivými tvrdeniami na 5 bodovej Likertovej škále (1 – s tvrdením nesúhlasili a 5 – s tvrdením súhlasili). Čím väčšiu hodnotu respondenti uviedli ako im prijateľnejšiu, tým vyjadrili väčšiu sympatiu k nenávisným, opresívnym a diskriminačným t.j. radikálnym názorom. Následne dotazník obsahoval niekoľko socio-demografických (rod, typ rodiny a typ bydliska) ukazovateľov na základe ktorých sme náš výskum špecifikovali na konkrétne analýzy. Pre to aby sme mohli identifikovať a analyzovať jednotlivé oblasti radikalizácie, jednotlivé položky museli byť nastavené tak, aby sa venovali potrebným oblastiam. Následne sme v dotazníku identifikovali nasledujúce oblasti (dimenzie) radikalizácie: *oblasť kultúry, hodnôt a náboženstva (KHN)*; *migrácie a cudzincov (MC)*; *rasovú (R)*; *sexuálnej orientácie (SO)*; *všeobecnej tolerancie (VT)*; a *oblasť všeobecnej nenávisti (VN)*. Pre štatistickú interpretáciu dát sme zvolili mapovanie ako formu deskriptívnej štatistiky na základe priemerných hodnôt na tvrdenia.

Štatistická interpretácia dát

Nasledujúca časť je venovaná samotným výsledkom výskumu. Respondentov sme rozdeľovali do rôznych skupín podľa vybraných socio-demografických ukazovateľov, na základe ktorých sme výsledky porovnávali.

Graf. 2 – priemerná hodnota respondentov

Graf č. 1 interpretuje priemernú hodnotu všetkých respondentov. Čím respondenti dosiahli vyššiu

priemernú hodnotu na škále, tým je ich vyjadrenie k radikálnym názorom priateľskejšie. Tento systém hodnotenia výsledkov platí pre všetky nižšie uvedené grafy.

Tabuľka. č.1 – rozloženie respondentov na základe rodu a ich priemerné hodnoty

		n	x
Miera radikalizácie	Chlapci	59	2,2
	Dievčatá	37	1,5

Na základe **Tabuľky č.2** zistujeme, že chlapci dosiahli vyššiu mieru radikalizácie ako dievčatá. Rozdielna hodnota v našich zisteniach dosiahla úroveň 0,7. O tejto hodnote môžeme tvrdiť, že na škále 1-5 je to skoro jeden celý stupeň. Vysvetlenie tejto analýzy môžeme čerpať zo všeobecného rizikové správanie, ktoré je u chlapcov zásadne vyššie (Morongiello, Rennie 1998; Croisant et al. 2013)

Tabuľka č.2 – priemerné hodnoty jednotlivých oblastí radikalizácie na základe rodu

	KHN	MC	R	SO	VT	VN
Chlapci	2,2	2,2	1,9	2,5	2,2	2,2
Dievčatá	1,6	1,8	1,4	1,6	1,5	1,5

Druhú časť rodovej analýzy tvorilo skúmanie oblastí radikalizácie. Vychádzajúc z **Tabuľky č.1** môžeme predpokladať vyššiu mieru radikalizácie vo všetkých jej oblastiach u chlapcov. Nami namerané hodnoty prinášame v **Tabuľke č.2**. Najväčší rozdiel nachádzame v oblasti sexuálnej orientácie (**SO**) a to s hodnotou 0,9, čo predstavuje takmer jeden celý stupeň na našej škále. Z toho vyplýva, že sú dievčatá tolerantnejšie v oblasti sexuality. Najnižší rozdiel sme namerali v oblasti migrácie a cudzincov (**MC**), kde bol rozdiel priemernej odpovedi 0,4. Pri tejto oblasti dosiahli dievčatá najvyššie skóre spomedzi všetkých oblastí. Avšak u chlapcov sa najvyššie skóre objavilo v oblasti práve sexuálnej orientácie (**SO**).

Tabuľka č. 3 – priemerné hodnoty na základe typu rodinného prostredia

		n	x
Výskyt radikalizácie	Úplná rodina	53	1,7
	Ostatné možnosti	43	2,2

Na základe malého počtu respondentov, ktorí zvolili iné možnosti ako je možnosť úplnej rodiny, sme sa rozhodli vytvoriť dve kategórie. Do prvej kategórie sme sústredili respondentov z úplných rodín a do druhej všetky ostatné možnosti.

Výsledky analýzy venovanej rodinnému prostrediu prinášame v **Tabuľke č. 3**. Nižšiu mieru radikalizácie dosiahli respondenti, ktorých rodinné prostredie predstavuje úplnú rodinu. Rozdiel sme prezentujeme hodnotou 0,5. Máme za to, že úplná rodina pôsobí bezpečnejšie z pohľadu osvojovania všeobecného rizikového správanie, ktorého súčasťou je aj radikalizácia.

Tabuľka č.4 - priemerné hodnoty jednotlivých oblastí radikalizácie na základe rodinného prostredia

	KHN	MC	R	SO	VT	VN
Úplná rodina	1,7	1,8	1,4	2	1,6	1,7
Ostatné možnosti	2,1	2,2	2	2,2	2,2	2,1

Z analýzy vyplýva, že respondenti z kategórie „ostatné možnosti“ dosiahli vyššiu úroveň radikalizácie vo všetkých oblastiach radikalizácie. Rozdiely v nami určených oblastiach radikalizácie sú v rozmedzí 0,2 (sexuálna orientácia – SO) až 0,6 (oblasť rasovej intolerancie – R, a oblasť všeobecnej tolerancie – VT).

Tabuľka č.5 – rozloženie respondentov na základe miesta typu bydliska a priemerné hodnoty

		n	x
Výskyt radikalizácie	Mesto	63	1,8
	Dedina	33	2,1

Dve tretiny výskumnej vzorky tvorili respondenti z miest. Vyššiu hodnotu však dosiahli respondenti pochádzajúci z dedín. Rozdiel medzi skúmanými premennými dosiahol hodnotu 0,3 čo v skutočnosti nepredstavuje výrazný rozdiel. Pri týchto rozdieloch môžeme vychádzať zo samotného prostredia a počtu obyvateľov jednotlivých územných formácií. V mestách je prirodzene väčšia homogenita obyvateľstva.

Tabuľka č.6 – priemerné hodnoty jednotlivých oblastí radikalizácie na základe typu bydliska

	KHN	MC	R	SO	VT	VN
Mesto	1,9	1,9	1,6	1,9	1,8	1,8
Dedina	2,2	2,2	1,7	2,4	1,9	2

Rozdiely v jednotlivých oblastiach radikalizácie sú primerané samotným rozdielom v celkovej radikalizácii. Rozdiely v priemerných hodnotách nachádzame na úrovniach od 0,1 (všeobecná tolerancia – VT a oblasť rasovej intolerancie – R) až po úroveň 0,5 (oblasť sexuálnej orientácie – SO). Práve pri menších územných formáciách ako je dedinské prostredie môže byť otázka sexuálnej orientácie „tabu“ z pohľadu akejkoľvek spoločenskej hanby. V prostredí dedín má „tradičná“ spoločnosť a z nej vyplývajúce opodstatnenie heterosexuálneho manželstva silnejšie a pretrvávajúcejšie korene.

Diskusia

Podľa Radicalisation Awareness Network (2017) 15-20% mládeže, ktorá vyzerá radikalizovane, len provokuje so svojim správaním. Ďalších 60% prípadov tvorí mládež, ktorá prechádza krízou identity a tvorí najohrozenejšiu skupinu z pohľadu radikalizácie. Poslednú skupinu 15-20% tvoria jedinci, ktorí sú skutočne radikalizovaní a z pohľadu de-radikalizácie je s nimi najťažšia práca. Z výskumu Pétiovej (2019) vyplýva, že len 3,1% žiakov a študentov sa stotožňuje s radikálnymi a extrémistickými názormi. Keď si zvolíme vysoké priemerné hodnoty z nášho výskumu (3,7; 3,8; 4,1; 4,7; 4,9 t.j. všetky hodnoty nad úrovňou 3) zistíme, že 5% našich respondentov má podobne osvojené radikálne myšlienky. Pokiaľ sa zameriame na priemerné hodnoty 4 a vyššie (t.j. 4,1; 4,7; 4,9) percentuálne zloženie respondentov s najviac osvojenými radikálnymi myšlienkami predstavuje zhodných 3,1%.

Bieliková (2010) sa vo výskume o prejavoch intolerancie, násilia a extrémizmu u mladých ľudí vo veku 13 až 18 rokov, venovala rôznym úrovniam (dimenziám) extrémizmu. Porovnáva tu svoje nazbierané hodnoty z rokov 2007 a 2009. Najviac by mladým ľuďom vadilo mať za kamaráta osobu s inou sexuálnou orientáciou, až 32,7% (2007) a 37,6% (2009). Náš dotazník bol taktiež rozdelený do podobných úrovní

a homosexuálna orientácia sa zdala byť aj u nás najneakceptovanejšou medzi mladými ľuďmi. Tejto úrovni boli venované 3 tvrdenia (8,18,42) a ak budeme počítať hodnoty 4 a 5 ako odmietanie homosexuálov, výsledky tvrdení sú 14%; 16%; 16%. Avšak ak pridáme aj hodnotu 3 ako priklonenie sa k neakceptovaniu výsledky budú 35%; 36%; 28% respondentov neakceptuje homosexuálov v jednotlivých otázkach dotazníka. V odmietaní kamaráta s inou rasou dosiahli žiaci a študenti hodnoty 12% (2007) a 13,6% (2009). Naše výsledky s hodnotami 4 a 5 boli 11,5%; 7,3%; 10,4%; 8,4%; 9,4%; 7,3%; 10,4% a s hodnotami 3,4 a 5 boli 16,7%; 13,6%; 19,8%; 18,8%; 18,8%; 18,8%; 21,9% pri tvrdeniach 2,12,19,29,31,38 a 43. Pri úrovni tolerancie a akceptácie názorov iných sa Bieliková pýtala na „iné názory na život ako môj“. Až 11,4% (2007) a 16,5% (2009) respondentov uviedlo, že by neudržovali kontakt s niekým, kto má iné názory na život ako oni. My sme sa tej otázke venovali v tvrdení č. 9 „*Iné názory ako sú tie moje ma nezaujímajú a nie sú ani dobré.*“ Pri hodnote 4 a 5 je intolerantných voči iným názorom 12,5% respondentov a pri hodnotách 3,4 a 5 až 31,3%.

Hložková a Nováková 2015 (In Kohútová 2017) merali postoje študentov a študentiek k migrantom na území Slovenskej republiky. Medzi niektoré ich zistenia môžeme spomenúť postoje študentov a študentiek k vytváraniu osobitných tried pred študentov zo zahraničia. Tento jav sme merali aj my v dotazníku o radikalizácii a to konkrétne v otázke č. 10 „*Bolo by dobré, keby sa študentom z iných krajín, ktorí prišli študovať na Slovensko otvorili osobitné triedy.*“. Výsledky výskumu z roku 2015 tvrdia, že až 64% respondentov by uprednostnilo separátne školy pred zmiešanými a prevažne sa k tomuto tvrdeniu prikláňali študenti a študentky z dedín. Naše výsledky sú odlišné v tom, že ak meriame hodnoty len 4 a 5 z našej škály ako pozitívny postoj k separovaným triedam dostaneme počet 12,5% a ak pridáme aj možnosť 3 zo škály, dostaneme 31,3%. Rovnako však ak počítame len študentov z dedín pri hodnotách 3,4 a 5 sa počet študentov zvýši na 47%.

Afilácia

Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu VEGA 1/0754/21 „Push-pull“ sociálne faktory súvisiace s mierou radikalizácie adolescentov v kontexte sociálnej práce.

Zoznam použitej literatúry

BIELIKOVÁ, M. 2010. Prejavy intolerancie, násilia a extrémizmu u mladých ľudí vo veku 13 až 18 rokov. [online]. [cit. 2022-10-10]. Dostupné na internete: <https://www.iuventa.sk/sk/Vyskum-mladeze/Vyskumy-katalog-dat/2010/Prejavy-intolerancie-nasilia-a-extremizmu-u-mladych-ludi-vo-veku-13-az-18-rokov.alej>

BUIJS, F.J. et al. 2006. *Strijders van eigen bodem. Radicale en democratische moslims in Nederland*, Amsterdam University Press.

CROISSANT, A. et al. 2013. *Democratization and Civilian Control in Asia*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

KOHÚTOVÁ, K. 2017. Komparácia postojov študentiek a študentov vysokých škôl k utečencom. [online]. [cit. 2022-10-10]. Dostupné na internete: https://www.researchgate.net/publication/321491071_Komparacia_postojov_studentiek_a_studentov_vysokych_skol_k_utecencom_Comparison_of_attitudes_of_university_students_towards_refugees_Der_Vergleich_der_Einstellungen_der_Studententinnen_der_Hochschulen

MEÈRE, F. et al. (eds.) 2015. *Youth Counselling Against Radicalisation. Guidelines for Front-Line Workers*. European Union: ERASMUS+. [online]. [cit. 2022-10-10]. Dostupné na internete: <https://www.ycare.eu/files/YCARE%20Project%20Guidelines.pdf>

MORRONGIELLO, B.A, H. RENNIE, 1998. Why do boys engage more in risk taking than girls? The role of attributions, beliefs, and risk appraisals. In: *Journal of Pediatric Psychology*. 23(1). pp. 33-43. [online]. [cit. 2022-10-10]. Dostupné na internete: <https://psycnet.apa.org/record/1998-02769-005>

PÉTIOVÁ, M. 2019. Názory žiakov základných a stredných škôl na prejavy extrémizmu a ich pohľad na terorizmus. Bratislava: Centrum vedecko-technických informácií SR v Bratislave. [online]. [cit. 2022-10-10]. Dostupné na internete: <https://www.minedu.sk/data/att/16063.pdf>

RADICALISATION AWARENESS NETWORK (RAN). 2017. *Working with families and*

safeguarding children from radicalisation. [online]. [cit. 2022-10-10]. Dostupné na internete: https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/default/files/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network/about-ran/ran-h-and-sc/docs/ran_yf-c_h-sc_working_with_families_safeguarding_children_en.pdf

RANSTORP, M. 2016. The Root Causes of Violent Extremism. RAN Issue Paper. [online]. [cit. 2022-10-10]. Dostupné na internete: https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/default/files/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network/ran-papers/docs/issue_paper_root-causes_jan2016_en.pdf

ROY, O. 2004. Globalised Islam: The Search for a new Ummah, New York: Columbia University Press. [online]. [cit. 2022-10-10]. Dostupné na internete: <https://www.jstor.org/stable/41148133?seq=1>

Transnational Terrorism, Security and the Rule of Law. 2008. Radicalisation, Recruitment and the EU Counter-radicalisation Strategy. [online]. [cit. 2022-10-10]. Dostupné na internete: www.transnationalterrorism.eu

Kontakt na autorov

doc. Mgr. Vladimír Lichner, PhD.

vladimir.lichner@upjs.sk

Mgr. Tomáš Šed'o

tomas.sedo@student.upjs.sk

Katedra sociálnej práce Filozofickej fakulty UPJŠ v Košiciach
Moyzesova 9, Košice 040 01

Kompetencie sociálnej práce v oblasti sociálnej prevencie a faktory ovplyvňujúce ich napĺňanie u sociálnych pracovníkov pracujúcich v Centrách pre deti a rodiny – projekt výskumu

Competences in the field of social prevention and factors affecting fulfillment among social workers working in Centers for children and families - research project

Sandra Ristveyová (SR), Vladimír Lichner (SR)

Abstrakt

Narastajúce sociálne problémy detí a rodín vyvolávajú neustálu potrebu skvalitňovať praktické činnosti sociálnej práce. Podieľať sa na riešení týchto problémov môžu sociálni pracovníci prostredníctvom predchádzania, zabránenia ich ďalšiemu prehlbovaniu alebo zamedzenia ich opakovaniu, a to dôslednou organizáciou cielenej prevencie. Vybraným spôsobom tak spojíme dve metodologické paradigmy, čím predstavíme kombinovanie kvantitatívne a kvalitatívne orientovaného prístupu, počas všetkých fáz výskumného procesu v jednom projekte. Cieľom kvalitatívneho výskumu bude získať nové asociácie a informácie súvisiace so skúmanou témou a ľahšie tak identifikovať kompetencie sociálnych pracovníkov. V kvantitatívnej časti výskumu sa budeme zameriavať na jednotlivé faktory, ktoré ovplyvňujú napĺňanie kompetencií sociálnych pracovníkov v CDR s cieľom zistiť prekážky pri napĺňaní ich kompetencií. V návrhu metodologického spracovania výskumu je teda cieľom identifikovať kompetencie sociálnych pracovníkov, ktorí pracujú v Centrách pre deti a rodiny na Slovensku a detských domovoch v Českej republike so zámerom zistiť aplikáciu ich kompetencií v samotnej praxi v oblasti sociálnej prevencie. V príspevku spájame dva odlišné metodologické koncepty z dôvodu, že základom celého projektu je nutnosť najprv získať prvotné informácie, keďže téma kompetencií sociálnych pracovníkov v Centrách pre deti a rodiny nebola dostatočne spracovaná a kompetencie sociálnych pracovníkov boli pomenované výlučne v literatúre.

Kľúčové slová: Kompetencie. Sociálni pracovníci. Centrum pre deti a rodiny.

Abstract

The growing social problems of children and families necessitate a continuous improvement of practical social work activities. Social workers can contribute to addressing these issues through prevention, halting their deepening, or preventing their recurrence, achieved through well-organized targeted prevention efforts. In this way, we combine two methodological paradigms, presenting a combination of a quantitative and a qualitative approach throughout all phases of the research process in one project. The goal of the qualitative research is to obtain new insights and information related to the research topic, facilitating the identification of the competencies of social workers. In the quantitative part of the research, we will focus on individual factors influencing the fulfillment of social workers' competencies in Child and Family Centers (CDR) to identify barriers to competency fulfillment. Therefore, the research's methodological approach aims to identify the competencies of social workers working in Child and Family Centers in Slovakia and children's homes in the Czech Republic with the aim of understanding the application of their competencies in the field of social prevention. This article combines two distinct methodological concepts because the foundation of the entire project is the need to first obtain initial information, as the topic of the competencies of social workers in Child and Family Centers has not been adequately explored, and the competencies of social workers have only been discussed in the literature.

Keywords: Competencies. Social Workers. Child and Family Center.

Úvod

Aby sociálny pracovník vedel adekvátne vykonávať svoju profesiu, potrebuje rozsah pracovných kompetencií (Mlčák 2005). Praktické činnosti v sociálnej práci sú náročné, pričom sú veľmi dôležité a potrebné pre zvládnutie rôznych sociálnych pozícií. Preto aj kvalifikácia pracovníkov, ktorí pracujú v Centrách pre deti a rodiny (ďalej len CDR) by mala byť vhodne prispôbená kompetenciám (Fico 2017). Sociálny pracovník predovšetkým využíva svoje odborné znalosti a schopnosti (osobnostné kompetencie)

a len vďaka nim vie náležite pracovať s kompetenciami pracovními (Hudecová 2010). K pracovným kompetenciám vo všeobecnosti radíme prihliadanie, aby bolo dieťa či rodina zapojené/á do všetkých etáp sociálnej práce, zabezpečovanie koordinácie poskytovania služieb deťom a rodinám, podieľanie sa na hodnotení, či mapovanie situácie v CDR (Oláh a kol. 2005). Sociálni pracovníci, ktorí sa venujú starostlivosti o deti a rodiny v Centrách pre deti a rodiny, (ďalej už len CDR), sa musia neustále učiť a skvalitňovať, či už svoj prístup k jednotlivcom alebo zefektívniť aj svoje kompetencie (Žilová 2005). Potrebné je sklbiť snahu, ktorá tkvie v poskytnutí pomoci. Sociálneho pracovníka, ktorý pracuje v spomínaných CDR, by mala táto činnosť predovšetkým zaujímať a taktiež by mal disponovať určitými kompetenciami, ktoré sú nevyhnutné pre výkon jeho povolania. (Lešková 2012) Mlčák (2005) uvádza, že normy a kompetencie sú rozhodujúcou štruktúrnou podporou pre akúkoľvek profesionálnu pracovnú silu, vrátane profesionálov v ranom detstve. Budovanie kapacít pracovnej sily, kariérny postup a dlhovekosť v kariére môžu byť podporené základom konzistentných očakávaní kompetencií. Na základe uvedeného máme za to, že jasné definovanie a začlenenie konzistentných kompetencií založených na dôkazoch sú základným krokom pri realizácii významných a udržateľných zlepšení služieb v CDR. Kompetencie môžu pomôcť vybudovať povedomie, pripravenosť a schopnosť zmeniť a podporiť skúmanie a adaptáciu v profesionálnej praxi. (Lešková 2009) Cieľom príspevku je teda identifikácia kompetencií na základe nami navrhovaného projektu výskumu. Kompetencie v zmysle náplne práce sociálnych pracovníkov môžeme rozdeliť pre pobytovú, ambulatnú a terénnu formu. Každá z týchto oblastí v sebe zahŕňa výkon tých najrôznejších činností, na ktoré je nevyhnutné a potrebné mať zručnosti, vhodné charakterové vlastnosti a v neposlednom rade rozvinuté pracovné kompetencie.

Cieľ výskumu

V návrhu metodologického spracovania výskumu bude cieľom identifikovať kompetencie sociálnych pracovníkov, ktorí pracujú v CDR na Slovensku a detských domovoch v Českej republike so zámerom zistiť aplikáciu ich kompetencií v samotnej praxi v oblasti sociálnej prevencie. Taktiež sa budeme pokúšať overiť, či sociálni pracovníci na základe svojich kompetencií prakticky vykonávajú preventívne kompetencie. Akým spôsobom sociálnu prevenciu realizujú a či sociálna prevencia patrí ku kompetenciám, ktoré pre výkon práce potrebujú. Budeme sa zaoberať, či samotní sociálni pracovníci vnímajú svoje kompetencie ako dostatočné (Kamarášová 2009).

Cieľom kvalitatívnej časti výskumu bude identifikovať kompetencie sociálnych pracovníkov, ktorí pracujú v CDR na Slovensku a detských domovoch v Českej republike pomocou kvalitatívnej metódy, teda pozorovania s cieľom zistiť aplikáciu ich kompetencií v samotnej praxi v oblasti sociálnej prevencie. Taktiež sa budeme pokúšať overiť, či sociálni pracovníci vykonávajú kompetencie zahŕňajúce aj sociálnu prevenciu, akým spôsobom ju vykonávajú alebo či sociálna prevencia patrí ku kompetenciám, ktoré pre výkon práce potrebujú (Mlčák 2005).

Na základe získaných poznatkov z kvalitatívneho výskumu, budeme vedieť efektívnejšie pripraviť kvantitatívny výskum vo forme dotazníka, kde cieľom výskumu bude zameriavať sa na jednotlivé faktory, ktoré ovplyvňujú napĺňanie kompetencií sociálnych pracovníkov, s cieľom zistiť prekážky pri napĺňaní ich kompetencií. Budeme sa taktiež zaoberať otázkami ako môžu sociálni pracovníci v CDR eliminovať slabé stránky a posilňovať silné stránky pri napĺňaní jednotlivých kompetencií. Kvalitatívny aj kvantitatívny výskum bude prebiehať v CDR zriadených na Slovensku a v Detských domovoch v Čechách, kde sme si vopred dohodli osobné stretnutia (Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny 2022).

Kvalitatívna časť výskumu

Kvalitatívnu časť výskumného zámeru budeme realizovať so vzorkou sociálnych pracovníkov z Centier pre deti a rodiny v Slovenskej republike a z Detských domovov v Českej republike. Cieľom bude získať nové asociácie a informácie súvisiace so skúmanou témou a ľahšie tak identifikovať kompetencie sociálnych pracovníkov, ktorí pracujú v CDR na Slovensku a detských domovoch v Českej republike pomocou kvalitatívnej metódy, pozorovať s úmyslom zistiť aplikáciu ich kompetencií v samotnej praxi v oblasti sociálnej prevencie (Silverman 2005). Analýzou získaných údajov, môžeme ľahšie identifikovať

a vhodne zvolit' relevantné otázky do dotazníka pre náš budúci kvantitatívny výskum. Pri kvalitatívnom výskume použijeme metódu pozorovania, ktorá trvá dlhšie obdobie. Prostredníctvom pozorovania budeme systematicky a organizovane sledovať sociálnych pracovníkov pracujúcich v CDR v Slovenskej republike a v Detských domovoch v Českej republike. Predmetom pozorovania budú činnosti, ktoré sociálni pracovníci v CDR denne vykonávajú, čo zahŕňajú ich kompetencie alebo či vykonávajú aj niečo navyše mimo svojich kompetencií. Taktiež budeme pozorovať formy sociálnej prevencie, sociálne vzťahy medzi dieťaťom, mladistvými, profesionálnymi rodičmi, či náhradnými rodinami a v neposlednom rade prostredie CDR. Pre kvalitatívnu časť výskumu sme si vybrali pozorovanie štruktúrované, ktoré je presnejšie a detailnejšie. Vďaka nemu môžeme pozorované javy vnímať o niečo presnejšie. Frekvenciu javov dokážeme spočítať, preto je možné tieto javy aj porovnať (Hendl 2008). Dôležitým aspektom pozorovania sú pozorované kategórie, v našom prípade: rutinné činnosti realizované sociálnymi pracovníkmi, vykonávanie sociálnej prevencie, osvetu, sanácia a podobne.

Hlavným zdrojom dát budú poznámky, ktoré budú veľmi podrobné zamerané na ostrý popis udalostí. Nami vytvorená pozorovacia schéma nám bude napomáhať pri pozorovaní konkrétnych kompetencií sociálnych pracovníkov v oblasti sociálnej prevencie (Hendl 2008).

Kvantitatívna časť výskumu

V kvantitatívnej časti výskumu sa budeme zameriavať na jednotlivé faktory, ktoré ovplyvňujú napĺňanie kompetencií sociálnych pracovníkov v CDR s cieľom zistiť prekážky pri napĺňaní ich kompetencií. A taktiež na samotné kompetencie sociálnych pracovníkov. Budeme sa taktiež zaoberať otázkami ako môžu sociálni pracovníci v CDR eliminovať slabé stránky a posilňovať silné stránky pri ich napĺňaní jednotlivých kompetencií. Predpokladom je, že medzi jednotlivými zvolenými premennými existuje vzájomný vzťah. Za spomínané faktory budeme považovať pracovné prostredie, typ práce, vzťahy na pracovisku a podobne, ktoré sa podieľajú na ovplyvňovaní napĺňania kompetencií sociálnych pracovníkov v CDR na Slovensku a v Detských domovoch v Čechách svojimi teoretickými či praktickými východiskami (Kamarášová 2009).

Výskum budeme realizovať pomocou kvantitatívnej metódy (dotazníka), čerpať informácie budeme z kvalitatívnej časti výskumu, čo napomôže k zmapovaniu súčasnej situácie (Hendl 2012). Cieľom kvantitatívnej časti výskumu bude zameriavať sa na jednotlivé faktory, ktoré ovplyvňujú napĺňanie kompetencií sociálnych pracovníkov, s cieľom zistiť prekážky pri napĺňaní ich kompetencií. Budeme sa taktiež zaoberať otázkami ako môžu sociálni pracovníci v CDR eliminovať slabé stránky a posilňovať silné stránky pri ich napĺňaní jednotlivých kompetencií. (Oláh a kol.) 2008 predpokladajú, že medzi jednotlivými zvolenými premennými existuje vzájomný vzťah. Za spomínané faktory budeme považovať napríklad pracovné prostredie, typ práce, či vzťahy na pracovisku, ktoré sa podieľajú na ovplyvňovaní napĺňania kompetencií sociálnych pracovníkov v CDR na Slovensku a v Detských domovoch v Čechách svojimi teoretickými či praktickými východiskami. Naše zistenia môžu podnietiť v budúcnosti iniciovanie diskusie o kompetenciách sociálnych pracovníkov v CDR a podporu záujmu o predkladanú tému v nielen odborných kruhoch (Liberčanová 2018).

Vymedzenie výskumných otázok a výskumných hypotéz

Na základe dostupných teoretických východísk a navrhnutých výskumných cieľov boli sformulované nasledujúce výskumné otázky:

VO1: Ako využívajú sociálni pracovníci v CDR svoje kompetencie v oblasti sociálnej prevencie?

VO2: Ktoré kompetencie sú v profesii sociálnych pracovníkov najviac rozvinuté a ktoré naopak nedostatočné?

VO3: Odlišujú sa kompetencie sociálnych pracovníkov v Slovenskej a Českej republike vzhľadom k charakteristikám?

VO4: Aké faktory súvisia s napĺňaním kompetencií sociálnych pracovníkov?

VVO1: Ako pracovné prostredie súvisí s napĺňaním kompetencií sociálnych pracovníkov v CDR?

VVO2: Ako typ práce súvisí s napĺňaním kompetencií sociálnych pracovníkov v CDR?

VVO3: Ako vzťahy na pracovisku súvisia s napĺňaním kompetencií sociálnych pracovníkov v CDR?

Na základe stanovených cieľov sme nastavili následné výskumné hypotézy:

HH1: Predpokladáme, že kompetencie sociálnych pracovníkov v Slovenskej republike sa budú líšiť od kompetencií sociálnych pracovníkov v Českej republike.

HH2: Predpokladáme, že napĺňanie kompetencií sociálnych pracovníkov v CDR štatisticky významne predikujú ovplyvňujúce faktory.

VH1: Predpokladáme, že pracovné prostredie súvisí s napĺňaním kompetencií sociálnych pracovníkov.

VH2: Predpokladáme, že typ práce súvisí s napĺňaním kompetencií sociálnych pracovníkov.

VH3: Predpokladáme, že vzťahy na pracovisku súvisia s napĺňaním kompetencií sociálnych pracovníkov.

Predpokladané použitie metód a metodík kvantitatívnej výskumnej stratégie

Výskum budeme realizovať prostredníctvom kvantitatívnej metódy. Pre účely realizácie kvantitatívneho výskumu budeme využívať metódu online dotazníka. Batéria dotazníkových otázok sa bude skladať z niekoľkých častí. Prvá časť sa zameriava na zisťovanie rozdielov medzi prakticky aplikovanými a formálne vyžadovanými kompetenciami sociálnych pracovníkov v CDR. Pre účely tohto výskumu využijeme dáta z dotazníka od Leškovej (2012), ktorý je určený pre sociálnych pracovníkov pracujúcich v oblasti sociálnoprávnej ochrany detí. Tento výskumný nástroj pozostáva zo 40 dotazníkových položiek. Zostavený je zo štyroch identifikačných položiek, troch otvorených otázok, dvoch otázok s možnosťou doplnenia percentuálneho zastúpenia dotazovanej skutočnosti a z dvadsaťtri otázok, v ktorých respondenti mali možnosť doplniť percentuálne zastúpenie dotazovanej skutočnosti na ponúknutej hodnotiacej škále od 0 do 10. Združením viacerých otázok obdobnej problematiky do jedného bloku vytvoríme batérie otázok. Cieľom dotazníka bude zistiť postavenie sociálneho pracovníka a jeho profesijné kompetencie. V druhej časti budeme zisťovať ako vnímajú sociálni pracovníci z CDR svoju profesiu z hľadiska efektivity.

Taktiež budeme skúmať faktory ovplyvňujúce napĺňanie kompetencií sociálnych pracovníkov. Ako premenné sme si zvolili: typ práce, dobré vzťahy na pracovisku, pracovnú spokojnosť, dĺžku praxe, schopnosť odborne rásť a účinnú komunikáciu. Vybrané faktory budeme skúmať na základe modifikovaného výskumu (Smerek a Peterson 2007), kde nás bude zaujímať aj vymedzenie a členenie pracovných podnetov sociálnych pracovníkov. Dotazník obsahuje 56 zatvorených otázok týkajúcich sa jedenástich latentných premenných - hygienických faktorov a motivátorov. Ide o nasledujúce premenné: uznanie, práca sama o sebe, kariérny postup, odborný rast, zodpovednosť, jasnosť vízie, stotožnenie sa s organizáciou, efektívnosť vedenia, efektívny dohľad, plat, dobré vzťahy so spolupracovníkmi. K meraniu týchto premenných použijeme sériu otázok, pričom každej z latentných premenných bude zodpovedať niekoľko otázok (Rimarčík 2007). Za predpokladu, že tieto otázky sa budú merať rovnakou premennou, mala by existovať určitá väzba pri odpovediach. Inak povedané, ak respondenti vyjadria v jednej otázke vysokú mieru dôležitosti v danej otázke, ktorú priradíme k latentnej premennej (konkrétne muhygienickému faktoru alebo motivátoru), potom by mali priradiť aj vyššiu mieru dôležitosti v ostatných otázkach (Hendl 2008). Výskumom sa zameriame na skúmanie vybraných faktorov z dvoch skupín pracovných podnetov. K hygienickým faktorom zaradíme dobré vzťahy so spolupracovníkmi, efektívnosť vedenia a spokojnosť sociálneho pracovníka. Medzi motivátory uvedieme uznanie, kariérny postup a zodpovednosť. V poslednej časti dotazníka uvedieme otázky zamerané na sociálnu prevenciu, ako ju sociálni pracovníci využívajú pri práci, ktorú formu prevencie používajú najčastejšie a ktorá sa im javí ako tá najefektívnejšia. Dotazník doplníme aj o demografické otázky skúmajúce vek respondentov, rod

respondentov, dĺžku praxe. Dotazníky budú zostavené a distribuované v online podobe. Predpokladanú nižšiu návratnosť by sme mohli zdôvodniť tiež nasledujúcimi faktormi: chýlostivosť skúmanej problematiky; nedôvera v anonymitu dotazníka a strach o pracovné miesto; nízka motivácia pracovníkov a pracovníčok kooperovať so študentmi a študentkami vysokých škôl. Otázky v dotazníku budú otvorené, polootvorené, uzatvorené. Použitie výskumného dotazníka dokáže v porovnaní s pozorovaním lepšie odкрыť skryté vnútorné procesy ako potreby, hodnoty, postoje, motiváciu a zvýšiť tak validitu skúmaných javov. Táto technika je jednoduchšia a rýchlejšia ako pozorovanie (Hendl 2008).

Výskumná vzorka

Predpokladanú výskumnú vzorku tvoria sociálni pracovníci z Centier pre rodiny a deti v Slovenskej republike a z Detských domovov v Českej republike. Predpokladaná veľkosť výskumnej vzorky bude 100 respondentov zo 68 Centier pre rodiny a deti, ktoré na Slovensku máme. (https://www.upsvr.gov.sk/buxus/docs/SSVaR/OVOZ/Adresar_-_Centrum_pre_deti_a_rodiny_k_01.10.2021.pdf). Mojim zámerom je navštíviť aj Detské domovy v Čechách (<https://dbuv.msmt.cz/>). Respondentov a respondentky budeme vyberať pomocou príležitostného výberu. Oslovovať ich budeme prostredníctvom e-mailovej komunikácie, telefonického rozhovoru alebo osobne. Na spracovanie výsledkov použijeme metódu porovnávania.

Návrh štatistického spracovania výsledkov

Kvantitatívne výsledky budeme analyzovať prostredníctvom kvantitatívnych štatistických metód, pričom tieto výsledky budeme vyhodnocovať v štatistickom softvéri IBM SPSS Statistics 25. Výskumné dáta budeme spracovávať pomocou indukčnej a deskriptívnej štatistiky. Následne budeme realizovať automatické výpočty. Na vyhodnotenie použijeme tieto štatistické procedúry: realizovanie základnej analýzy t.j. deskriptívna štatistika kategorických dát (rod, najvyššie ukončené vzdelanie) a deskriptívna štatistika číselných dát (formy sociálnej prevencie). Na vyhodnotenie použijeme aj štatistickú procedúru indukčnú, kde pomocou regresnej analýzy preskúmame a charakterizujeme vzájomné vzťahy medzi jednotlivými premennými. Pôjde o korelačný výskum. (Rimarčík 2007) Konkrétne využitie štatistickej procedúry bude závisieť od charakteru distribúcie výskumných dát (parametrické verzus neparametrické štatistické testy).

Predpokladaný prínos

U sociálnych pracovníkov má kvalita pracovného života a napĺňanie ich kompetencií celkom značne vyšší význam pre pracovnú spokojnosť než v ostatných sektoroch (Hora, Suchanec 2015). Naše zistenia je možné využiť v oblasti vzdelávania v sociálnej práci. Kľúčové kompetencie spolu so špecifickými profesijnými kompetenciami vytvárajú základňu pre kvalifikovaný a kompetentný výkon sociálnych pracovníkov a pracovníčok nielen v CDR (Kamarášová 2009). Prínosom výskumu taktiež môže byť lepšia a efektívnejšia identifikácia kompetencií sociálnych pracovníkov, ktorá by napomohla v navrhnutí spôsobov ovplyvňujúcich napĺňanie kompetencií (Schirmer, Michailakis 2019). Tým by boli sociálni pracovníci schopnejší svoje metódy a postupy práce priebežne vyhodnocovať a voliť individuálne len tie s maximálnym pozitívnym dopadom na životné situácie detí a rodín z CDR. Vďaka tomu by došlo k realizácii ich altruistickej orientácie a väčšej pracovnej spokojnosti. (Bazen a kol. 2005) Prínos vidíme taktiež aj v inšpirácii pre vytvorenie programu supervízií z dôvodu, že supervízia patrí k dôležitým štandardom kvality sociálnych služieb (Fico 2017). Poskytovatelia sociálnych služieb teda CDR by v tomto programe určili, v akom rozsahu by mali sociálni pracovníci supervíziu absolvovať a tiež typ supervízie (skupinová, individuálna). Na základe programu supervízií, by bolo vhodné pre sociálnych pracovníkov navrhnuť koncepciu na ovplyvňovanie faktorov kompetencií ich napĺňania, čo by mohlo dopomôcť k skvalitneniu praktickej činnosti sociálnej práce (Bernard 2021). Podľa (O'hagan) 2011 tvorbou a realizáciou preventívnych programov sociálni pracovníci napomáhajú všetkým klientom, ktorí sa nachádzajú v CDR a to aj v oblasti duševného zdravia. Možno teda konštatovať, že medzi kompetencie sociálneho pracovníka v CDR zaraďujeme aj preventívne aktivity a pomoc nielen v oblastiach, v ktorých

jedinec zlyháva, ale aj jeho podpora v neproblémových oblastiach života.

Záver

Keďže kompetencie pomáhajú vybudovať povedomie, pripravenosť a schopnosť zmeniť a podporiť skúmanie a adaptáciu v profesionálnej praxi (Lešková 2009). Hovanová a Šlosár (2020) poukázali na pomáhajúcich profesionálov, ktorí môžu prostredníctvom svojich kompetencií pomôcť aj pri zlepšovaní sociálnych vzťahov v sociálnom prostredí. Jednotlivé kompetencie tým zároveň pomáhajú vytvoriť rovnováhu medzi možnosťami a požiadavkami sociálneho prostredia v CDR a potrebami pre prax (Hudecová 2010).

Domnievame sa, že jasné definovanie a začlenenie konzistentných kompetencií založených na dôkazoch sú základným krokom pri realizácii významných a udržateľných zlepšení služieb v CDR. Od výskumu očakávame istú oporu významu vykonávanej práce a skúmaných kompetencií sociálnych pracovníkov, ktorá by mohla pomôcť ako k psychickej pohode pracovníkov, tak aj k skvalitneniu systému v skúmaných formách opatrení v CDR. Zvýšenie sociálneho statusu a motivovanie zo strany zamestnávateľa, by mohlo zmeniť nedostatočné kapacity zamestnancov a podnietiť vyšší záujem o výkon tejto potrebnej profesie.

Zoznam použitej literatúry

BAZEN, S., 2005 In Suchanek M., Ďásek K., *Pracovní hodnoty, kvalita pracovního života a pracovní spokojenost sociálních pracovníků v ČR ve srovnání s dalšími sektory*. Sociální práce 2019., vydanie č. 3. ISSN 1213-6204. BERNARD, C., 2021. *Intersectionality for Social Workers : A Practical Introduction to Theory and Practice*. Routledge: Taylor & Francis Group. ISBN 9781138607194.

FICO, M., 2017. *Práca s deťmi v detských domovoch a ich pracovné uplatnenie po odchode so zameraním na aktivity, ktoré sa s deťmi realizujú v detskom domove*. Bratislava: Inštitút pre výskum práce a rodiny. [10.09.2022] Dostupné na: https://www.ceit.sk/IVPR/images/IVPR/vyskum/2017/Fico/dd_iprod_zamestnanost.pdf

HENDL, J., 2008. *Kvalitatívni výskum: základní teorie, metody a aplikace*. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0219-6.

HORA, M., SUCHANEC O., 2015. *Pracovní stres a pracovní vypětí v podnikových organizacích*. Economics Management Innovation. Olomouc: Moravská vysoká škola Olomouc, roč. 7/2015, 2/2015, s. 53-72. ISSN 1805-353X.

HOVANOVÁ, M., ŠLOSÁR, D., 2020. *Sanácia dysfunkčnej rodiny v pomáhajúcich profesiách*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach. ISBN 978-80-8152-858-3.

KAMARÁŠOVÁ, L., 2009. *Profesijné kompetencie sociálneho pedagóga v prevencii sociálno-patologických javov*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela. ISBN 978-80-8083-826-3.

LEŠKOVÁ, L., 2009. *Polia sociálnej práce (vybrané kapitoly II.)*. Košice: Vienala. ISBN 9788089232550.

LEŠKOVÁ, L., 2012. *SOCIÁLNY KURÁTOR PRE DETI A SOCIÁLNA PRÁCA*. Košice: Vydavateľstvo Michala Vaška. ISBN 978-80-7165-895-5.

LIBERČANOVÁ, K., 2018. *METÓDY SOCIÁLNEJ PEDAGOGIKY I*, Trnava: Trnavská Univerzita. ISBN 978-80-568-0175-8.

MICHAILAKIS, D., SCHIRMER, M., 2019. *Systems Theory for Social Work and the Helping Professions 1st Edition*. London: Routledge. ISBN 978-0367076900.

MLČÁK, Z., 2005. *Profesní kompetence sociálních pracovníků a jejich hodnocení klienty*. Ostrava: Ostravská univerzita, Filozofická fakulta. ISBN 80-7368-129-3.

O'HAGAN, M., 2011. *Translation as a Social Activity. Community Translation 2.0*. ISSN 0924-1884.

OLÁH, M. a kol. 2008. *Príručka pre skvalitnenie supervízie v detských domovoch*. Bratislava: AVSP. ISBN: 9788096990504.

PETERSON, M., SMEREK, R., 2007. *Examining Herzberg's theory: Improving job satisfaction among non-Academic employees at a University*, Research in Higher Education. Science and Education

Publishing.

RIMARČÍK, M., 2007. *Štatistika pre prax*. Vydané nákladom vlastným: Marián Rimarčík. ISBN 8096981311.

SILVERMAN, D., 2005. *Ako robiť kvalitatívny výskum*. Bratislava: Ikar. ISBN 8055109044.

ÚSTREDIE PRÁCE, SOCIÁLNYCH VECÍ A RODINY, 2022. Konceptia zabezpečovania vykonávania opatrení v zariadeniach sociálnoprávnej ochrany a sociálnej kurately na roky 2021 – 2025
Plán deinštitucionalizácie [12.11.2022] Dostupné na:
https://www.upsvr.gov.sk/buxus/docs/SSVaR/OVOZ/Koncepcia_17.12.2020_pdf.pdf

Kontakt na autorov

doc. Mgr. Vladimír Lichner, PhD.

vladimir.lichner@upjs.sk

+421 55 234 71 94

Mgr. Sandra Ristveyová,

sandra.ristveyova@student.upjs.sk

+421 55 234 71 46

Katedra sociálnej práce, FF, UPJŠ v Košiciach

Systémový prístup v kontexte profesionálnych náhradných rodín *Systemic approach in the context of professional foster families*

Elena Gažiková (SR), Denis Galbavý (SR)

Abstrakt

Autori príspevku sa zameriavajú na systémový prístup pri práci s profesionálnymi náhradnými rodinami. Približujú prvky systémového prístupu pri práci s rodinami, následne sa zameriavajú na problematiku profesionálnych náhradných rodín a poukazujú na dôležitosť využívania systémového prístupu sociálnymi pracovníkmi pri práci s profesionálnymi náhradnými rodinami.

KLúčové slová: Systémová teória. Systémový prístup. Rodinný systém. Profesionálna náhradná rodina.

Abstract

The authors of the paper focus on a systemic approach when working with professional foster families. They present the elements of a systemic approach when working with families. They then focus on the issue of professional foster families and highlight the importance of using a systemic approach by social workers when working with professional foster families.

Key words: System theory. System approach. Family system. Professional foster family.

Úvod

Rodina ako systém sa menila už od počiatkov ľudstva. Dnes je rodina ohrozovaná nielen vonkajšími rizikovými vplyvmi, ale aj vnútornými vplyvmi, ktoré predstavujú vzťahy v rodine. „Rodinu považujeme za sociálny útvar, sociálnu skupinu, ktorá logicky prechádza vlastným vývojom, a to v súlade so zmenou spoločenských podmienok. Rodina vo svojom pôsobení priamo i nepriamo reflektuje stav a možnosti spoločnosti, no pritom zo všetkých sociálnych inštitúcií najmenej podlieha priamemu riadeniu spoločnosti“ (Mendelová, 2014).

Starostlivosť o dieťa v profesionálnej náhradnej rodine predpokladá predovšetkým napĺňanie individuálnych potrieb dieťaťa v prostredí, ktoré sa čo najviac približuje modelu rodinnej výchovy. Výchova dieťaťa v prostredí, v ktorom nedochádza k striedaniu pracovného personálu, ale je zabezpečená stála prítomnosť profesionálneho náhradného rodiča a dieťa má možnosť prežívať isté obdobie svojho života v rodinnom prostredí, má významný vplyv v oblasti napĺňania jeho psychosociálnych potrieb a má pozitívny dopad na jeho sociálne fungovanie aj v neskorších interpersonálnych vzťahoch.

Systémový prístup pri práci s rodinou

Systémový prístup vychádza zo všeobecnej teórie systémov, konkrétne Bertalanffyho biologických teórií otvorených systémov vychádzajúcich z holizmu a a Wienerových systémových koncepcií. Tento prístup, ktorý zdôrazňuje celistvosť, interakciu s prostredím, dynamiku subsystémov, organizáciu útvaru, homeostázu a spätnú väzbu sa stal základom pre systémové chápanie rodiny (Gabura, Gažiková, 2021).

Systémový prístup sa začal aplikovať na proces práce s rodinou v šesťdesiatych rokoch minulého storočia. Za zakladateľov systémového prístupu sú považovaní Bateson, Weakland, Jackson, Haley, ktorí položili základy pre aplikáciu všeobecnej systémovej teórie pri práci s rodinou. Rodina predstavuje sociálny systém, teda systém ľudí v neustálej interakcii, pričom jednotlivé prvky tohto systému – subsystémy, členovia rodiny sú v stálej interakcii medzi sebou. Systémový pohľad predstavuje rodinu ako otvorený systém, ktorý je nie len súčtom vlastností jednotlivých členov, ale systémové vlastnosti presahujú všetkých jej členov. Systémový prístup sa snaží skúmať a opísať, čo a ako sa v rodine deje, aké vnútorné usporiadanie je funkčné a akým spôsobom sa rodina vyrovnáva s ťažkosťami a zmenami v priebehu svojho vývoja (Bergová, 1992). Cieľom systémového prístupu je vytvoriť spolu s rodinou harmonický, adaptabilný systém, ktorý je dostatočne konzistentný, umožňuje možnosť voľby, je otvorený zmenám a vymedzený voči okoliu. Súčasne je dôležité integrovať potrebu rastu každého člena rodiny do

fungovania systému tak, aby jeho rast obohatil celý systém (Gabura, 2013). Rodinný systém je vnímaný a prežívaný každým jej členom odlišne, každý má svoj vlastný, legitímny pohľad na rodinu (Sobotková, 2001). Rodiny v priebehu vývinu musia byť otvorené zmenám, aby si zachovali stabilitu. Neochota meniť interakcie a pravidlá môže viesť k negatívnym dôsledkom v rodinnom fungovaní (Bavelasová, Jackson, Watzlawick, 2011). Za najvýznamnejší prínos systémovej teórie je považovaný posun od lineárnej kauzality k cirkulárnej kauzalite. Cyklický model vnímania a riešenia rodinných problémov je založený na komplexnejšom chápaní problému vo vzájomných súvislostiach.

K prvkom rodinného systému patrí kohézia, adaptabilita, komunikácia, hranice, roly, moc a iné. Rodinná kohézia predstavuje emocionálne puto medzi členmi rodiny. Pri prehnanej súdržnosti existuje prílišná identifikácia s rodinou, čo môže spôsobovať problémy pri kontaktovaní sa s vonkajším svetom. Opačným extrémom je rodina, v ktorej jednotliví členovia žijú autonómne, bez vzájomného emocionálneho prepojenia. Ak hovoríme o primeranej rodinnej kohézii členovia rodiny sú schopí byť vzťahovo prepojení na svoju rodinu a zároveň do určite miery žijú nezávisle od rodiny. Podstatou rodinnej adaptability je schopnosť rodinného systému meniť štruktúru moci, pravidlá a rolové vzťahy v reakcii na konkrétnu životnú situáciu. Ide o schopnosť rodiny efektívne meniť systém. Rodiny s nízkou mierou adaptability vytvárajú rigidné systémy, a naopak rodiny s vysokou mierou adaptability vytvárajú chaotické systémy, čím vytvárajú atmosféru neistoty a stresu (Gabura, 2013). Ďalším dôležitým prvkom rodinného systému je komunikácia. Systémový prístup práce s rodinou kladie dôraz na komunikáciu, napokon aj samotné systémové teoretické koncepty vychádzajú z filozofie, že každý systém je produktom medzilidskej komunikácie (Plaňava, 2000). V rodinnej komunikácii sa môžu vyskytovať rôzne poruchy, ktoré znižujú efektivitu komunikácie a prispievajú k vzniku konfliktných a problémových situácií v rodine.

Za účinné faktory systémového prístupu pri práci s rodinou sú považované priestor na heteroanamnézu, mnohostranný pohľad na problém, odstránenie identifikovaného klienta, obmedzenie hry na hľadanie vinníka, uplatňovanie cirkulárneho chápania príčiny a následku, primárne zameranie na súčasnosť, účinné zapojenie širšej sociálnej siete a multiprofesionálny prístup.

Podľa Joostona (2020) má v sebe rodina a jej jednotliví členovia vo väčšine prípadov potenciál na zmenu. Tento prístup vníma problémy skôr vo vzťahoch než u jednotlivca, ktoré sú často zasadené do širšieho rodinného kontextu. To, čo je dôležité pre sociálneho pracovníka je vnímať nielen jednotlivca, ale aj jeho rodinu, komunitu a širšiu spoločnosť. To mu v konečnom dôsledku umožňuje lepšie ho pochopiť jeho situáciu. Odborník systémovo pracujúci s rodinou berie podľa Minuchina (In Gabura, Gažiková, 2021) do úvahy celé pole rodiny a nenechá sa uniesť detailmi, ktoré by obmedzili vnímanie ostatných súvislostí. Pre efektívnu prax je potrebné, aby si sociálni pracovníci vytvorili vzťah nielen s klientom, ale aj s ľuďmi z jeho sociálneho systému. Systémový prístup im uľahčuje stanovenie cieľov pri dosahovaní zmien (Matoušek, 2013).

Jedným z nedostatkov teórie sociálnych systémov je, že tento prístup nemusí byť jediným vhodným pre správne pochopenie súčasných okolností jednotlivca a jeho rodiny. Pre sociálnych pracovníkov môže byť niekedy náročné pochopiť fungovanie jednotlivých prvkov rodinného systému a ich následné vyhodnotenie. Aj napriek slabším stránkam je systémový prístup dôležitý pre sociálnu prácu a pomáha odborníkom lepšie porozumieť tým, s ktorými pracujú (Weaknesses of Systems Theory, 2022).

Vybrané prvky systémového prístupu v kontexte profesionálnych náhradných rodín

Profesionálna náhradná rodina je organizačnou súčasťou centra pre deti a rodiny. Cieľom profesionálnej náhradnej starostlivosti nie je vytvoriť dlhodobý vzťah s dieťaťom, ale jeho návrat do biologickej rodiny alebo zverenie do právne záväznejšej formy náhradnej starostlivosti, akou sú pestúnska starostlivosť a osvojenie (Búšová, 2008). Profesionálny rodič zabezpečuje starostlivosť o dieťa z centra pre deti a rodiny vo svojej vlastnej domácnosti, dvadsaťštyri hodín denne. To znamená, že dieťa vyrastá v rodinnom prostredí s ďalšími členmi rodiny profesionálneho náhradného rodiča. Profesionálna náhradná rodina rovnako ako biologická rodina predstavuje otvorený systém, ktorý funguje v rámci jednotlivých rodinných systémov a subsystémov. Pochopenie fungovania rodinného systému profesionálnych rodín má význam pri efektívnom aplikovaní systémového prístupu pri práci s touto cieľovou skupinou.

V našom vedeckovýskumnom projekte VEGA „Vybrané prvky systémového prístupu v kontexte

profesionálnych rodín“ sme sa rozhodli skúmať vybrané prvky systémového prístupu v profesionálnych náhradných rodinách. Výsledky nášho výskumu budú mať za cieľ analyzovať a komparovať fungovanie rodinného systému profesionálnych náhradných rodín z perspektívy profesionálnych náhradných rodičov, ich životných partnerov, ich biologických detí a detí umiestnených v profesionálnych náhradných rodinách. Vnímanie fungovania vybraných prvkov rodinného systému profesionálnych náhradných rodín bude tiež porovnávané vzhľadom na vybrané premenné – pohlavie, vek, rodinná štruktúra, dosiahnuté vzdelanie, počet detí, doba vykonávania profesionálneho rodičovstva, počet doposiaľ umiestnených detí v profesionálnej náhradnej rodine, miera spolupráce s biologickou rodinou dieťaťa.

Z metodologického hľadiska pôjde o kvantitatívny výskum, komparačnú štúdiu. Na meranie dimenzií fungovania rodinného systému profesionálnych náhradných rodín bude použitý sebavýpoved'ový dotazník Škála rodinnej adaptability a kohézie (FACES IV) (Olson, 2010), ktorý umožňuje zachytiť prejavy vyváženého (funkčného) a nevyváženého (dysfunkčného) rodinného systému. Na meranie rodinnej komunikácie bude použitá Škála rodinnej komunikácie (Olson, Barnes, 2010), ktorá umožňuje zachytiť pozitívne aspekty komunikácie – schopnosť výmeny emočných a faktických informácií medzi členmi rodiny, a mieru spokojnosti a vnímanej nenútenosti s komunikáciou v rodine. Napokon bude použitá Škála rodinnej spokojnosti (Olson, 2010), ktorá meria mieru, do akej cítia členovia rodiny spokojnosť s kohéziou, adaptabilitou a komunikáciou. Všetky dotazníky sú súčasťou Family Assessment Package, ktoré sú dostupné v organizácii Life Innovations, Inc.

Záver

Problematika fungovania vybraných prvkov rodinného systému z pohľadu profesionálnych náhradných rodín nebola doposiaľ výskumne rozpracovaná. Pochopenie fungovania rodinného systému profesionálnych náhradných rodín má význam pri efektívnom aplikovaní systémového prístupu v intervenciách sociálneho pracovníka pri práci s touto cieľovou skupinou. Naším výskumom chceme poukázať na dôležitosť využívania systémového prístupu pri práci s profesionálnymi náhradnými rodinami, nakoľko ho síce odborníci považujú za efektívny a dôležitý, no v praxi sa pomerne málo využíva.

Afilácia

Príspevok vznikol ako súčasť projektu VEGA č.1/0868/21 Využitie vybraných prvkov systémového prístupu v kontexte profesionálnych rodín.

Zoznam použitej literatúry

- BAVELASOVÁ, J. – JACKSON, D. – WATZLAWICK, P. – 2011. *Pragmatika lidské komunikace*. Newton books, 2011. ISBN 978-80-8732-500-1.
- BERGOVÁ, I. K. 1992. *Posílení rodiny. Příručka krátké terapie*. Praha: Institut pro systemickou zkušenost.
- BŮŠOVÁ, K. 2008. Profesionálne náhradné rodičovstvo – rodinné prostredie v oblasti ústavnej starostlivosti. In: *Vychovávateľ*. roč. LVI, č. 6. Bratislava, 2008. ISSN 0139-6919, s. 12 – 16.
- GABURA, J. 2013. *Teória a proces sociálneho poradenstva*. Bratislava: Iris. 2013. 309 s. ISBN 978-80-89238-92-7.
- GABURA, J. – GAŽIKOVÁ, E. 2021. *Teoretické východiská a metódy práce s rodinou*. Nitra: UKF v Nitre. 2021. 396 s. ISBN 978-80-558-1682-1.
- JOOSTON, C. 2020. *Systemic practice model: in theory*. [cit.: 21. 11. 2022]. Dostupné na internete: <<https://thefrontline.org.uk/systemic-practice-model-theory/>>.
- MATOUŠEK, O. 2013. *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál. 2013. 576 s. ISBN 978-80-262-0366-7.
- MENDELOVÁ, E. 2014. Súčasná postmoderná rodina a vnútorodinná deľba práce. In *Sociálna pedagogika/ Social Education*. roč. 2, č. 1. 2014. ISSN 1805-8825, s. 11-21.
- OLSON, D. H. 2010. *FACES IV Manual*. Minnesota: Life Innovations.
- OLSON, D. H. – BARNES, H. 2010. *Family communication*. Minnesota: Life Innovations.
- PLAŇAVA, I. 2000. *Manželství a rodiny*. Brno: Doplněk, 2000. ISBN 80-7239-039-2.

SOBOTKOVÁ, I. 2001. *Psychologie rodiny*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-559-8.
Weaknesses of Systems Theory. 2022. [cit.: 22. 11. 2021]. Dostupné na internete:
<<https://www.onlinemswprograms.com/social-work/theories/systems-theory-social-work/>>.

Kontakt na autorov

doc. PhDr. Elena Gažíková

egazikova@ukf.sk

037 6408 765.

Mgr. Denis Galbavý

denis.galbavy@ukf.sk,

037 6408 770.

Súčasnosť a budúcnosť sociálnej práce v reflexiách spoločenských zmien
Zborník príspevkov vedeckej konferencie - 10. ročník Košických dní sociálnej práce

Zostavovatelia: doc. Mgr. Vladimír Lichner, PhD.
Mgr. Tomáš Šed'o

Vydavateľ: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach
Vydavateľstvo ŠafárikPress

Rok vydania: 2023
Počet strán: 137
Rozsah: 12,78 AH
Vydanie: prvé

DOI: <https://doi.org/10.33542/SAB-0248-0>
ISBN 978-80-574-0248-0 (e-publikácia)